

Ђуро Аралица
УСТАШКИ ПОКОЉИ СРБА У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ

Ђуро Аралица
УСТАШКИ ПОКОЉИ СРБА У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ

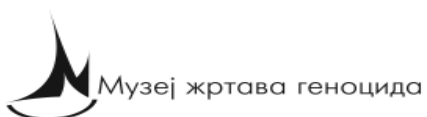
Издавач:
Музеј жртава геноцида Београд

Рецензија и редакторске препоруке:
Др Милан Кољанин

Уредник:
Јован Мирковић

ISBN 978-86-86831-03-3
Copyright© 2010, by Музеј жртава геноцида

Публиковано уз финансијску помоћ
Министарства културе Републике Србије

Буро Аралица

**УСТАШКИ ПОКОЉИ
СРБА У ГЛИНСКОЈ
ЦРКВИ**

Београд, 2010.

САДРЖАЈ

УЗ ОВО ИЗДАЊЕ (<i>Јован Мирковић</i>)	7
ПРЕДГОВОР	17
УВОД	19
I ГЕНОЦИДНИ ПОХОД НА КОРДУН	25
Правашко-усташка филијала у Глини	25
Најаве и почетак усташких злочина	35
Опште прилике у срезу Вргинмост	40
Усташки план за уништење Срба у Кордуну	47
Усташки злочини од 24. јула до 8. августа 1941. године	52
Покољ у глинској цркви 29/30. јула	64
II УСТАШКА ПРЕВАРА „ПОКРСТ”	77
Нека обележја ситуације уочи преваре	78
Замка усташке политике покатоличења	84
Припреме за „покрст”	92
Хапшење Срба у Вргинмосту и одвожење у Глину	102
Крвопролиће у цркви и шикари Латиново 4/5. августа	119
Губилиште у шикари Латиново	126
Неразјашњена клања у цркви	130
Рушење оскрнављене цркве	132
Усташки наредбодавци и извршиоци злочина	135
а) главни наредбодавци и организатори	136
б) непосредни организатори и извршиоци	138
ц) непосредни извршиоци и саучесници	141
III ЗБИВАЊА ПОСЛЕ ПОКОЉА У ЦРКВИ	151
Српске заблуде и празна надања	151
Понашања усташа и њихових помагача	155
Образовање комисија за утврђивање злочина	160
Истрага на подручју Глине	164
Преношење земних остатака у колективну гробницу	175
Изградња нове цркве	185
Изградња Спомен-дома на месту порушене цркве	187
Оснивање Спомен-музеја и градња Спомен-обележја	191
Озваничене полуистине, неистине и заблуде	198
Остали примери умањивања и прикривања усташких злочина	202

IV ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	219
ПОПИС 174 ЗАКЛАНИХ СРБИНА 29/30. ЈУЛА 1941. ГОДИНЕ У ЦРКВИ РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ГЛИНИ	243
ПОПИС 29 СРБА ВЕРОВАТНО ЗАКЛАНИХ 29/30. ЈУЛА 1941. У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ	246
ПОПИС 1038 СРБА УБИЈЕНИХ 4/5. АВГУСТА 1941. ГОДИНЕ У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ	247
ЗАКЉУЧАК	261
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	265

УЗ ОВО ИЗДАЊЕ¹

Идеологија усташког покрета као радикалних представника екстремног хрватског национализма, уграђена је у темеље новостворене, под окриљем окупационих сила, Независне Државе Хрватске. Усташки покрет био је „синтеза Старчевићевог државног права и сељачке идеологије браће Радић, који је изникао из ових двију најјачих политичких идеологија у хрватском народу... и у „Усташким начелима“ обухватио...обадвије те идеологије.“² Усташка организација директне идеолошке корене вуче из Старчевићеве Странке права и Франкове Чисте странке права. Усташки покрет је наставак оног дела хрватског национализма којему је главни циљ био католизација друштва и државе чему је била и подређена и сва политика.³

Према неким историчарима усташки покрет не треба квалификовати као фашистички, јер би то за Павелића и његове следбенике био комплимент, пошто усташе нису били дорасли „ниједном *изму* своје епохе“, и како каже К. Малапарте „биле (су) и остале политички и интелектуални пигмеји“, били су „исувише примитивни за праве фашисте“.⁴

Идеологија усташког покрета темељена је и на расистичкој и екстремно националистичкој политици са основном тенденцијом стварања „чистог хрватског животног простора“ који ће омогућити егзистенцију „чисте хрватске нације“. Предуслов остварења ових тенденција је биолошко уништење („истребљење“) Срба и Јевреја, који су проглашени „највећим непријатељима хрватског народа“ и да њима „нема мјеста у Хрватској“. Овим групама придружени су такође и Роми као неаријевска – нижа раса. Исто тако, за остварење ових циљева требало је извршити и „унутрашње прочишћење“, тј. уништити све оне хрватске и муслиманске елементе који су се означавали као издајници због свог „нехрватског понашања“ и који чине „љагу на тијелу чисте хрватске нације“. Нове власти су не само практичном provedбом

1 *A name for leasing* или о ревизионизму у историографији и закључку „*da je »pokolj u glinskoj pravoslavnoj crkvi« jednostavno izmišljen*“

2 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Zagreb, 1977, 414.

3 Милорад Екмечић, *Црква и нација код Хрвата*, у: Огледи из историје, Београд, 1999, 138-139.

4 Срђа Трифковић, *Усташе, Балканско срце таме на европској политичкој сцени*, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, USA, 1988, 25-26. (издање на енглеском: Srdja Trifkovic, *Ustaša, Croatian Separatism and European Politics 1929-1945*, The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, USA, 1998).

терора већ и читавим низом законских и подзаконских аката настојале легализовати и уградити у правни систем расистичку политику и политику терора. Већ на самом почетку постојања НДХ донет је читав сет тзв. „расних закона“.⁵

Главни ослонац у стварању НДХ усташе, као радикално крило хрватског национализма налазе у „Католичкој акцији“ и њеним организацијама „Крижари“ и др., односно „Чистој католичкој акцији“, творевини надбискупа загребачког Алојзија Степинца из 1936. године. „Раније крижарске организације су постале војни одреди ове нове католичке организације...“⁶ Управо ове формације, организоване као локалне милиције, врше, посебно 1941. године, масакре над Србима, Злочини су приписивани тзв. „дивљим усташама“ - локалним неорганизованим формацијама изван контроле. Уствари, нити су то биле формације изван контроле, нити су чиниле непланиране акције спонтаног револуционарног заноса, већ напротив, то су биле добро осмишљени и идеолошки припремљени погроми на верској и националној основи.

Читав је низ примера злочина првих дана постојања НДХ, нпр: 17. априла 1941. на месту „Кречане“ код Старог Петровог Села усташка стража из Нове Капеле масакрирала 25 мушких особа⁷, 27-28. април у Гудовцу крај Бјеловара извршен покољ српског становништва, убијено је 195 Срба;⁸ 6-9. мај: у Хрватском Благају на Кордуну усташе, без употребе ватреног оружја, убијају 525 Срба [Вељунски покољ];⁹ 11/12. мај извршен је масовни покољ

5 *Nezavisna Država Hrvatska, Zakoni, zakonske odredbe, naredbe itd.* Proglašenje od 11. travnja do 26. svibnja 1941; knjiga 1. svezak 1-10; knjiga 2, svezak 11-70; knjiga 8. svezak 71-80, knjiga 9. svezak 81-90 i knjiga 10. svezak 92; Zagreb, Naklada knjižare St. Kugli, s.a.(1941);

Zločini na jugoslovenskim prostorima u prvom i drugom svetskom ratu, Zbornik dokumenata, tom 1, knj. 1, Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941, Beograd, 1993, (даље: *Zločini NDH*); *Ustaški zakoni*, Priređivač: Goran Babić, Beograd, 2000; Živković, Nikola i Kačavenda, Petar, *Srbi u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Izabrana dokumenta*, Beograd, 1998.; *Ustaša – dokumenti o ustaškom pokretu*, Zagreb, 1995.

6 Екмечић, Исто.

7 Извештај Оружничке постаје Старо Петрово Село: *Zločini NDH 1941*, н.д., 18-20, док. 13, са факсимилом.

8 Војни архив (ВА), ф. НДХ, к.312, рег. бр. 17/1, Меморандум СПЦ; *Zločini NDH*, н.д., 599-600; Здравко Антонић, *Документа о геноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа 1941*, Бања Лука – Српско Сарајево 2001, 319. Види и: Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, н.д., 166; Krizman Bogdan, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1978, 123; Šime Balen, *Pavelić*, Zagreb 1952; M. Bardić, *Stvaranje prvih partizanskih jedinica na području Moslavine*, 240; Bjeletović Miloš i Jarić Ilija, *Gudovac 1941, Da se ne zaboravi*, Banja Luka 2002.

9 ВА, ф. НДХ, к. 85, рег. бр. 14/2-а, Десетодневни извјештај заповједништва копнене војске од 22. свибња 1941. Главном стојеру војсковође о ситуацији на територији

око 300 Срба у Глини;¹⁰ 13/14. мај код Санског Моста стрељано 45 Срба;¹¹ почетак јуна; „... убили су (ушаше) многобројне православце, међу којима жене и децу и најмање, у: Санском Мосту, Кључу, Бос. Петровцу и Приједору...“¹² итд, дакле у периоду када још нема организованог отпора.¹³

Управо ови злочини водеће политичке организације – усташа, али и свих структура хрватске државе, од војно-полицијских снага до управно-административних органа, са јасно назначеним циљем, у пропагандним наступима и у законској регулативи, да се уништи трећина становништва, довели су и до отпора српског становништва. За уништавање јеврејског и ромског становништва, као неаријевског, темељило се на расним законима по угледу на немачке расне законе, док уништавање српског становништва било је спецификум НДХ, темељен на националној и верској искључивости. Сваки спорадични отпор, било стварни или монтирани послужио је као изговор за акције бруталног истребљења.

Књига Ђуре Аралице о злочинима у Глини представља прилог истраживању управо ових злочина који у основи имају националну и верску искључивост и носе све карактеристике геноцидних злочина.¹⁴ Посебан значај истраживања аутора је у разјашњавању спорних датума и догађаја у Глини, обзиром да се у изворима и литератури налазе различита датирања одређених догађаја. Некритичким преузимањем појединих навода од стране неких аутора, даје се подлога ревизионистима у историографији, да негирајући одређено датирање негирају и читав догађај. У случају догађања у Глини 1941.

НДХ; *Zločini NDH*, н.д., 54-56; ВА, Микрофилм Н. 17, Х-309998-310026, Забелешка немачког посланства; *Zločini NDH*, н.д., 970; Затезало Ђуро, *Јадовно, Комплекс усташких логора 1941. године*, I-II, Београд 2007, I, 45, с позивом на Извјештај ЗКРЗ, Хисторијски архив Карловац, к. 2, и именични попис жртава у Зборницима ХАК, томови 7, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20.

10 Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, н.д., 166; Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, н.д., 123. Види и: Balen, *Pavelić*, н.д; R. Mitić, *Neka sjećanja s Banije*, 558.

11 ВА, ф. НДХ, к. 85, рег. бр. 14/2-а, Извјештај заповједништва копнене војске од 22. свибња 1941. Главном стожеру војсковође; *Zločini NDH*, н.д., 54-56.

12 ВА, Микрофилм Н. 17, Х-309998-310026, Забелешка немачког посланства; *Zločini NDH*, н.д., 971.

13 Више о злочинима првих дана постојања НДХ види: Јован Мирковић, *Хронологија злочина (април – август 1941. године) - прилог доказима о геноцидном карактеру Независне Државе Хрватске* —, у: Прилози истраживању злочина геноцида и ратних злочина, Београд, 2009, 11-78.

14 Види дефиницију геноцида у: *Нирнбершка пресуда*, Београд, 1946, 238; и у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида, усвојеној на Трећем заседању Генералне скупштине УН, 9. децембра 1948. године, коју је Југославија ратификовала 1951. године („Службени весник“ Президијума Народне скупштине ФНРЈ, бр. 2, 15. јул 1951).

године: мајског покоља глинских Срба и покоља у Глини крајем јула и почетком августа Срба из среза Вргинмост посебно је карактеристичан фељтон у Гласу концила Tomislava Vukovića, *Glina – pokolj u pravoslavnoj crkvi*, „*Ustaški pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini*“ – *povijesni događaj ili mit?*,¹⁵ који спорећи одређена датирања, спори и сам догађај.

Аутор (односно потписник) фељтона је Томислав Вуковић, врло плодосни фељтониста Гласа концила, који има на десетине прилога и фељтона у овом гласилу Загребачке надбискупије. Доиста, када се види овако бројна библиографија, нехотице се сетимо Димине књижевне радионице, питајући се када је све то стигао истражити и написати. Ово тим више, шта је овај аутор изнајмљивао своје име (*A name for leasing* или можда *rent-a-name*).¹⁶ Читајући „*uradke*“ овог аутора и аутора коме је изнајмљивао име, тешко је разлучити шта је чије, јер је иста основа: изражени антисрпски и антиправославни став.

Циљ фељтона јасно је назначен: „Десетљећима је »глински случај« из српња г. 1941. у новијој (југославенској) историографији био неупитан. Није се сумњало, нити се смјело сумњати у вјеродостојност било којег дијела тога тамног »повијесног мозаика«. Међутим, озбиљнија критичка анализа повијесних података и нова, до сада непозната открића, која доносимо у овом фељтону, доводе под упитник многе досадашње тврдње и оцјене.“¹⁷ Иако другима спочитава „*Сваки би повјесник, којему је доиста стало до повијесне истине о збивањима у Другоме свјетском рату на овим просторима, једнако као и у пораћу, морао нажалост, због инструментализирања повијесне знаности и њезина подређивања незнанственим циљевима, провјерити утемељеност бројних, до сада неупитних и релевантних, повијесних извора.*“¹⁸ потписник фељтона то не чини, већ се упиње да докаже како се злочини над Србима нису ни догодили, а и који су се догодили њих релативизује, па, нпр. одмах на почетку фељтона каже: „...на хрватском тлу у немирном и крвавом повијесном

15 Tomislav Vuković, *Glina – pokolj u pravoslavnoj crkvi*, „*Ustaški pokolj u pravoslavnoj crkvi u Glini*“ – *povijesni događaj ili mit?* (feljton), Glas koncila br. 25-52/2006 (14 наставака), (даље: Vuković, *Glina*).

16 Види: Ljubica Štefan, *Srpska pravoslavna crkva i fašizam*, Zagreb, 1996, 12-13. „... Tomislav Vuković, tada novinar „Glasa koncila“, stavio je na tu knjigu [*Mozaik izdaje*, Zagreb 1991, нап. ЈМ] – у договору са мном, а по савјету нашег угледног знанственика (који жели остати анониман) – своје име као аутора ради заштите моје особне сигурности, јер сам тада још живјела у Београду. Zahvaljujem Tomislavu Vukovićу на тој помоћи... Моја анонимност омогућила ми је да наставим истраживање и сакупљање материјала за knjigu „Pregled srpskog antisemitizma“...“ [то колоквијално има сасвим одређени нажив, нап. ЈМ].

17 Vuković, *Glina*, GK 35/06, 25.

18 Исто.

вртлогу *догодило (се) велико зло*. У свибњу и српњу те године (1941) у Глини и њезиној околици страдали су невини људи, без суда и осуде, без икакве кривње.¹⁹ Над ким је „почињено велико зло“ и ко га је и зашто починио, то аутор не наводи, али у наставку каже: „...тај ’глински случај’, ионако велик и ужасан по размјерима и *мотивима* [курзив, ЈМ], посебице је постао познат по још ужаснијем ’усташком покољу у глинској православној цркви’, што је безброј пута до сада понављано.“²⁰

Наравно, и овај потписник фељтона, у свим писањима других (претпоставља се, нормално, припадника друге нације, вере или идеологије), види, наметање ’комплекса кривње цијелом хрватском народу’ (што је уврежена бољке многих хрватских историографа и публициста), да се карактеристике усташког режима приписују читавом националном корпусу, па тако каже: „...кому је и зашто уопће био потребан ’глински случај о покољу у православној цркви‘, када је и без њега зло и тако већ било неизрециво, ужасно и големо? На то нимало лагано питање тешко је дати једнозначан и мјеродаван одговор, али неке чињенице и поступци послужити да се јасније види и људских животâ упућују на следеће: послужио је наметању комплекса кривње цијелом хрватском народу, и поимању хрватства као искључиво негативне и назадне свијести... ’глински је случај‘, језовит, шокантан и потресан, требао [је] (такођер с осталима сличним) послужити заатирању било какве помисли о некаквој будућој хрватској самосталности - послужио је наметању хегемонистичко-унитаристичког југославенског концепта хрватском народу - требао је послужити оправдању свих припреманих и испланираних поратних комунистичких злочина или барем разумијевању за њих међу широким слојевима људи; - припремао је ’терен‘ за обрачун с најмоћнијим идеолошким непријатељем југославенског комунизма - католицизмом.“²¹ Да би, ваљда“ био убедљивији, а и да се докаже „правоверним“, потписник фељтона истиче речи свога идола и неприкосновеног арбитра ’повијесних истина’: „...добро (је) присјетити се ријечи човјека, који је цијели свој знанствено-политички вијек посветио остварењу хрватске самосталности, обрани хрватског народа од неутемељених клевета и умјетно створених митова, који је упозорио на погубност ’таквих свјесних обмана које читаве генерације младих људи, укључујући и највише интелектуалце и политичке дјелатнике, наводе на криве повијесне предоцбе и судове, увјетујући и стварање оне психозе што на једној страни потиче осјећај несигурности, мржње и освете, а слично, не мање и на другој, на разини безизгледне фрустрираности и беспомоћности.“²²

19 Исто.

20 Исто.

21 Исто.

22 Исто. Наравно реч је о цитату из: Franjo Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Za-

Томислав Вуковић (?²³) успут добронамерно упозорава Славка Голдштајна у вези с фељтоном „*U ustaškom pokolju u Glini 1941. je ubijeno oko 400 Srba*“ на неке његове проблематичне закључке, па цитира Голдштајана: »... на глинским се састанцима припремало за 'нашу ствар' поубијати више стотина људи само зато **јер су рођени у другој вјери.**«²⁴, и наставља: „Наиме, као што се види, већ сам наслов не говори о православцима него о Србима, што је свакако исправније јер је међу жртвама сигурно било и Срба који нису били православни вјерници него нпр. атеисти. Чињеница о каснијем оснутку Хрватске Православне Цркве такођер баца друкчије свјетло на Голдштајнову [Goldsteinovu] тврдњу.“²⁵ Очигледно аутор фељтона заборавља да су у НДХ уместо „Срби“ у званичним иступима функционера ове државе и њене водеће идеолошко-политичке авангарде употребљавани разни називи, од „Србо-четници“, „бивши Срби“²⁶ и којекавих других пежоративних назива, а најчешће „grkoiztočnjaci“. Аргумент да оснивање Хрватске православне цркве „баца друкчије свјетло“ на Голдштајнову тврдњу говори само о ставу потписника фељтона у вези с оснивањем ХПЦ. Да подсетимо само, ХПЦ је основана када резултати акција чишћења „хрватског животног простора“ било уништавањем становништва, било исељавањем или верском конверзијом нису дали очекиване резултате, односно изазвали су другачије реакције, па и реакције покровитеља НДХ и да је ЗАВНОХ, на кога се као и на антифашизам позива и „идол“ потписника фељтона, али и основни законски акт Републике Хрватске, осудио и поништио верску конверзију и оснивање ХПЦ, а од оцена свога „идола“ задржава вероватно само онај део да је НДХ била и „израз повијесних тежњи хрватског народа“. У фељтону посебно се негирају ставови других аутора и извора „да су злочини ничим изазвани“, јер су, како

greb, 1989, 93, заборављајући при томе да је тај исти идол пре него што је постао „идол“ био у том „злочиначком комунистичком саставу“ југословенски генерал и наравно партијски подобан.

23 *A name for leasing* (?!).

24 Slavko Goldstein, *U ustaškom pokolju u Glini 1941. je ubijeno oko 400 Srba*, feljton iz rukopisa knjige „1941“, Magazin, Jutarnji list, 15. siječnja 2005, стр. 64. према: Vuković, *Glina*, GK 36/06, 25.

25 Vuković, *Glina*, GK 36/06, 25.

26 Стожер и повјеренство за Босанску Хрватску издало је 19. VI одредбу: »**Bivši Srbi!** U četvrtak na dan 12. lipnja, kada su ustaše pratile hranu za izgladnjeli narod, dočekali su ih četnici na Komaru kraj Travnika i pucali u njih. Radi tog mučkog napadaja uhićeno je 14 **bivših Srba** i na mjestu streljano. Iako od Ustaša niko nije ranjen, odmah je primjenjena ova drakonska mjera, a ponovi li se ovakav slučaj u budućе, kazna će biti još drastičnija, i za jednog ubijenog Ustašu strijeljat će se vas stotinu.« [курзив, ЈМ], «Novi list», 20. VI 1941, стр. 14; Извештај заповједништва босанског дивизијског подручја од 22. јуна 1941. заповједништву копнене војске, ВА, АНДХ, к. 84, рег. бр. 46/2; *Zločini NDH 1941*, док. 64, стр. 112-114.)

пише „услиједили као одмазда усташких власти због партизанског напада на жељезничку постају у Банском Грабовцу“,²⁷ дакле, по њему, такви злочини су оправдани. Иако потписник фељтона најављује да ће у наставку фељтона бити више о томе речи („о томе такође касније“),²⁸ он се овим покољем („преки суд“) више не бави, сем у последњем наставку фељтона, када партизане претвара у четнике, а и злочине у Глини ставља у контекст одмазди за смрт 4 усташе у Банском Грабовцу.²⁹ Изједначавање партизана и четника, како је то вршено у „промицби“ НДХ је неспорно и за потписника фељтона. Број убијених у казненој експедицији након акције у Банском Грабовцу за њега није битан, то је, по њему, вероватно, легитимна акција, а такође не објашњава какве везе имају глински покољи становништва с подручја Вргинмоста са одмаздом за Бански Грабовац.³⁰

Потписник фељтона проналази једанаест различитих датума догађаја у разним објављеним сведочењима и публикацијама историчара и публициста, а све их своди на „србијанску квазизнанствену ‘кухињу’ кривотворења“³¹ или „србијанско-партизанска ‘кухињу’“³² и „поентира“ односно „смечује“, да се изразимо тако спортском терминологијом: „На крају, треба отворено рећи коликогод се то чинило пресмионо, изгледа да ова енигма о једанаест различитих датума упућује на **закључак да је »покољ у глинској православној цркви« једноставно измишљен.**“ [курзив, ЈМ].³³

Управо књига Ђуре Аралице, уз критички осврт на изворе и литературу који говоре о глинским покољима, разрешава дилеме које има (?), очигледно с унапред припремљеним закључком, потписник наведеног фељтона. Ђуро Аралица води нас кроз бестијариј усташких, зашто не рећи, како то и потписник фељтона ради, хрватских злочина (злочина хрватске државе и

27 Vuković, *Glina*, GK 36/06, 25

28 Исто.

29 Vuković, *Glina*, GK 52/06, 31.

30 О злочину у Банском Грабовцу где су припадници хрватских постројби, по пресудама Преког суда („озакоњени злочин“) и без њих 24. и 25. јула 1941 побили преко 1200 људи (977 с подручја глинског котара а остали с петрињског: Ђуро Роксандић, *Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године*, у: *Glina – Gliniski kraj kroz stoljeća*, 1988, 283-303, на стр. 290), види: Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, н.д., 167; Krizman, *NDH između Hitlera i Mussolinija*, н.д., 125; Ђ. Stanisavljević, *Ustanak naroda Like 1941; Lika u NOB*, сећања: Д. Чуљића, Ђ. Јованића, М. Купрешанина, М. Басте, С. Сарача, Ђ. Покрајца, М. Вејиновића, С. Глумца, С. Заклана, Д. Зорића, Г. Узелца; *Prva godina NOR na području Karlovca...*, сећања: Д. Пекића, М. Дакића, Д. Опачића, Д. Ливаде, Р. Булата, Љубан Ђурић, *Banijski partizanski odredi 1941-1945*, Beograd 1988, 40; *Zločini NDH 1941*, н.д., док. 155, str. 383.

31 Vuković, *Glina*, GK 39/06, 25.

32 Исто.

33 Vuković, *Glina*, GK 37/06, 25.

њених органа и војно-полицијских формација) над српским становништвом Баније и Кордуна. Расправљајући с ауторима, историчарима и публицистима, у вези ових догађања, јасно утврђује хронологију и фактографију. Његова књига без дилема показује који су се злочини догодили, а за, по неким упитне догађаје у Глини, утврђује злочин у такозваном мајском покољу (у атару села Хађер и Прекопи) 12/13. маја 1941, злочине у Српској православној цркви Рођења пресвете Богородице, за које наводи да их је било више, али да за два су утврђени релевантни подаци док за остале постоје само неки непотпуни и индиције. Утврђујући хронологију и фактографију, аутор децидно документује два покоља у глинской цркви Срба с подручја котара Вргиност: 29/30. јула и покољ 4/5. августа. Иако у изворима и литератури наилази на исте дилеме и нејасноће око хронологије и фактографије, на основу којих потписник фељтона закључује „...**да је »покољ у глинской православној цркви« једноставно измишљен.**“, аутор књиге, који није поменути фељтон видео и узео у разматрање, разрешава ове дилеме и недоследности, утврђујући да се **покољ (покољи) у глинской православној цркви догодио.**

Наравно, аутору се могу дати и неке критичке напомене, посебно у вези систематичности, јер је видљиво да је рад настајао у дужем временском периоду, па не прати децидно хронологију догађања, него се повремено враћа на нека у временском оквиру већ пређена раздобља, као и у употреби извора и литературе. Честа су цитирања неких публициста и историчара, који и не представљају баш такве ауторитете каквим их аутор сматра, мада, мора се рећи, да и полемише с њима, као и навођење штампе као извора. Ова навођења могла су бити и квалитетније аргументована са оригиналним изворима или изворима објављенима у зборницима документата. Такође остаје одређених дилема око довођења и убијања 108 Срба са подручја Босанске Дубице. Наиме, аутор прихвата мишљење да није било довођења Срба с подручја Босанске Дубице на подручје Глине у два утврђена покоља у глинской цркви, међутим остаје да се аргументованије оспоре пописи објављени у неким публикацијама.³⁴

34 Милка Љубичић и Милан Буџац, *Покољ Срба у глинской православној цркви*, Глина 1995, Списак 108 имена из котара Босанска Дубица, стр. 58-61; Драган Чубрић и Момчило Крковић, *Страдање Срба у православној цркви у Глини и рушење споменика*, 2. издање, Београд 2005, имена из списка 108 лица са босанскодубичког подручја у Списку покланих Срба у глинской цркви 2/3 август 1941, стр. 59-80; Душан Д. Буква, *Комленац и околина на вјетрометини вјекова*, Београд 2001, Списак лица побијених у Глиној цркви 1941. године из околине Босанске Дубице (Списак је добио од Општинског одбора СУБНОР-а Босанска Дубица), стр. 230-232.

У књизи Dušan D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u 1941-1945*, Bosanska Dubica 1984, у пописима ЖФТ наводи се само 4 имена из Вриоца (547-548) са местом смрти Глина, али 1942. године. У Списку жртгава општине Босанска Дубица (Фотокопија Popisa poginulih boraca NOR, 1 књига и Popisa ŽFT, 2 књиге, за

Књига Ђуре Аралице свакако представља значајан напор да се расветле нека питања настала како због некритичког преузимања података у литератури код неких аутора, тако и због фактографских погрешака у неким изворима, али и представља одговор за ревизионисте у историографији који, оптерећени својим идеолошким наслеђем покушавају негирати одређене догађаје. Понекад код ових ревизиониста, не ради се само о идеолошкој оптерећености, већ и о острашћености према припадницима друге нације и вере, а за потписника фељтона могло би се рећи да би уврштавање у ревизионисте у историографији био комплимент, јер ради се о доста примитивној „промицби“ на трагу дискурса ствараног у хрватској јавности у последњој декади прошлог века. Иако аутор употребљава синтагму „усташки злочини“, мора се рећи да се ради о злочинима Независне Државе Хрватске, свих њених административно-управних, политичких и војно-полицијских органа и формација над српским становништвом. Ови злочини не могу се умањивати историографским ревизионизмом и пропагандним флоскулама, јер он само говори о ауторима таквих пројеката, а не умањују злочин. Злочини у православној цркви у Глини, нажалост, нису једини злочини НДХ над српским, православним становништвом почињени у православним црквама. Само у Базу података „Жртве рата 1941-1945“³⁵ која представља радни материјал на ревизији Пописа „Жртве рата 1941-1945“ из 1964. године (не и коначни попис, већ достигнути ниво пописа људских губитака) налази се преко 40 места смрти у категорији страдања „у цркви“ на простору НДХ, поменимо само нека: Садиловац, Драксенић, Велика Кладуша, Прњавор, Кукуњевац, Кусоње, Коларић итд.

НДХ вршила је злочин не само биолошког уништења једног дела свога становништва, већ и уништења његове духовне основе и сећање на њега, стога и злочини у српским православним црквама, а злочин у Глини је парадигма тих злочина, имају и тако значајан емотивни карактер и не чуди покушај ревизиониста у историографији, који се могу понекад назвати и „ендехашки носталгичари“, да га покушају негирати. Иако књига Ђуре Аралице, вероватно, неће променити унапред утврђене ставове потписника фељтона и њему сличних, она ипак представља одговор њима, отклањајући углавном недоумице на којима граде своје упитности.

Јован Мирковић

општину Бос. Дубица – у Музеју жртава геноцида у Београду), за насеља Вриоци и Шпиља налази се 20 имена са местом смрти Глина.

35 База података „Жртве рата 1941-1945“, Музеј жртава геноцида, Београд.

„Рана која се крије тешко и споро зацељује”
Иво Андрић

ПРЕДГОВОР

До сазнања о усташким покољима Срба у цркви Рођења пресвете Богородице у Глини 1941. године, дошао сам на основу вишегодишњих истраживања. Битне чињенице које сам утврдио од 1983. до 1991, саопштио сам на међународном научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности од 23. до 25. октобра 1991. То је и објављено 1995. у Зборнику радова „Геноцид над Србима у Другом светском рату”, у издању Музеја жртава геноцида и Српске књижевне задруге. У тежњи да многе појединости потпуније и прецизније утврдим, наставио сам истраживање годинама после тога. У то сам се упустио првенствено у намери да утврдим истину о усташкој превари „покрст” у Вргинмосту 3. августа 1941, па сам, тако, дошао до података о покољу Срба у цркви у Глини. Жеља ми је била да утврдим истину о усташкој превари, јер су тада ухваћена и свирепо убијена 1.032 Србина, међу којима мој отац Илија-Милан, стриц Љубан, два ујака и више других рођака. Жеља је постајала све већа зато што сам сматрао да недостају ваљани писани докази о том усташком злочину, као и да савременици те трагедије нестају, сећања преживелих бледе и постају непоуздана, и све то, убрзано, води у заборав. До 1980. године објављено је неколико књига о антифашистичкој борби на Банији и Кордуну, неке и са подацима о усташкој превари „покрст” и о глинском покољу Срба. Међутим, лако се могло запазити да су ти текстови полуистинити и непотпуни. Начин писања о тој усташкој превари, неминовно је довео до тога да је порука њихових аутора како до покоља у глинској цркви не би дошло да није било ”лаковерности и наивности” самих жртава!

Настојао сам да прикупим и да, колико је то било могуће једном аматеру у таквом послу, повежем у целину барем доступне податке који могу бити од користи будућим истраживачима. Литература о покољу Срба у њиховој цркви у Глини посебно је указала на неопходност да се ти злочини нужно морају посматрати у оквиру узрока геноцида над српским народом. Чак и површан поглед у прошлост показује дубину тих корена. Непосреднији извори о покољима били су ми архивска документација, Зборник докумената о злочинима Независне Државе Хрватске 1941-1945. Војно-историјског института у Београду, архивска документа о спроведеним истрагама тога

злочина, обимна литература, али и личне белешке о разговорима са око 150 сведока. У оквиру тога, посебну вредност представља поименичан списак жртава који је утврдио и објавио Душан Баић. Мој допринос утврђивању коначног списка жртава јесте једино у томе што сам извршио допуне и исправке. Архивска грађа о покољу датира искључиво из 1944. и 1945. године, када ни људски потенцијали, али ни остали услови детерминисани ратним стањем, нису омогућавали потпуна и стручна истраживања. Међутим, оно што је тада учињено, усуђујем се констатовати, урађено је несхватљиво неодговорно и нестручно! Није дошло до каснијих истраживања, испоставило се да за њих није било ни добре воље. Обавештенији читаоци ће запазити битне разлике између резултата ових истраживања о покољу у Богородичиној цркви у Глини и оних у осталој литератури. Разлике су резултат чињенице да се истраживањима дошло до нових сазнања, као и то што сам писао у приликама које су омогућавале непристрасно и објективније предочавање чињеница.

Ове податке, наравно, не бих могао прикупити и саставити у целину без подршке и помоћи више савременика и истраживача тих збивања. Свима се најтоплије захваљујем. Издвојићу неколико имена, чији је допринос изузетно значајан: Душан Крошњар, пок. Милутин Аралица, пок. Павле Медак, Ђорђе Ратковић, Невенко Полимац, пок. Милан М. Ерњаковић (1920) и пок. Миле Ратковић са подручја Вргинмоста; пок. Љубан Једнак, Милош Масловара и Мирко Корица из Глине, те пок. Ђуро Роксандић и пок. др Милан Булајић из Београда.

Аутор

УВОД

Генеза геноцида над српским народом сеже у далеку прошлост. Српски народ се нашао на Балкану као главном мосту између Европе и Азије. Он је, као што је констатовао родоначелник српске етнопсихологије Јован Цвијић, „саградио кућу на сред друма”. Римљани, Византијци, Турци, Аустријанци, Немци, Мађари, Италијани и други освајачи са истока и запада вековима су настојали да загосподаре том стратешки важном тачком. Велике европске силе имале су на Балкану супротне политичке и војне циљеве, али им је свима заједничка тежња била да не дозволе настанак и опстанак ниједне јаче независне државе народа на Балкану. Томе су се највише супротстављали Срби и највише им губитака нанели. Они су својом одбраном допринели распаду империјалних сила Турске и Аустрије. Због тога су на себе навукли мржњу, па су их сви претеденти на Балкан приказивали као кривце за »сва зла овог света« и покушавали да их униште. При томе су сви користили верске и политичке разлике између Срба и Хрвата. Крајишке власти у Аустрији су Србима као награду за војничке услуге доделиле земљу, коју су прогласиле наследном, и ослободиле их обавеза према домаћим феудалцима. Срби су војним услугама платили земље на територији Босне и Херцеговине, Славоније, Кордуна, Баније, Лике, и северне Далмације и тако постали власници, углавном слабо плодног, земљишта. Иако су се преселили уз обећање бољих услова, живот Срба у Крајини је био врло тежак, посебно од 1881. године када је Крајина развојачена, па су били присиљени да побунама траже обећана права. Због тога, различитости вера, инсистирање Срба на равноправности са Хрватима, на очувању националне и политичке посебности, развијању српске националне свести, добијању потпуне аутономије српских школа и цркве, спорења око Босне и из зависти што су Срби створили две државе, а Хрвати ниједну, хрватски шовинисти испољавали су још већу мржњу према њима. Од расцепа унутар хришћанства 1054. године и поделе на две супротстављене вероисповести (грчко-византијско-православну и римокатоличку) Ватикан је стално настојао да уништи православље покатоличавањем и унијаћењем. Он се тако понашао јер је себе сматрао фактором коме је „провидност наменила

улогу предстраже католицизма према истоку”, а православне Србе главном препреком на томе путу. Напади на Србе постали су јачи од XV века, после њиховог досељења у католичке средине на млетачкој, аустријској и мађарској државној територији. У Загребу је септембра 1900. под покровитељством папе, одржан Први хрватски католички конгрес, који је утврдио клерикални програм за XX век, поистоветио клерикализам са хрватством. Римске папе су за борбу против Срба налазиле верне слуге првенствено у Аустро-Угарској, Немачкој и међу шовинистима у Хрвата. Сарадња са њима је настала и траје на истоветним верским и државним интересима.

Ватикан је, као значајан међународни фактор, могао да учини много и у време припрема агресије на Југославију априла 1941. године, а није. Остао је неми посматрач и кад су се договарале фашистичке силе за напад на Југославију. За почињене злочине током Другог светског рата извинио се Јеврејима и другим народима, а само Србима није. Није се јавно огласио ни када је Југославија окупирана и раскомадана. Папа Пије XII је изразио саучешће владама неких западних земаља кад су их нападе Хитлерове трупе, а не и влади Југославије када је Београд бомбардован 6. априла 1941. Ватикан је утицао на разбијање Југославије и на стварање Независне државе Хрватске, која је спроводила геноцид Срба. Штавише, ниједна неправославна црква није устала у одбрану српског народа, нити је јавно и званично осудила те ни касније поновљене злочине.

Ватикан, као и хрватски католички врх носи историјску одговорност за насилно покатоличвање Срба у НДХ. Католичка црква је покатоличавањем Срба практично подстицала и помагала усташке злочине. Ватикан се није супротставио, иако је знао да то представља злочин против човечности, већ је бранио усташку државну верску политику. Представници Свете Столице су изражавали разумевање хрватским бискупима за политику покатоличавања Срба у НДХ и давали им упутства за рад. Уверавали су их да не обраћају пажњу на упозорења америчке и енглеске јавности да се „ти прелази врше под великим притиском са стране власти”. Саветовали су им да наставе покатоличавање, али да то чине постепено, како би избегли приговоре за НДХ и „неугодности” за Свету Столицу. Ватикан је и пре појаве усташа подстицао шовинизам и мржњу Хрвата према православним Србима.

Хрватска екстремна национална идеологија утврђена је почетком друге половине XIX века на идеологији Анте Старчевића (иначе сина Српкиње Милице Богдановић), као и на идеологију његовог сарадника Еугена Кватерника. Старчевићева дела, објављена у више томова, представљају пример расистичког бављења Србима. Он се залаже за етнички чисту државу Хрвата, очишћену од свих „здуха и натруха”, а Срби и православље су му најопасније „натрухе”. Анте Старчевић и Еуген Кватерник су 1861. године

основали Хрватску странку права (ХСП), којој је прво име било Странка права, и утврдили јој програм на идеологији Старчевићеве "науке". Хрватска грађанска политика у XIX и XX веку вођена је на постулату „хрватског државног права". После појаве Старчевићеве "науке" и странке започели су прогони, покушаји покатоличавања и асимилације Срба. Присталице Старчевићеве идеологије (праваши) су организовали демонстрације у Загребу и другим местима, које су понекад прерастале у масовно насиље над Србима. Демонстранти су 1895, 1900. и 1902. године демолирали српске станове, културне установе, занатске и трговинске радње и палили српске симболе. У рату АУ против Срба 1914-1918. године праваши су починили масовне злочине над Србима у Мачви, Подрињу и широм БиХ, заједно са аустријским и мађарским војницима.

Председник ХСП Анте Павелић, који је емигрирао јануара 1929, те главни секретар Густав Перчец и вођа правашке омладине Бранимир Јелић који су емигрирали нешто раније, у емиграцији су трансформисали ХСП у полувојну терористичку организацију под називом *Усташа – хрватска револуционарна организација*. Павелић и Перчец су у њој задржали функције какве су имали и у ХСП. Процес трансформације ХСП започео је још у земљи, после стварања заједничке државе, а завршен у иностранству почетком тридесетих година. Тај се процес састајао у следећем: у ХСП-у је 1926. основана омладинска организација Хрватска правашка републиканска омладина (ХПРО), чиме је започело регрутовање будућих усташа; други сабор ХПРО је 2. септембра 1928. донео „тајни закључак да се одмах мора отпочети са организирањем тајних борбених јединица по читавој Хрватској"; 2. октобра 1928. стварена је илегална терористичка организација „Хрватски домобран"; крајем 1931. или почетком 1932. године основан је први усташки логор у Италији. Средином 1932. објављен је „Устав Усташе - хрватске револуционарне организације", а средином 1933. године објављена су „Начела хрватског усташког покрета". У земљи је тада обављено организационо прилагођавање клерикалних кругова: основане су крижарске организације *Домагој*, *Велико крижарско братство* и *Велико крижарско сестринство*, које су постале главни носилац усташке политике пред Други светски рат и за време НДХ. Процес трансформације ХСП у усташку организацију био је привремено прекинут пошто је његово руководство емигрирало због спољних и унутрашњих збивања: у свету се појавила велика економска криза, Хитлерова национал-социјалистичка партија је иступала са захтевима за промену граница у Европи и истицала проблем „животног простора" за Немце, у Скупштини Југославије је 20. јуна 1928. извршен атентат на посланике ХСС-а, а 6. јануара 1929. краљ Александар I Карађорђевић је укинуо Устав, распустио политичке странке и заузео диктатуру.

Програмски документи ХСП и усташке организације су истоветни. Они су расистички, антисрпски, антиправославни, антисловенски и антијугословенски. Међусобно се разликују само по игри речи. Старчевић пише да „Србе треба требити по расним законима не обазирјући се на „зачкољице правне државе“, а Павелић да „не смије бити обзира шта ће рећи овај или онај каквим се средствима боримо“ за уништење Срба.

Устав усташке организације предвиђао је „примену свих средстава да би се Хрватска ослободила српског сужањства“, а у усташким Начелима, између осталог, пише да хватски народ има право да успостави своју „врховничку“ власт у својој држави Хрватској на целом „свом народном и повијесном подручју“; да то право „има извршити свим средствима, па и силом оружја“; да „у хрватским народним и државним пословима у самосталној и независној Држави Хрватској не сме одлучивати нико, ко није по коленима и крви члан хрватског народа“, те да о судбини хрватског народа и хрватске државе не може одлучивати „ни један страни народ ни држава“.

Усташка организација је у својим гласилима („Усташа“, „Грич“ и др) објављивала директивне чланке, којима је отворено саопштавала циљеве, задатке, начин и средства своје борбе. Тако је усташка штампа писала да су „нож, револвер, бомба и паклени строј идоли који имају повратити сељаку плодове његове земље, раднику крух, а Хрватској слободу“; да „Хрватски револуционарац и усташа мора бити крут и немилосрдан, без милости и пардона“; да је „његова дужност, да гвожђем, ватром и крвљу скрати муке хрватском народу, да силом скрха врат туђинском наметнику и тако ослободи своју домовину“; да се у ту „борбу треба бацити на свим линијама, са свим средствима“; да не сме „бити обзира, шта ће рећи овај или онај о томе, каквим се средствима против туђинској тиранији боримо“; да је њихово право да истерају туђина из своје домовине и да „нема средства, које не би било за то довољно свето и праведно“.

Оснивачи усташке организације и њихове присталице после емиграције настанили су се у Мађарској, Аустрији, Италији и Немачкој, уз чију су помоћ и сарадњу са присталицама у земљи, деловали на разбијању Југославије и припремали се за истребљење Срба. Они су основали своје базе у Аустрији, Мађарској, Немачкој, Белгији, Швајцарској, Аргентини, Бразилу и САД, а имали су их и у Трсту, Ријеци, Задру и на острву Ластову. У Италији и Мађарској су основали логоре за војну и терористичку обуку. До 1934. посебно значајну улогу у обуци терориста имао је логор у Мађарској, на салашу Јанка пуста, код Нађ Кањиже. Усташке терористичке групе су до октобра 1934. извршиле више десетина диверзија и атентата само у Југославији (подметање експлозивних направа на жељезничке и друге објекте, убиства припадника власти и полиције). У њихове најтеже терористичке акције

спада напад на жандармеријску касарну у селу Брушани код Госпића 7/8. септембра 1932. и атентат на краља Александра И Карађорђевића у Марсеју 9. октобра 1934. године.

Павелић је провео у Италији више од две године уз много неизвесности о раније датом му обећању. Он је почео окупљање, војничко организовање и обуку усташа тек другом половином 1931. године, а одобрење да „оснује једно војничко језгро” добио је 1932. године. После атентата у Марсеју, Бенито Мусолини је интернирао све усташке групе из Италије на Липарска острва и прикључио им извешан број особа које су побегле из Југославије, као и оне који су стигли из Белгије. Он је на тај начин привремено онемогућио њихово деловање и тиме поново показао да су у понижавајућој улози, али их је и заштитио од потраживања европских полиција. На основу италијанско-југословенског уговора из марта 1937, од децембра 1937. до августа 1939. године у Југославију се вратило између 260 и 270 усташа, од укупно 535 колико их се тада налазило у Италији. Јула 1938. вратио се и Павелићев доглавник Миле Будак. Југословенска влада је наивно поверовала „поруци” италијанске да су се усташе разочарале, да тврде да се више неће бавити политиком и да једино желе да се врате кући, па је дозволила да се врате. Југословенска власт је сматрала да ће ефикасније онемогућавати њихово деловање ако се врате у земљу, под њену контролу. Међутим, усташе-повратници су ојачали постојеће усташке групе у Југославији, увукли се у легалне организације, првенствено у ХСС, и тако пренели тежиште свога рада на територију Југославије. Од 1939. године почео је да расте број усташких организација под именом пододбори Матице хрватске.

Усташе су истицале да су следбеници Анте Старчевића. Павелић је тврдио да је „цело старчевићанство као ‘наука’ и као идеологија уграђено у усташтво”. Говорио је да „није било Анте Старчевића не би било данас хрватске државе”.

ХСС је основана децембра 1904. године под именом Хрватска пучка сељачка странка (ХПСС), прогласила се 7. децембра 1920. за Хрватску Републиканску сељачку странку, а 1925. узела име Хрватска сељачка странка. Основали су је браћа Антун и Стјепан Радић. Стјепан је био њен вођа до смрти 1928. године, а наследио га је Владимир-Владко Мачек.

Мачек и његови сарадници продужили су тамо где је Радић стао. Они су, после атентата на посланике ХСС-а 1928. и завођења краљеве апсолутистичке власти 1929. године, започели отворено окупљање „грађанских снага, којима је заједнички циљ била борба за решавање хрватског питања, без обзира колико су се међусобно програмски разликовале”.

У ХСС-у се од 1929. још отвореније почело јавно говорити о „немогућности заједничког живота са Србима” и о „враћању свега на стање

из 1918. године”. Мачек је први почео да отвореније тражи савез са сваким ко хоће да руши Југославију.

Усташка власт је успостављена уз пресудну помоћ државног апарата Бановине Хрватске који је био и главни стуб одржавања усташког режима. Вођство ХСС-а је 27. марта 1941. издало упутство својим организацијама да се војни обвезници не одазивају даљим позивима за мобилизацију, тако да их се одазвало само 50 одсто. Мачек је после уласка немачких трупа у Загреб, који их је одушевљено дочекао и проглашења Независне Државе Хрватске, истог дана, 10. априла 1941. године, иако потпредседник југословенске владе, позвао „сав хрватски народ” и „све присташе ХСС-а” да „искрено сарађују са новом владом” и тако легално пренео власт на Павелићеве усташе. Тај проглас растурале су по градовима и селима унапред припремљене усташке и клерофашистичке групе и Мачекови заштитари. Они су одмах преузели и власт у многим местима. Заштитари су, заједно са усташама, разоружавали и пљачкали војнике Краљевине Југославије, отпуштали са посла и хапсили и убијали Србе. Први геноцидни злочин извршили су 17. априла 1941. у Старом Петровом Селу у Славонији, убивши 25 Срба. Већи број организација ХСС-а је већ до половине 1941. приступио усташама, а више њених првака је добило високе положаје у апарату НДХ.

I ГЕНОЦИДНИ ПОХОД НА КОРДУН

Правашко-ушашка филијала у Глини

Град Глина се налази на ушћу речице Маја у реку Глину. Као место се први пут помиње 1284. године.¹ Глина је значајно место на Војној граници, од чијег је људства 1750. године формирана крајишка глинска регимента (пук). Она је претворена у јак крајишки гарнизон Банске крајине (Баније), у коме се налазило и седиште прве банске регименте. Од 1809. до 1815. Глина је била у саставу илирских провинција као покрајина Француског Царства – у Војној Хрватској (*Croatie militair*), а затим поново у саставу Банске крајине до њеног укидања 1873. године.² Према попису из 1931. у срезу Глина било је око 45.000 становника, од којих око две трећине Срба и једна Хрвата. Од око 3.100 становника града, око 53% су били Хрвати, око 47% Срби, а незнатан је број осталих. У Глини је постојала болница за подручје са око 100.000 становника (Глина и Вргинмост и општина Велика Кладуша у БиХ), срески суд за Вргинмост и Глину, четворогодишња реална гимназија, већи број трговинских, занатских и угоститељских радњи, биоскопска сала, дом културе две деоничарске штедионице и фабрика цигле.

Глина у међуратном раздобљу

-
- 1 Josip Adamček, *Glina i njezina okolica u srednjem vijeku*, u: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, Zagreb, 1988, 13.
 - 2 *Vojna enciklopedija II*, izdanje, sv. 3, Beograd, 1972, str. 221.

После комадања Југославије априла 1941, преко Глине је ишла демаркациона линија између италијанског и немачког интересног подручја, а она је претворена у јако упориште оружаних снага НДХ. Снаге НДХ су остале у Глини до 11. јануара 1944. године. У њој се налазила и команда десет усташких сатнија размештених: три у Глини, по две у Босанској Костајници и Великој Кладуши, по једна у Вргинмосту, Топуском и Петрињи.³ У Глини се налазио и усташки *Покретни пријекс суд*.

Глина и њена околина спадају међу највећа губилишта Срба у Југославији у Другом светском рату. Досад је утврђено седам локација са најмање 14 колективних гробница са више лешева убијених Срба. Усташе су у граду и срезу (котару) Глина само од јуна до почетка августа 1941. убиле преко 5.000 људи.⁴ претежно Срба, а око 8.000 до краја те године.⁵ На губилиштима Глине убијани су Срби из Баније и Кордуна (многи из срезова Глина и Вргинмост), који су хватани приликом масовних потера или њихових појединачних долазака у Глину, затим Срби из Срема, Славоније и Босне и Херцеговине, као и Јевреји, који су довођени на суђење у *Покретни пријекс суд*. Посебну тежину тих злочина чини покољ Срба у српској цркви, где су у једној ноћи поубијени готово сви Срби мушкарци из Глине изнад 14 година и што су у једном дану одведени у смрт сви глински Јевреји, изузев породице трговца Кона.

Хрватско племство је од давнина обраћало пажњу малом банијском месту Глина. То показује и податак да се од 1841. до 1848. године на челу Глинског крајишког пука налазио пуковник Јосип Јелачић, будући бан Хрватске, и да је саборски заступник Глине био истакнути хрватски политичар Франо Супило, који је у младости био праваш и велики србомрзац, да би као емигрант постао један од оснивача Југословенског одбора у Лондону.⁶ Глина је посебно привлачила пажњу правашко-усташке политике чија је темељна програмска одредница била „етнички чиста, независна Хрватска на цијелом хрватском повијесном и непрекинутом етничком територију”. У тако виђену државу Хрватску увек је укључивана Босна и Херцеговина, у којој су, према попису из 1910. године, од укупног броја становника, Хрвати сачињавали 21,87%, Срби 43,49%, а муслимани 34,73%.⁷ На тој политичкој филозофији

3 Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, Beograd, 1973, 274.

4 *Vojna enciklopedija*, n.d, 221

5 Joža Horvat i Zdenko Štambuk, *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946, 7.

6 Тај одбор је у ствари настао од Хрватског одбора кога су децембра 1914. године основали у Риму др Анте Трумбић, др Хинко Хинковић; др Лујо кнез Војиновић и др. (Карло Сфорца, *Пашић и уједињење Југословена, ратне и дипломатске успомене*, Београд, 1990, 222)

7 Dragoljub Živojinović i Dejan Lučić, *Varvarstvo u ime Hristovo*, Beograd, 1988, (даље: Živojinović - Lučić, n. d.), 134.

утврђен је усташки програм. Протагонисти те политике су поставили себи задатак да делове Баније, Кордуна и Цазинске крајине „очисте” од Срба, који су као већинско становништво представљали тзв. тампон-зону између Хрватске и Босне чиме су побијали „непрекинутост етничког територија”. То је управо она територија која је, на основу Павелићеве Законске одредбе од 13. јула 1941. године о подели НДХ на 22 велике жупе, укључена у велике жупе Гора са седиштем у Петрињи и Крбава и Псат са седиштем у Бихаћу. Велика жупа Крбава и Псат обухватала је подручје Бихаћа, Цазина, Велике Кладуше и Босанске Крупе, а Велика жупа Гора је званично обухватала подручје Сиска, Петриње, Костајнице, Глине, Двора на Уни, Босанског Новог, али је у пракси своју надлежност протезала и на подручје среза Вргинмост. Тежњу о чишћењу те територије од Срба потврђује и усташки став о проверавању Срба на овој територији. Усташка влада је окружницом од 30. јула 1941. године издала упутство о прелазу „грко источњака” на католицизам. Тачком 6. остављена је могућност великим жупама Гора и Крбава Псат да могу, „у договору са усташким логорима, издати сходне упуте за своје подручје према месним приликама”.⁸ То је у ствари значило поруку локалним органима да Србима само изузетно дозволе да се покатоличе, тј. да им се остављају две могућности решавања српског питања – прогон или физичко уништење.

Кордун и Банија

8 Milan Bulajić, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću*, I, Beograd, 1988, 369 (даље: Bulajić, *Ustaški zločini genocida*).

Те околности су утицале да Глина буде одређена за средиште из којег ће се спроводити правшко-усташка политика. На то је утицала и могућност да се нађе запошљење и да се из других подручја доводе лица одређених занимања (лекари, професори, судије и адвокати), а вероватно и околност да је у Глини био организованији културни и политички живот Срба, којима је требало парирати. У Глини су деловали праваши и пре стварања заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца. Међу познате праваше с почетка XX века спадају Фрањо Деттони, Јосип Шифтар и Мијат Матијевић.⁹ Њихове вође су 1919. године били адвокат др Спасоје Фатори и трговац Фрањо Детони.¹⁰ Већ по презименима неких од њих види се да нису ни рођени у Глини, нити су хрватског порекла.

Непосредно после Првог светског рата у Глину су се за стално почели настањивати праваши интелектуалци из других хрватских подручја. Истакнутији досељени праваши-усташе, који су у Глини дочекали успоставу НДХ, били су адвокат др Мирко Пук, његова супруга Љубица и син Крешимир, судије др Мирко Јерец и др Јурај Девчић, лекари др Јурај Ребок и трговац Јосип Мисон. Међу ове спада и хирург др Шиме Цвитановић.¹¹ Становништво Глине и околине је многе од њих добро примало – његован је култ њихових професија, посебно лекара и судија. Могуће је да су они дошли у Глину по задацима Хрватске странке права или да је неко од њих проценио на лицу места да имају добре услове за деловање па да су доводили и друге истомишљенике. После њиховог доласка у Глини је створена је ту правашко-усташка филијала. Њихово деловање у Банији ојачало је нарочито од 1934. Године, увукли су читаве породице у усташку организацију. Међу најистакнутијим усташама, поред Пука, спадали су столар Мате Видаковић, његови синови Никола и Стјепан-Стипе, браћа Крештелица (ово презиме се у документацији погрешно

9 Гордана Кривокапић, *Глина и глински крај на почетку XX stoleћа*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, 113.

10 Љубан Ђурић, *Снага, организациона структура и развој организације КПХ/КПЈ у котару Глина до априла 1941. године*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, 149.

11 Цвитановић Шиме, 18. 3. 1891. Сумартин на Брачу, до 1939. године био је управник болнице у Глини, када је премештен за управника болнице у Госпићу. Године 1940. ухапшен је и упућен у Лепоглаву, а затим у Крушчицу. Априла 1941. постављен је за управника болнице Ребро у Загребу. Децембра 1944. мобилисан је у чину потпуковника и постављен за управника позадинског стожера, а приликом бегства из Загреба маја 1945. године постављен је за команданта воза са рањеницима ПТС-а. Заробљен је код Марибора и пребачен у Загреб, где га је јула 1945. године Војни суд Команде града осудио на смрт. (*Тко је тко у НДХ, Хрватска 1941-1945*, Zagreb., 75-76). За остале се подаци налазе у поднаслову Усташки наредбодавци и извршиоци. За све друге усташке вође и злочинце који се не налазе у томе списку подаци ће бити наведени у фуснотама.

означава као Крешталица – нап. Ђ.А.) Никола, Пајо и Стево, те др Ребок и његов сестрић Јосип Мисон. Они су регрутовали и припремили око 60 до 70 озлоглашених усташа само у Глини и ужој околини, од којих су 23 проглашени ратним злочинцима, а 22 се налазе на списковима саучесника уз одлуке Државне комисије да се прогласе ратним злочинцима Мирко Пук, Ивица Шимек, Ивица Икица¹² и Матија Рожанковић. Створили су јаку базу, па су већ у мају 1941. године могли успоставити комплетан систем усташке власти по селима, општинама и у срезу; само у Новом Селу Глинском¹³ су ангажовали 36 усташа озлоглашених извршилаца злочина.

Усташе су имале присталице у свим хрватским селима среза Вргинмост, као и хрватским породицама у селима у којима су Срби били већина. Због тога су могли успоставити усташку власт у овоме срезу и општинама до краја априла 1941. године. Могли су такође да ангажују Хрвате цивиле за масовно учешће у вршењу злочина над Србима и уништавање њихових села 1941. и 1942. године. Цивили су посебно у децембру 1941. и јануару 1942. масовно учествовали у уништавању српских села у општини Ласиња, Бовић и Чемерница.¹⁴ Према непотпуним подацима за десет хрватских села среза Вргинмост погинула су 344 Хрвата припадника оружаних формација НДХ.¹⁵

На подручју суседне Петриње, у фрањевачком самостану у Чунтићу, налазио се усташки пункт преко кога су одржаване везе усташких вођа,¹⁶

- 12 Извесно је да је погрешно наведено име Ивица, уместо Никола Икица. Икица Никола је рођен у Оклају, код Книна, 17. 2. 1907, усташки емигрант од 1933. Године. Од новембра 1941. до октобра 1942. био је стожерник Усташког стожера Гора у Петрињи, проглашен за ратног злочинца одлуком Окружне комисије Баније за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача. Постоји такође и податак да је он највероватније погинуо 1943. године, јер се тада престао јављати породици. (*Tko je tko u NDH*, 163; Marko Ručnov, *Zašto Jasenovac*, Beograd, 2001, 352)
- 13 Месно становништво ово насеље назива Глинско Ново Село, тај се назив сусреће у архивској грађи и литератури.
- 14 О томе у извештају Окружног комитета КПХ Карловац од 20. јануара 1942. године пише: „Упадом усташа ситуација се знатно погоршала. Усташе су палили систематски читава села. Много стотина кућа (1500-2000) је спаљено, храна опљачкана, стока одагната, а становништво које је пало у руке усташа поклано. Најгоре од свега је то што су у плачки и палежу судјеловали и сељаци и сељанке, паче и дјеца, из сусједних хрватских села (Каблар, Ковачевац, Црна Драга, Десни Штефанки и Голиња)...”(Rade Bulat, *Svjedočanstva iz Petrove Gore*, II izdanje, Zagreb, 1981, 241). На сличан начин су поступали сељаци из хрватских села око Топуског.
- 15 Бански Ковачевац 43, Бански Моравци 2, Ботури 9, Десни Штефанки 25, Гређани 80, Хрватско Село 70, Каблар 14, Ново Село Ласињско 6, Пониквари 62, Велика Врановина 33 (Dušan Baić, *Kotar Vrginmost u NOB*, Beograd, 1980 - види податке за наведена села).
- 16 Усташко гласило „Hrvatski narod” бр. 193 од 26. августа 1941. године је писало о

а у селу Храстовица жупник је био Вилим Цецеља, будући заменик војног викара НДХ. Цецеља је у интервјуу гласилу „Хрватски народ” изјавио да се у Храстовици „упознао” са др Мирком Пуком, др Мирком Јерецом и др Јурјем Девчићем, а да је доласком у Кустошију ступио у „додир” са Милом Будаком, Славком Кватерником и Младеном Лорковићем и са њима „држао тајне конференције”.¹⁷ У Глини је деловала добро организована Хрватска сељачка странка иза које су се крили сви политички ангажовани Хрвати. После успоставе НДХ 25 чланова Среског одбора ХСС Глине и званично је приступило усташаком режиму.¹⁸

Павелић је глинке усташке вође наградио високим положајима у влади и апарату НДХ и високим одликовањима. Остали досељеници и домаће усташе су напредовали до положаја среског и општинског ранга. Пропаганда НДХ је јавно одавала признање Пуку и глинской филијали, означивши их као „средиште хрватског усташког покрета”.¹⁹ Павелић је давао велик значај глинским усташама и ослањао се на њих кад је издавао налоге за масовне злочине над Србима. Они су, уз неизбежне инструкције и помоћ из Загреба, ноћу 12/13. маја 1.941. године убили око 850 Срба из Глине и других места, а 30. јула 1941. похапсили и одвели у смрт гвотово све глинке Јевреје. Глина је одређена као важна тачка у походу на Србе у Кордуну крајем јула и почетком августа 1941. године. Предност коју им је Павелић давао изазивала је завист код других усташа, па су их оптуживали да су предузимали „мало превише драстичне мјере” због нарушавања „мира и реда”.²⁰

заслужи фрањеваца за усташки покрет и при томе истицало да су „управо они, а особито њихов садашњи гвардијан, пречасни о. Херман Частимир и брат о. Бенко припадали усташком покрету као најистакнутији горљиви чланови. Они су не само ширили усташку идеју изван цркве, по овдашњим селима, него су омогућили хрватским усташким борцима да се у Чунтићком самостану, у најтежем добу борбе, могу тајно састајати под вођством данашњег Војсковође Славка Кватерника, министра Пука и других..”(Joža Horvat i Zdenko Štambuk, n. d., 5).

17 Др Милан Булајић, „Интервју“ бр. 235, Београд, 8. јун 1990, стр. 22.

18 Ђуро Роксандић, *Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године*, у: *Gлина, Gliniski kraj kroz stoljeća*, 294. (У даљем тексту: Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*).

19 Поводом Пуковог говора у Глини 1. јуна 1.941. гласило „Hrvatski narod”, број 109 од 3 6. 1941. је писало: „Оваква Глина постала је и морала постати средиштем усташког покрета. Једном, када ће се писати повијест хрватске ослободилачке борбе, Глина и њезини велики синови бит ће златним словима написани на страницама наше славне повијести. На првом ће пак мјесту стајати име: Мирко Пук...”. Такво писање није било без основа, јер је Пук један од ретких водећих усташа који није био у емиграцији а непрекидно је боравио у Глини до успоставе НДХ.

20 Извештај Велике жупе Покупље од 15. 11. 1942. о прогонима Срба током 1941. у срезовима Војнић, Вргинmost, глинской цркви и другим стратиштима, *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu, zbornik dokumenata*, Tom

Усташка пропаганда је величала глинске усташе као „часне личности” и „великане” борбе за остварење „вјековног сна” хрватског народа. Али, о њима најбоље говоре не само почињени злочини, већ и начин на који су се представили грађанима Глине пре и после успоставе НДХ. Дobar пример о томе представља оцена аутентичног сведока глинског жупника Франца Жужека, који је 1944. године пред Комисијом Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача изјавио:

“Знадем да су се први знакови усташтва у Глини појавили после убојства краља Александра 1934. године. Највише су запажени као пропагатори и руководиоци Др Мирко Пук, адвокат, Др Мирко Јерец, бив.(ши) судак и касније адвокат у Глини, Др Ђуро Ребок, љечник глинске болнице, Др Јурај Девчић, адвокат и Др Цвитановић Шиме, лијечник у Глини и браћа Видаковић, тј. Стипе и Никола, те њихов отац Мато. Ја сам особно познавао др Ребока, те ми је он у разговорима више пута говорио како ће Срби морати иселити из Хрватске у Србију, а њихова имовина да ће бити откупљена и њима новац предан. Ја сам тада из разговора с њим закључио, да је он франковац идеалиста, па касније злочине, у којима је саучествовао, могао би свести на околност, да је као заклету усташу вјероватно морао с њима сурађивати, те је тако падао све дубље.

Др Мирко Јерец био је судак кот.(арског, нап. Ђ.А.) суда у Глини и у вршењу службе показао се недостојан судачког звања, опијао се тако, да је био често пијан и у пијанству ваљао се глинским улицама. Србе је мрзио, али је за вољу пића долазио на крсне славе на којима је говорио. Једном згодом конобарица Хотела ”Касина”, која је била Словенка потужила ми се је, да је од ње позајмио 1.500 дин. обећавајући њој женидбу, те да ускраћује повратак тога новца. Због таквих дјела био је отпуштен из државне службе, па је касније отворио одвјетничку писарницу у Глини и ја се сјећам, да ми је једном згодом причао судак Вуксан Светозар, који је код мене становао, да му је Др Јерец понудио у једном процесу, да суди у корист његове странке и да ће хонорар заједно подијелити.

Др Девчић био је пијаница, те је био и у болници за умоболне, јер је боловао од делиријума, па је као морално слаби пао под утицај Др Пука. Због пића занемарио је своју канцеларију, те је изгубио клијентелу и тек у сарадњи са Др Пуком настојао је да се рехабилитира и тако поправи свој положај.

Видаковић Стипе био је мој ђак из гимназије и као такав показао се врло слабим. Касније је студирао у Загребу и Прагу, али студиј није могао да заврши, па није могао нити један испит да положи. Видаковић Стипе је 1935. био оптужен за убијство жупника у Бучици Ведрине, те је у истражном затвору Судбеног Стола у Петрињи провео пол године, откуд је пуштен због

I, *Zločini Nezavisne države Hrvatske 1941*, Beograd, 1993, 505 (даље: *Zločini NDH*).

недостатка доказа. Сјећам се да ми је својевремено причао вјећник Судбеног Стола у Петрињи Топљак, да је суд био мишљења, да је Видаковић крив, али се не сјећам више шта је казао, ради чега није суђен. Знам, да су тада Др Пук и други много настојали, да извуку Видаковића, јер је исти био познат као франковац, па је тиме и усташки покрет доведен у питање. Сјећам се, да је и „Хрватска Стража“ у једном недјељном броју доњела чланак, у коме пише, да је Стипе Видаковић невин и да је из честите обитељи...

Стипе Видаковић био је оптужен и за фалсификовање новца, те је био и у затвору, али се више не сјећам о исходу те ствари...” За Николу Видаковића је изјавио да је настран човек и да није био цењен, а да су његова сестра Анка и мајка Јосипа Мисона неморалне личности.

„За карактеристику Др Јереца наводим, да је после губитка држ. службе као конципијент Др Пука исти био на храни код Видаковићевих, а храну је плаћао Др Пук, изравно Видаковићу, како не би Јерец пропио примљени новац.

(...) Јосип Мисон је био такођер организиран од раније и проводио је живот пустолова.

Др Пук је био интелектуални вођа цијеле организације давајући јој смјернице, док се једним од најкрвавијих сарадника може сматрати Јосип Мисон.

Надаље познајем од злочинаца Стјепана и Пају Крешталицу из Глине, од којих је Стјепан био писар у Глинској опћини и као такав због малверзација избачен из службе, јер је скидао биљеге са списка и вршио проневијере.

Јанко Кихалић, кога знам од дјетињства његовога, био је писар Др Пука и касније чиновник код суда”.²¹

И други грађани Глине дали су 1944. године слична запажања Комисији Окружног. НОО Баније. Потврдили су да су адвокат Пук и његови блиски сарадници пропагирали усташку политику, да су Јерец и Девчић пијанице, да је Јерец због пијанства отпуштен из државне службе, а Девчић у више наврата због пијанства лежао у болници. Обућар из Глине Фрањо Кожељ је изјавио да познаје адвоката Пука као човека који је „бескрупулозно узимао новац од клијентеле”. На тај начин се, наводно, обогатио и постао један од главних деоничара Хрватске штедионице д.д. и Циглане у Глини. Кожељ је још изјавио да је Пук два пута путовао у Италију и Павелићу носио новац који је сакупио као добровољни прилог од својих усташа.²²

Дакле, у врхушки глинских усташа налазили су се профитери, пијанице и криминалци, који су се ослањали на друштвени талог. Они су ипак били

21 Архив Југославије (даље: АЈ), Ф. 110, предмет бр. 2933, Окружни НОО Баније, Окружна комисија за ратне злочине (даље: Комисија Окружног НОО Баније), бр. 1/44, предмет: 16, Покољ у православној цркви у Глини.

22 Исто.

добро прихваћени код домаћих Хрвата. Морално посрнуће и политичко деловање тих усташких првака било је познато многим Хрватима Глине и околних села. То једино нису знали српски политичари и други угледни људи. Штавише, ни функционер Самосталне демократске странке (СДС) адвокат из Петриње др Раде Прибићевић није препознао суштину политике свога колеге адвоката Мирка Пука. Српски политичари су и својим пост фактум изјавама показали да им није било познато „политичко деловање” Пука и дружине око њега. О томе говори и сведочење Раде Булата, секретара Среског комитета КПХ Вргинмост, који је о деловању Пука написао:

„О адвокату Мирку Пуку, који је прије рата често долазио на судска рочишта у Вргинмост, нисмо знали да ли је заклету усташа. Своје усташко увјерење је вјешто крио, иако није било спорно. Лукаво се понашао кад би се заподјенуо разговор о политици. Настојао је увијек оставити дојам да га политика не интересира. Ако би се понекад умјешао, онда је отворено заступао политику ХСС-а. Судац котарског суда у Вргинмосту Марко Видовић био је врло добро образован марксист. Често смо Видовића после разговора с Пуком испитивали о његовом понашању. Нисмо двоумили оцјенујући га као прикривеног непријатеља, али нам он није давао чврсте доказе на темељу којих би могла бити лако откривена његова усташка дјелатност.

Политичко дјеловање Пука било је познато нашим симпатизерима, лијево оријентираним члановима СДС (Самостална демократска странка) дру Ради Прибићевићу и дру Чеди Рајачићу. Од њих смо највише дознавали о тој мрачној личности, коју ће народ котара Глина и Вргинност добро запамтити као главног организатора покоља Срба у глиној православној цркви у мају и августу 1941. године”.²³

Очигледно је да Ради Булату ни 1980. године, кад је објављено прво издање његове књиге у којој истиче да је о свему био добро обавештен, није била позната не само истина о деловању глиној усташа, него ни да у мају 1941. године није било клања у глиној православној цркви. Његово сведочење показује, такође, да српски политичари нису запазили идентичност програмских циљева ХСС-а и усташке терористичке организације, те да српски комунисти ни 1980. године нису знали да је СДС, својом сарадњом са ХСС-ом, радила практично против интереса сопственог српског народа.

Наведени подаци показују зашто Глина и њена околина спадају међу највећа губилишта Срба у Југославији током Другог светског рата и зашто су усташе у Банији и Кордуну убили највише Срба баш са територије срезова Глина (5928)²⁴ и Вргинмост (6991).²⁵

23 Bulat, n. d., 33-34.

24 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 545.

25 Baić, n. d., 280-281.

Најаве и почетак усташких злочина

Српски народ је био под окупацијом разних освајача (Млечани, Турци, Аустријанци, Немци...) и жртва разних злочина, али до појаве Павелићевих усташа никада није био жртва злочина које је ОУН дефинисала као геноцид. Усташки злочинци су по дивљаштву надмашили све што је до тада забележила историја људског рода. Усташе су после успоставе НДХ одмах званично обелоданиле своје геноцидне намере. Прву јавну претњу упутио је тадашњи равнатељ Равнатељства за јавни ред и сигурност града Загреба Еуген-Дидо Кватерник, син усташког војсковође Славка и Олге ћерке Јосипа Франка, прогласом од 16. априла 1941. године, у коме је писало да се „с подручја града Загреба и околице, у року од 16 сати морају удаљити сви бивши српски војници као и сви остали непоћудни и непожељни елементи” и да ће свако „тко се послије наведеног рока затече у Загребу и околици на лицу мјеста у смислу усташких одредби бити стријељан”.²⁶

Наредбом министра унутрашњих послова од 7. јуна 1941. године позвани су „сви Србијанци, који борава на територији НДХ да се у року од десет дана (...) пријаве опћинском, односно градском равнатељству свога борава, а у граду Загребу Редарственом равнатељству”. Наглашено је да се наредба „односи на све Србијанце који су се доселили на подручје Независне Државе Хрватске послије 1. сијечња 1900. године, као и на њихове потомке, без обзира на звање”, као и „на лица у притворима и болницама”. Упућено је и у упозорење да ће се „они који се не одазову овоме позиву у назначеном року сматрати заробљеником” и „бити одведен у заробљенички логор”. То упозорење је упућено и онима „за које се докаже да нису пријавили Србијанце”.²⁷

Усташки режим се, по геноцидним злочинима, сврстао у најкрвавије режиме XX века. Усташе свој геноцидни програм никада нису криле. Кад су дошле на власт одмах суга и саопштавале на јавним скуповима, преко радија и штампе. У својој пропаганди су испољили острашћену мржњу према Србима, приказивали их као народ који је дошао са турским окупаторима у хрватске крајеве и узрочницима свих недаћа хрватског народа. Приказивали су их и

26 Colić, n. d., 353. .

27 *Zločini NDH*, n. d., 93

демонизовали као четнике са којима се никада нису суочавали. Отворено су стављали на знање да ће користити све методе у циљу истребљења Срба из НДХ. Циљ те пропаганде био је и да се хрватски народ духовно припреми и придобије за злочине над српским народом. У тој пропаганди посебно су се истицали усташки прваци Миле Будак, Мирко Пук, Милован Жанић, Младен Лорковић и Виктор Гутић. Будак је на свим јавним скуповима истицао као проблем решавање питања православља и Срба у Хрватској. Најчешће је јавно претио да ће их прогонити. О тим претњама усташких правака сведоче и следећи примери:

– Миле Будак²⁸ је на великој скупштини у Госпићу 2. маја 1941. рекао: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести на католичку вјеру и тако претопити у Хрвате”. Узвикивао је „Бјежите псине преко Дрине”. Представницима Католичке акције је рекао 19. јуна: „Православци су дошли у ове крајеве као гости. И они би требали већ једном да напусте те крајеве. Истина, многи неће моћи отићи, али ће зато хтјети прећи на нашу вјеру”. На збору у Вуковару 8. јула 1941. је рекао: „Што се тиче Срба, који овдје живе, то и нису Срби, него дотепенци са истока, које су као трбоноше и остале слугане довели Турци (...) а ми нисмо успјели да их асимилирамо. Међутим, нека знају да је наша лозинка: ‘Или се поклони, или се уклони.’”²⁹

– Др Мирко Пук је на збору у Крижевцима 6. јула рекао: „Срби су дошли у наше крајеве с турским четама, као пљачкаши, као талог и смеће Балкана. Не можемо допустити да у нашој земљи владају два народа”.³⁰

– Милован Жанић³¹ је 2. јуна на усташком збору у Новој Градишци рекао: „Ово има бити земља Хрвата и никог другог и нема те методе, коју нећемо као усташе употребити, да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба”.³²

28 Будак Миле, Павелићев доглавник, рођен у Светом Року крај Ловинца 30. 8. 1889, био је председник привременог Хрватског државног водства, министар богоштовља и наставе, посланик НДХ у Берлину, министар спољних послова. Побеглао је из Загреба маја 1945, али су га ухватиле британске војне власти и изручиле југословенским властима. Осуђен је на смрт 1945. године. (*Тко је тко у НДХ*, 53-55)

29 Вођо Вукобрадовић, *Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kor-duni 1941*, у: Симпозиј о Петровој гори, Загреб, 1972, 344-345.

30 Исто, 345.

31 Жанић Милован, рођен у Сењу 17. 5. 1882, био је опуномоћеник за унутрашње послове, члан привременог Хрватског државног водства, члан прве владе НДХ, државни министар у Председништву владе и повереник Хрватског црвеног крста. Емигрирао маја 1945. у Аустрију а потом у Италију. Умро је 1. 8. 1946. у логору Фермо. (*Тко је тко у НДХ*, 433)

32 Вођо Вукобрадовић, n.d.

– Младен Лорковић³³ је на усташком збору у Доњем Михољцу 27. јула рекао да се хрватски народ „мора очистити од свих оних елемената који су за тај народ несрећа, који су му туђи и страни, који у том народу растварају здраве снаге.(...) То су наши Срби и Жидови”.³⁴

– Виктор Гутић³⁵ је маја 1941. године у Санском Мосту рекао: „Ове српске цигане послаћемо у Србију, једне жељезницом, а друге Савом без лађа (...) Сву српску гамад од 15 година па навише ми ћемо поубијати, а њихову дјецу смјестити у клостере (што значи манастир или самостан – нап. Ђ.А.) и од њих ће бити добри католици”.³⁶ Он је такође рекао: „Нема више српске војске! Нема више Србије! Нема геџа наших крвопија, нестало је циганске динстије Карађорђевића па и код нас – ускоро – друмови ће пожељети Србаља, ал’ Србаља више бити неће. Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за потпуно истребљење. Не будите слаби ни спрам једнога. Држите увијек на уму да су то били наши гробари и уништавајте их гдје стигнете (...). Срби нека се не надају ничему, и за њих је најбоље нека се иселе, нека их нестане из наших крајева”.³⁷

Влада НДХ је, поред саопштавања својих намера и планова, доносила расне законе који су јој дали „правну” основу за геноцид. Од 17. априла до 25. септембра 1941. године донела је више таквих законских одредаба, међу којима: Законску одредбу за обрану народа и државе, којом је озакоњено постављање изванредних судова и суђење по хитном поступку; Законску одредбу о заштити аријевске крви и части хрватског народа, о расној припадности, о обавезној пријави иметка Јевреја и јеврејских подузећа, о преком суду, о упућивању непоћудних и погибелних особа у сабирне и радне логоре и друге. У Законској одредби за одбрану народа и државе пише:

33 Лорковић Младен, рођен у Загребу, 1. 03. 1909, доктор права. Још као гимназијалац био је присташа ХСП. Емигрирао је 1929, а вратио се у земљу 1939. године. Био је члан привремене владе НДХ, секретар за иностране послове, државни министар у Предсједништву владе, министар унутрашњих послова и министар иностраних послова. Године 1944. оптужен је са Антом Вокићем за заверу против Павелића, па је смењен и интерниран у Копривницу, а затим упућен у казниону у Лепоглаву, где је пред распад НДХ убијен под неразјашњеним околностима. (*Тко је тко у НДХ*, 237-239)

34 Вођо Вукобратовић, исто.

35 Гутић др Виктор, велики жупан Велике жупе Сана и Лука и бањалучки стожерник, рођен у Бањалуци 23. 12. 1901. Члан је усташког покрета од 1937. године. У мају 1945. побегао је у Италију, где је 1946. године ухапшен и изручен југословенским властима. Осуђен је у Бањалуци на казну смрти која је извршена 21. 02. 1947. (*Руџнов, Зашто Јасеновац*, 236-237)

36 Петар Џацић, *Нова усташка држава*, Београд, 1990, 20.

37 Viktor Novak, *Magnum crimen*, 608.

„Тко било на који начин повриједи или је повриједио част и животне интересе хрватског народа, па макар дјело остало само у покушају, чини се кривцем злочинства велеиздаје; починитеља односно кривце стићи ће казна смрти, а за судовање по тој одредби постављају се по потреби изванредни судови од три особе који ће судити по хитном поступку”.³⁸

Пошто накнадно никаквим прописом није дато тумачење шта се подразумева под појмом „част и животни интерес хрватског народа”, усташки преки покретни судови су изрицали само смртне пресуде, без могућности правног лека, а казна смрти се, према члану 9. „Законске одредбе о пријеким судовима”, морала извршити стрељањем после три часа од изрицања пресуде. Те законске прописе нису доносили лаици већ правници. Тадашњи министар правосуђа НДХ др Мирко Пук био је адвокат, а и сви његови наследници. То значи да је то чињено у складу са усташким расистичким програмом.

Упоредо са антисрпском пропагандом и законодавно-правним припремама за злочине, усташе су хватале Србе појединачно и групно, а убијали их тајно само од њихових сународника. Јавно су убијали само појединце за које су налазиле барем нешто што се по њиховим критеријима могло представити као протузаконито дело. Већ крајем априла и почетком маја 1941. године извршили су четири масовна злочина.³⁹

Усташе су своје злочине криле од Срба, а Хрватима их приказивали као освету за убиства Хрвата које су сами инсценирали, па их приписивале Србима. Тако су командант Мачекове заштите Мартин Цикош и Јулије Маканец, бивши гимназијски професор, а после успоставе НДХ градоначелник Бјеловара, инсценирали напад на једног домобрана и то узели као повод за масовно убијање Срба у Гудовцу и околним селима 28. априла 1941. године (према расположивим подацима најмање 184 а највише 196). Или, специјална јединица усташа из Карловца под руководством усташе емигранта Марка Ивића одлучила је 5. маја на састанку са усташама у Хрватском Благају, територија среза Слун, да исте вечери у томе селу побије породицу млинара Јосипа Мраунца⁴⁰ и да за тај злочин окриве Србе са територије Вељуна.

38 Еуген-Дидо Кватерник је, после разлаза са Павелићем у другој емиграцији, писао: „...Темељ те ‘анархичке и издајничке деспотије’ представљала је законска одредба за одбрану народа и државе, коју је Павелић потписао већ 17. 4. 1941. године” (Bogdan Krizman, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978, 416).

39 Усташе су 17. априла убиле 25 Срба на подручју Старог Петровог Села у Славонији (*Zločini NDH*, 18), 184 у Гудовцу код Бјеловара ноћу 27/28. априла (*Тко је тко у NDH*, 439); 520 у Хрватском Благају ноћу 8/9. маја (Božo Vukobratović, n.d., 348) и око 850 у Прекопи код Глине ноћу 12/13. маја 1941. (АЈ, дос. бр. 2933, изјава жупника Франца Жужека)

40 Убили су Јосипа, његову супругу Марију, мајку Ану и синове Ивана и Николу 15 и 4 године старе, док је 12-годишња ћерка Милка успела да побегне (Božo Vukobratović, n.d., 348).

Усташки режим је хапсио веће групе Срба пред и за време православних празника, као што су Ђурђевдан и Видовдан. Та хапшења и убиства је јавно објашњавао: да су Срби ухапшени „под сумњом за комунизам и Југословенство”, због „српства и четничких акција”, због изјава о „благостању у Србији”, да је „Русија ступила у рат с Немачком”, да ће „Немци сигурно изгубити рат”, да „сваки дан пролазе пуни возови немачких рањеника” и слично. Указивано је на могућност скоре српске побуне, а центри у Загребу упућивани и извештаји о побунама „Срба-четника”. Актерима тога је било јасно да ће им угрожени српски народ ускоро пружити отпор. Они су у тим „побуњеницима” видели четнике добровољце и у томе проблеме за себе. Приказивали су их дивљацвима, злочинцима и великом опасношћу по хрватски народ. Таквима су приказивали и партизане. На тај начин су оправдавали злочине над српским народом, које није било могуће сакрити, и припремали хрватски народ за борбу против тих „злочиначких српских четника”. Осим тога, усташки режим је очекивао да ће убрзо доћи до ратног сукоба између Немаца и Руса па да ће хрватски војници морати ићи на источни фронт. Да би се то избегло, извештачи са терена су, на основу добијених упутстава, преувеличавали побуне српског народа и број „побуњеника” приказивали већим него што је партизана стварно било на знатно већој територији НДХ и при крају 1941. године.⁴¹ Усташе су првих месеци одводили Србе на губилишта ноћу, док су их од краја јула и почетка августа одводили и дану. Хватале су и убијале првенствено угледне Србе. Настојале су да најпре похватају Србе за које су проценивале да би могли да организују отпор и подуче неукли народ како да се спасава.

Павелић је почетком јуна 1941. године послао своје усташе на територију срезова Глина и Вргинмост да „успоставе ред и мир” и да „разоружају српски народ”, који је углавном већ и био разоружан. Наредио им је да најпре хапсе мушкарце и да их сакупљају у судском затвору у Глини, а онда убијају и закопавају у шумарцима око Глине. На подручју среза Глина у почетку је „ред успостављала” група домобрана на челу са Јосипом Добрићем, а после 15 дана и усташе из Петриње и Загреба.⁴² Окружницом Равнатељства усташког

41 Тако заповедник стожера Врбаског дивизијског подручја Драгутин Румлер у извештају од 8. јула 1941. пише: „О четничкој акцији код с. Срба примљен је извештај од заповједника Лубурића, који је руководио акцијом у с. Срб (...) По подацима из других врела нереди код с. Срба представљени су од усташа Великом жупану у Бишћу у претјераном објуму. Изгледа да је до нереди дошло код с. Суваје и Осредци, које су усташе запалиле и становништво дијелом поубијали, а дијелом се разбјегло. По извешћу Великог жупана у устанку је учествовало око 500 четника и око 2500 мјештана наоружаних са тешким стројним пушкама, рефлекторима, и другим модерним оружјем (*Zločini NDH*, 217-218).

42 *Zločini NDH*, 763 и 766, према изјави Хилмије Берберовића, учесника клања у глиној цркви.

редарства НДХ од 23. јула затражено је од свих локалних институција да „свако на свом подручју, тј. седишту Редарства, Котарске области (град, мјесто)” проведе у року од 15 дана „регистрање свих Срба као и оних који су били када православне вјере”.⁴³

Опште прилике у срезу Вргинмост

Срез Вргинмост обухватао је око 550 квадратних километара територије у северо-источном делу Кордуна. Граничио се са севера реком Купом, са запада падињама Петрове горе, односно границом среза Војнић, са југа Цазинском крајином, од чега реком Глином до Каменског моста, и са истока границом среза Глина. Овај срез је административно припадао Банији, а за време Другог светског рата припојен Кордуну.⁴⁴ Био је подељен на пет општина: **Вргинмост, Бовић, Чемерница, Ласиња и Топуско**. Према званичним подацима о попису из 1931. године, на територији овога среза живело је 37.165 становника, а уочи рата према незваничним подацима 42.392, од тога Срба 76 одсто, Хрвата 23 одсто⁴⁵ и око један одсто углавном Рома. Од укупно 50, у 30 насеља сви становници су били Срби, у 10 сви Хрвати, а у 10 измешани Срби и Хрвати. Срби су били најхомогенији у општинама Вргинмост и Чемерница.

На територији општине Вргинмост Срби су живели у девет села, Брњавац, Цреварска Страна, Доњи Сјеничак, Горњи Сјеничак, Мала Трепча, Острожин, Пјешћаница, Подгорје и Славско Поље, док је само у Вргинмосту живело неколико породица Хрвата и једна Чеха. У општини Топуско Срби су живели у пет села, Црни Поток, Мала Врановина, Пецка, Перна, Пољани и Воркапић Село; Хрвати у два, Хрватско Село и Велика Врановина, а у четири села измешани Срби и Хрвати, Топуско, Гређани, Пониквари и Старо Село. На територији општине Бовић, Срби су живели у четири села, Бовић, Кирин, Козарац и Трстеница, Хрвати у једном – Ботури, а измешани Срби

43 *Zločini NDH*, 364.

44 После рата је објашњавано да је то учињено ради боље повезаности и лакшег командовања партизанским одредима. Било како било, то се подударило са чињеницом да је срез Вргинмост 13. јула 1941, на основу Павелићеве Законске одредбе о административној подели НДХ на 22 велике жупе, ушао у састав Велике жупе Покупље са седиштем у Карловцу (Tomislav Majetić, *Okupacioni ustaški režim u Karlovcu*, у Зборнику: Karlovac 1579-1979, Karlovac, 1979, 539), као и са чињеницом да су после рата нека српска села овога и среза Војнић прикључена општини Карловац. Испоставило се, дакле, да су оба примера значила почетак разбијања српских целина.

45 Baić, n. d., 21.

и Хрвати у два, Чремушница и Голиња. У општини Чемерница Срби су живели у четири села, Блатуша, Буковица, Чемерница и Маличка; док је у Батиновој Коси живело и пет хрватских породица. На територији општине Ласиња Срби су живели у шест села, Дуго Село, Ласињски Сјеничак, Пркос, Стипан, Шљивовац и Трепча, а Хрвати у седам, Бански Ковачевац, Банска Селница, Црна Драга, Десно Средичко, Десни Штефанки, Каблар и Ново Село Ласињско, а измешани Срби и Хрвати у два – Бански Моравци и Ласиња. Више од 90 одсто становништва били су земљорадници, а остали занатлије, трговци, учитељи, свештеници и службеници. Високо образовани су били само срески начелник, судија и лекар.

Српски сељаци су били изненађени и збуњени када су 11. априла 1941. видели моторизоване колоне немачке војске на путу Карловац-Сисак. Они су могли помислити да је земља окупирана, али нису ни слутили да ће им окупација донети највећу трагедију у историји. Убрзо су сазнали да је успостављена Независна држава Хрватска, али нису знали за њене геноцидне намере и планове, за усташку терористичку организацију ни за постојање усташке филијале у Глини у којој су главне личности били лекари Шиме Цвитановић и Јурај Ребок. Незнатном броју обавештенијих сељака било је познато једино да се Хрвати политички изјашњавају да су присталице ХСС-а и демократе, а неки као франковци који се непријатељски односе према Србима. Међу српским сељацима је ипак настала збуњеност, па су превидели знаке опасности у наступајућим догађањима.

На захтев војног органа округа Петриња, којег су усташе преузеле очигледно без потребних евиденција, срески војни органи су 15. априла 1941. позвали и упутили у Петрињу војне обвезнике од 1917. до 1920. годишта.⁴⁶ Због непрецизности наредбе из Петриње, војни орган из Вргинмоста, у коме још није била успостављена усташка власт, позвао је све војне обвезнике наведених годишта. Упутио је позиве чак и војницима који су се због ратне опасности налазили на продужењу војног рока. Један од таквих је био Павле (Миле) Мацут из Пјешћанице.⁴⁷ Међутим, мобилисани Срби су се за два-три дана вратили својим кућама. Њима је у касарни бившег 26. пука у Сиску, на основу упутства које је упућено окружницом број 1112/41, а објављено у „Вјеснику војних заповједи и наредби бр. 2 од 17. априла 1941. године,

46 У срезу Глина је 15. априла извршена мобилизација војних обвезника по наредби из војног округа Петриња. (Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1919-1941*, Zagreb, 1974, 844; у даљем тексту: *Sisak i Banija*). Милан Ерњаковић из Буковице, Перо Ђанковић из Блатуше и Стеван Брковић из Пецке изјавили су да су се 15. или 16. априла. одазвали позиву за мобилизацију (усмене изјаве аутору).

47 Мацут Павле, рођен 1919. године, носилац Партизанске споменице 1941. године, пензионисани потпуковник ЈНА, усмена изјава аутору, 10. 9. 1983.

саопштено да само „Хрвате обавезује служење домобранства”, а да Срби могу да иду својим кућама.⁴⁸

Ти млади људи нису били свесни правог разлога за ослобађање од војне обавезе, ни да су постали грађани другог реда у држави за чију је успоставу многи сазнали тек кад су дошли у Петрињу и Сисак. Они су се чак и обрадовали што су ослобађени војне обавезе у ратним условима. Међу њима се налазио и Раде Булат, који ће почетком маја постати први секретар Среског комитета КПХ. Тај повратак војних обвезника послужио је као лош пример за оцену животне опасности по српски народ. Када су се суочили са наредбом усташке власти да дођу на „покрст”, српски сељани су полазили и од оцне да би усташе, ако су одлучиле да их убијају, првенствено поубијале те младе људе.

Управо тих дана враћали су се својим кућама и војници са напуштених ратишта и доносили забрињавајуће вести: да су их „разоружавали Хрвати”, да су им говорили да је створена њихова држава, да је дошло „време освете”, да ће „вратити мило за драго”, да су Срби пљачкаши и разбојници, да ће их побити или протерати, да православним Србима нема места међу Хрватима католицима и слично. Понеко им је и са сажалењем говорио: „Јадни, ви Срби, кад бисте знали шта вам се спрема бјежали би са земаљске кутле”. Те вести доспеле су до ретких појединаца и примане су са злослутним стрепњама, али ипак нису озбиљно схватане, јер српски сељани нису знали за кривицу због које би их Хрвати убијали. Штавише, они су сматрали да између њих и комшија Хрвата није било сукоба, изузев кафанских или комшијских свађа углавном због пољопривредне штете, каквих је иначе било и међу мештанима исте националности. Те претње нису озбиљно схватили ни малобројни повратници из градова (радници, студенти, ђаци, подофицири, полицајци) који су се убрзо нашли међу првим самоорганизованим устаницима. Ипак ретки појединци су посумњали да те претње нису безазлене, па су отишли у Београд и друге градове Србије, где су се укључили у антифашистичку борбу. Један од тих је био комуниста и шпански борац др Гојко Николиш. У Београд и друга места у Србији отишле су још неке сеоске породице, које су могле да плате путне трошкове и да обезбеде смештај. Ти Срби су одлазили са пропусницама које су им усташке власти издавале у јуну и јулу 1941. године. Понеки су отишли и у пролеће 1942.

Општинске управе су већ крајем априла издале претеће наредбе да се преда све војно и цивилно оружје и друга војна опрема. Срби су одмах предали мању количину расположивог цивилног оружја, а војног је веома мало и доспело у ова села, јер су га одузели Мачекови заштитари. Српски сељани су знали да је забрањено неовлашћено држање оружја, нарочито војног у ратним условима, па су ту наредбу прихватили као нормалну.

48 Colić, n. d., 203.

У срезу и општини Вргинмост усташка власт је успостављана у априлу. У Топуском су, одмах после проглашења успоставе НДХ, усташку власт успоставили учитељ Анте Коцман, пекар Илија Бријешки, гостионичар Мијо Ловретин, Мијо Путрић и Мате Малинац. Они су за председника општине поставили Ивана Драгићевића-Личана, којег је убрзо заменио пензионисани лугар Илија Бановић, за усташког „комесара” општинског бележника Мартина Путрића, а за таборника Анту Коцмана. Бријешки је убрзо преузео дужност Бановића и Коцмана. Управо та група је разоружавала војнике који су се повлачили према Босни.⁴⁹ Они су, наравно, и пре успоставе НДХ били чланови усташке организације, али су се представљали као присталице ХСС-а, често додајући реч демократе. Зато наивно делује некритички прихваћена оцена: „Ни усташка организација није имала организованог упоришта, како на подручју општине тако ни у самом месту. Али, успоставом тзв. НДХ нашло се неколико мачековаца као Анте Коцман учитељ, Илија Бријешки пекар (...) и други”.⁵⁰ Та оцена је публикована 1980. године. Зато је барем тада требало да буде познато да су у хрватским селима и пре окупације постојале организације Хрватске сељачке заштите, да су у њима главну улогу имале усташе и да се због подршке већине хрватског народа усташко упориште у Топуском могло одржати до августа 1943. године. Циљ такве оцено био је очигледно да се покаже да су се на томе подручју усташе појавиле тек 1941. године и да се са домаћег хрватског народа скине одговорност због усташких злочина, што је због дела часних Хрвата било исправно, али је постигнуто супротно. Другим речима, с обзиром да су тамошњи Хрвати у већини били уз усташе, та оцена у ствари значи да су они подржали усташе тек када су се представили као убице Срба.

У Ласињи су се на општинским функцијама и пре окупације налазили углавном Хрвати. Због тога су одмах после успоставе НДХ извршене само мање промене. За бележника је постављен Филип Дебач, за благајника Матија Слирац, а за усташког таборника Јура Тополњак.⁵¹

Усташка власт у Вргинмосту успостављена је после доношења Павелићеве Законске одредбе од 19. априла 1941, којом су стављени ван снаге прописи Бановине Хрватске о среским скупштинама и управним одборима и којом је омогућено распуштање свих општинских руководства. На успостави власти у Вргинмосту ангажовао се лично глиински адвокат Мирко Пук. Он је за повереника општине поставио домаћег месара Јосипа Племенчића, родом из Гређана. Привремено је задржао на дужности среског начелника Хрвата Андрију Чидића и стари кадар на управним и

49 Baić, n. d., 870.

50 Isto.

51 Baić, n. d., 591.

административно-техничким пословима. Усташкој власти су се ставили у службу и остали Хрвати из Вргинмоста: лугар Антун Шпрајц, наредник жандармерије Никола Пазић и поднаредник Јосип Шимуновић, те чувар пруге у Цреварској Страни Јосип Бељан и његов син Златко. Пошто тај кадар није задовољавао усташке апетите и потребе, Пук је поставио глињског адвоката Јурја Девчића за главног опуномоћеника за срезове Глина и Вргинмост. Тих дана за повереника општине Бовић постављен је земљорадник из Голиње Мико Ишек, а за повереника општине Чемерница земљорадник из Батинове Косе Јосип Живчић.

Упоредо са тим, формиран су војни гарнизони у Топуском, Вргинмосту и Ласињи, док је постојећа жандармеријска станица у Бовићу ојачана на тридесетак жандара, као што је учињено и у другим станицама на територији НДХ. Немачке јединице су се налазиле у Вргинмосту и Топуском до почетка маја. После њиховог одласка, 9. маја 1941. године дошло је око 700-900 италијанских војника,⁵² који су остали до 27. јула 1941, а вратили се септембра 1941. и остали још годину дана. Гарнизон у Вргинмосту до краја 1941. имао је око 1400 италијанских војника, усташа, домобрана и жандара.⁵³ У Ласињи се до 8. септембра 1943. у разним периодима налазило од око 50 до 100 војника.

Локалне усташе су, по директиви и уз ангажовање посебних усташких повереника повратника из емиграције, у мају и јуну 1941. формирали групе наоружаних усташа у свим хрватским селима и међу Хрватима у селима мешовитог националног састава на територији НДХ, па тако и на територији среза Вргинмост. Поделили су и војничко оружје свим одраслим мушкарцима уз објашњење да то чине ради „заштите Хрвата од четника“, којима су означавали све Србе. То им није ни било тешко учинити, јер су и пре тога у свим хрватским селима и градовима постојале организације Заштите, које су биле главно стециште усташа. За то наоружавање нису знали Срби, изузев ретких појединаца у мешовитим хрватско-српским селима. Али, они то нису саопштили својим сународницима у сопственим селима, нити изван својих села. Наоружане групе хрватских сељана називане су „дивље усташе“, а касније „усташка милиција“. Процењује се да их је у лето 1941. на територији НДХ било 20 до 30 хиљада. У њих је регрутован већи број сеоских разбојника, нерадника и осуђиваних лица због разних криминалних радњи. Управо су они испољавали посебну суровост. Њих је чак и Павелићев опуномоћеник подмаршал Владимир Лакса оптужио да су „погазиле узвишене идеале усташког покрета, поткопале његов углед и навукле мржњу пучанства“.⁵⁴ „Дивље усташе“ су у почетку одлазиле у оближња српска села,

52 Bulat, n. d., 65.

53 Baić, n. d., 592.

54 *Zločini NDH*, 208.

а касније и у удаљенија на територији НДХ да пљачкају, злостављају и убијају Србе. Када су Хитлер и Мусолони приговорили властима НДХ „због усташке бруталности”, Павелић се оправдавао тако што је сва злодела из тога периода приписивао „дивљим усташама” и при томе дао обећање да ће их разоружати. Он их је заиста распустио 9. августа 1941, али их је део укључио у усташку војницу, део у резервне усташке бојне, а само мањи број разоружао.⁵⁵ „Дивље усташе”, муслимани логорника из Цазина Але Омановића су и у септембру 1941. године убијале Србе из околних села.⁵⁶

Усташке општинске управе су у мају и јуну издале претеће наредбе да се на видним местима поставе беле заставе у знак лојалности и признања усташке државе, да се поправе сеоски путеви и поред њих посече живица (жива ограда). То је у ствари било упозорење да неће бити милости према непослушнима, али и велика обмана. Српски сељани су одмах истакли беле мараме или пешкире, јер заставе нису имали, и поправили путеве и посекали живице. Они нису били ни свесни да тиме обезбеђују брже и безбедније изненадне упаде усташа у своја села.

Усташе су до 24. јула 1941. ухватиле и убиле 181 Србина са територије среза Вргинмост (Топуско 71, Чемерница 45, Вргинмост 41, Бовић 15 и Ласиња 9).⁵⁷ Већина их је убијена изван својих села, па се за трагичан крај многих од њих није сазнало све до завршетка рата. Од 19 ухапшених Срба априла 1941, само их је петорица из Ласиње ухваћена код својих кућа и одведена у логор „Даница” код Копривнице, док су остали похватани на повратку својим кућама из места службовања и из југословенске војске. У мају је ухваћено 110 Срба, од којих 89 код својих кућа у две веће рације, а 21 појединачно у разним местима. Прва већа потеря била је 6. маја када је ухваћено 66 угледнијих Срба код својих кућа и одведено у логор „Даница”. Они су почетком августа 1941. године, убијени у логору Јадовно код Госпића. То је очигледно учињено на основу наредбе Равнатељства за јавни ред и сигурност НДХ број 15013/II од 30. јула 1941. упућене свим великим жупама, у којој пише: „У интересу јавне сигурности имаду се сви Жидови (покрштени или не) и Срби (прешли на католицизам или не) затворени под сумњом ради комунизма, а против којих иначе не предлежи никакав доказни материјал да би се могли ставити под пријеки суд, одпремити у сабирни логор Жупског редарственог равнатељства у Госпићу”.⁵⁸ Управо од тога времена престало је и јављање Срба из логора „Даница” својим породицама путем писама.

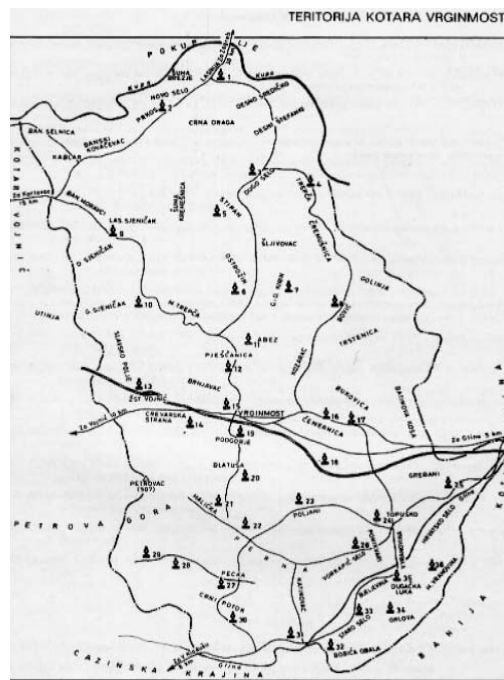
55 Colić, n. d., 280-281.

56 *Zločini NDH*, 987.

57 Bačić, n. d., поименичан списак по селима убијених од „непријатеља”. Накнадно су извршене само незначителне исправке у погледу времена и места хапшења и погибије жртава.

58 *Zločini NDH*, 414.

Друга већа група од 26 Срба похватаана је ноћу 11/12 маја у Глини, где их је већина радила и живела. Током јуна је убијено 26 Срба, који су појединачно похватани у својим селима. Од 1. до 24. јула ухваћено је и убијено 27 Срба из 17 села. За трагичну судбину већине њих, нити за усташке претње и наредбе угрожени српски сељани нису знали. У то време у 23 српска села није било хапшења, па се стекао утисак да је престао прогон Срба. Усташе су похватане Србе одводиле из њихових села и убијале у другим местима.⁵⁹

Срез Вргинност ⁶⁰

Зато је народ гајио наду да су њихови одведени сродници живи. Тим заблудама је допринело објашњење разлога за хватање 66 угледних Срба 6. маја и њихово повремено јављање писмима из логора „Даница”. После њиховог одвођења усташке присталице су шириле лажи да су они похватани на основу некаквих спискова четника. Неуки и необавештени народ је помислио да ту има истине зато што су се ти људи више интересовали за политику. Сматрало се у ствари да су они осумњичени као политичари.

59 Жандармеријске станице су обавештавале своје команде да се о убиствима „Срба - четника” нису водиле „никаке евиденције нити шта у том погледу предузимало” пошто су убијени као и усташе са „туђих постајних подручја” (*Zločini NDH*, 206).

60 Baić, n.d., 916.

Усташки план за уништење Срба у Кордуну

По ширини простора, броју жртава и монструозности поступака, усташки поход на Србе у Кордуну крајем јула и почетком августа 1941. године спада у најтеже геноцидне злочине НДХ. Анализа података од 9. јула до 8. августа 1941. о збивањима у вези са тим усташким походом само на Кордун, показује да је тај геноцидни злочин извршен по плану усташке владе, који је утврђен средином јула 1941. године. Посебан значај дат је истребљењу Срба са територија великих жупа Гора и Крбава и Псат – територија између Хрватске и Босне насељених већинским српским живљем. Планирано је да у томе злочину узму учешћа и јединице са стране, да се у Кордун упути бројна специјална јединица усташа емиграната из Загреба, да се у неким местима поставе енергичнији усташки повереници, да се са повереницима из унутрашњих кордунских општина договори да методом превара сакупе што већи број мушкараца, па их изненада похватају и поубијају. Извршење тога плана поверено је равнатељу Равнатељства за јавни ред и сигурност НДХ Еугену-Диди Кватернику, док је за координатора акција одређен Божидар Церовски,⁶¹ његов наследник на дужности равнатеља Равнатељства сигурност града Загреба.

Главни центри из којих је руковођено тим геноцидним походом постали су Слуњ и Глина, у којима су се налазиле усташе проверене у вршењу злочина над Србима у Хрватском Благају код Слуња и у Прекопи код Глине. Глинске усташе су добиле предност и због тога што их је регрутовао и обучавао Мирко Пук, који их је посећивао и подучавао после свога устоличења за министра правосуђа. Пред тај злочиначки поход, појачано је указивање на тобожњу опасност од Срба и ширење мржње против њих, како би се нашло оправдање за планиране злочине и за то придобило више Хрвата. Хрватским сељанима је дељено оружје „ради одбране од Срба”. На Кордун су упућивани припадници специјалних јединица усташа емиграната из Загреба. У Слуњ је 20. јула дошао усташки надпоручник Јуре Кутњак из Загреба, а 24. јула и сатник Витал Баљак,⁶² под чију су команду стављене јединице на подручју

61 Вођо Vukobratović, n.d., 350 – 351.

62 Баљак Вентура-Викторио, рођен 1906. у Плочнику код Задра, усташки сатник. Учесник је напада на жандармеријску станицу у селу Брушани 1932. године. Емигрирао је у Италију 1933. године. После успоставе НДХ, припадао је командном кадру 13. усташке бојне чији су делови обезбеђивали усташке логоре. Као командант

Слуња. Баљак је допремио опрему и наоружање за 400 лица, па је уз помоћ домаћих усташа регрутовао и наоружао 400 нових тзв. дивљих усташа са подручја општине Слуњ.⁶³ Усташа Иван Скукан је на саслушању код ОЗН-е 29. маја 1946. изјавио да је „том приликом из општине Слуњ ступило у дивље усташе 400-500 људи.“⁶⁴ Божидар Церовски је, на основу утврђеног плана, 24. јула пошао из Загреба у Глину са једном сатнијом усташа (“Тринаеста сатнија свеучилиштараца”) и једним водом жандара.⁶⁵

Министарство унутрашњих послова НДХ, на чијем се челу налазио Андрија Артуковић, упознало је и локалне усташке власти о плану владе НДХ за отпочињање злочина над Србима. Начелни ставови су преношени писаним саопштењима, док су појединости као строга тајна преношене усмено. О припремама тих злочина сведочи и изјава тадашњег котарског предстојника у Двору на Уни др Марина Бучана коју је дао 14. јуна 1952. Окружном суду у Шибенику.⁶⁶ Он је изјавио да је имао могућност да се упозна са плановима и наредбама Министарство унутрашњих послова НДХ за вршење злочина. То су му омогућили службена писана и усмена комуникација са Министарством унутрашњих послова и Великом жупом Гора, службени и приватни контакти са функционерима МУП-а и Велике жупе Гора, који су често таква наређења преносили усмено да о њима не би остали никакви писани трагови, те лични контакти са предстојницима других срезова. Тако је МУП НДХ крајем јула 1941. издао наредбу да се „потпуно физички истребе сви Срби, без обзира на године старости и на пол, а њихова имовина опљачка и као награда додели непосредним извршиоцима ликвидација“. Одмах после тога почела су масовна убиства Срба на територији срезова Босански Нови, Босанска Крупа, Цазин, Глина, Костајница и Приједор.⁶⁷ Највећи покољи на подручју Босне збили су крајем јула у западним подручјима. Претпоставља се да је тих дана у срезovima Бихаћ, Босанска Крупа и Цазин убијено 20.000

логора Слана истицао се у масовним ликвидацијама логораша. Крајем јула и почетком августа 1941. године командовао је и лично учествовао у свим злочинима над Србима на подручју Слуња и Велике Кладуше. (Ručnov, *Zašto Jasenovac*, 216-217) У литератури се означава као Витал, Вентура, Вентурин, Викторио. Лично је клао људе, жене и децу и присиљавао своје усташе да из порције пију крв покланих Срба (*Zločini NDH*, 1022).

63 Božo Vukobratović, n.d., 351.

64 Đuro Sremac i Petar Erer, *Prilog za izučavanje događaja u vrijeme aprilske rata 1941 na kotaru Vojnić*, у: *Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji*, HAK, Karlovac, Zbornik 19, 1989, 807.

65 Colić, n. d., 273.

66 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 483.

67 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, I, 736-737.

Срба.⁶⁸ Пре тога велики жупан Мирко Јерец је одржао састанак са среским предстојницима за подрчје Велике жупе Гора. Он их је упознао са планом ликвидација, исељавања и упућивања Срба у логоре. Нагласио је да је то наређење министра унутрашњих послова Андрије Артиковића, да је строго поверљиве природе и да се зато саопштава усмено. Присутни су, међу којима је био и Бучан, потписали обавезу да о томе неће одати тајну, под претњом губитка службе и живота.⁶⁹ Извесно је да је о тој Артуковићевој наредби није било речи у југословенском захтеву САД за његово изручење.

Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача утврдила је да је Илија Перић, бележник из Вукманића, срез Војнић, у одсуству усташког повереника за општину, примио окружницу у којој је било наређено „усташким повереницима и властима да Срби који живе на територији Хрватске сви до једнога морају бити поубијани”.⁷⁰ Јосип Живчић, усташки повереник општине Чемерница, као један од организатора хапшења друге групе масовног покоља у глинској цркви, поседовао је крајем јула допис којим је најављено хапшење и убијање Срба. Пандур Миле Борота је видео тај допис. Кришом је погледао само мањи део и схватио да предстоји масовно хапшење Срба.⁷¹

Можда су тим планом усташке владе била предвиђена и клања Срба у српској православној цркви у Глини. Начин хватања жртава и друге појединости утврђене су вероватно негде у Банији када је почео геноцидни поход на Кордун, а уз неизбежне консултације са надлежним усташким првацима из Загребa. Идеја о превари „покрст” је вероватно потекла од Пука који је, као дугогодишњи глински адвокат, познавао прилике на територији среза Вргинмост и могао да уочи врлине и слабости тамошњих сељана. У томе се не може занемарити ни улога усташких повереника општине Чемерница и Вргинмост Јосипа Живчића и Јосипа Племенчића.

Прављење таквог плана и почињање злочина над Србима нису били изазвани никаквим антидржавним поступцима Срба. Тај план се није темељио ни на основној норми Павелићеве злогласне „Законске одредбе за обрану народа и државе”. Он је, наравно, прављен на основу усташког генералног програма и у складу са оним што је претходно учињено. Евидентна су два битна разлога зашто је одлучено да се управо тада пође на „чишћење” Срба у Кордуну.

68 Živojinović - Lučić, n. d., 632.

69 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 483.

70 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 518.

71 Драган Душана Борота, Милин синовац, усмена изјава аутору 17. августа 1983. Миле није ишао на „покрст”, али је ухваћен у свом селу 21. јануара 1942. и убијен негде на подручју Глине.

Прво, време почетка и ток геноцидних злочина на територији наведених срезова показује да је влада НДХ планирала да тај поход отпочне одмах после одласка италијанских окупационих трупа из Кордуна, а било јој је познато да ће се то догодити 27. и 28. јула 1941. године. Она је проценила да је повољније да то учини без Италијана као сведока. За такву оцену је имала довољно разлога. После усташког злочина над Србима у Хрватском Благају 8/9. маја 1941. представници италијанских окупационих трупа су протествовали, па је 100 Срба са територије Вељуна спасено од сигурне смрти.⁷² Затим, локалне команде италијанских окупационих трупа су често извештавале своје и немачке команде о усташким злочинима над Србима и приказивали Хрвате као „барбаре”. Поједини команданти су и протествовали код усташких локалних власти. Тако је командант у Босанском Петровцу потпуковник Лохенгрин Гирауд протествовао 21. јуна због убиства „неколико Срба”; додао је да у Хрватској признаје само редовну власт, а не усташе, и запретио употребом силе ако се тако нешто понови. Међутим, то усташке команде није забрињавало јер су знале да иза њих стоје Немци, да је управо усташка команда у Босанском Петровцу добила одговор из владе НДХ „да раде по старом”.⁷³ Било им је познато такође да је Немачка команда у Загребу на жалбе Срба због усташких злочина одговарала да им не може помоћи јер се „ради о питањима унутрашње политике”.⁷⁴ Павелић је и поред тога настојао да Италијани не буду очевици усташких злочина.

Друго, усташе су стално копирале Хитлера, па су се и тада послужиле његовом девизом „Жртву треба претворити у кривца и онда, ако сте је ликвидирали нећете сносити одговорност”. Усташе су и раније пред извршења геноцидних злочина измишљале или инсценирале оружане нападе на појединце или групе својих војника. Усташка дивљаштва су изненадила чак и Немце, чији су представници у Загребу због тога добијали притужбе са терена од италијанских команди и угрожених Срба. Њему је било неопходно да нађе оправдање јер је и немачка страна тих дана упозоравала на усташке „изгреде” и прогон Срба.⁷⁵ Немачки представници нису упозоравали усташке власти

72 Петар Зинаић, *Геноцид на Кордуну и околици 1941 – 1945*, Београд, 1996, 27.

73 *Zločini NDH*, 118 и 119.

74 *Zločini NDH*, 323.

75 Немачки званични представници у Загребу су учинили три демарша на највишем нивоу у НДХ и упозорили на „неодрживост започетог усташког дивљања”. Опумоћени немачки генерал Едмунд Глез фон Хорстенау је 9. јула посетио Павелића и његовог војсковођу Славка Кватерника и изложио им своју „тешку забринутост због изгреда усташа”. Саветник немачког посланства Хериберт Трол-Обергфел посетио је 11. јула државног секретара Министарства вањских послова Младена Лорковића, а генерал Хорстенау је поново 12. јула посетио Славка Кватерника; ови немачки представници су указали на „барбарске методе протјеривања Срба” (Krizman, n.d., 505-507).

због брига за Србе, него за сопствени положај. Они су у ствари проценили да Срби због усташког терора могу дићи устанак на целом простору окупиране Југославије, да се тако може отежати положај њихових трупа и наметнути им се потреба да задрже јаче војне снаге на томе простору. Немачком посланству у Загребу је такав сигнал упутио 25. јуна 1941. немачки војни командант за Србију када је саопштио конкретне примере „терора Хрвата у НДХ над Србима” и затражио да се „код Хрвата уложи најстрожи приговор”.⁷⁶

Показало се да су немачке процене биле тачне, али исто тако да њихови приговори нису били озбиљни, јер су усташе извршиле планирани поход уз немачко прећутно одобрење. Немачка упозорења на високом нивоу су уследила и због повреде њихове сујете. Њих су усташке вође стално уверавале да се није догодило, или да је било друкчије, и оно у шта су се сами лично могли уверити. Немачки представници су тако ставили на знање усташким властима да више неће подносити да их лажу чак ни о злочинима над Србима. Павелић и његови сарадници су знали какво мишљење о њима имају Немци који се нису устручавали да им га и отворено ставе на знање. Главни помоћник Глеза Хорстенауа немачки војни обавештајац капетан Артур Хафнер је, на пример, у свом извештају од 18. јула 1941. писао да „међу усташким првацима и њиховим следбеницима постоји снажан комплекс ниже вредности у односу на Србе”, да су својом пропагандом успели да убеди хрватски народ да усташе поступају по договору и наређењу Немаца. Додао је да зато „овде данас влада дубоко неповерење према Немачкој”.⁷⁷

Павелић је 24. јуна 1941. упознао италијанског посланика у Загребу (Raffaele Casertano) да предстоји „чишћење” Срба у Кордуну. Саопштио му је да је одобрио одмазду над четницима и Србима „због извршених злочина над хрватским живљем”. У телеграму Италијанског посланства у Загребу, који је упућен министарству у Рим 24. јула 1941. године, о садржини тога разговора, поред осталог, пише да „унутрашњу ситуацију НДХ карактерише погоршање казнене акције усташа против српских елемената”, да су „пре неколико дана, вероватно услед раширених гласина о непосредно предстојећем сукобу с Русијом, усамљени четници и Срби по селима починили дела насиља, напада и убистава над хрватским породицама”. Павелић је, наводно, рекао да је и „једно дете од седам година заклано а жене и девојке, припаднице усташких породица, одвучене из насеља”. Истакао је да је „репресалијама (одмаздама), које је одобрио, циљ да погоде читаву зону где живе Срби и Жидови и да би је дефинитивно очистили”. Додао је да се „запажа код талијанских гарнизона и, чак, код виших команди претерано сажаљење и заштитнички став према непријатељима режима” и да се „неодложно строга средства могу још

⁷⁶ *Zločini NDH*, 139-142.

⁷⁷ „Дуга“ бр. 436, Београд, 9 - 23. новембра 1990, 94.

оправдати претњом која долази од покрета најављених од Срба за наредне дане”.⁷⁸

Наравно, камуфлажа масовног убијања Срба под маском тобожњег гушења устанка није била могућна. Такво оправдање могао је схватити наивним свако ко је знао понешто о усташком програму, расистичким законима и претњама усташких првака да ће уништавати Србе. Начин на који је глински лекар, а тадашњи усташки стожерник у Петрињи, др Јурај Ребок оправдавао злочин у Банском Грабовцу потврђује, такође, да је геноцидни поход на Кордун имао за циљ уништење Срба и намеру Павелићеве владе да то прикаже као гушење устанка. Глински лекар др Јурај Перин је забележио у свој дневник како је видео усташко дивљање над ухапшеним Србима у возу од Петриње до Банског Грабовца и суштину разговора са својим кумом Јурајем Ребоком. На приговор др Перина и осуду тога злочина, Ребок је одговорио да је требало да се Срби покоре власти или да се иселе у Србију кад је то било предвиђено. Уместо тога, они су бежали у шуму. Додао је да су били мирни и да нису убили бележника и шефа станице, ти Срби не би били побијени. Др Перин је подсетио Ребока да су усташе мајске ноћи из чистог мира похватале у кревету Глинске Србе и све побили, па да после тога нико не може поверовати усташкој власти. Нагласио је да је требало пронаћи кривце и судити им, а не убијати невин народ. Ребок је узвратио да међу Србима нема невиних и да су сви једнаки,⁷⁹ чиме је у ствари открио прави циљ тадашњих усташких злочина. Уосталом, и усташки документи о убијању Срба на Кордуну показују да су они те злочине називали „чишћење”.

Усташки злочини од 24. јула до 8. августа 1941. године

Планирани долазак усташког појачања у Глину за 24. јули 1941. године догодио се после оружане акције банијских устаника ноћу 23/24. јула на усташе код жељезничких станица у Банском Грабовцу и Влаховићу, на прузи Глина-Сисак. Тако је усташко „чишћење” Срба почело непланирано већ 24. јула 1941. на територији Баније. То заправо није ни било одступање од плана да „чишћење” започне после одласка италијанских окупационих трупа са Кордуна, јер Банија није спадала у њихову окупациону зону. Први велики усташки геноцидни поход на хрватски Кордун, како су га називале усташе, трајао је углавном од 24. јула до 8. августа 1941.

У Бански Грабовац су 24. јула, одмах после устаничке оружане акције, дошли чета усташа из Петриње, група усташа из Глине и група жандара

78 Bogdan Krizman, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1980, 130.

79 Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 290.

из села Краљевчани, а после подне и Божидар Церовски са четом усташа и водом жандара из Загреба. (Тринаеста сатнији свеучилиштараца, коју су називали „Тринаеста сатнија смрти” – нап. Ђ.А.). Те усташке хорде су одмах, под командом Церовског, започеле лов на Србе по селима општина Бански Грабовац, Краљевчани и делимично Мали Градац. Хватале су све Србе које су нашле код куће, а убијале оне који су покушали да беже. Похватане су сакупљали у општинске зграде а затим одводили и убијали код жељезничке станице Бански Грабовац. Жене и децу су пуштали на слободу; пустили су и понеког мушкарца да би друге обманули. Доводили су такође и убијали Србе који су се налазили у „сабирним логорима” у Глини и Петрињи,⁸⁰ као и похватане у возовима на прузи Карловац – Сисак. Тако је у усташке руке пало укупно око **1200** мушкараца од 16 до 60 година старости, међу којима 782 само са територије среза Глина.⁸¹ Усташе су, после зверског мучења, те Србе поубијале од 25. до 27. јула, а њихове лешеве закопале у три јама у јошику код жељезничке станице Бански Грабовац.⁸²

У Бански Грабовац су 25. јула 1941. допутовали Еуген-Дидо Кватерник, Мирко Јерец, чланови тзв. Покретног пријеког суда и друге водеће усташе из Петриње и Глине, па су и они присуствовали убијању Срба.⁸³ Покретни пријеки суд је судио формално и изрицао само смртне пресуде. Осталим жртвама које су поубијане од 24. јула до 8. августа није суђено ни тако. Кватерник и Церовски су присутним усташама дали упутства за хватање и убијање Срба на територији Баније и Кордуна. Расположиви подаци упућују на закључак да је договорено да Божидар Церовски и усташки таборник

80 По наређењу котарског предстојника Глине Драгутина Импера, послужитељ судског затвора Никола Буковац је издвојио 29 Срба из глинског затвора, међу којима Јован Прусац из Класнића и неки Јовић из Равног Рашћа, обукао их у „четничке униформе”, дао им црвену заставу и упутио у Бански Грабовац (АЈ, 110, Извештај Комисије Окружног НОО Баније..., изјава Павла Лончара, 2. 11. 1944).

81 Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 831.

82 *Zločini NDH*, 380-383.

83 Заповедник I оружничке пуковније из Петриње пуковник Драгутин Чанић у извештају од 30. 07. 1941. Врховном оружничком заповједништву НДХ записао је о томе и следеће: „Дана 25. ов. мј. око 15 сати на лице мјеста у Бан. Грабовац дошао је у друштву са г. Великим жупаном Велике жупа Гора др Јерецом и Равнатељ за јавни ред и сигурност г. Еуген Кватерник, који је од присутних органа затражио обавјештење и даље одредио и дао упутства како се има радити. Нешто мало после доласка г. Кватерника приспио је у Бан. Грабовац и покретни пријеки суд који је одмах приступио раду под отвореним небом и изрицао осуде, које су одмах постајале извршне. Међу осуђеним особама било их је који су се налазили у Сабирним логорима у Глини и Петрињи и који су отпремљени на суђење напријед наведеном покретном пријеком суду. Извршењу ових пресуда дјелимично је присуствовао и Равнатељ за јавни ред и сигурност г. Кватерник...” (*Zločini NDH*, 382.)

из Глине Никола Видаковић одмах саопште утврђене задатке усташким властима на територији срезова Војнић и Вргинмост.

Никола Видаковић је 26. јула отишао у Топуско, заједно са групом усташа из Глине и групом усташа-емиграната, вероватно неким од оних које је Церовски довео из Загреба. Они су, истог дана, у згради општине, одржали састанак са локалним усташким вођама, дали им упутства и наредили да одмах почну хватати и убијати све Србе старије од 16 година,⁸⁴ што су они и учинили.

Бождар Церовски је 27. јула отишао у Тушиловић, недалеко од Карловца, где је одржао састанак са усташким првацима са територије среза Војнић и Вргинмост. Били су присутни: шеф карловачке полиције, усташки повереник за срез Војнић Мијо Жунац, усташки повереник из Вргинмоста (Јосип Племенчић – нап. Ђ.А.) и Драгутин Мујић, повереник општине Крњак (срез Војнић). Церовски је са њима договорио начин хватања Срба на територији среза Вргинмост и Војнић. Усташки повереници из Војнића и Вргинмоста добили су задатак да 29. јула, пре доласка усташа из Глине, блокирају та места и да хватају одрасле Србе, а Мујић да на превару прикупи што више људи у Крњаку.⁸⁵ Церовски се из Тушиловића вратио у Глину, а из ње је пошао 29. јула да би наредних дана непосредно командовао вршењу злочина над Србима у Кордуну и Цазинској крајини.

После злочина у Банском Грабовцу, усташе су од 27. јула хватале Србе и у другим местима среза Глина. Том хајком командовао је усташки таборник Никола Видаковић, а помагали су му усташки официр Ивица Петрачић и усташки таборници из Класнића, Малог Градца и Обљаја.⁸⁶ Само на подручју општина Класнић, Мали Градац и Обљај ухватили су **38** Срба.⁸⁷ Похватане су сакупљали у жандармеријске станице, затим их одводили у судски затвор и друге просторије у Глини, а ноћу 29/30. јула поубијали у шикари Латиново, на граничном делу атара села Маринброд и Ново Село Глинско. Глинске усташе су 30. и 31. јула ухватиле и **72** Србина на подручју општине Бучица (Горње Табориште, Доње Табориште и Доња Трстеница), од којих су 50 убили у шуми Кобиљача, а 22 одвезли у Глину⁸⁸ и поубијали у њеној околини. Према једној забелешци Политичког одељења Немачког посланства у Загребу, почетком августа 1941. године „ухваћено је **150** Срба на сајму Глине и стрељано у

84 Baić, n. d., 870.

85 Ignjatije Perić, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, у: Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji, Karlovac 1989, 823.

86 Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 830.

87 Ђ. Роксандић, Лични архив, свеска број 1 и број 2, поименичан списак. (Породица Ђ. Роксандића)

88 Ђ. Роксандић, Исто, поименичан списак жртава.

Прекопи”.⁸⁹ То значи да је, поред 1200 Срба убијених у Банском Грабовцу, од 24. до 27. јула и првих дана августа на подручју среза Глина ухваћено и убијено још **260** Срба.

Усташким вођама из Топуског било је несумњиво познато да предстоји „чишћење” Срба и да се врше убиства Срба у Банском Грабовцу. Они су зато, на основу ранијих сазнања и начелних упутстава, започели хватање и убијање Срба и пре посете Николе Видаковића и његовог упутства. Као типична криминална банда, послали су у смрт свога саборца Шиму Бријешког. Циљ им је био да нађу повод за планиране злочине и да се ослободе непожељног сведока, очевица заробљавања и разоружавања војника и присвајања благајне Команде IV армије југословенске војске. По њиховом наређењу, група усташа из Топуског, на челу са лугаром Иваном Сатлером, у којој се налазио и Шиме Бријешки, наишла је у село Пољане 25. јула око 23 часа. Вршила је неки фиктиван претрес у дворишту Петра Воркапића и у тобоже случајној пуцњави ранила Бријешког, који је касније подлегао ранама.⁹⁰ Виша усташка команда је обавештена да су на Бријешког пуцали Срби села Пољани, па су већ наредног дана започели масовне злочине над њима.

Од 26. јула до 2. августа 1941. године, на територији среза Вргинмост ухваћен је и убијен **881** Србин, и то: са територије општине Топуско – 640, Бовић – 126, Вргинмост – 74, Ласиња – 23 и Чемерница – 18.⁹¹ Већина ових Срба убијена је на губилиштима у околини Топуског: Дугачка Лука, Бобић обала, Ђон, Ломић јаруга (територија среза Вргинмост); Ивановић Јарак (подручје среза Војнић); шума Кобиљача код Бучице (подручје среза Глина), док је мањи број убијен пре 10. априла углавном појединачно у својим селима или у местима свог сталног боравка. У Богородичиниј цркви у Глини заклано је око 200 Срба, који су похватани од 26. до 28. јула, о чему ће касније посебно бити речи. У наведени број нису урачунате 1032 жртве преваре „покрст”, о чему ће такође посебно бити речи. Иначе, у време геноцидног похода на Кордун, од 24. јула до 8. августа 1941, усташе су убиле укупно **2.225** Срба са територије среза Вргинмост.

Први масовни усташки геноцидни злочин на територији среза Војнић извршен је 29. јула 1941. На основу упутства које је Церовски дао

89 *Zločini NDH*, 975.

90 Baić, n. d., 744 и 870.

91 Baić, n. d., нав. дело, поименичан списак убијених од „непријатеља”, по селима. Иза сваке бројке жртава стоји име и презиме. Подаци тог аутора нису били сасвим прецизни у погледу времена и места погибије жртава, па су накнадно извршене потребне исправке. На пример, Милан и Раде Гушић нису отишли на „покрст”, већ су ухваћени 26. јула и заклани у глиној цркви 29/30. јула; деда и унук Мркшић Станко су убијени 21. јануара 1943. у Чемерници, Раде Стојана Павловић је убијен 1. а не 10 августа, итд. (нап. Ђ.А.)

на састанку у Тушиловићу, усташе су на подручју среза Војнић и општине Вргинмост ухватиле неколико стотина Срба и сакупили их у Крњаку. Део их је на превару окупио усташки повереник општине Крњак Драгутин Мујић. Он је издао наредбу, уз претњу смрти, да господари домаћинства донесу храну за прогнане Словенце, а да сва домаћинства из села Подгорја, Горњи Скрад и Крњак упуте свога представника мушкарца на договор ради напасања туцаника на пут Крњак-Горњи Скрад. Домаће усташе из Војнића и Вргинмоста, и усташе које је Церовски довео из Загреба, истог дана су ухватиле најмање око 100 Срба из Војнића и Вргинмоста и неких села са територије тих срезова.⁹²

Чета усташа Божицара Церовског, на пропутавању из Глине у Крњак, стигла је у Вргинмост око 7 сати. Део их је, уз помоћ домаћих жандара, под командом наредника Јосипа Шимуновића, одмах блокирао Вргинмост и почео да хвата Србе и сакупља их код куће Душана Цреварца.⁹³ То су очигледно чинили према договору у Тушиловићу. Други су хватали Србе по селима поред цесте (Подгорје, Цреварска Страна, Славско Поље). Похватили су и неке Србе из других села који су се нашли у Вргинмосту или у тим селима. Церовски је у међувремену упутио четири камиона у правцу Војнића. У два камиона вожен је живи креч и алат за копање гробних јама, а у два усташка патрола са наредником из Вргинмоста Шимуновићем, која је хватала Србе у околини жељезничке станице Војнић. Камиони у којима је вожен креч остали су на цести у Петровој гори, на месту Биљег. Око 10 сати на Биљег је стигло још осам камиона из Вргинмоста. У њима су били похватани Срби и усташко обезбеђење, међу којима официри Божицар Церовски, неки Кос, Џачић и један чије име није утврђено.⁹⁴ Свих десет камиона је кренуло у Војнић, у коме су и у његовој околини друге усташке групе хватале Србе.

Док су усташе хватале Србе у Војнићу и његовој околини, у Војнић је на бициклу дошао Дмитар Дудуковић из Крњака. Када је видео шта се догађа, он се одмах вратио у Крњак и обавестио о томе окупљене Србе, па су многи напустили Крњак.⁹⁵ Усташе су похватане Србе затвориле у општинску зграду у Крњаку, где су их везале, а затим истог дана, од 16 до 19 сати, одводиле и поубијале у оближњој шуми Лоскуња, на месту званом Ивановић јарак.⁹⁶ Међу њима су убијена и 64 Србина са територије општине Вргинмост, и то: из Вргинмоста 11, Подгорја 18, Цреварске Стране 16, Брњавца 9, Славског

92 Шире види: Ignjatije Perić, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, n.d., 823-824 и 827-828.

93 Ignjatije Perić, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, n.d., 824-826.

94 Isto.

95 Isto.

96 *Zločini NDH*, 508.

Поља 7 и по један из Пјешћанице, Сјеничака, и Острожина.⁹⁷ Од укупно 75 ухваћених Срба на територији општине Вргинмост, 11 их је тада избегло смрт. Девет их је ослобођено још у Војнићу уз помоћ Хрватице Данице Малобабић, супруге Љубана Малобабића. Поред осталих, ослобођени су Љубан Малобабић и двојица његових сродника Перо Војновић, Стеван Малбаша (Љубан Малобабић, Перо Војновић и Љубица Малбаша, Стеванова супруга, су деца од три сестре).⁹⁸ Божо Чича је побегао из камиона у Петровој гори, а Љубан Вукмировић са стратишта у Ивановић јарку.

Тачан број жртава у Ивановић јарку није утврђен. У литератури се сусрећу различите бројке.⁹⁹ Прецизнији број ових жртава као, уосталом, и на другим губилиштима није било могућно утврдити ни због тога што се у селима одведених Срба није знало где су поубијани, а у местима њиховог убиства није се знало одакле су доведени. С друге стране, већина учитеља и православних свештеника по банијским и кордунским селима били су родом из других делова Југославије. Неки од њих су нестали из тих села одмах после окупације априла 1941. године, а неки месец-два касније. У местима у којима су се налазили на служби за већину се не зна како су нестали и да ли су преживели. Било је познато једино да су поједини православни свештеници одмах протерани у Србију, а неки поубијани, али је остало непознато када и где. Зато такви нису уписани у спискове жртава у селима у којима су се налазили на служби до прве половине 1941. године. У „Забелешци Политичког одељења Немачког посланства у Загребу са подацима о злочинима усташа над православним становништвом у НДХ од маја 1941. до маја 1942. године” пише: „Седамдесет лица православне вере, међу којима и 7 попова с њиховим женама и једанаестеро деце, ухапшени су у округу Војнић, одвезени у правцу Крњака и у шуми Лашкоња (Лоскуња – нап. Ћ. А.) убијени будацима и кукама и закопани испод куће бр. 43 на ивици шуме, 30. 7.”¹⁰⁰ Овај се податак по времену и месту подудара с подацима о злочину над Србима у Ивановић јарку. Међутим, утврђена су имена само четворице свештеника са територије Војнића, који су тада убијени на томе месту, и то: Докмановић Д. Миле, Нинковић Н. Петар, Пеурача Ц. Миле и Шушњар Душан.¹⁰¹ Из расположивих података се види да су у Ивановић јарку убијани Срби и са других подручја, а не само са територије Војнића и Вргинмоста. Утврђен је само тачан број жртава са територије општине Вргинмост.

97 Baić, n. d., поименичан списак по селима убијених од „непријатеља”.

98 Љубица Малбаша, супруга Стевана, усмена изјава аутору, 20. децембар 1984.

99 Тако И. Перић наводи бројке: 100, 150, 180 и 400 (Ignjatije Perić, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, n.d., 834); *Zločini NDH*, 507 и 508 такође 400; др Ђуро Затезало наводи цифру од 384 (Ђуро Zatezalo, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941-1945*, Zagreb, 1978, 33).

100 *Zločini NDH*, 974.

101 *Споменица православних свештеника 1941-1945*, Београд, 1960, 63, 105, 114 и 149.

Масовнији злочини на територији среза Слуњ почели су 30. јула 1941. Многи Срби су поубијани под брдом Инчугар, на месту звано Мехино стање.¹⁰² Већина осталих убијени су на слуњским губилиштима Рудинка, Гавге, Лађевачки јелик, Близница, Грабовје, брдо Главица, природна шпиља Шпејарка, Кремен и другим. Само код Цетинграда је убијено око 2.000 жена и деце.¹⁰³ Усташки командант Цетинграда је изјавио да је тих дана у срезу Слуњ убијено преко **7.000** Срба.¹⁰⁴

На територији срезова Босне, гранични делови Кордуна и Баније, масовни злочини над Србима започели су углавном 26. јула и трајали неколико дана после 8. августа 1941.

У Бихаћу и његовој околини, према тврдњама усташа, тога лета је убијено 12.000 Срба, а према извештају Оперативног штаба НОП-а за Босанску крајину око **15.000**. Од тога око 3.000 жртава је са подручја Бихаћа, а остале су довођене са комшијских подручја, већином из Кордуна и Лике.¹⁰⁵ Убиства су вршена на више места. Највеће стратиште налази се на простору између Уне и речице Клокот, удаљено око 2 км. од места Бихаћ. На њему се налазе три велике гробне јаме под називом Гаревике (Гаревике, Уљевите баре и Церавци). Једно од већих губилишта је вртача код Заваља Делић јама.¹⁰⁶

У исто време на територији среза Босанска Крупа убијено је око **4.000** Срба.¹⁰⁷ Према подацима из Зборника докумената о злочинима у НДХ, на тој територији убијено је преко 2.500 Срба (Хрватски дом око 800, Црно Језеро 850, Рисова Грета око 850, на месту звано Говедарица близу Крупе око 850), али се констатује да је тај број далеко већи, с обзиром да су остале жртве одведене у Госпић, Карлобаг, Бихаћ и друга места. Одведени у Карлобаг су одвожени на морску пучину, убијани секирама и бацани у море.¹⁰⁸ Усташе из Глине су само 31. јула 1941. на територији среза Босанска Крупа убиле око 1000 Срба, а већи број у току следећих дана.¹⁰⁹

102 То мало место, које се налази на тремеђи Слуњ-Велика Кладуша-Војнић, није ни означено на географским картама. Ту парцелу месно становништво назива Пашин поток. У њему је југословенска војска изградила три бетонско-армирана утврђења. Рачуна се да је у њима закопано 4.700 лешева (*Zločini NDH*, 990), од којих је око 4.100 из дела Кордуна (Božo Vukobratović, n.d., 353).

103 Бранко Ј. Бокан, *Кулминација усташког геноцида над Србима у Босанској крајини у лето 1941. године*, у: Геноцид над Србима у II светском рату, Београд, 1995, 236 (даље: Бокан, *Кулминација усташког геноцида*).

104 *Zločini NDH*, 508.

105 Бранко Ј. Бокан, н. д., 232.

106 Исто, 231.

107 Исто, 234.

108 *Zločini NDH*, 988-989, 1014 и 1015.

109 *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavija 1941-1945*; Београд 1964, 54.

Масовни злочини над Србима из села среза Цазин вршени су на месту „Мацини Долови”, „Вучје јаме”, Чунгар, брдо Инчугар, парк градске болнице; појединци и мање групе су убијани по селима: Врста, Миостра, Стијена, Тржац, Вранограч и другима, док је део одведен и убијен на стратишту Гаревца код Бихаћа.¹¹⁰ Тачан број жртава из среза Цазин није утврђен. Постоје делимични и непотпуни подаци за поједина стратишта и села: око **400** из села Крндије, Раштела и Гата, **50** из села Мутник, преко **100** мушкараца у селу Врста и на стратишту Вучје јаме, око **300** жена и деце из села Миостра.¹¹¹ Тих дана је само на неколико места код Велике Кладуше убијено око **4.600** Срба.¹¹² У тај број нису урачунати они који су убијени међу 4700 на стратишту Мехино стање, које потичу са разних подручја.

Крајем јула и почетком августа 1941. године убијено је око **3.500 до 4.500** људи, жена и деце са територије среза Босански Нови. Око **250** жена и деце је убијено 2. августа, од тога је једна група поклана у затвору, а лешеве бачени у реку Сану, док је друга група поклана на мосту реке Сана и бачена у воду. Наредног дана (3. августа) око **380** људи је поклано и бачено у реку Сану. Неутврђен број Срба из околних села убијен је 4. августа. Део њихових лешева је бачен у реку Сану, а део закопан на једном пешчаном острву у близини моста на реци Сана.¹¹³ У Босанској Костајници усташе су у једном дану заклале **862** Србина: у Добрљину око **200**, у селу Благају **146** и у Равницама **159** Срба.¹¹⁴

Божидар Церовски се појављивао код извршења многих злочина на територији Кордуна и Цазинске крајине. Из Глине је пошао 29. јула. Истог дана око 10 сати стигао је на Петрову гору, на место Биљег, где му је жандармеријски наредник Јосип Шимуновић из Вргинмоста предао рапорт о хватању Срба. Одатле је отишао у Војнић, а затим у Крњак,¹¹⁵ где је био за време извршења злочина у Ивановић јарку. У Слуњ је дошао 29. јула увече са око 120 усташа.¹¹⁶ Наредних дана је учествовао у хватању и убијању Срба по селима срезова Слуњ и Војнић,¹¹⁷ од којих је већина поубијана на месту

110 *Zločini NDH*, 986-987.

111 Isto.

112 Бранко Ј. Бокан, н. д., 236.

113 *Zločini NDH*, 1016.

114 Бранко Ј. Бокан, н. д., 244.

115 Ignjatije Perić, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, 824-826.

116 Петар Зинаић, н. д., 35.

117 Према извештају домобранског пуковника Ивана Томашевића, команданта гарнизона у Карловцу, од 30. јула у 10 сати, Церовски је „прешао у Петрову гору” и јавио, између осталог, да је „ситуација код Крстиње рашчишћена јучер и данас ујутро”..., од Цетинграда напредује према Топуском. Нема великог отпора...” (Ignjatije Perić, *Припреме и развој устанка до марта 1942*, у: Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji,

Мехино стање. Церовски је командовао и лично убијао Србе на територији среза Босански Нови,¹¹⁸ и несумњиво на другим местима.

Групе усташа су изненада упадале у насељена места и хватале жртве на пијацама, појединачно код кућа, на њивама, цести и на путу. Многи су масовно похватани методом разних превара: позивањем мушкараца на присилан рад или ради тобожњег договора за одлазак на рад у Немачку, ради тобожњег прелаза на католичку или муслиманску веру, позивањем одбеглих у шуме да се врате кући уз обећања да им се гарантује слобода као онима који су остали код својих кућа.

Метод превара одбеглих у шуме догодио се и на територији општине Топуско. Када су усташе 28, 29. и 30. јула хватале Србе у Старом Селу, део их је успео да побегне у шуму, а мањи број преосталих се није удаљавао од својих кућа, па се није сазнало да је у њиховом селу убијено 176 мештана, од којих 36 у Бобића обали 28. и 29. јула, а 140 у Дугачкој Луци 30. јула. Усташке патроле су већ наредног дана долазиле у село и малобројним присутним мештанима говориле да позову побегле да дођу кући, уз обећање да им гарантују слободу као и њима. Избегли су поверовали тој обмани и почели да се враћају својим кућама, али су иза патрола долазиле веће усташке групе и хватале свакога до кога су стигле. Тако је 31. јула, 1, 2. и 3. августа пало у усташке руке још 115 Срба из Старог Села и сви су поубијани у Дугачкој Луци, подручје општине Топуско. Усташе су 4. и 5. августа и у селу Пецка привукле многе мештана уз обећање да им се неће ништа догодити само да открију своје вође, па су тако ухватиле 56 мушкараца, одвеле их и убиле на стратишту Мехино стање.¹¹⁹ Дакле, усташе су хватале Србе у Старом селу, општина Топуско, управо 3. августа када су се Срби окупљали у Вргинмосту ради тобожњег покатоличавања. Део од 56 Срба из Пецке пао је у усташке руке 4. августа, управо када је из Вргинмоста одвожено 1.038 Срба, жртава преваре „покрст”.

Похватани Срби су привремено сакупљани у општинске и среске затворе или друге просторије. Пре убиства су зверски мучени: тукли су их кундацима, алатом за копање гробних јама и секирама; пробадали им стомаке, груди и главе бајонетама и другим оштрим предметима; вадили очи, одсецали руке, ноге, уши, нос и друге делове тела; газили по живима; силовали жене и девојке, просецали им дојке и кроз просечене отворе протурали руке; вадили децу из утробе трудница. Неки од Срба су подлегли повредама на путу до губилишта. У Банском Грабовцу жртве су пролазиле до гробних јама кроз кордон убица, који су их тукли кундацима куд стигну, пробадали бајонетама. Ђуро Штековић, који је лежао у шанцу одсечених руку до лаката и ногу до колена, молио је усташе да

Karlovac 1989, 120-121).

118 *Zločini NDH*, 1015.

119 Baić, n. d., 660 и 820-842.

га убију, али су га они и даље мучили.¹²⁰ Један од најозлоглашенијих усташких кољача у Бихаћу Давид Прша у дворишту затвора „Кула” пришао је једном старом човеку из села Хргар (Бихаћ) и упутао га: „Пушиш ли стари, би ли запалио”? Јадни човек, и не слутећи шта га чека, одговорио је да би – кад би имао. На то му је пришао овај зликовац и одсекао један прст и ставио му га у властита уста као да пуши. Јадни старац је готово изгубио свест, а овај зликовац му је одсекао усну са брковима, бацио на земљу у прашину, згњечио ногом и гурнуо старцу у уста и старац је морао то да поједе, јер му је више главе стајао Пршин чекић.¹²¹

Усташе су правиле параду од убијања жртава и иживљавале се на разне начине. Тако су после масакра у Банском Грабовцу по оклним селима побили псе, довели их и ставили на жртве у гробним јамама. Док су клали и убијали Србе, ангажовали су неке сељане Хрвате да им пеку прасиће и јагњад, а у сеоским гостионицама напљачкали вина и ракије и на месту злочина се гостили уз музику и песму девојака које су довели из својих села.¹²² Иван Мушкон је 1945. године пред истражним органима изјавио да је 24. јула 1941. године путовао у Бански Грабовац са групом од 16 усташа. Он је, наводно, у шумици код жељезничке станице видео две групе од око 20 Срба. Једна група је копала јаме дубоке 2-3 метра, а друга убијене бацала у јаму, па су после и они убијени. Током дана су стално допремани Срби и одмах убијани. После подне стигао је воз из Глине, из којег је скинута група од око 30-40 људи. Међу њима је, како је рекао, било 5-6 с четничким капама и црвеном заставом што су им усташе силом натурили. Постављени су крај шумице, фотографисани, а онда стрељани. Усташа Стево Лончаревић је убио Мирка Младеновића, присилио четворицу ухваћених Срба да га закопају, а затим да плешу на његовом гробу. Неколико Срба је присиљено да усташама пеку јагњад и прасиће код жељезничке станице. Једна група жељезничара је ујутро скинута из воза који је дошао из Глине и сви су убијени.¹²³ Усташа Алојз Цвететић је изјавио да је, на питање Данице Фабац да ли су усташе из Петриње пуцале и убијале у Грабовцу, одговорио: „Не, радило је хладно оружје, пикнемо бојеном у главу и мозак одмах исцури”.¹²⁴ Усташе из Бихаћа Хасан Бајрамовић, Анте и Никола Вицковић и Миркез Голубовић су доносили одсечене прсте, очи и делове лица убијених Срба на ноћне пијанке у хотел „Босна”, показивали их присутнима и хвалили се да су убијали Србе.¹²⁵

120 Ђ. Роксандић, необјављени део рукописа за симпозијум „Glina, Glinski kraj kroz stoljeća“, стр 22- 26.

121 *Zločini NDH*, 983-984.

122 Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 831 и део необјављеног рукописа припремљеног за Симпозијум „Glina, Glinski kraj kroz stoljeća“, стр. 28.

123 Ђ. Роксандић, необјављени део рукописа за симпозијум „Glina, Glinski kraj kroz stoljeća“, стр. 22-24; АЈ, Ф 110, дос. бр. 5217

124 Исто.

125 *Zločini NDH*, 983.

Поједини усташки кољачи су се пред службеним лицима и другим грађанима после рата отворено хвалили и с иронијом говорили о свом учешћу у злочинима над Србима. Тако је шеф жељезничке станице у Петрињи Драгутин Лабош изјавио 3. јуна 1945. пред члановима Градске комисије Петриње за утврђивање ратних злочина да је 24. јула 1941. године „по службеној дужности морао путовати у Бански Грабовац због недостатка чиновника”.¹²⁶ Он је то изговорио без осећаја стида, мада је свакоме јасно да његово присуство није било потребно за чиновнички посао, него за убијање људи. Усташа Рајко Ракас се хвалио да је убијао Србе у шуми Кобиљача, да су жртве до губилишта водили везане жицом по групама од по десет, да су пуцали тако да једног убију, а да „други падне жив у грабу”. Затим су пуцали по њима, а они „врвили у граби као рибе”.¹²⁷

Жртве су убијане ватреним оружјем, клањем, бацањем живих у природне јаме и спаљивањем у кућама. Тако су усташе 23. августа у селу Црваревац, (Велика Кладуша) ухватили на превару око 200 жена и деце, затворили их у кућу Пере Дробца, заковали врата и прозоре, наслагали око куће сламу и потом је запалили.¹²⁸ Око 100 жена и деце из села Миостра (Цазин) је спаљено у кући Илије Трбојевића.¹²⁹

Србе су углавном убијале усташе, жандари и домобрани, али и хрватски и муслимански сељани цивили или „дивље усташе”. Хрватски и муслимански сељани су учествовали у копању и затрпавању гробних јама, пљачкању одеће и обуће, новаца, сатова и других вреднијих ствари, или као посматрачи. Група наоружаних цивила муслимана из села срезова Босанска Крупа, Бихаћ и Цазин, уз подршку усташа, жандара и домобрана, свакодневно је упадала у српска села Цазинске крајине и масовно убијала српски народ. У извештају Министарства унутрашњих послова НДХ од 10. августа 1941. године пише да је „у хајци на Србе учествовало (...) око 1000 неорганизованих муслимана само од себе против Срба”, да је „нешто Срба успјело побјећи, а преостало су поклали муслимани”.¹³⁰

Командант жандармеријских станица за срезове Слуњ и Војнић, послао је 16. августа својим претпостављенима извештај заповједника оружанског вода у Слуњу од 13. августа 1941. у коме, између осталог, пише:

„Од 29.7. почело је ‘чишћење’ од стране усташа. Ово је изазвало панику код српског становништва, тако да је све побјегло у шуму од страха пред чишћењем. То је трајало до 8. 8. т. г. али задњих дана није успјело јер је народ

126 Ђ. Роксандић, необјављени део текста за Симпозијум „Glina, Glinski kraj kroz stoljeća“, стр. 24 до 25; АЈ, Ф. 110, дос. бр. 5217.)

127 Ђ. Роксандић, исто, стр. 46 (АЈ, Ф. 110, дос. број. 3070).

128 Бранко Ј. Бокан, н. д., 236.

129 *Zločini NDH*, 987.

130 Бранко Ј. Бокан, н. д., 236.

знао право стање и крио се по шумама (...). Очишћени су мање опасни и мање криви као и многи старци жене и дјеца до најниже доби, дочим су они са мрачном савјешћу, млађи и јачи, побјегли у шуму (...). Чишћење је потпуно извршено у граду Слуњу, дочим је у удаљенијим мјестима мање успјеха у томе постигнуто. Садашње стање не може се за сада навести са точним подацима, јер је преостали народ у шуми, али је свакако велик број обитељи остао без члана (...). Рад усташа на чишћењу био је скоро јаван, што је баш један од узрока за бјежање народа у шуму. 'Чистило' се у кући, у дворишту, на путу, у присуству родитеља, дјеце или обратно, плачкале су се куће или имовина људи тако да су се јагмили тко ће у богатију кућу доћи и богатијег очистити. Приликом задњег чишћења узимала су се одијела, долазило је до свађе измедју усташа због тога. Пијанчевало се, било је дивљачких призора од чишћења дијетета у колијевци, стараца, читаве обитељи заједно, садистичко уживање ужасних мучења прије коначног чишћења. Овакви поступци изазвали су и код честитих Хрвата негодовање, чуло се шапутање: 'ОВО ЈЕ СРАМОТА ЗА НАРОДНОСТ ХРВАТСКУ, КУЛТУРУ И КАТОЛИЧКУ ВЈЕРУ'. Јаме су се већином раније копале. Било је случајева, да су чишћеници" сами носили алат за копање јама и слично. Закопавање на пола живих, остављања незакопаних или слабо закопаних (...).¹³¹

Ето, чак и они који су писали о „успјешнијем чишћењу”, за које је убијање људских бића било чишћење, а њихове жртве „чишћеници” и који су критиковали усташке поступке којима су довели до бегства „извесних лица”, нису могли да се отему искушењу и избегну констатације као што су: „било је дивљачких призора”, „садистичко уживање ужасних мучења прије чишћења”.

Укупан број жртава усташког геноцидног похода на Кордун није утврђен, јер се у расположивим подацима сусрећу углавном приближне бројке као на пример око 500, „више људи”, „сви похватани”, „од 200 до 300” и слично. На основу тако исказаних бројки, од краја јула до 8. августа 1941. године на територији Баније, Кордуна и Цазинске крајине убијено је око 32.000 до 33.000 Срба.¹³² Немци такође на сличан начин исказују податке о жртвама усташких злочина над Србима. Тако је немачки генерал Глез фон Хорстенау, у једном разговору о броју убијених Срба у првим данима устанка 1941. гдине, тврдио да процене убијених Срба у Хрватској иду од 200 до 700 хиљада, али да он сматра тачним „најпре 300.000”. Додао је да су му чланови Хрватске владе саопштили да је у току устанка у борбама везаним с устанком изгубило живот 250.000 Хрвата и 200.000 Срба, али да он сматра да је „наведен број Хрвата пуно

¹³¹ *Zločini NDH*, 505-509

¹³² У овај број није урачунато око 4700 жртава убијених на Мехином стању, јер постоји могућност да су урачунате у укупан број жртава подручја са којег потичу. На том губилишту убијено је око 4100 Срба само из дела Кордуна

висок”, док је „број Срба много мали”.¹³³ Или, по процени Глезовог помоћника капетана Артура Хафнера, који је педантно прикупљао податке о усташким акцијама „чишћења” по српским селима, „број Срба ‘који су пали као жртве животињских инстинкта које распирују усташки прваци’ премашио је две стотине хиљада већ почетком августа 1941. године”.¹³⁴

Наведени подаци показује да су Срби, који су поклани у глинској цркви, унапред били осуђени на смрт, али да нису знали не само за то, него чак ни за масовне злочине у ужем окружењу. Они такође показују да су жртве хватане методом превара зато што нису знале за усташке злочине ни пре ни после клања у глинској цркви. То је дало повода да се предоче и подаци који наизглед нису непосредно повезани са клањима у глинској цркви, јер је тако могућно схватити како су усташе код толиких злочина могле да на провидан начин хватају Србе и да их одводе на губилишта. Другим речима, то сведочи како је било могућно да се на широком простору остварује тако монструозна злочиначка замисао и да у тој ситуацији изостане помоћ животу угроженом српском народу.

Према делимичним расположивим подацима, усташе су на територији Баније, Кордуна и Цазинске крајине само у периоду од 24. јула до 8. августа 1941. године починиле више масовних злочина. Али, за те ни за злочине пре тога угрожени српски народ у селима среза Вргинмост није знао 3. августа 1941. године, на дан преваре „покрст”.

Покољ у глинској цркви 29/30. јула

Усташе су од 26. до 28. јула (од суботе до понедељка) хватале Србе на територији општине Топуско и делимично општине Чемерница. Појављивале су се изненада и хватале их у кућама, на њиви, на путу. Похватане су одвозиле сточном запрегом у Топуско и затварале у општинску зграду, српску православну цркву и у парохијски дом. Тамо су их зверски мучили, што су чинили већ приликом хапшења и одвођења у Топуско. Један од усташких првака из Топуског гостионичар Мијо Ловретин причао је обућару из Глине Фрањи Кожељу да су те Србе тукли и боли ножевима тако да је текла крв из кола.¹³⁵ Неке породице су посећивале своје ухапшене сроднике у Топуском и доносиле им храну, а они су је вероватно делили и са другима. Једна група искључиво мушкараца доведена је пешице на жељезничку станицу Топуско 28. јула око 12 сати, а друга је предвече доведена камионима.¹³⁶ Међу

133 *Zločini NDH*, 1030.

134 „Дуга” број 436, од 9-23. новембра 1990, стр. 94.

135 АЈ, Ф. 110, дос. бр. 2933 – Извештај Комисије Окружног НОО Баније..., изјава Фрање Кожеља, записник од 26. 10. 1944..

136 Ваић, n. d., списак убијених од непријатеља по селима; Љубица и Драган Драгојевић,

довезеним камионима налазио се Љубан Једнак, који је преживео покољ у цркви у Глини и личним објашњењима својих званично датих писаних изјава помогао да се прецизније утврди шта се догађало тим Србима до трагичног краја.¹³⁷

Ти сви Срби су укрцани у **најмање два препуна сточна вагона**. О више вагона сведочи и изјава Љубана Једнака да су их усташе по страховитом плъуску у камионима одвезли на жељезничку станицу Топуско и укрцали у вагоне и да је „у сваки вагон утоварено око 150 до 160 људи”.¹³⁸ Уосталом, и податак да је у цркви било „преко 700” Срба, који су тада довезени у Глину, показује да је било више и од два сточна вагона, јер их толики број није могао стати у један вагон. Вагони пуни Срба остали су на жељезничкој станици Топуско до после поноћи. Усташе су их стално пихички злостављале. Са подсмехом су им говориле да иду на присилан рад у Лику. Непосредно пред полазак воза споља су допирале речи: „Чекај да се прикопча и овај вагон, он иде у Лику, у Госпић”, после чега се чуо смех присутних напољу поред вагона. Присутне три-четири Српскиње и један дечак, који су дошли да испрате своје најдраже, поверовали су на основу тога да је део тих Срба заиста одвезен у Госпић. Те заблуде се нису ослободили ни годинама после рата. Када је воз кренуо Љубан Једнак је кроз прозорчиће видео да иду у правцу Глине. То је код њега изазвало зле слутње, јер је пре тога чуо да су у Глини похапшени сви Срби мушкарци и да је изражавана сумња да су највероватније сви поубијани.

Воз је пред свануће стигао на жељезничку станицу Глина. Довезени Срби су затим искрцани из вагона. Тројица су одбили да то учине, па су убијени у вагону. Један од њих је био Илија Шкундрић, кога су усташе ухапсиле 3. маја. Остали су постројени у колону по два, а затим кренули према центру града. Ишли су до српске православне цркве, држећи се за руке, а са стране поред сваког је ишао по један наоружан усташа, који су им говорили да иду на саслушање. Све

Мирко Гушић, Драгица Божић - сестра Љубана Једнака, усмене изјаве аутору.

137 Пет верзија изјава Љубана Једнака: Саопштење бр. 33 Државне комисије, лист „Борба”, 4. марта 1945, стр.5; Фотокопија документа бр. 222/944 из Архива Хрватске, Хисторијски архив Карловац (ХАК), фасцикла: Терор на подручју Глине; Извод из стенограма стр. 64-67 са процеса Ериху Лисаку и другима пред Врховним судом Хрватске септембра и октобра 1948, Архив ССУП бр. 0510005/219; Записник састављен пред Земаљском комисијом за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Загребу, АЈ, Ф. 110, документ бр. 1767; Изјава комисији за утврђивање ратних злочина, Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 834-836; Белешке аутора из више личних разговора са Љубаном и његовим допунским објашњењима.

138 ХАК, фасцикла докумената о усташким злочинима на подручју Глине, фотокопија документа из Архива Хрватске бр. 222/944.

нису могли да сместе у цркву, па су неке одводили у затворе.¹³⁹ Пред црквом их је дочекала већа група усташа, међу којима и Милан Видаковић, 14-годишњи син злогласног усташког таборника у Глини Николе Видаковића. Један од присутних усташа је наредио глинском лончару (грнчар) усташа Милану Дежелићу да од жупника Франца Жужека донесе кључеве од цркве да у њу, како је рекао, „закључају ове мрцине”. Кључ је убрзо донесен, црква отворена и у њу су уведени искључиво Срби, који су довезени из Топуског. Била их је пуна црква. Могло их је, наводно, бити и „преко 700”. Наређено им је да седну на под, после чега су усташе закључале врата и отишле. Податак да им је наређено да седну доводи у сумњу процену да их је било „преко 700”. У сваком случају, расположиви подаци указују да их је могло бити знатно више од 203, колико је утврђено. У цркви тада није било других лица, нити је било ко накнадно довођен. Црквени намештај је био у потпуном реду, а нису примећени ни било какви други трагови насиља. То представља поуздан доказ да је то био први покољ у цркви и да у њој нису поклани Срби, који су тих дана похватани и допремани у Глину, него да су поубијани код јама у шикари Латиново.

Пошто су ови Срби доведени и затворени у цркву пред свануће, могућно је да то многи грађани Глине нису видели. Они су ипак били добро упознати о свему што се догађало и могли су у истрази пружити значајне податке о томе, али нису. Они које је испитивала Комисија Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача саопштили су углавном тачан датум клања те групе жртава, а остале појединости односиле су се претежно на клања Срба довезених из Вргинмоста 4. августа. Но, о томе ће посебно бити речи.

Несрећни Срби су цео дан провели у цркви без хране; само су једном добили воде. У току дана у неколико наврата долазиле су групе усташа и на разне начине их, изгладнеле и физички онемоћале, психички злостављале, а неке и сурово батинале. Око 8 сати десетак усташа донело им је воде за пиће. Једном су дошла петорица усташа који су их упитали да ли међу њима има неко ко је „покрштен”. Пријавили су се бивши бележник из Топуског Пајо Воркапић и земљорадник из Чемернице Адам Кораћ, па су одмах пуштени из цркве. Група од двадесетак усташа, међу којима су били бивши глински живодер Никола Крештелица и општински стражар Јосип Милековић (У документацији се погрешно означавају као Никола Крешталица и Јосо Миленковић, нав. Ћ.А.). Они су пописивали затворенике, бележили њихове основне идентификационе податке и говорили им да ће ићи на присиљан рад у Лику, па ако имају новаца да их могу дати да им купе хране за „тако далек пут”. Неки од затвореника су им дали мању суму новца, али им усташе нису донеле ни храну ни новац. У једној од тих усташких група, запажен је домобрански официр са две звезде на овратнику. Расположиви подаци указују да је то био

139 Љубан Једнак, усмено објашњење аутору, 13. 8. 1985.

Јосип Добрић, бивши учитељ из Сплита, домобрански сатник, руководиоцац групе домобрана која је вероватно клала Србе у цркви. Он им је рекао да су сви Срби већ 1919. године били осуђени на смрт, али да казну није могла бити извршена, па да ће они сада бити поубијани. Око 18 сати дошла је једна група усташа и наредила Србима да се дигну, а затим је један од њих упитао ко је Перо Миљевић из Гређана. Када се Миљевић јавио, један усташа му је рекао да ће га пустити кући ако му каже нешто о „четницима”. Миљевић је почео да говори нешто што их иначе није ни интересовало. Усташе су тада одсекле комад ужета од црквеног звона, Миљевића ставиле пред зид и тукле до изнемоглости. Тако измрцвареног су га бациле у један угао. Док су га батинали, један усташа му је рекао да је он тај што је тукао Хрвате за време избора 1935. године.

Усташе су пред почетак клања присиљавале жртве да пале свеће, које су се гасиле због недостатка кисеоника, наређивале им да кличу усташком поглавнику и држави, да легну и устану, газиле по њима, пуцале изнад њих, тукле их кундацима, бацале по њима црквене предмете који су тада оштећени и разбацани. На крају су им наредиле да скину сву одећу са себе до доњег веша, да је баце у угао цркве и да се лицем окрену према зиду.

Клање је почело око 23 часа. То произилази из сведочења електричара из Глине Анте Шешерина, који је изјавио:

„У то вријеме ја сам био намјештеник градске муњаре (електране – нап. Ђ.А) у Глини, и мислим да је то могло бити 30-VII-1941. око 23 сата, дошао је к мени у муњару Никола Шафар, бивши сељак – трговац жељезничким праговима из Кихалца, тада већ познат као крвник и наредио ми, да угасим јавну расвјету у граду и да не смијем упалити, док ми он не јави. Ја сам одмах свјетло угасио и неко вријеме послје тога изашао пред муњару да видим шта се у граду догађа, па сам тако примјетио, да од времена до времена цркву са прочеља освјетљава свјетло из рефлектора. Послије мислим три сата дошао је к мени поново Шафар, рекавши ми, да могу упалити јавну расвјету, чему сам ја удовољио”.¹⁴⁰

Шешерин наводи датум који је сагласан и са чињеницама из других извора.

Прва жртва је био Перо Миљевић. Усташе су га поново упитале да ли зна нешто о „четницима”. Када је он одговорио да не зна, један од усташа га је ухватио, забо му нож у врат потегавши га према доле и тако му распорио цео грудни кош, а затим су му кундаком разбили главу. Један од кољача је током клања поновио захтев да се јави неко ко зна нешто о „шумњацима”, обећававши да ће тога пустити кући ако му каже све што зна. Јавио се један човек, чије име није утврђено, и рекао да ће рећи све. Он је рекао да су шумњаци у близини Топуског дизали у ваздух бандере и дочекали један усташки ауто. После тога усташе су му наредиле да стави главу на сто, а када је то учинио усташа му

140 Саопштење бр. 33 Државне комисије, „Борба“, Београд, 3. марта 1945.

је забо нож у гркљан и наредио да пева. Пошто он није могао да пева, усташа га је ударио кундаком по глави па му се сав мозак излио на сто. Затим је двадесетак усташа почело да коље до кога пре стигну. Убијање је вршено на тај начин што су неке Србе ударили ножем право у срце или где стигну, неке су клали тако што би жртву бацали на сто или на под после чега би јој један усташа клекнуо на груди, а други пресецао гркљан. Ако неко не би био готов од првог ударца, усташе би га преклале ножем. Гладне и психички измучене жртве нису биле способне да пруже отпор. Чули су се само њихови јауци и дивљачка галама пијаних усташа.

Када је поклана око једне четвртине тих Срба, усташки кољачи су направили паузу. У међувремену су доводили цивиле и показивали им како кољу Србе. Утврђено је да су испред цркве, поред осталих, биле грађанке Глине Јосипа Шарић, Мара Клаић и Драга Ликар. Мара Клаић је улазила и у цркву. У вези са тим Јосипа Шарић је изјавила:

„Те ноћи када је покољ извршен, ја сам била код Будака Јанка, усташе (смртно рањен у једном сукобу са Србима у Мајским Пољанама који је сам изазвао – нап. Ђ.А.), односно сједиле смо код његовог љеша, осим мене Мара Клаић и Драга Ликар (сада у Београду), кад су око 1 сат у ноћи дошли у кућу да гледају мртвога усташу тројица усташа у униформи, те су били сви крвави по одјелу и ципелама, а у рукама су имали кржаве бодже, па су стали пред мртваца и над његовим тијелом дигли у вис своје бодже, машући по зраку и говорећи: ‘Ми освећујемо твоју хрватску крв’. Па смо их тада питале од чега су крвави, на што су нам одговорили, ако хоћемо да видимо, нека идемо с њима. Ми смо пошле и дошавши на праг цркве, видјела сам хрпе закраних људи пред црквом, а сав је простор био крвав, а у цркви, у којој је од времена до времена упирало свјетло електричне лампе испред цркве, видјела сам лежати заклане људе и чула како жртве вичу и стењу, а чула сам гдје је један усташа питао: ‘Гдје ћеш да те кољем’? Послије тога видјевши овај страشان приказ, ја сам отишла својој кући, а Мара Клаић је ушла у цркву”.¹⁴¹

Клање је настављено зверским мучењем једног старијег човека, који је покушао да се спаси, бацивши се у гомилу мртвих. Усташе су то виделе, издвојиле га и испитивале кога има у породици женског пола. Кад им је одговорио да има жену, сестру и ћерку, они су га са подсмехом упитали да ли ће им их дати? Он је одговорио да хоће само да га пуне. Затим су узели једну упаљену свећу и ставили му је испод бркова па су му тако палили бркове и обрве, а касније и очи. Онда је један усташа викнуо: „Мајку му српску, шта чекаш, кољи”. Усташе су га одмах заклале, па клале друге једног по једног.

141 АЈ, Ф. 110 предмет бр. 2933, Комисија Окружног НОО Баније..., изјава Јосипа Шарића, 14. октобар 1944.

Док је једна група усташа клала, друга је износила мртве и товарила као цакове у камионе који су се налазили испред цркве. Неке лешеве су одмах износили, а неке бацали на гомилу у цркви. Лешеве жртва су током ноћи одвожени камионима у шикару Латиново. На лешевима су седела четворица усташа и пазила да неко од евентуално живих не би побегао. Када су одвозили последњу групу међусобно су се упозоравали да добро провере да неко не би остао жив у цркви; говорили су да се у том случају не би смели вратити у Глину. Камионе су возили Стјепан Ковачевић и Маријан Хорват.

Утврђена су имена 174 Србина, који су, ноћу 29/30. јула 1941. године, заклани у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице.¹⁴²

Поред та 174 Србина, у цркви у Глини заклано је ноћу 29/30 јула 1941. још најмање 29, углавном са територије општине Топуско, и то 28 из Гређана, Пониквара и Топуског, који су похватани кад и њихове комшије које су поклане те ноћи у цркви, као и један из Чемернице који је ухваћен у Топуском 25. јула. Међутим, према званичним евиденцијама, од тих 29 Срба са територије општине Топуско, 28 их је наводно убијено у логору Јадовно, а један у Јасеновцу. До тих нетачних званичних евиденција дошло је на основу лажи које су у тој средини шириле домаће усташе. Неки од њих су се представљали као пријатељи и говорили породицама одведених Срба да су њихови рођаци живи и да се налазе у логорима Јадовно и Јасеновац. Хвалили су се да им они могу уручити све што породица жели да пошаље. На тај начин су од породица наводних логораша узимали новац, одећу и храну. Један од таквих превараната био је и усташа из Велике Врановине Илија Крамарић. Он је у више наврата долазио код породице Марка Драгојевића из Чемернице. Иако му је било познато да је Марко заклан у српској православној цркви у Глини ноћу 29/30. јула, Крамарић је говорио његовој породици да се он налази у Лици и да ради у једном магацину. Глумећи своју добру намеру, хвалио се да му он може уручити све што породица жели послати. Маркова породица је поверовала у то, па му је уз „помоћ” Крамарића слала новац, одећу и храну.¹⁴³ Међутим, нису постојали разлози да се тих 29 Срба издваја из групе оних који су 29/30. јула поклани у глинској цркви, да би накнадно били убијени у логорима. Усташе су протурале такве лажи ради пљачке и да би показали како су Срби сабирани у логоре, саслушавани и поубијани тек после „утврђене кривице”. Према томе, ноћу 29/30. јула у српској православној цркви у Глини заклано је вероватно још 29 Срба.¹⁴⁴

Од уведених Срба у цркву, те ноћи покољ су преживела седморица, од којих четворица само привремено – тројица неидентификованих и Божо Милоша Тарбук, рођен 1912. године у селу Перна, који се заједно са Љубаном

142 Види: Попис 174 убијена Србина 29. јула 1941. у глинској цркви

143 Љубица и Драган Драгојевић, Маркова снаја и унук, усмене изјаве аутору.

144 Види: Попис 29 Срба вероватно убијених 29/30. јула 1941 у глинској цркви.

Једнаком сакрио међу мртвима и после побегао из јаме, али је после пет дана ухваћен и убијен.

Тројица неидентификованих¹⁴⁵ сакрили су се у торњу цркве. У четвртак ујутро (31. јула) покушали су да у шешире и кошуље ухвате коју кап кише и да барем овлаже осушене усне. При томе су их приметили пролазници и пријавили усташама. Усташе су убрзо дошле. Међусобно су се договарале да ли да приђу близо цркве или да се попну на торањ, али су оцениле да би то било опасно, јер би им ти Срби могли бацити циглу на главу. Зато су најпре покушали да их наговоре да се предају, обећавајући им да ће их пустити на слободу. Срби су одговарали да ће радије погинути него се живи предати. Немајући другог избора, усташе су пуцале и једног по једног усмртиле. То су посматрали многи грађани Глине.¹⁴⁶

Анте Шешерин је поводом тога изјавио и следеће: „Трећи дан по покољу у јутро (Према расположивим подацима, то је било другог дана – нап. Ђ. А.) ја сам пролазио крај цркве, а видио много свијета пред њом, те сам тако и сам опазио, на торњу цркве три Србина, који су се повукли у торањ, па сам видио како су хватали кишницу на кошуљу, коју су свукли, а потом циједили своје кошуље у шешир и пили кишницу из шешира. Усташе, које су се сакупили пред црквом позивали су их да сиђу, што су ови одбили. Чуо сам, како усташе међу собом разговарају, да је опасно ићи на торањ, јер да могу бацити циглу и убити. Чуо сам, како су ова тројица непознатих му људи, викали доље, да нису криви и да се политиком нису бавили, а усташе су њима одвраћале, нека сиђу, да им се ништа неће догодити. Међутим ови су то отклонили. Ја сам отишао, па сам чуо од очевидаца, да су их усташе пушком скидали једног по једнога са торња”.¹⁴⁷

Антун Грегурић, зидар из Јукинца, је изјавио следеће: „Други дан по покољу тј. сутрадан 31. 7. око 7 сати пролазећи крај цркве видио сам гомилу свијета окупљену око цркве, па сам на торњу, који је био у поправци видио 3 човјека – за које сам од присутних сазнао, да су били од страха повукли се у торањ, како су кишницу хватали у шешир и пили воду. Усташе су их позивали да сиђу, јер се нису усудили попети на торањ, али су ови одговорили да ће радије погинути на торњу, него сићи, јер су видјели што се догодило са осталим у цркви. На то је један непознати усташа опалио из пушке и један од тројице пао је из торња. Ја сам се удаљио, али сам чуо и даље хитце и тако су сва тројица били убијени”.¹⁴⁸

145 Један од њих је наводно Миле Марка Дивић из Пониквара (Bačić, n. d., 752).

146 Саопштење бр. 33 Државне комисије, изјаве Анте Шешерина, Антуна Грегурића, Ивана Пацијенти и Франца Жужека.

147 АЈ, Ф 110, Извештај Комисије Окружног НОО Баније..., записник, 10. октобар 1944.

148 Исто, записник од 11. октобра 1944.

Током дана из цркве су пуштени поменути Пајо Воркапић и Адам Кораћ. То је учињено по наређењу њиховог старог познаника усташког таборника Николе Видаковића и његовог брата Стјепана-Стипе. Кораћ и Стипе су се спријатељили у криминалним радњама – наводно у фалсификовању југословенских новчаница.¹⁴⁹ Ова двојица Срба су после били сарадници усташког режима. Воркапић је до ослобођења Глине, 11. јануара 1944, радио у Уреду за колонизацију у Петрињи.¹⁵⁰ Кораћ је крајем октобра 1941. године наследио Јосипа Живчића на дужности усташког повереника општине Чемерница, а у пролеће 1942. отишао у Београд. Вратио се 1945. године у Чемерницу, где је и умро 1971. године.

Божо Тарбук је из јаме у шикари Латиново побегао у село Шаторња, срез Глина, које је настањено претежно Хрватима и мањим бројем Срба. Он је до Шаторње морао пешачити најмање око десет километара, прећи реку Глину и територију три хрватска села, чије је становништво углавном била на страни усташког режима. Сакривао се пет дана¹⁵¹ на штали своје таште Саве и шурака Јована Манојловића. Јован је наводно био умно поремећен и ишао кроз село па гласно дозивао своје комшије да иду ухватити, како је говорио, „онога лудака” Божу, који се сакрио на његовој штали. Страхујући да се у селу за то већ сазнало, Срби Матија и Милан Манојловић и Симо и Милан Злокас су пошли до Јованове куће, па су наговорили Божу да изађе из скровишта. Када је то учинио, они су га одвели и предали усташком ројнику у своме селу Марку Цестарићу, који им је уз псовку приговорио зашто су га довели код њега. Затим је задужио свога брата Ивана Цестарића да Божу одведе у Глину и преда усташама. Међутим, Иван га је повео и убио негде на подручју села Видушевац. Према наводима Д. Баића, убијен је у Глинској брањеници. Поменута четворица Срба су после рата због предаје Тарбука Цестарићима осуђени на казну затвора од по четири године. Матија Манојловић је издржао целу казну, а остали по две године и шест месеци, док против убице Ивана Цестарића није ни покретан кривични поступак.¹⁵²

Љубан Једнак је преживео покољ на начин какав је готово немогуће и замислити. Он је увек успевао да избегне усташку каму код свих насртаја па се нашао међу последњих десетак живих. На крају је искористио прилику и бацио се у гомилу мртвих. Један усташа је пробадао сваки леш у гомили код црквених врата, проверавајући да неко од њих није жив. Пробадајући лешеве, стао је Љубану на леђа и тако га мимоишао. Једном од мртвих је ципелом разбио главу. Ударио је и Љубана по глави. После су кољачи износили те

149 Janko Mikšić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 626.

150 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, Окружна комисија НОО Баније..., записник од 18. 10. 1944. о саслушању Николе Старчевића

151 Baić, n. d., 708.

152 Никола Манојловић, син Милана, усмена изјава аутору 6. марта 1989.

лешеве из цркве и товарили на камионе. Хватали су једнога по једнога за ноге и руке и бацали као ђакове. Кад су износили Љубана пред црквом су се налазила два камиона, један препун, а други потпуно празан. Возач препуног камиона се бунио и захтевао да се истовари вишак лешева. Због тога је један од усташа наредио да се део лешева пребаци у празни камион. Пошто се Љубан налазио на врху препуног камиона, и њега су пренели у други. Код тога преношења ударио је главом о неки гвоздени предмет. Од задобијене повреде остао му је трајан ожиљак. На њега су бацили један леш из чијег му је врата текла крв по устима, али је и тада успевао да прикрије да је жив.

За време вожње према стратишту Љубан је знао само да се креће у правцу села Јукинац. Кад су их довели близу једне шумице чуо је да неко виче возачу: „Вози ближе граби”. Тамо се налазило много живих људи и жена које су целати злостављали, убијали и бацали у јаму. После је утврђено да су се тада на стратишту у шикари Латиново налазиле две јаме. Лешеве из камиона у коме се Љубан налазио одмах су почели бацати у једну од тих јама. Њега су бацили у угао јаме. Убрзо су на њега бацили леш жене коју су силовали у тренутку наилаaska камиона у коме је он био. Љубан је разумео да је она рекла да је учитељица из Бовића. (Међутим, из Бовића није погинула ниједна учитељица – нап. Ђ.А.). Тада је чуо и да неко од усташа говори да би требало прегледати леш те жене да ли има прстења јер би се то могло добро продати. Затим је један усташа скочио у јаму, видео јој прстен на руци и скинуо га. У томе тренутку дошао је један камион пун живих људи, које су једнога по једнога убијали чекићима. Пошто је лешева било много, целатима се учинило да сви неће моћи стати па су двојица усташа ушли у јаму и слагали мртва тела. Пре тога усташе су приметиле да се неко миче у јами па су отвориле паљбу из пушака и погодили Љубана у ногу. Он ипак није јаукнуо и надаље се претварао да је мртав. Када су усташе, које су слагале лешеве, дошле до Љубана, један од њих је на њему приметио вунени џемпер домаћи ручни рад и скинуо га, додавши: „Ово мора да је Личанин, биће ова веста добра за нас”. Љубан је и тада успео да прикрије знаке живота.

После изласка усташа из јаме, Љубан је чуо да неко тихо говори: „Јеси ли жив”? У почетку је ћутао, а онда се после поновљених позива јавио јер је приметио да је то смртник као и он. Касније се испоставило да је то био Божо Тарбук. Љубан му је тихо рекао да у погодной прилици беже сваки на своју страну. Невероватним стицајем околности, после краћег времена усташе су се окупиле недалеко од јаме, на месту осветљеном фењерима, где им је један од њих нешто објашњавао. Љубан је изашао из јаме, прошао је кроз неке кукурузе и шикару и тако дошао у Мајске Пољане, удаљене од стратишта око једног километра. Стигао је у зору код свога ујака Павла-Пајице Лончара. Код њега се крио шест месеца и лечио рањену ногу и бројне повреде по целом телу.¹⁵³

153 Из постојећих писаних изјава Љубана Једнака и више усмених објашњења аутору.

Љубан Једнак, син Васиља, рођен је 1916. године у Горњем Селишту код Глине. Ухапшен је у селу Гређани, где је стално живео. Носилац је „Партизанске споменице 1941. године”. После рата је живео у Глини. Августа 1995. године кренуо је у колони српских прогнаника да потражи спас у Србији. Настанио се привремено у Београд, где је умро 7. маја 1997. године, а сахрањен у Новом беганијском гробљу. Он је и за утврђивање чињеница наведених у овом тексту пружио несеквичну и драгоцену помоћ: налазио је нове сведоке, показивао места на којима су убијани Срби и била закопана њихова мртва тела, усмено објашњавао и допуњавао сопствене изјаве које су записане првих година после завршетка Другог светског рата. Аутор ових редова и потомство ће вечно чувати успомену на тога племенитог човека и неизмерно му бити захвални на несеквичној помоћи да се забележи истина о томе усташком дивљаштву над недужним људским бићима.

Остали Срби, који су похватани од 26. до 28. јула на територији општине Топуско, поубијани су у својим селима (Бобић обала, Топуско, Ломић јаруга, Дугачка лука), док је 13 жена наводно поклано у глинској цркви о чему ће посебно бити речи.

Према томе, утврђена су имена само 203 Србина жртве првог покоља у цркви у Глини ноћу 29/30. јула 1941. године. Међутим, реална је претпоставка да је тај број ипак знатно већи, јер је тада црква била пуна Срба мушкараца. Процењује се да их је могло бити око 700, јер их је толико могло стати у све црквене просторе. У Саопштењу Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача број 10 од 14. октобра 1944. године пише да се од 900 затворених у цркви спасио један човек Љубан Једнак. Али, у цркву није могло одједном стати 900 људи, па је вероватно да се са том бројком манипулисало на основу два клања. То у ствари показује да је, ноћу 28/29. јула 1941. године, са жељезничке станице Топуско одвезено више Срба од идентификованих.

Срби који су крајем јула похватани на територији среза Глина привремено су смештани у жандармеријске касарне у појединим селима, а затим довожени у срески судски затвор¹⁵⁴ и друге просторије у Глини. Ноћу 29/30. јула, када је било прво клање у цркви, ухапшеници из судског затова у Глини су одвожени право на стратиште.¹⁵⁵ Поред сведочења Љубана Једнака, о довожењу живих Срба и њиховом убијању код јама, истовремено кад су довожени лешеве Срба покланих у цркви, постоје и други писани докази. Павао Лончар, који је тада био запослен код „претстојништва у Глини”, изјавио је да је исте ноћи када је било клање у цркви било много ухапшених Срба у

154 Ђ. Роксандић, део необјављеног рукописа припремљеног за Зборник радова *Glina, Gliniski kraj kroz stoljeća*.

155 ХАК, Извештај Комисије Окружног НОО Баније, изјава Павла Лончара, 2. 11. 1944.

судском затвору и да су те Србе одвозили у Прекопу, гдје су их поубијали¹⁵⁶ (Сведоци су пред Комисијом Окружног НОО Баније углавном тврдили да су ти усташки злочини почињени у Прекопи – нап. А. Ђ.). Петар Виднић, из Новог Села Глинског, који је копао и затрпвао лешеве у јамама, изјавио је да је те ноћи доведено 10 камиона пуних мушкараца и жена, међу којима је видео једно женско дете. Он је наводно чуо да су ти Срби доведени у седам камиона из Глине и три из Петриње.¹⁵⁷ С обзиром да су усташе у камионе укрцавале око 30-40 лица, извесно је да је тада из Глине доведено око 210 до 280 Срба а из правца Петриње око 90 до 120.

Судећи по свему, то су били Срби које су усташе похватале тих дана у српским селима на територији Глине (Балинац, Брезово Поље, Горње Селиште, Горње Табориште, Горњи Класнић, Шибине, Велики Обљај, Ровишка, Велики Градац, Доње Селиште, Бојна, Јошевица и Влаховић), довозиле их и затварале у судски затвор и друге зграде у Глини. Осим тога, усташе су 29. јула ухватиле 88 Срба у селима општине Бовић, срез Вргинмост (Бовић, Чремушница, Козарац, Голиња, Трстеница, Кирин, Трепча) и истог дана их одвезле камионима у Глину. Наведене бројке ипак ваља узети са резервом, изузев 88 из села општина Бовић, који су наведени на основу списка са пуним именом и презименом.

После усташког злочина у цркви и испред ње је остао језив приказ. Сутрадан је виђена крв која је текла из цркве и „преплавила читав прилаз”, видео се расут мозак и делови људског меса. То није могла сапрати киша, која је падала те ноћи, па је запретила опасност да због летње жеге брзо дође до ширења неугодног задаха и инфекције тога простора. Стога су усташе одмах, ујутро 30. јула, чистиле и прале цркву и простор око ње. Међу њима је запажен и градски чистач Иван, звани Бркоња. Том работом је руководио и у њој лично учествовао бивши опанчар из Јукинца усташа Стево Прајдић (У документацији понегде пише и Прајчић – нап Ђ.А). Опрани простор су посипали кречом и карболом. Пошто се ипак осећао неугодан задах, др Јурај Ребок је накнадно сипао неко дезинфекционо средство по местима која су била опрана.¹⁵⁸ О томе је Анте Шешерин изјавио следеће:

„Сутрадан ујутро ја сам као обично послије 4 сата у јутро зауставио моторе и ишао кући, па сам пролазећи цестом крај цркве, видио како усташе перу цркву, а у каналу пред црквом сам видио крв. Те ноћи падала је киша, али се крв видела унаточ тога на простору пред црквом и у каналу. Видјевши да је црква празна питао сам неке жене, што се догодило, на што су ми рекле, да су аутомобили возили цијелу ноћ за Прекопу.

¹⁵⁶ Записник од 2. 11. 1944. Окружне комисије НОО Баније.

¹⁵⁷ Исто, Записник од 18. 12. 1944.

¹⁵⁸ Саопштење бр. 33 Државне комисије, „Борба“, Београд, 4, марта 1945, стр. 5, изјаве Анте Шешерина, Антуна Грегурића, Мате Бакшића и других.

Пред црквом сам видео тога јутра Стеву Прајчића, опанчара из Јукинца, усташу, који је наређивао чишћење и сам је прао плочник пред црквом као и у цркви. Њему су помагале усташе у цивилу, носећи воду у цркву, која се је чистила. Исти дан залијевале су усташе цркву са кречом и карболом, али је унаточ томе тешки неугодни задах заударо преко 14 дана у простору пред црквом од крви жртава, те то тако потрајало све до рушења цркве око мјесец дана после покоља”.¹⁵⁹

¹⁵⁹ АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, Комисија Окружног НОО Баније..., записник од 10. октобра 1944.

II УСТАШКА ПРЕВАРА „ПОКРСТ”

Усташе су жртве хватале применом разних начина превара. Тако су похватале и поубијале велик број жртава првих месеци своје страховладе, када српски народ није знао за њихове намере, нити за злочине почињене до тада. Метод њихових разних превара је био предвиђен и планом о геноцидном походу на Кордун. Многи Срби су хватани приликом масовних окупљања на основу наредби усташких општинских власти да дођу на обавезан бесплатан рад или ради пријављивања за одлазак на рад у Немачку и прелаза на католичку или муслиманску веру. Обећавано је да ће покатоличени или исламизирани Срби бити слободни и равноправни са Хрватима. У појединим селима Лике усташе су окупљале Србе под изговором да их шаљу на крчење шума, поправак цеста или на рад у Немачку. Усташе су управо на тај начин на подручју срезова Кореница и Удбина ухватиле неколико стотина људи, одвеле их у Јадовно и поубијале.¹

Усташке власти општине Косињ, срез Перушић, су 6. августа 1941. године позвале Србе на покатоличавање. Ухватале су њих 347, повезале жицом, одвеле у заселак Косу и све побиле, а ноћу лешеве запалиле.² Злогласни Витал Баљак је почетком августа по селима Велике Кладуше објавио да се одбегли Срби слободно врате својим кућама, да им неће бити ништа, само морају прећи на другу веру. Вратили су се готово сви, али су после пет дана похватани, затворени у српску православну цркву у Великој Кладуши, а онда побијени на Мехином стању.³ Усташки логорник из Цазина Але Омановић је и у септембру на такав начин преварио Србе у селу Врело и у још неким. Позивао их је да пређу „на другу веру”, јер Срба у НДХ не сме бити. Многи су се одазвали позиву и ноћу поубијани.⁴ Таквих је превара било и више. Да је било добре воље, понешто од тога је могло доспети до многих у угроженим српским селима.

1 Дане Павлица, „Пакао на Велебиту”, „Политика”, 11. 05. 1989, стр.16.

2 *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavija*, 81.

3 *Zločini NDH*, 990-991.

4 *Zločini NDH*, 987.

Превара у Вргинмосту, позната у народу као „покрст”, по начина припрема, организовања, броју жртава и по месту и начину одузимања људских живота спада у најчудовишније усташке преваре те врсте. Она је успела зато што је примењена у сеоској средини која није знала шта усташе намеравају и шта већ чине. У тој средини није ни требало да се врше веће припреме и стварају потребни услови, али су организатори ипак учинили неколико тактичких потеза, који су им олакшали превару.

Нека обележја ситуације уочи преваре

Између два светска рата сеоско становништво, као ни већина градског, није имало могућности да чита новине и да слуша радио. До вести, углавном локалног карактера, долазило је путем уобичајених међусобних сусрета и преносило их у стилу „прича се”. У таквим условима становници села североног дела територије Вргинмоста (Пркос, Ласињски Сјеничак, Стипан и др) нису имали могућности да дознају шта се догађа у селима јужног дела (Црни Поток, Катиновац, Старо Село, Мала Врановина), и обратно. После пролаза немачке окупационе војске преко територије среза Вргинмост и успоставе НДХ, српски народ је углавном престао да се удаљава из својих села, а касније и од својих кућа, па је тако умањио и дотадашњи начин доношења до нових вести.

До организовања преваре „покрст”, 3. августа 1941. године, у овим српским селима се ипак понешто сазнало о усташким претњама да ће прогонити српски народ и да су већ ухапсиле неке Србе, а неке и убиле. Да су усташе похватале поједине Србе било је познато само у њиховим родним селима и појединцима у комшијским селима. Међутим, њима није била позната истину о трагичном крају тих Срба. Зато су вести о томе примане са злослутним стрепњама, али је ипак постојала нада да су одведени Срби живи. Многе заблуде стога нису нестајале ни код оних до којих су доспеле истините вести о трагичном крају некога од одведених Срба. Ти сељани нису могли ни помислити да би било која власт могла убијати људе само због њихове вере и нације. Њихове заблуде о усташким намерама и остајање без вести о почињеним злочинима проузроковала су и друга дешавања.

Усташка власт је својим контроверзним наредбама, које су биле неуобичајене, претеће и ултимативне, а понекад и уобичајене, уносила збрку у поимање угрожених српских сељана. Уобичајене наредбе усташке власти првих месец-два стварале су привид да ситуација и није тако опасна. Усташе су првих месеци своје страховладе прикривале злочине над Србима, па им је било довољно да убију неког од Срба само који километар од њиховог пребивалишта па да то остане тајна једино за српски народ. Осим тога, усташе

су се служиле разним преварама. Један од њих представља прикривање убиства Срба мештана Глине, који су похватани ноћу 11/12. маја, а поубијани 12/13. маја 1941. у селу Прекопа код Глине. Кад су њихове породице дошле у раним јутарњим сатима 13. маја пред глински судски затвор да им предају храну, усташе су их на груб начин удаљиле и саопштиле да су њихови отпремљени на присиљан рад у Немачку.⁵ Поред тога, општински пандури су на главним раскрсницама Глине јавно читали званично саопштење да су похватани Срби одведени на рад у Немачку и при томе упозоравали да ће „свако друкчије објашњење бити по закону кажњавано”.⁶ После извесног времена, усташке власти су, у два наврата, делиле мање количине кукуруза породицама погубљених глинских Срба, говорећи им да су то пошиљке њихових људи и да се они налазе на раду у Немачкој и у Лици. Иако је баш у то време процурила вест од Срба из Мајских Пољана да су поубијани ти сви Срби, њихове породице су ипак све до завршетка рата гајиле наду да су они живи.⁷ Оне нису поверовале у ту вест зато што се нису могли помирити са тако суровом истином и што су је сматрале непоузданом, с обзиром да је потекла на основу претпоставке. Групе људи из Мајских Пољана су се налазиле на сеоској стражи ноћу 13. маја, па су готово целу ноћ чули буку камиона, заустављање камиона после прелаза преко моста на речици Маја а после краћег времена пушчане пуцње. Ти људи су после дан-два дознали да су похватани сви глински Срби и да су 12/13. маја некуда одвезени, па су на основу тога закључили да су управо они тада поубијани.⁸

Обућар из Глине Никола-Никица Самарџија је те ноћу побегао кад је искрцао из камиона на домак губилишта у Прекопи и привремено се сакривао у селу Мајске Пољане. Прву помоћ му је указао трговац Дмитар Товрложа, а после се о њему бринуо Ђуро Злонога, из чије је куће тих мајских дана отишао у Доњу Чемерницу, код родитеља своје супруге Петре (породица Јанка-Јандрије Цревара – нап. Ђ. А.). Из Чемернице је у лето 1941. отишао у Београд.⁹ Није утврђено како је Никица успео да из Мајских Пољана дође у Чемерницу, а затим оде и у Београд, јер је на томе путу требало да прође усташке контроле. Љубан Једнак, који је преживео покољ у цркви 29/30. јула, сакривао се шест месеци у Мајским Пољанама код свога ујака Павла

5 Ђуро Роксандић, истраживач усташких злочина на територији среза Глина и учесник два научна скупа са том темом (види Зборник: *Sisak i Banija*, 826).

6 Milan Despot, *Glina 1941*, у: Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, (даље: Despot, *Glina 1941.*), Karlovac, 1971, 609.

7 Сава Бајић из Глине, усмена изјава аутору, децембар 1984.

8 Ђ. Роксандић, усмена изјава аутору (Од 1983. било је бројних сусрета и разговора на ту тему).

9 Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 287. (На основу изјаве Никицине супруге Петре).

Лончара. Дуже времена је било непознато да је и Божо Тарбук преживео покољ у цркви. Међутим, породице код којих су се они сакривали чувале су то као најстрожу тајну ради њихове и сопствене безбедности.

Хрватима мештанима Глине, Јукинца, Прекопе, Хађера, Кихалца, Маринброда, Новог Села Глинског, Граберја, Видушевца и Велике Солине била су углавном познати усташка политика према српском народу и почињени злочини над њима. Они су у мају и крајем јула 1941. масовно учествовали у копању гробних јама, закопавању српских лешева и скидању њихове одеће.¹⁰ Али, нико о томе није обавестио угрожене Србе. Нису то учинили ни Хрвати, чланови КПХ, који су наводно били задужени за рад међу Хрватима у Глини и у хрватским селима. Србин Милутин Балтић је, као високи партијски и државни функционер у СР Хрватској, на научном скупу у Глини, октобра 1984, саопштио да су Милан Деспот и Стево Клобучар били задужени да као партијски активисти раде међу Хрватима. За Клобучара је нагласио да је „и пре рата одиграо велику улогу у раду партијских организација у тим селима”.¹¹ Балтић очигледно ни тада није знао, или се правио да не зна, да Деспот и Клобучар нису обавештавали Србе о усташким злочинима. Клобучар је првих дана августа 1941. боравио у Мајским Пољанама, као повереник уз усташку вршалицу, и састао се са својом вишом партијском везом Станком Бјелајцем, али га није обавестио о покољу Срба у глинској цркви ноћу 29/30. јула,¹² а то је несумњиво знао као и сви мештани Глине кроз коју је морао проћи да би дошао у Мајске Пољане.

Уз све то, српски народ тада није умео да схвати сигнале који су му указивали на животну опасност и неопходну опрезност. О томе сведочи и начин на који је земљорадник из Чемернице Ђуро Ратковић упозоравао своју породицу. Тај умни сељанин ухваћен је код своје куће 6. маја 1941. и одведен у логор „Даница” код Копривнице. У логору се дружио са људима који су били обавештенији и политички упућенији од њега. Он је вероватно од њих чуо да је једини излаз угроженом српском народу да бежи у шуме и да усташама пружа оружани отпор, па је то на оригиналан начин саопштио својој породици путем писама. Обраћајући се свом синовцу 25-годишњем Душану, као најстаријем мушком члану породице, поручивао је да иду у Петрову гору, да доведу „оне гуле” (дрво припремљено за танин). Но, Душан и остала породица нису

10 ХАК: записник Окружне комисије НОО Банија, изјава Бакшић Милке од 11. децембра 1944; изјава Ерент Петра, Шешерин Стјепана и Врбанац Ивана, записник општинске комисије НОО Јукинац од 10. децембра 1944; изјава Капша Јосипа, записник 29. 10. 1945. и др.

11 Милутин Балтић, *Razvoj Komunističke partije i oružanog ustanka u glinskom kraju*, у: Glina, Gliniski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 192 (даље: Baltić, *Razvoj KP*).

12 Ђ. Роксандић, усмена изјава аутору.

разумели смисао те поруке. Они су знали да немају никакве гуле у Петровој гори, па у вези са упућеном им поруком нису ништа одговарали. Због тога су следила Ђурина нова упозорења: „Ништа ми не пишете да ли сте ишли по гуле, идите по њих, штета је да пропадну”. Породица Ратковић је схватила о чему се ради тек када је и сама доспела у животну опасност.¹³

Иако се о усташким злочинима сазнало само понешто, код српског народа је ипак завладао страх. Уместо да се управо тада организује и да покуша да дође до сазнања барем о збивањима у његовом ужем окружењу, тај народ је почетком јула престао да се удаљава и од својих кућа. Мање групе мушкараца су почеле да се окупљају по шумарцима око својих кућа, а крајем јула су остајали и ноћу. Тако су сами себи ускратили могућност да сазнају и за догађања у сопственим селима.

Расположиви подаци о догађањима на територији срезова Глина и Вргинмост од маја до августа 1941. године показују да српски политичари и други угледни људи на томе подручју нису били обавештени о Хитлеровим претњама, о усташком програму и намерама, о политици и милитаризацији ХСС-а, нити о претњама усташких првака после успоставе НДХ да ће истребљивати Србе. Они нису били обавештени ни о усташким масовним злочинима: у Хрватском Благају 8/9 маја, у Прекопи код Глине 12/13. маја, у Банском Грабовцу од 25. до 27. јула, у Ивановић јарку код Крњака 29. јула, у глинској цркви и шикари Латиново ноћу 29/30, па чак ни на стратиштима у околини Топуског од 26. јула до 3. августа и у шуми Кобиљача код Бучице 31. јула 1941. године.

Усташки злочини почињени само у јулу и почетком августа морали су представљати знак за узбуну и неодложно ангажовање свих добронамерних људи у циљу спасавања угроженог српског народа, али је то изостало. Садржина текстова у постојећој литератури о састанцима форума и представника КПЈ првих месеци после окупације¹⁴ показује да на тим састанцима није било речи о усташким намерама, нити о потреби и задацима комуниста ради спасавања угроженог српског народа. Да је, на пример, на састанку Раде Кончара, 19. јула у шуми Абез код Вргинмоста, са водећим члановима КПХ за Кордун и Банију, било речи о задацима комуниста у вези са усташким плановима и до тада извршеним злочинима, усташе не би могле да од 24. јула до 8. августа на превару похватају и поубијају око 33.000 Срба само на територији Баније, Кордуна и Цазинске крајине.

13 Ђорђе Ратковић, Ђурин син, усмена изјава аутору 03. 08. 1985.

14 Седница Политбироа КПЈ у Загребу 10. априла, „Мајско саветовање КПЈ” у Загребу, састанак Јосипа Краша са представницима комитета КП за Кордун у шуми Муљци 8/9. јула, састанак Раде Кончара са руководиоцима КПХ за Банију и Кордун у шуми Абез код Вргинмоста 19. 7. 1941.

Углавном, протекла дешавања показују да српски организатори устанка у Банији и Кордуну, нису били обавештени о предстојећим задацима у вези са усташким злочинима почињеним до почетка августа 1941. године нити Хитлеровим и усташким претњама, па ни о задацима у вези са дизањем устанка. То произилази и из сведочења секретара КПХ за срез Вргинмост, Раде Булата, који пише и следеће у вези са тим припремама:

„Преко Ранка Митића (тада члан Окружног комитета КПЈ за округ Карловац, који је живео у родном селу Селиште код Глине – нап. Ђ.А.) почеле су долазити одређене директиве и то је била велика помоћ. Више није било прекида у нашем раду и припремама за борбу. Везу са Ранком Митићем, а понекад и са Милутином Балтићем који је умјесто Ранка одлазио у Карловац, одржавао сам сваког петка, кад је у Карловцу био сајмени дан. Дочекивао сам их на јутарњем влаку у Вргинмосту и обавјештавао их шта се протеклог тједна догађало на подручју котара. А четвртком би секретари ћелија Ђуро Баић, Драгица Булат, Бранко Драгојевић, Никола Мраовић, Станко Маслек, Миљкан Маслић, Милан Орешчанин-Црни, Симо Новаковић и Милутин Ратковић редовито долазили у Вргинмост и Ранка и мене извјештавали о ситуацији и извршењу добивених задатака. Веза и сарадња текли су беспријекорно...”¹⁵

Раде Булат пише вероватно о везама успостављеним после формирања Среског комитета КПХ за Вргинмост у почетку маја 1941. године. Из тога би се могло закључити да су постојале извесне могућности да се представници комитета КПХ Вргинмоста и Глине међусобно информшу о усташким намерама и многим злочинима над српским народом, те да су сходно томе главне теме разговора у тим контактима требало да буду управо договори о активностима зарад информисања угроженог српског народа и о задацима у циљу изналагања начина за покушаје њиховог спасавања. Међутим, подаци о дотадашњим усташким злочинима и подаци да је угрожени српски народа упадао у усташке провидне замке показују да те везе не само да нису биле „беспријекорне”, него да их није ни било или да су биле безвредне у погледу спасавања угроженог српског народа, као и чињенице да су се Срби самоорганизовали за одбрану.

Јер, поставља се питање какве су то биле везе и какво међусобно информисање представника среских комитета КП Глине и Вргинмоста, од којих су неки били у вези и са вишим патијским руководством у Карловцу, ако нису знали, или ако се нису обавештавали, да су усташки прваци својим говорима на јавним зборовима, преко радија и штампе отворено најављивали прогон Срба и позивали на њихово истребљење; да је управо Мирко Пук упућивао такве позиве кад је говорио окупљеном народу испред католичке цркве у Глини 1. јуна 1941. године; да су похватани и поубијани сви глински

¹⁵ Bulat, n. d., 59.

Срби мушког пола нити о више других усташких злочина. Сведочење Раде Булата је дискутабилно и због тврдње да је Милутин Ратковић био секретар ћелије КП у Чемерници, јер је према изјави његовог старијег брата Миле, Милутин у то време био само члан СКОЈ-а и да у Чемерници тада није постојала ћелија КПЈ. Миле је такође изјавио да ни он није био један од двојице наводних чланова КП у томе селу, као што Раде Булат наводи на другом месту исте књиге¹⁶. Осим тога, мало је вероватно да су се могла дати ваљанија обавештења на жељезничкој станици у Вргинмосту и због тога што се воз на њој задржавао само неколико минута.

Могуће је да су се функционери КП срезова Глине и Вргинмоста међусобно састајали и разматрали дату ситуацију. Јер, да су имали било каквих информација о усташким злочинима крајем јула и почетком августа на територији срезова Вргинмоста, Глине и Војнића, несумњиво је да би предузели мере да барем умање не само број Срба палих у замку усташке преваре „покрст”, него и превара какве су се догодиле у Старом Селу и у Пецкој, територија општине Топуско.

Према томе, сналажење необавештених српских сељана није могло бити боље од сналажења њихових политичара, организатора устанка, који ни четрдесет година касније нису знали да је део руководства ЦК КП Хрватске био против Одлуке Политбироа ЦК КПЈ о отпочињању оружане борбе и да се залагао за диверзије, да нису схватили шта је требало да чине у циљу спасавања свога егзистенцијално угроженог народа и да су публикованим текстовима окривљивали несналажење и грешке самих жртава. То значи да одговорност за страдање тога народа пада на српске политичаре и интелигенцију и на утицајне појединце из форума КПХ који нису указали на задатке комуниста у вези са усташким намерама да ће убијати и прогонити српски народ, нити пак да су већ починили многе злочине.

16 Ратковић Миле, родом из Чемернице, носилац „Партизанске споменице 1941” и један од истакнутих партизанских руководица, усмена изјава аутору, 8. август 1984.

Замка усташке политике покатоличавања

Усташки програм геноцида над православним Србима уобличио је усташки поглавник Анте Павелић у време док је био у емиграцији. Он је тих година записао: „Како може Хрватска – препуна западњачке културе, латинске и немачке културе, талијанског хуманизма и немачког романтизма – живети са православним, примитивним, дивљим и суровим Србима...”¹⁷ Покатоличавање Срба у НДХ представљало је, дакле, један од планираних начина њиховог истребљења. Оно није ни замишљено као дугорочна политика, нити права намера усташког режима да их покатоличи, већ као резултат тренутних потреба и тактике. Иницијатори те злочиначке замисли су знали да је то само формалност, која не може изменити суштину српског проблема каквим су га они видели. Друкчије гледање на то било би супротно програму и намерама усташке терористичке организације. Зато је усташки режим остварење свога циља видео пре свега у физичком уништењу и прогону Срба из НДХ, а проверавање као део тактике у остварењу тога циља – да их на тај начин окупљају, хватају и убијају. То показује и чињеница да су усташе на тај начин обмањивале своје жртве и да су убијале и Србе који су се покатоличили, а што је потврдио и Будак када је пред југословенским судским органима изјавио:

“Разумије се да су се поједина злодјела прочула и да се у влади о томе говорило (...) Послије неколико дана прочуло се, мислим у српњу 1941. године, да је поклато цијело једно село који су прешли на католичку вјеру, на што сам ја отишао поглавнику и рекао да се на овај начин не да владати и учврстити држава, а напосе да ја не могу и нећу више држати скупштине јер народ мора вјеровати да га свјесно варам (...). На моје приговоре против клања Срба у Хрватској и читавог режима прогона народа поглавник је само шутио и обично тврдио да то не вјерује”¹⁸

То је, наравно, ноторна неистина. О усташкој политици и стварним намерама сведочи њихова пракса, која указује на постојање две фазе проверавања Срба. Прву фазу, од маја до средине августа 1941. године, карактерише доношење усташких прописа и поступци који су практично Србима остављали само изузетне могућности за прелаз на католичку веру и служили им као погодан мамац за хватање жртава, а другу насилно

17 Драгољуб Живојиновић, „Ватикан, католичка црква и југословенска власт 1941-1958. године”, „Политика”, Београд, 12.8.1994, стр. 27.

18 „Политика”, Београд, 20. јул 1983, стр. 17; 21. јул 1983, стр. 17.

покатоличавање Срба које је попримило карактер шире организоване усташке политике. Са становишта теме о обмани „покрст” у Вргинмосту, пажњу заслужује осврт на усташку политику и праксу у првој фази.

Усташки режим је међу првим питањима нормативно регулисао начин проверавања Срба, чиме је утврдио облик асимилације и геноцида над српским народом. Основни законски акт у тој области била је „Законска одредба о преласку с једне вјере на другу”, коју је Павелић потписао 3. маја, а објавиле је усташке „Народне новине” 5. маја 1941. године. Она се састојала од свега два члана, а за ову сврху битан је члан 1. који гласи:

„До доношења закона о вјероисповједним односима укидају се сви досадашњи законски прописи о начину прелаза с једне вјере на другу. За ваљаност прелаза потребно је, да странка, која мјења вјеру поднесе писмену пријаву управној власти прве молбе (котарској области односно градском поглаварству) о својој одлуци и да добије потврду о тој својој пријави, те да се испуне вјерски прописи оне признате вјероисповјести на коју странка прелази”.¹⁹

Врховне државне и црквене власти НДХ су одмах издале упутства за примену те Законске одредбе и међусобно су се информисале о својим привидно различитим начелним ставовима по томе питању. Евидентно је да су и једни и други били свесни да би Срби прешли на католичку веру једино да избегну прогон и смрт. Зато су се одлучили за тактику која је Србе држала баш у тој заблуди. Државна власт је само изузетно дозвољавала појединцима прелаз на католичку веру, а црквена да је за то потребна уобичајена процедура Римокатоличке цркве. Надбискупија у Загребу је 15. маја 1941. године објавила окружницу у којој, између осталог, пише:

(1) „Приступ у католичку Цркву може се допустити само оним особама за које постоји освједочење, да то желе учинити искрено и с увјерењем о истинитости наше свете вјере...” (2) „Особе које ступају у католичку Цркву треба да буду поучене у католичким вјерским истинама те да за вријеме саме поуке (...) похађају службе божје, слушају ријечи божје, о немрсу, посту итд...” (6) „Упозорава се душобрижно свећенство да у овим деликатним питањима људске душе поступа строго по начелима католичке Цркве (...) те а лимине одбија оне који би у Цркву хтјели ући без исправних мотива, тражећи у њој само заштиту својих материјалних интереса и егоистичких циљева.”²⁰

Министарство богоштовља и наставе је 27. маја 1941. издало окружницу „Упута пригодном прелаза с једне вјере на другу” у којој пише и следеће: „Упућују се све власти прве молбе и интересиране особе, да у

19 Colić, n. d., 422.

20 Bulajić, *Ustaški zločini genocida I*, 367-368.

уредовање речених управних власти спада само издавање потврде дотичној странци о њезиној пријави вјерозаконског прелаза”.²¹

Влада НДХ је 30. јуна 1941. издала упутство према коме би се при прелазима из православне вере требало руководити ‘државном политиком’, то значи никако канонима, који би били неповољни за брзо масовно прелажење. Наглашено је да се не жели прелажење православаца на гркокатолички обред (ближи православцима), него да треба настојати да се прелази искључиво на католички обред, да прелазници морају донети службену потврду о „личној честитости”. Таква потврда се издаје „у споразуму са усташким логорима и таборима”.²²

Министарство правосуђа и богоштовља НДХ је 14. јула 1941. године упутило писмо „Бискупским Ординаријатима Независне Државе Хрватске”, којим „моли” да „у повјерљивој форми обавијесте све жупске уреде у погледу примања у католичку Цркву” и пренесу следећи став владе НДХ:

”Интенције су хрватске Владе, да се у католичку Цркву не примају православни попови, учитељи, затим уопште интелигенција и напоскон богати слој трговаца, обртника и сељака (...). Уколико би и горе споменути наваљивали да буду примљени треба их у згодној форми задржати у катекуменату или их на други начин отклонити”.²³

Влада НДХ издала је 30. јула 1941. „Окружницу” о прелазу „грко-источњака” на католицизам са упутством од девет тачака. Пажњу заслужују тачке три и шест:

“3. Код издавања потврда треба пазити на грко-источне учитеље, попове, трговце, богате обртнике и сељаке и уопће интелигенцију, да им се не издаду потврде осим у случајевима, кад се доиста докаже њихова особна честитост, јер је начелно становиште владе да се овим особама не издају потврде” (...)

“6. Ове упуте вриједе за све велике жупе на подручју Независне Државе Хрватске изузев велику жупу Гора и велику жупу Крбава Псат. У овим жупама велики жупани у договору са усташким логорима и таборима могу издати сходне упуте за своје подручје према мјесним приликама”.²⁴

Очевидно је да су први на удару: интелигенција, свештеници, учитељи, чиновници, трговци и угледни сељаци. И то је један од доказа да мржња против Срба и покушај њиховог истребљења нису проузроковале наводне неправде хрватском народу чињене током заједничког живљења и српска хегемонија, већ да је то резултат вековне мржње и планова за истребљење Срба.

21 Сима Симић, *Покрштавање Срба за време Другог светског рата*, Београд, 1990, 29.

22 Živojinović - Lučić, n. d., 717.

23 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, I, 370.

24 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, I, 368-369.

Велике жупе Гора и Крбава и Псат су обухватале територију Баније и Цазинске крајине. На тим територијама већинско становништво сачињавали су Срби. Стога је наведеним упутством локалним усташким властима индиректно стављено на знање да се Србима са тога подручја не дозволи прелаз на католичку веру, него да их се физички очисти са те територије.

Главни тумач усташке политике према Србима био је Павелићев доглавник и министар наставе и богоштовља Миле Будак. Он је то доказао и у више јавних иступа. У Госпићу је 2. маја 1941. изјавио: „Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате”.²⁵ На јавном скупу у Славонском Броду, између осталог, је изјавио: „Ми имамо не само право него и дужност тражити од овдашњег православног живља, да тај живаљ увиди, што јест и да се према томе снађе. Имамо зато право говорити, ако је тко Србин има Србију, и то је његова домовина”.²⁶

Усташки режим је имао разлога да у таквом начину покатоличавања Срба рачуна са благословом и помоћи католичког клера. Будак је такву помоћ затражио 19. јуна 1941. приликом пријема представника Католичке акције, на чијем се челу налазио надбискуп Алојзије Степинац. Информишући их о усташком ставу према Србима, он је, између осталог, рекао:

“Православци су дошли у ове крајеве као гости. И они би требали већ једном да напусте те крајеве. Истина, многи неће моћи отићи, али ће зато хтјети прећи на нашу вјеру. То можда неће бити из најчишћег увјерења и зато ћете ви дјеловати да својом молбом и радом то дјело потпомогнете”.²⁷

Тај закон и упутства, као и други публиковани усташки нормативни акти (Законска одредба о забрани ћирилице, наредба министра правосуђа којом се забрањује употреба назива „српско-православна вјера” и одређује употреба назива „грко-источна вјера”) јасно показују да је главни циљ усташког режима био: из НДХ има да нестане Срба, па чак и употреба речи Срби и српско-православна вера. На основу тих нормативних аката и политичког програма, усташки режим је примењивао одговарајуће мере. С обзиром да је првенствени циљ био да Срби не прелазе на католичку веру, него да их што више убију, усташка власт је практично пружала мале могућности за проверавање; остављала је могућност да појединци само изузетно могу прећи на католичку веру, и то на основу одлука виших власти. Штавише, и за изузетне случајеве прописала је поступак да се одуговлачи са издавањем потребних потврда подносиоцима захтева за покатоличвање. Србима на подручја среза Вргинмост ни таква могућност није пружена, с обзиром да су

25 Šime Balen, Pavelić, Zagreb, 1952, 116.

26 „Hrvatski narod”, 1. јуна 1941.

27 „Katolički list”, Zagreb, broj 25, 26. 6. 1941.

живели на територији која је припадала великој жупи Гора, и да је властима те жупе, окружницом од 30. јула, имплицитно препоручено њихово физичко уништење или прогон, и да су се црквене власти придружиле томе.

Према томе, усташка власт, посебно на подручју среза Вргиност, није имала ни намеру ни потребу да води „пропаганду” у циљу придобијања Срба за прелаз на католичку веру, нити су комунисти имали потребе да воде контрапропаганду. Католички жупници су, противно упутствима власти и својим ставовима, обмањивали Србе. У разговорима са појединим Србима износили су „лично мишљење” да би било најбоље да се „покрсте” ако желе да избегну прогоне од усташа, али им нису говорили како да то остваре.²⁸ За таква објашњења жупника сазнали су поједини сељани из неких села у околини Топуског и Глине. Ти сељани су поверовали да ће спасити животе ако пређу на католичку веру, па су одлазили у католичку цркву да се покатоличе. Српски сељаци из околине Топуског су поверовали да су покатоличени самим тим што су ишли у цркву и присуствовали верским обредима,²⁹ док је жупник то третирао као „похађање службе божје” са циљем да „буду поучени у католичким вјерским истинама”. О томе сведочи и чињеница да ти сељани нису добијали никакве документе којима би доказивали да су покатоличени, а и убијани као и они који нису одлазили у католичку цркву.

Насупрот томе, жупник из Глине Франц Жужек је, противно важећим прописима, издавао само по једну потврду на име свих члана домаћинства. То показује факсимил потврде коју је издао за „обитељ Меанџија”.

Међутим, да су и гласиле на сваког члана домаћинства, такве потврде нису имале никакву практичну вредност, јер су усташе у 1941. године убијале и Србе који су на такав начин прешли на католичку веру. Католички жупници су таквим поступцима само доводили српски народ у заблуду и помагали усташама да их већи број похватају и поубијају.

Крајем јула 1941, када је геноцид над Србима достигао врхунац и када је почео устанак на територији окупираних и раскомаданих Југославије, од Хитлера је потекла иницијатива за изналагање прикладнијег решења српског питања у НДХ.³⁰ Он је очигледно проценио да би у насталој ситуацији више одговарало

28 Жупник из Топуског Лончарек био је искрен само према Марку Адама Драгојевићу из Доње Чемернице, који је заклан у глинској цркви ноћу 29/30 јула 1941. године, па му је рекао да промена вере не може у суштини ништа изменити. (Љубица Драгојевић, Маркова снаја, усмена изјава аутору).

29 Многи мештани села Катиновац и Старо Село су одлазили у католичку цркву у Топуско па су сматрали да су прешли на католичку веру (Милан Бућан, Пајо Бусић, Славка Лончар, рођена Миљановић, сви родом из Катиновца, усмене изјаве аутору)

30 Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska* (даље: Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*), II izdanje, Zagreb, 1978, 172.

Потврда о католичењу обитељи Меанџија

да се „Србима дају основна грађанска права и да им се призна право на рад, те да их се црквено одвоји од Београда стварањем ‘сталне црквене организације’ која би била подређена усташким властима”. Хитлер то, наравно, није чинио са намером да заштити Србе, јер је управо он на састанку са Павелићем 6. јуна у Бергхофу „заговарао потребу масовне ликвидације српског становништва”.³¹ Он је то учинио зато што је проценио да ће на тај начин неутралисати побуне угрожених Срба у НДХ, а тиме олакшати и положај сопственим

трупамa на територији раскомадане Југославије.

После тога дошло је до наглог заокрета у усташкој политици покатоличавања Срба и до одступања од норми „Законске одредбе о прелазу с једне вјере на другу”, као и упутстава о њеној примени. Павелић и његови сарадници су најпре повели пропаганду са циљем да отклоне тобожње „настало мешање појмова” о томе ко се сматра Србима. Суштина те пропаганде састојала се у тврдњама да сви православци у НДХ нису Срби, да су то у већини Хрвати који су православље примили у време владавине Турака. Промена усташке политике о проверавању Срба озваничена је посебним изјавама поглавника Анте Павелића и министра иностраних послова Младена Лорковића које су објављене 24. августа 1941. године у усташком тједнику *Neue Ordnung*. Павелић је изјавио:

“Што се тиче Срба ту је настало мијешање појмова. Правих Срба у Хрватској нема много. Већим дијелом су то Хрвати српско-православне вјере и Власи. Ово ће питање бити ријешено на најбољи, на најзгоднији начин. Споразумно са њемачким властима послат ће се 250.000 Срба у Србију, док ће други моћи остати овдје. Неће им се правити никакових тешкоћа”³².

Павелић и његове усташе су се, дакле, тек крајем августа 1941. јавно декларисали за присилно покатоличавање Срба, па је то добило карактер ширег и организованог остварења усташке политике. У појединим подручјима приступило се масовном покатоличавању под претњом физичког уништења

31 Isto, str. 172, f.n. 129.

32 Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 172

или исељавања. Усташки органи су почели да то пожуреју иако нису ставили ван снаге „Законску одредбу о прелазу с једне вјере на другу”, нити упутства за њену примену. Штавише, претварајући се као да и не зна за те прописе, МУП НДХ је у посебној окружници средином септембра 1941. констатовао да се на терену догађа „да поједини уреди таковим прелазима праве сметње било тражењем сувишних формалности, било одуговлачењем издавања прописаних потврда”. Апеловао је и да се „послове око вјерозаконских прелаза свршава хитно и без отезања”.³³ Влада НДХ је планирала да тако покатоличи милион Срба, па је предузела акције ширих размера. На основу резолуције бискупске конференције хрватског католичког епископата, која је одржана у Загребу 17. новембра 1941. године, иницијативу око покатоличавања Срба преузела је католичка црква, а бискупи сваки на територији својих бискупија преузели одговорност за то. Католички свештеници су се у практичном раду ослањали на усташки терористички апарат. Процењује се да је у НДХ присилно покатоличено око 240.000 Срба у периоду 1941-1942. године, када је углавном и завршено покатоличавање.³⁴

На територији среза Вргинмост Срби нису проверавани до почетка августа 1941. године, а вероватно ни у другим селима у НДХ. Ограничене законске могућности, које српским сељанима нису биле ни познате, кориштене су углавном као мамац за хватање жртава. Организовано насилно покатоличавање Срба спровођено је тек после усташког геноцидног похода на Кордун. О покатоличавању Срба у НДХ постоји обимна литература. Зато нема потребе да се на овоме месту то питање шире елаборира. Међутим, постоји и литература чији аутори, или из незнања или политиканства, стављају у исти кош обе фазе усташке праксе покатоличавања. У вези и са тим створен је утисак да су преварене жртве сукривци за сопствену сурову смрт, што је и био разлог да се укаже на наведене податке.

Изнете чињенице показују да је све о усташкој политици и пракси проверавања Срба било познато државним и црквеним властима НДХ, од највишег до најнижег нивоа, као и хрватској јавности. То изгледа није било познато једино српским политичарима и интелигенцији, који су били дужни да сазнају за такве усташке геноцидне намере и да свом народу саопште праву истину, да му не дозволе да на провидне преваре одлази у усташке руке. Штавише, неки Срби су писали о усташкој превари „покрст” и својим текстовима показали да им ни готово четрдесет година касније није било познато ништа више од онога што су српски сељани могли знати јулских и

33 Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 174

34 Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 175. Међутим, према Војној енциклопедији II издање, Војноиздавачки завод, Београд, 1975, књ. 10, стр. 266, толики број Срба покатоличен је до маја 1943. године.

првих августовских дана 1941. године. Зато су и они прихватили подвале да су жртве поверовале „широкој усташкој пропаганди за покатоличавање”, а не непостојећем упозорењу и пропаганди комуниста да се не одазивају јер да је то превара. Иначе, у клероусташкој реторици употребљаван је термин „покрст”. Они су тај термин, уместо покатоличавање или проверавање, користили ради понижавања православља и Срба, да их прикажу као пагане, незнабошце и нижу расу. То је управо потврдио и др Динко Давидов када је, на постављено му питање новинара, констатовао да „мисли да је неопходно, кад се говори о ‘верском пријелазу’ приметити како је католички клер упорно, потпомогнут усташком пропагандом и другом машинеријом, говорио о ‘покрсту’ а не о покатоличавању, као да се радило о паганима или о нехришћанима, о нижој вери или раси, а не о припадницима исте христове вере. Додао је да ни то није било случајно (ваљда у прилог оној ватиканској тези о ‘православној шизми’)”.³⁵ На погрешан термин „покрст” указао је чак и сам надбискуп Алојзије Степинац, истакавши: „... јер, тко је једном крштен, не треба га више прекрштавати, него се ради о вјерском пријелазу”.³⁶ Међутим, поједини Срби нису уочили ни ту терминолошку подвалу, па су у својим текстовима без наводника користили термин „покрст”, тако да се управо тај термин одомаћио у народу кад је реч о превари жртава другог покоља Срба у Богородичиној цркви у Глини.

Срби из села општине Чемерница и Вргинмост сазнали су углавном први пут за усташку подвалу званa „покрст” управо онда кад им је општинска власт **наредила** да дођу у Вргинмост ради прелаза на католичку веру. Ретки појединци који су пре тога чули приче да би преласком на католичку веру могли спасити животе нису знали како ни под којим условима би то могли да остваре. Све у свему, у време када су усташки геноцидни злочини достигли неслућене размере, у условима тоталне необавештености, па и о усташким злочинима у ужем окружењу, када се није појавио нико ко би им пружио помоћ, несрећни Срби су се нашли пред лажном алтернативом – прећи на католичку веру или смрт.

35 Динко Давидов, „О Голготи Срба у (независној) Хрватској”, Дуга бр. 425, Београд, 9-22. јуна 1990, с. 40.

36 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, I 366.

Припреме за „покрст”

Јула 1941. године у Банији, Кордуну и Цазинској крајини налазило се десет усташких сатнија распоређених у селедећим местима: Прва сатнија у Слуњу, Друга у Војнићу, Трећа у Вргинмосту, Четврта у Топуском, Пета, Шеста и Седма у Глини, Осма по водовима у Цазину, Кладуши, Врнограчи и Бужиму, Девета у Петрињи и Десета припремна у Босанској Костајници. Те усташке јединице су 3. августа 1941. стављене под команду пуковника Томислава Ролфа са седиштем у Глини.³⁷ То је, наравно, учињено у вези са предстојећом усташком акцијом „чишћења” Срба на томе терену, која је представљена као акција ликвидације побуњеника. Поред тих усташких јединица, организатори преваре „покрст” имали су на располагању и наоружане цивиле по хрватским селима – „дивље усташе”. Мање усташке јединице и углавном групе до 1. августа 1941. године кретале су се само цестама које су повезивале среска и општинска места. Оне нису залазиле у унутрашњост српских села општине Вргинмост и Чемерница. Непосредно пре и током геноцидног похода неке од тих усташких јединица пребациване су на друга подручја и придруживале се тамошњим јединицама. Њихова појава на новим теренима обављана је дискретно, али и довољно бахато како би се појачао страх код српског народа.

Усташке групе су 1. августа 1941. први пут почеле да се удаљавају са главних путева и да залазе у унутрашњост српских села на територији среза Вргинмост. Циљ им је био да демонстрирају силу и да српском народу „случајно” индиректно ставе на знање да му је једини спас у прелазу на католичку веру. Планирали су да том приликом убију неког Србина који би покушао да бежи и да тако своје претње учине озбиљнијим. Са таквом намером једна група усташа је наишла у село Подгорје 1. августа и убила Раду Стојана Павловића (1898), који је, кад их је приметио, покушао да бежи. Он је био прва жртва, која је у селима општине Вргинмост пала на домаку прага своје куће. Вест о томе је брзо доспела до неких села општине Вргинмост, Бовић и Чемерница, јер је породица Павловић имала родбину у Црварској Страни, Подгорју, Чемерници, Буковици и Трстеници, па их је све обавестила о Радиној погибији и о времену сахране. Вест о начину његове погибије деловала је застрашујуће на већ увелико уплашене Србе. Та вест их је још више обесхрабрила и, као што ће се показати већ наредног дана, створила утисак да му преостаје још једино покушај да тражи спас у

37 Colić, n. d., 274.

покатоличавању. За ту могућност појединци су сазнали тек 1. а већина 2. августа 1941. године и за званичну претећу наредбу да дођу на „покрст”.

Група од тридесетак усташа дошла је 1. августа (петак) у Чемерницу, где је остала до недеље ујутро. Сместили су се у просторије општинске зграде. Њиховом вођи био је обезбеђен смештај код усташког повереника Јосипа Живчића – у кући пензионисаног директора шума и руда Бановине Хрватске Петра Манојловића, који је избегао у Београд. Настојали су да их месно становништво не примети, што им је укупна ситуација и олакшала. Они су дању могли да се задржавају у општинској згради, унутар и иза преосталих зидина порушеног магацина бивше аустроугарске војске, у воћњаку, винограду и око кућа и других господарских објеката бележника Адама Ожеговића и трговца Стојана Манојловића. Они нису ни имали тешкоћа да то остваре ни веће потребе да се крију, јер се жене и деца, због већ увелико присутног страха, нису удаљавали из својих кућа и дворишта, а одрасли мушкарци су се сакривали по оближњим шумарцима. Поједине домаћице су сазнале да се код општине налазе неке усташе, јер је Српкиња учитељица Љубица Боројевић прикупљала храну за њих од сеоских домаћица. Бележникова супруга Драгица јој је такође једном дала литар-два млека. Због тога јој је супруг Адам упутио озбиљан прекор и наредио да учитељици Боројевић више не дозволи ни улазак у њихов стан.³⁸ Он је вероватно тако реаговао, јер су му били познати сервилан однос учитељице Боројевић према Живчићу и неке услуге које му је чинила.

Група тих усташа је од доласка у Чемерницу до поласка у Вргинмост држала под контролом бележника Ожеговића, трговца Манојловића и учитеља Милана Мраовића, рачунајући да ће им њихово присуство бити значајно у планираној превари. Бележник Ожеговић је у петак и суботу пре подне одлазио на посао, а после подне, до касно ноћу, боравио са Стојаном Манојловићем у његовој кући. Они се тих дана нигде нису ни појављивали. Због тога нису имали прилике да се састају са месним становништвом, нити су могли да дознају било какву вест. Настала ситуација им је онемогућила да, према ранијем договору, оду у село Маличка код Адамовог познаника Јове Лончара.³⁹ Ни учитељ Мраовић се није удаљавао из свога стана у згради школе. Остало је непознато зашто усташе нису похватале ову тројицу Србе у мају 1941. или касније. Може се само претпоставити да су их оставили за случај за какав су их и искористили у превари „покрст”.

Група усташа је дошла у Чемерницу очигледно са задатком да планирани окупљени српски народ стави под своју контролу већ код општине и да га води у Вргинмост. Јер, ако би се толико усташа одједном појавило у време

38 Драгица Ожеговић, усмена изјава аутору, 20. мај 1983.

39 Драгица Ожеговић, Исто.

окупљања народа код општине, то би био знак опасности, а многим и повод за бежање из Чемернице. Ако би усташе биле присиљене да употребе силу, многи би Срби побегли и покварили им планирану превару. Показало се да је задатак те усташке групе био и да онемогући евентуални одлазак из Чемернице тројице поменутих угледних Срба, да обезбеде њихово присуство у време окупљања народа и њихово укључење у планирану „свечану” колону. Организатори преваре су имали разлога да поверују да ће се остали сељани угледати на њих, као што се и догодило.

Начин обелодањивања усташке преваре „покрст” показује да је она испланирана и остварена лукаво. Иницијатори су извршење тога злочина организовали у тешкој ситуацији за тај народ, која је настала на основу неких алармантних, непотпуних и непоузданих вести о хватању и убиствима појединих Срба. Организатори су на дан саопштавања наредбе о превари, у ране јутарње сате, упутили групе усташа у нека села општине Чемерница и Вргинмост са задатком да демонстрирају силу, ухапсе десетине Срба и да појединцима „случајно” кажу да ће наредног дана бити „покрст” у Вргинмосту. Док су те усташе изазивале страх самом својом појавом, бахатим понашањем и хватањем појединих Срба у Блатуши, Подгорју и Доњој Чемерници, њихови авиони су повремено прелетали и пуцали изнад српских села у подножју Петрове Горе – Перна, Пецка и Црни Поток.

Вест о „покрсту” званично је обелодањена око 20 сати пре планираног окупљања Срба у Вргинмосту. Ретки појединци су то сазнали „случајно” пре подне у својим селима, а појединци и претходног дана приликом одлазака у Вргинмост. Усташке општинске управе Чемернице и Вргинмоста своју ултимативну претећу наредбу нису саопштиле у селима удаљенијим од општинских центара: Доњи Сјеничак, Горњи Сјеничак, Острожин, Маличка и део Блатуше. Та наредба је обелодањена и саопштена на препад у селима где је то било могућно. Циљ је био да се онемогући уплашеном српском народу међусобни договор о томе шта би се могло догодити ако се не поступи по тој наредби. С друге стране, организатори су сматрали да би се ширењем вести о „покрсту” на већи број села створила и већа могућност да се нађе неко од Срба ко би можда енергичније и убедљивије покшао да спречи масовнији одзив. Осим тога, они су проценили да ће и тако окупити око 1000 Срба и у селима која су предвидели да званично саопште своје строге наредбе. На то указује и то што су, одмах већ после првог покоља у глинској цркви, наредили да се ископа гробна јама у коју ће моћи стати око 1000 људских лешева.

Незванична и непотпуна вест да ће у недељу (3. август 1941.) бити „покрст” Срба у Вргинмосту обелодањена је углавном у суботу (2. август) пре подне. Неки мештани дела Блатуше, Подгорја и Доње Чемернице сазнали су за то од усташа који су се тога јутра појавили у њиховим селима. Усташка

јединица из Топуског (према неким проценама могло их је бити око 200) изненада се, у јутарњим сатима, појавила у Блатуши и Доњој Чемерници, док су мање усташке групе из Вргинмоста током дана повремено долазиле у Подгорје. Појединци из тих усташких група су „случајно” рекли неким сељанима да ће сутра бити „покрст” Срба у Вргинмосту, али без икаквог објашњења. На такав начин први пут су чули за фамозни „покрст” Ђурађ Барак и његова супруга Мила из Блатуше.⁴⁰ Те усташке групе су ухватиле тридесетак Срба из наведених села и одвеле у Вргинмост. У Блатуши су ухватиле Симу, Перу и Мојсија Јањанина, Марка Ивковића, Петра Орешчанина, Остоју, Раду и Вују Кукуља и Јована Орешчанина;⁴¹ у Подгорју Стојана Линту, Петра и Павла Драгојевића и Петра и Павла Самарџију и још неке њихове комшије; у Доњој Чемерници око десетак људи, међу којима Ђуру Јанка Крагуљца, Милу Крагуљца и Петра Илије Вујановић.⁴²

Усташе су похватане Србе одвеле у Вргинмост, код Соколског дома у коме је био смештен део Треће усташке сатније. Неки од њих су одмах пуштени својим кућама, а неки касније током дана, док су Остоја, Раде и Вујо Кукуљ и Јован Орешчанин задржани у судском затвору и највероватније прикључени онима који су похватани кад су дошли на „покрст”. Један усташки старешина, чије име није утврђено, глумио је изненађење због тога што су ти Срби доведени и упутио „прекор” својим потчињенима, говорећи им зашто су их довели кад ће они већ „сутра доћи у Вргинмост да се покрсте”. Затим је тим Србима рекао да иду кући, да ће **сутра бити последњи дан „покрста”** и да ће они који се „покрсте” бити слободни „исто као и Хрвати”. Наредио им је да обавезно дођу у Вргинмост и да о тој обавези обавесте своје сусељане. Посебно их је строго упозорио да саопште свима да ће **бити поубијани они који се не „покрсте”**. Срби из Блатуше су се вратили кући истог дана око 12 сати и то саопштили окупљеној групи својих комшија. Њих је та вест шокирала, јер им је стигла у тренутку кад су са забринутошћу коментарисали вест о погибији Раде Павловића.⁴³

С обзиром да је то чињено плански и организовано, да је унапред договорено да Јосип Живчић тога дана предвече организује састанак код општине у Чемерници и да ти „ухапшеници” могу послужити као погодан мамац, групи Срба из Доње Чемернице, поред напред реченог, наређено је још да предвече оду у Чемерницу код општине, где ће доћи људи да се

40 Барак Мила, усмена изјава аутору, 14. август 1983.

41 Ђуро Станка Крагуљац, из Блатуше, усмена изјава аутору, 23. јун 1983

42 Пушкар, рођена Лончар, Марија-Маца, из Маличке, која је тада живела у Подгорју (21. 07. 1984), Вујановић Драга, Вујановић Евица-Цука и Крошњар Душан, усмена изјава аутору, 19. 8 1983.

43 Ђуро Станка Крагуљац, присутан у тој групи. Исто.

договоре о колективном и свечаном доласку на „покрст”. Испоставило се да је њихов долазак на састанак код општине и сазнање да су били ухапшени, па пуштени знатно утицао на заблуде многих Срба, па су помислили да се можда и не ради о превари. Управо ти људи су први донели вест о „покрсту” многим мештанима Горње Чемернице. Драгица Ожеговић, супруга бележника Адама, први пут је чула за „покрст” од свога даљњег рођака Ђуре Јанка Крагуљца,⁴⁴ што значи да то ни Адам раније није знао.

Срби које су усташе пустиле из Вргинмоста отишли су на „покрст”, и у сурову смрт. То једино нису учинили Петар и Павао Самарџија.⁴⁵ Њима је, вероватно, погибија њиховог комшије Раде Павловића указивала на потребан опрез, па су посумњали да би то могла бити превара. Они су тако преживели усташку превару, али су, као борци с рогуљама, погинули на Петровој гори 31. марта 1942. године.⁴⁶

Неколико усташа из Вргинмоста долазило је 2. августа код породице погинулог Раде Павловића, а неки су, из тобожњих безбедносних разлога, присуствовали и његовој сахрани. Међу тим усташама био је и виноградар лугара Антуна Шпрајца, кога су мештани Вргинмоста и околних села знали само као Лудвига. Он је такође рекао неким сељанима присутним код породице Павловић да ће сутра у Вргинмосту бити „покрст” Срба. Рекао је у поверењу само Радином брату Ђури Павловићу да он сутра не мора ићи у Вргинмост, да је довољно да оде нека од жена да упише чланове његове породице, а да он може отићи и неког другог дана.⁴⁷ Шокиран тугом за братом, Ђуро није ни размишљао о томе упозорењу, нити о „покрсту”.

Српски народ је пошао у Вргинмост, верујући да ће прелазом на католичку веру спасити своје животе. Међутим, на масовни одзив су ипак битно утицале званичне претеће ултимативне наредбе усташких општинских управа Чемернице и Вргинмоста, које су саопштене 2. августа. Усташка власт у Чемерници је имала могућности да за кратко време званично саопшти своју претећу ултимативну наредбу за одлазак у Вргинмост на „покрст”, јер је за то имала погодна лица у Багиновој Коси, Чемерници, Буковици и делу Блатуше.

Усташки повереник општине Чемерница Јосип Живчић због тога, и очигледно раније добијеног упутства, није имао потребе да размишља шта ће рећи усташе у Блатуши, Подгорју, Доњој Чемерници или у Вргинмосту. Он је вест о „покрсту” обелоданио тек када је за то добио званично одобрење и упутство. Неколико сељана, међу којима су били Љубица Драгојевић и Стеван Релић из Доње Чемернице, и Станко Шапић из Блатуше, дошли су

44 Драгица Ожеговић, усмена изјава аутору, 20. 05. 1983.

45 Ђуро Стојана Павловић, усмена изјава аутору, 25. август 1983.

46 Ђуро Стојана Павловић, исто; Baić, n. d., 736.

47 Ђуро Стојана Павловић, исто

тога дана пре подне у општину ради неких приватних послова. Јосип Живчић претходно никоме није рекао ништа о „покрсту”, али је стално изналазио начина да их све задржи што дуже. Једном је чак напустио општинску зграду уз напомену да ће се брзо вратити те да га присутни обавезно чекају. Вратио се после више од сат времена и поново упозорио присутне да још чекају, јер да ће ускоро доћи из Вргинмоста учитељица Љубица Боројевић и донети важну вест. Када се појавила учитељица Боројевић, Живчић је присутнима рекао да напусте канцеларију и да чекају напољу. Када је саслушао поруку, он се појавио на степеништу општинске зграде и присутнима рекао да ће сутра у Вргинмосту бити „покрст” Срба, да су сви Срби обавезни да се „покрсте”, да ће „покрштени” после тога бити слободни и у свему равноправни као Хрвати, да ће окупљање народа бити сутра ујутро код општине и да ће се одатле ићи у Вргинмост у „свечаној поворци”. Затим им је рекао да иду кући и да о томе обавесте своје сусељане. Нагласио је да обавесте сеоске старешине да их је он задужио да то обавезно саопште сваком домаћинству у свом селу.⁴⁸ Живчић при томе није помињао последице у случају да се неко не одазове позиву. Он за то није ни имао потребе, јер је очигледно добио упутство да претњу за недолазак саопшти после подне.

То су углавном биле прве званичне вести за српски народ на територији општина Чемерница и Вргинмост како о „покрсту” у Вргинмосту, тако и уопште о покатоличавању Срба. Према томе, нису истинити наводи у постојећој литератури, да је превари „покрст” претходила дужа усташка пропаганда и да су у томе главну улогу имали Срби бележник Адам Ожеговић, учитељ Никола Генераловић, бивши посланик Станко Тркуља и други, које су означили као „усташке емисаре и пропагаторе”.⁴⁹

Наредбе усташке власти српском народу превазишле су грубост свих других, јер су за непоступање по њима упућиване и претње смртном казном. Усташка власт Србима није остављала ни могућност за одлагање извршења својих наредби. Управо са тако претећом ултимативном наредбом српски народ на територији општина Чемерница и Вргинмост суочио се 2. августа 1941. године, када је на препад наређено да Срби дођу у Вргинмосту ради тобожњег прелаза на католичку веру. Организатори преваре су, уз помоћ усташких повереника општина Чемерница и Вргинмост, искористили страх Срба од могућег терора, о коме су тек понешто чули,⁵⁰ и злоупотребили

48 Љубица Драгојевић, усмена изјава аутору, 3. мај 1983. Обрад Нишевић, из Блатуше, је такође изјавио да је Станко Шапић управо тога дана дошао из Чемернице и донео вест о „покрсту”, усмена изјава аутору, 14. август 1983.

49 Baić, n.d., 55-56; Bulat, n.d., 111-112.

50 До 3. августа 1941, убијено је 1.089 Срба са територије среза Вргинмост, од којих 897 само у периоду од 24. јула (Baić, n. d., поименичан списак по селима оних које

ауторитет власти коју је тај народ традиционално поштовао. Усташке власти су 2. августа, после подне, саопштиле своју ултимативну наредбу да сви Срби старији од 16 година морају 3. августа доћи у Вргинмост на „покрст” јер ће тада постати слободни и равноправни са Хрватима.

Усташка власт у општини Чемерница је веома организовано саопштила своју наредбу. Она је искористила повољну околност што су села те општине, изузев Маличке и дела Блатуше, била ближе општинском центру и што је имала на располагању лица која су могла за кратко време пренети наредбу сеоским старешинама. Званично саопштавање те наредбе обављено је на уобичајен регуларан начин преко општинских пандура и писара и сеоских старешина. Пандурима и писарима је наређено да упознају сеоске старешине са садржином наредбе и њиховом обавезом да са њом упознају сва домаћинства у свом селу. Живчићеви налогодавци су знали да је тим људима из сиромашне сеоске средине веома стало до службе, у којој су се налазили, зато су му препоручили да их строго упозори да ће остати без посла ако ваљано не обаве постављени задатак и ако сами не пођу на „покрст”. Он је зато задужио пандуре и писаре да обавесте сеоске старешине да им је он наредио да посете свако домаћинство, да саопште господарима домаћинства да су сви старији од 16 година обавезни да 3. августа дођу у Вргинмост на „покрст”, јер ће после тога бити слободни као да су Хрвати; да свако домаћинство строго упозоре да ће бити убијени сви који не поступе по наредби и да ће бити уништено све село из којег се не одазове било који појединац. Сеоским старешинама је поручено такође да народу саопште да ће окупљање бити код општине у Чемерници, одакле ће се ићи у Вргинмост у „свечаној поворци”, а онима којима је то повољније да јој се могу прикључити на путу према Вргинмосту.

У саопштавању наредбе општинске управе учествовали су: писари Петар-Пепа Полимац из Буковице, и Милан Добрић из Блатуше, пандури Марко Крагуљац из Доње Чемернице и Милош Ожеговић из Горње Чемернице, те сеоске старешине Миле Обрадовић и Ђуро Раде Зимоња из Буковице, Ђуро Михајла Дробњак и Стеван Релић из Доње Чемернице, Раде Гаје Орешчанин из дела Блатуше и Стојан Ајдиновић-Данчула из Батинове Косе. Јосип Живчић је лично саопштио наредбу мештанима око општинског центра и сеоском старешини у свом селу Стојану Ајдиновићу и Стевану Релићу из засека Бакићи, који је тога дана био у општини. Пандур Ожеговић је углавном сам обавестио већину мештана у делу Горње Чемернице. Једино

је убио непријатељ.). Већини народа било је познато да су усташе похапсиле неке мушкарце. Процурила је и по која вест да су неки појединци убијени. Све је то примано с неверицом, али и са озбиљном забринутостју, па је угрожени народ видео једини спас у поступању по наредби усташке власти.

сеоски старешина из дела Буковице Илија Бодловић и сеоски старешина из Горње Блатуше Милош Кукуљ, звани Мићко Шиљак, нису добили обавештење да саопште наредбу општинске управе. Међутим, Илија Бодловић и његови сусељани су сазнали за наредбу усташке власти и многи су јој се одазвали, док су за наредбу у Горњој Блатуши сазнали малобројни појединци. Вест о тобожњем „покрсту” Срба у Вргинмосту доспела је и у Маличку, али тек у недељу пре подне. Због тога су само петорица Срба из Маличке (Божо и Симо Кукуљ, Стојан, Миле, Стеван и Илија Лончар) после подне пошли у Вргинмост. Када су стигли у Блатушу сазнали су да су мушкарци задржани у Вргинмосту, па су одустали од пута у Вргинмост.⁵¹

Општински пандури и писари и сеоске старешине су примили наредбу усташке власти са изненађењем и са злим слутњама. Али, они нису знали шта се иза тога крије, нити су имали другог избора, јер је извршење тога задатка спадало у њихову надлежност. Неки од њих су помислили да је то можда и добро, да би се тако Срби могли спасити од усташког терора, па су са великом озбиљношћу и упорношћу приступили његовом извршењу. Неки од њих су се чак строго супротстављали људима који су изражавали сумњу и указивали на могућност преваре. Било је, додуше, и другачијих понашања. Тако сеоски старешина дела Блатуше Вељко Шапић није хтео да саопштава ту наредбу. Међутим, то је учинио његов комшија Станко Шапић, који је био присутан код општине када је Живчић обелоданио своју наредбу. Он је сматрао да би било опасно одбити послушност наредби власти и да би прелаз на католичку веру можда могао бити спасоносан за српски народ, па је и лично саопштавао наредбу усташке власти у свом селу. Сеоски старешина из Батинове Косе, Стојан Ајдиновић-Данчула, саопштио је наредбу сваком домаћинству у свом селу, али је изражавао мишљење да би то могла бити превара и говорио да он неће ићи у Вргинмост. Он је и био једини сеоски старешина који је саопштавао наредбу а да није ишао у Вргинмост. Тај опрезни човек ипак није успео да преживи усташки куршум. Усташе су га ухватиле код куће 20. јануара 1942, одвеле и убиле негде на подручју Глине.

У време када су сеоске старешине саопштавале наредбу својим сусељанима, код општине у Чемерници је одржаван састанак, који је организовао Јосип Живчић. Он је то, као и све друго, учинио на основу добијеног упутства, а са циљем да и непосредно изврши притисак на Србе. За одржавање тога скупа сазнали су и мушкарци који су се сакривали по оближњим шумарацама, па су и они дошли да се и лично информишу о условима и начину одласка у Вргинмост. Један од њих био је и Павао Медак. Већа група људи, углавном из Горње Чемернице, окупила се код општине касно после подне. Дошли су и појединци

51 Симо Кукуљ, усмена изјава аутору, 27. август 1983. То је потврдило и још неколико мештана Маличке.

из Доње Чемернице, међу којима ухваћени и пуштени из Вргинмоста уз обавезу да присуствују томе скупу. Један од њих је био Ђуро (Јанка) Крагуљак.

Живчићеве газде су, наравно, знале да он није способан да пружи ваљано објашњење окупљеним људима, па су му саветовали да злоупотреби ауторитет власти и да тај задатак постави домаћим учитељима, који ће као Срби од угледа на основу свога позива деловати убедљивије. Тако је учитељ Милан Мраовић довољно уздржано изговорио неколико реченица, изневши мишљење да би требало ићи у Вргинмост и прећи на католичку веру. Тим речима није ни обраћана пажња, јер је таквог мишљења била и већина присутних. Али, Живчић је улогу главног говорника доделио учитељици Љубици Боројевић. Она се обратила присутним и у основи поновила суштину садржине наредбе упућене сеоским старешинама и дала лично објашњење решења „српског питања” у НДХ. Између осталог, уверавала је присутне да су у заблуду ако мисле да су Срби, јер да нико не може бити Србин и православне вере ако се родио и живи у Хрватској. Настојећи да буде што ауторитативнија и убедљивија, она је саопштила да је била код стожерника у Петрињи, иначе глинског лекара др Јураја Ребока, и да су се „они договорили” да се сви Срби морају „покрстити”, а оне који то не буду хтели да ће све протерати из НДХ.⁵²

Тај скуп је најбоље показа да окупљени српски сељани, као и они који ту нису били, нису знали ништа о усташким прописима и пракси из домена покатоличавања Срба. Јер, да су о томе било шта знали, неко од присутних би затражио објашњење да ли то значи одступање и зашто се одступа од законске обавезе: да је за ваљаност прелаза на другу веру потребно да странка, која мења веру, поднесе писану пријаву управној власти, да добије потврду о тој својој пријави и да се испуне верски прописи вере на коју странка прелази; да се прелаз на католичку веру може дозволити само лицима за која постоји „осведочење да то желе учинити искрено и да то могу обавити пунолетна лица; да је интенција хрватске владе да се у католичку цркву, међу осталим, не примају „богати слој сељака”; да у великим жупама Гора и Крбава Псат усташке власти „могу издати сходне упуте за своје подручје према месним приликама”, што је практично значило да Срби у тим жупама не могу прећи на католичку веру. Међутим, пошто присутни о свему томе нису имали појма, они су у муклој тишини напустили састанак и са много неизвесности пошли својим кућама. После говора учитељице Боројевић, њима није ни падало на памет да траже неко објашњење или да се изјашњавају о одласку у Вргинмост. Било им је јасно да су се и без тога нашли у неизвесној ситуацији. Нарочито их је мучила помисао да појединачно одустајање од одласка у

52 Павао Медак, који је присуствовао том састанку, усмена изјава аутору, 5. септембар 1983.

Вргинмост може проузроковати трагичне последице по њихове породице и сусељане. Углавном су готово сви били уверени да није могућно не поступити по претећој наредби власти и не поћи у Вргинмост.

Усташки повереник општине Вргинмост Јосип Племенчић није имао могућности да на такав начин саопшти своју наредбу и да тако организовано увуче Србе у замку. Али, њему су ишле наруку дате околности. На једној страни, угрожени српски сељани су се налазили у паничном страху, нарочито после 29. јула када су похватани Срби из Вргинмоста, Подгорја, Славског Поља, Цреварске Стране, Пјешћанице и Брњавца, због чега је тај дан у тој средини остао познат као „црни уторак”. С друге стране, тај народ је вапио за вешћу која би му указивала на могућност опстанка у животу и зато је било довољно да се у јавност пусти „спасоносна” вест па да се за њу брзо чује. Тако је и било, народ се масовно одазвао.

Јосип Племенчић је, преко појединаца који су 1. и 2. августа долазили у Вргинмост, поручио сеоским старешинама из Славског Поља и Пјешћанице да свим сељанима саопште његову наредбу да обавезно дођу у Вргинмост на „покрст”. Један од оних који су долазили у Вргинмост био је и бивши капетан жандармерије Душан Вигњевић из Славског Поља, па је обавестио сеоског старешину у своме селу Ђуру Лукача, званог Шабан, да својим сељанима саопшти наредбу општинске управе да сутра обавезно дођу у Вргинмост на „покрст”. Лукач је поступио по тој поруци. Учитељ из Пјешћанице Никола Генераловић је такође долазио у Вргинмост по плату. Он је упознао сеоске старешине у Пјешћаници са Племенчићевом наредбом. Већина сеоских старешина није хтела да изврши тај задатак, али је Генераловић лично посетио поједине групе људи који су се крили по оближњим шумарцима Пјешћанице и Брњавца, упознао их да је усташка власт из Вргинмоста наредила да сви одрасли сељани у недељу дођу у Вргинмост ради прелаза на католичку веру и позвао их на састанак у шуму Абез ради договора. Његови саговорници су га питали да ли им може гарантовати да то није превара, али је он свима одговарао да не може дати такву гаранцију.⁵³ После тога се већа група мушкараца окупила у Абезу. Генераловић им је одржао говор и позвао их да иду у на „покрст”. Део присутних је изразио сумњу у тај позив, док је део сматрао да би требало поћи у Вргинмост. Група од око 30 до 50 људи је ипак, заједно са Генераловићем, отишла у Вргинмост под застобом, док су остали ишли неорганизовано, групно или појединачно.⁵⁴

53 Милутин Аралица, усмена изјава аутору, на основу изјаве Симе Пајића из Брњавца који је био присутан разговору, септембар 1983.

54 Чанација Симо је пензионисани пуковник ЈНА и носилац „Партизанске споменице 1941”. Усмена изјава аутору, 22. септембар 1983. и белешка, коју је писао највероватније крајем седамдесетих година.

Племенчићу су у саопштавању наредбе помогли домаћи Хрвати. Тако су бивши лугар Антун Шпрајц и чувар пруге у Цреварској Страни Јосип Бељан посећивали познанике из оближњих сеоских домаћинстава, док је Шпрајцов виноградар Лудвиг одлазио и у унутрашњост Подгорја. Они су тамошњим сељанима давали објашњења слична онима која је Јосип Живчић пренео сеоским старешинама у селима општине Чемерница.

Чињеница да су наредбу општинске управе саопштавали сеоске старешине, учитељ Генераловић и Станко Шапић оставила је дубоких трагова на душама преживелих Срба. Због трагичних последица, породице жртава и други неоправдано су остали под утиском да су баш Шапић и Генераловић најодговорнији за смрт жртава, и да су свесно радили за усташе. Такав однос је био и према сеоским старешинама који су саопштавали наредбу усташке власти, као и према појединцима који су заступали мишљење да би се требало одазвати наредби власти и позивали народ да иде на "покрст", а случајно напустили Вргиност и избегли сурову смрт.

Хапшење Срба у Вргиносту и одвожење у Глину

Организатори преваре су на лукав начин обавили и завршни чин злочиначког плана. За окупљања Срба ради тобожњег покатоличавања одредили су Вргиност, иако у њему није постојала ни православна нити католичка црква, уместо Топуско у коме су постојале обе. При томе су пошли од чињенице да су Вргиност и његова околина представљали најхомогенију целину српског становништва, да му као среском, трговачком и занатском центру гравитирају српска села, па да за Србе може изгледати безбеднији од Топуског, које је окружено хрватским селима, чије је становништво било уз усташку власт. Организаторима је посебно било битно што је у Вргиносту постојао Соколски дом, а уз њега даском ограђен терен и што је Дом постао усташка касарна. У томе су видели идеалну могућност да окупљене Србе уведу у ограђени простор и да их, до доласка појачања, задрже с постојећом усташком сатнијом и водом усташа које су упутили у Чемерници 1. августа. Могли су и претпоставити да би присуство бројнијих усташких снага у време окупљања српског народа могло изазвати подозрење и подстаћи га на одустајање од уласка и у Вргиност или на одлазак из њега. Тај злочиначки чин су маскирали обележјима домаћих народних свечаности и на тај начин од одвођења људи на клање направиле параду.

Поступајући по претећој наредби усташке општинске власти, око 2.200 Срба је дошло у Вргиност 3. август 1941. године. До тада се толико народа никада није окупило у томе малом месту. Масовно су дошли мештани десет села: Чемернице, Батинове Косе, Буковице, Доње Блатуше, Подгорја,

Цреварске Стране, Славског Поља, Брњавца, Мале Трепче и Пјешћанице. Дошло је појединаца и мањих група из Горње Блатуше, Горњег Сјеничака, Мале Трепче, Острожина, па и из Пољана, општина Топуско. Већина мештана из села општине Чемерница дошла је у „свечаној” колони, док су мештани села око Вргинмоста и дела Блатуше долазили у мањим групама или појединачно, изузев око тридесетак лица која је окупио у Пјешћаници учитељ Генераловић и довео под заставом. У Вргинмосту се нашло и неколико лица која нису намеравала да се одазову наредби усташке власти. Због слободног кретања по Вргинмосту, пристизања нових група и свечарских обележја појединци су помислили да се стварно ради о „покрсту”, па су својим сродницима и комшијама, који су остали код куће, послали поруке да дођу у Вргинмост. Неки од Срба су и лично пошли кући да позову своје ближе. Тако је цестар из Пјешћанице Миле Рупић отишао кући и довео своја три сина Раду, Илију и Стојана, а Ката Добрић-Ивковић из Блатуше вратила се кући и послала сина Милана, писара у општини Чемерница. Осим тога, усташе су ухватиле код куће пензионисаног бележника из Доње Чемернице Јована Цревар и сву његову породицу (међу којима и сина Славка, старог десет година) и присиле их да са њима пођу у Вргинмост.⁵⁵

Око 800 Срба из Батинове Косе, Буковице и Чемернице окупило се код општинске зграде у Чемерници, а затим су отишли у Вргинмост са свечарским обележјима. Њихов број се на путу повећавао, а на цести код Вратника прикључила им се већа група мештана Доње Чемернице и Блатуште. Тако их је у Вргинмост колективно дошло око хиљаду само из села општине Чемерница. Већина тих Срба је дошла у Чемерницу у ране јутарње сате, али је њихов полазак у Вргинмост стално одлаган да би их што више пристигло. У истом циљу усташе су у Вргинмосту говориле окупљенима да се са почетакoм верског обреда касни због тога што ће доћи већи број Срба из Чемернице. Јосип Живчић је вероватно имао и личног разлога да пошаље у смрт некога од својих сусељана који нису намеравали да поступе по његовој наредби. Стога је то одлагање искористио да пошаље у смрт и свог комшију Тешу Девића, који се због старости и болести није појавио у Чемерници. Живчић је „препоручио” Тешинoм сину Душану да оде по оца и да га одвезе у Вргинмост, како се не би догодило да његов недолазак проузрокује погубне последице по њега и по остале сељане њиховог села Батинове Косе. Душан је поверовао да Живчић има добру намеру, вратио се кући, па је отишао по оца и са још неким људима га одвезао у Вргинмост.⁵⁶

У одвођењу Срба из Чемернице узели су учешћа и Хрвати из Батинове Косе. Жене и девојакe су својом песмом стварале свечано расположење, а

55 Јованов син Славко Цревар, усмена изјава аутору 20. мај 1983.

56 Ивковић Стојан, усмена изјава аутору, 17 августа 1983. године.

други су продавали хрватске тробојке, које су Срби стављали на своју одећу, и формирали „свечану” колону. Због тога, и с обзиром да су усташе постепено излазиле из својих скровишта и појединачно се придруживале окупљеном, присутни Срби нису ни запазили већи број усташа. Неки их нису приметили чак ни на путу према Вргинмоста.

На челу „свечане” поворке ишли су један човек (име му није утврђено) са хрватском заставом, група жена и девојака у хрватској народној ношњи и троја запрежна возила у којима су се налазили угледни Срби из Чемернице и неки сељани Батинове Косе. Поред колоне су ишле наоружане усташе, које су на питање појединаца зашто их прате са цинизмом одговориле да су ту да их заштите од четника. У групи жена и девојка налазиле су се Јосипова супруга Ката Живчић, Хрватица из Батинове Косе Јањић Јурковић, две девојке Хрватице из Шаторње (ћерке колара Блажа Боговића), те Српкиње из Батинове Косе Драга Јакшић и Јулика Чавић.⁵⁷ Оне су својом песмом стварале свечану атмосферу. Остале су запамћене неке речи њихових песама, као што су: „Пјевам ја, пјеваш ти, живио Анте вођа хрватски (...)”, „Мене моја научила мати да ја пјевам живјели Хрвати (...)” и друге.⁵⁸ У колима Дмитра Крошњара возили су се браћа Дмитар и Петар Крошњар, Дмитров 16-годишњи син Драган и 17-годишњи синовац Јанко као кочијаш, те Јосип Живчић и бележник Ожеговић.⁵⁹ У колима Ђуре Обрадовића налазили су његов 16-годишњи син Михајло и осморо Срба, међу којима учитељица Боројевић, трговац Стојан Манојловић, учитељ Милан Мраовић и његова супруга Марија.⁶⁰

Усташе су организовале формирање свечане колоне и вожњу ових Срба. При томе су испојиле грубост једино према бележнику Ожеговићу и његовој породици. Бахато су упале у његов стан, наредиле му да пође са њима, одвеле га и сместиле у кола. Заједно са њим су сместиле и Јосипа Живчића, како би код народа створиле утисак да су они организатори тога одласка у Вргинмост. Међутим, Адам је практично већ тада лишен слободе. Кад су га изводили из стана, строго су наредили његовој супрузи Драгици да се укључи у колону са своја три сина: Жарко, Бранко и Славко, од којих је најстарији био десет, а најмладји четири године. Тако је само комплетна породица бележника Ожеговића ишла у Вргинмост. Усташе су испољавале љубазност при распоређивању Срба у кола Ђуре Обрадовића, настојећи да код присутних створе утисак да то чине из пажње према њима као угледним

57 Стојан Ивковић, је такође био у Вргинмосту, са супругом Миљком; исто.

58 Евица Милетић-Обрадовић, усмена изјава аутору, 10. август 1983.

59 Јанко Крошњар, усмена изјава аутору, 19. август 1983.

60 Крошњар, исто; Симо Обрадовић, Михајлов брат, усмена изјава аутору, 10. август 1983.

лицима и да они иду добровољно. Показало се да је унапред планирано да се та лица укључе у колону, да се изолирају од сеоског становништва и уједно одмах ставе под усташку контролу. Творци таквог сценарија знали су да ће њихово присуство бити уочљивије у колима, јер у маси пешака не би били ни примећени. Видевши у колони кола угледних домаћина и у њима угледне људе, Срби су поверовали да се не ради о превари, јер би то управо та лица могла уочити. Тако су помислили и они који су им се придруживали на путу до Вргинмоста. Присутни Срби у колони, и они који су јој се придруживали, гледали су на ту вожњу са одбојношћу и иронично коментарисали да је вожња обезбеђена само за „општинску господу”.

Организатори преваре су применили низ обмањујућих поступака и у Вргинмосту. Кад су појединци и групе Срба почели да долазе одмах су упућивани код Соколског дома, где је по српским обичајима слављења било организовано печење свиња на ражњу и музику за игру, те били постављени столови са књигима за пописивање Срба, који ће тобоже бити покатоличени. После уласка у ограђени простор Србе су уписивали у те књиге и наплаћивали по 30 куна на име тобожње државне таксе. У почетку су мушкараци пре уласка претресани и одузимане им шљаке и ножеви. После је обустављено то претресање, упућивање приспелих у ограђени простор, уписивање у књиге и забрана изласка из ограђеног простора. Приспели Срби су онда упућиван у општинску зграду да попуне неке обрасце, а из ње да иду купити таксене марке. Тиме је стваран утисак да ће се заиста обавити најављени верски обред. Поједине усташе су упадљиво „оштро критиковале” своје колеге због претресања мушкараца на улазу у ограђени простор, говорећи им да су то мирни људи, да су они дошли да се „покрсте” и да се према њима не сме тако поступати. Део народа задржавао се код Соколског дома уз песму и игру, део је ишао да тражи обрасце, којих иначе није ни било, и да купи таксене марке, а понеки мушкараци навратили и у кафане. Усташе су прилазиле групама Срба да им тобоже пруже потребна објашњења, а у ствари су их задржавале и обмањивале својим празним причама. Критиковале су бившу Југославију, величале НДХ, хвалиле њихову намеру да се „покрсте”, обећавале им слободу у новој држави и саветовале да не журе са набавком образаца и таксених марки, говорећи им да ће то моћи учинити у кругу Соколског дома.

У такву ситуацију уклопили су се и придошли Срби из Чемернице. Усташе су и надаље окупљале групе људи и жена са намером да их постепено уведу у ограђени простор код Соколског дома. Понављале су своје приче: говориле да свештеници касне из непознатих разлога, уверавале саговорнике да ће свештеници „свакако убрзо” доћи, позивале их на стрпљење и подстицале на придруживање весељу код Соколског дома. Јосип Племенчић је фотографисао групе и појединце, а Јосип Живчић их наговарао да кличу

Павелићу и призивао поједине угледне Србе у своје друштво. Живчић је на моменте испољавао нервозу. На питање појединих људи шта је са поповима и када ће већ доћи, он се нервозно удаљавао, одмахивао руком и говорио да ће „ваљда неки враг доћи”.⁶¹

После доласка Срба из Чемернице убрзо се појавила вест да остану само господари домаћинства и да они могу обавити обред „покрста” за све, док остали могу да иду кући. Међутим, неко је вероватно упозорио да су ти господари претежно старији људи, а понегде и жене, па је потом пуштена вест да није ни требало да жене долазе и да су оне могу да иду кући. Те нејасноће, привидан безбедан боравак и жеља омладине да се забави игром и песмом допринеле су још већој забуни, тако да жене и девојке нису одмах одлазиле кући. Многи су настојали да провере нејасне вести, да виде како ће се обавити верски обред. Понеко је помислио да би брзоплетим одласком кући могао испустити прилику да се покатоличи и да се на тај начин ослободи постојећег страха. То је омогућило усташама да постепено усмеравају народ према Соколском дому и да у датом тренутку затраже убрзан улазак у ограђени простор, уз објашњење да ће се тамо одржати говор и да ће ускоро стићи свештеници.

Када се већина Срба нашла у кругу Соколског дома (између 12 и 13 сати), двојица усташа, чија имена нису утврђена, одржали су говор. Последњи је на крају рекао да се може наставити весеље до доласка свештеника, а да господари домаћинства приђу столу да се упишу у књиге. За то време групе усташа су окупљале мушкарце изван ограђеног простора и пожуривале их да иду да слушају говор, постављале стражу на улазу у и око ограђеног простора, а на цести и на излазима из Вргинмоста постављале рампе. Међутим, то су могли да виде само они који су одлазили из Вргинмоста.

Око 13,30 сати из Глине су, у краћем временском размаку, стигла по два камиона пуна наоружаних усташа, а иза њих возила са организаторима преваре, међу којима су запажени таборник из Глине Н. Видаковић и таборник из Топуског Илија Бријешки. Усташко појачање је одмах поставило по два митраљеза на улазу у ограђени простор и на Соколски дом и појачало постојеће страже. После тога су само жене и девојке могле да напусте ограђени простор. Стицајем околности, то је успело и неколицини мушкараца. Задржаним Србима је одмах упућено строго упозорење да буду мирни, јер ће у противном бити употребљено ватрено оружје, а затим им је говорено да ће ићи на рад у Немачку. Они су провели бесану ноћ под ведрим небом. И киша их је оросила. Иако је било јасно да су грубо преварени, они су се ипак тешили да ће бити одведени на рад у Немачку.

61 Стојан Ивковић, исто.

Поред жена и девојака, из Вргинмоста се вратило и стотињак мушкараца. Утврђен је непотпун поименичан списак од 76, и то из: Чемернице 25, Буковице 12, Цреварске Стране 5, Славског Поља 5, Брњавца 6, Пјешћанице 5 и Пољана 2. Већина је то учинила зато што је сматрала да до најављеног обреда неће ни доћи, с обзиром да нису дошли свештеници, а појединци и из здравствених разлога. Озбиљну опасност су уочили само понеки људи који су побегли из ограђеног простора после доласка усташког појачања.

Угледни Срби који су довезени из Чемернице нису виђени међу осталим народом пре доласка усташког појачања. Бележник Ожеговић је одмах издвојен и изолован. Пошто је накнадно стигла са своја три сина, његова супруга Драгица је покушала да га пронађе у маси народа. Обратила се једном усташу, којег је запазила у Чемерници, представила му се и замолила га да јој каже где је бележник из Чемернице. Он је упутио у зграду преко цесте насупрот Соколског дома. Нашла га је у једној просторији те зграде. Адам је стајао у углу поред неке столице, а насупрот њега усташа са пушком у руци. Адам је био веома забринут и изненађен њеним наиласком. Упитао је само где су деца, а када је рекла да су дошла са њом, он јој је саветовао да одмах са њима иде „код чика Јове Лончара”. Није јој објашњавао ко је Јово, јер је знао да јој је познато ко је чика Јово из Маличке код кога је био планирао да оде заједно са Стојаном Манојловићем. На њено питање куда ће он, одговорио јој је: „Куда и сва браћа”.⁶² То је био њихов последњи разговор. Адам је одвезен у Глину и заклан у цркви са осталим својим сународницима. За њихову и сопствену смрт невин је окривљен.⁶³

Од Срба који су се довели из Чемернице смрт су избегли учитељ Милан Мраовић, Драган и Јанко Крошњар и Михајло Обрадовић. Млади Драган Крошњар је отишао кући кад је саопштено да остану само господари домаћинства. Милан Мраовић, његова супруга Марија и њена мајка су, одмах после доласка у Вргинмост, продужили у оближњу Цреварску страну код Маријине сестре, учитељице. На упорно настојање Маријине сестре, Милан и Марија се нису враћали у Вргинмост. За два дана су отпутовали у Београд. Путну исправу им је обезбедио домобран из Петриње, супруг друге Маријине сестре.⁶⁴ Очигледно је да су Маријина сестра и њен супруг Хрват, у последњем тренутку сазнали шта су организатори преваре наумили. У противном, они би им раније помогли да оду у Београд.

Јанко Крошњар и Михајло Обрадовић су изашли из блокираног круга Соколског дома. Представили су се као кочијаши усташког повереника Јосипа Живчића и затражили да иду да напоје коње. Стражар их је пустио,

62 Драгица Ожеговић, усмена изјава аутору, 20. мај 1983.

63 Драгица Ожеговић, исто; Baić, n.d., 55-56, Bulat, n.d., 111-112.

64 Обрад Нишевић, усмена изјава аутору, 14. август 1983.

али им је запретио да се морају одмах вратити. Они су изашли из ограђеног простора и одмах побегли.⁶⁵

И неколико десетина других је на разне начине напустило Вргинмост, пре и после доласка усташког појачања. Преживели Срби су остали под утиском да су за смрт жртава криви они који су сматрали да би се требало одазвати наредби власти, а стицајем срећних околности, спасили голе животе. Међу такве је спадао и учитељ Милан Мраовић, а као „аргумент” томе служило је то што је Милан, практично присиљен од Живчића да изговори неколико реченица на скупу код општине у Чемерници, што му је честитит Хрват помогао да избегне неминовну смрт, а потом и одвезао његове ствари из Чемернице.

Вест о задржавању мушкараца у Вргинмосту доспела је до 17,00 сати готово и у најудаљеније засеоке после чега се чула кукњава жена и деце. Из околних села чула се ноћу и у Вргинмосту. Усташе су зато настојале да то сведу на најмању меру па су присиљавале задржане мушкарце да стварају галаму клицањем Павелићу и НДХ. Ехо њихових повика допирао је целу ноћ до села око Вргинмоста. Мањи број породица тих мушкараца успео је да им сутрадан до 8 сати донесе храну. На пролазу кроз Вргинмост пресретале су их усташе и цинично им говориле да тим мушкарцима храна није потребна, да су они већ све добили. Неки од њих нису имали ни времена ни снаге да добијену храну поједу, па је код неких нађена у шикари Латиново. Они су оставаљали утисак да им више до ничег није стало. Већина су, изнурени од глади, жеђи и несанице, стајали као неми. Појединци су ипак смогли снаге да понешто кажу шта им се догађало те ноћи. Они су се тешили заблудама да ће бити одведени у Немачку. Упућивали су понеку поруку својима, а најчешће да „припазе на њихову нејаку децу”.

Није без основа чуђење како је толико народа наивно упало у провидну усташку замку. То се ипак ни необавештеним српским сељанима није догодило без тешких стресова и без покушаја да потраже излаз из дате ситуације. Они су строгу наредбу усташке власти примили са зебњом и неповерењем због њеног садржаја и због тога што им је саопштена изненада у време када су изражавали сумњу у сваки усташки поступак. Одмах после упознавања са садржином претеће наредбе, у готово сваком засеоку окупиле су се групе људи да се договоре шта да чине. У свим тим разговорима изражавана је сумња у могућност преваре и покушај усташа да их похватају и убију. Заступан је став да се упоште не иде у Вргинмост. Изражавана су мишљења да на свету не може бити ништа горе од онога чему су већ изложени, па да нема другог избора него да пступе по наредби власти. Тврдило се да никада ниједна власт није масовно убијала некога само због његове вере и нације,

65 Крошњар, исто.

да је немогуће да усташе одједном побију толико људи, па да је боље да их пође што више. Изношена су мишљења да ће их усташе, ако су тако решиле, побити и код куће, па ако је већ тако, да је боље да их убијају тамо где то неће гледати њихова деца, и обратно. Указивано је да би неодазивањем наредби могли угрозити сопствене животе, животе својих продица и сусељана, те да такав ризик нико не би смео преузети на себе. При томе је посебно указивано на претњу да ће бити уништена сва села ако само и појединац не пође у Вргинмост. Учесницима тих разговора усташке претње су изгледале озбиљне и због тога што је претходног дана, без икаквог повода, убијен Раде Павловић. Такви разговори у селима општине Чемерница завршавани су ипак договором да се пође до општине, а да се иде у Вргинмост само ако пођу и други угледни људи. Таквима су означавани бележник Адам Ожеговић, трговац Стојан Манојловић и учитељ Мраовић.

Међутим, учесници тих разговора су превидели више битних чињеница: зашто се одједном позивају само сви одрасли, како је могућно обавити такав верски обред у једном дану и у месту у коме не постоји црква, како је могуће обезбедити долазак свих кад болесни и стари не могу поступити по претећој наредби и зашто би покатоличени због таквих и непослушних морали да дођу под удар смртне казне. Они су све то превидели због краткоће времена и због тога што су били под притиском претеће наредбе. Тиме се у донекле може објаснити зашто су неке групе и појединци поступили супротно свом ставу да ће се равнати према савету угледних људи и израженом мишљењу о сличној претпостављеној ситуацији. У вези с тим посебну пажњу заслужују два примера.

Комшије бившег посланика на листи Југословенске радикалне заједнице Станка Тркуље из Блатуше последњих јулских дана свакодневно су се окупљале код њега да чују његово мишљење о тадашњој ситуацији и како би требало да се понашају. Са том намером су се окупили код њега и 2. августа. У току разговора придружио им се њихов комшија Станко Шапић, који се управо тада вратио од општине у Чемерници и упознао их са Живчићевим саопштењем о обавези да се иде на „покрст”. Убрзо је наишао и писар Милан Добрић, који је званично саопштио Живчићеву претећу наредбу. Посланик Тркуља је први одбацио могућност поступања по тој наредби. Он је енергично и љутито повикао: ”Никуда, никуда! То је превара”! Но, пошто је већина, међу којима његов син Петар и Станко Шапић, чије је мишљење такође уважавано, заступала став да се мора поступити по наредби власти, на крају је попустио и Тркуља. Сутрадан је отишао у Вргинмост, али се из њега вратио, заједно са својим сусељанима Станком Шапићем, Ненадом Бојањцем и Обрадом Нишевићем. Тркуља, Шапић и Бојањац су проценили да верског обреда неће бити, с обзиром да се католички свештеници нису појавили ни до 12 сати, па су зато одлучили да пођу кући. Обрад Нишевић

се, према сопственој изјави, није одвајао од њих, јер је веровао да они знају боље како би требало поступити, па се зато и вратио из Вргинмоста заједно са њима. Станко Тркуља је пре поласка кући позивао и сина Петра, али га он није послушао.⁶⁶ Сведочење Обрада Нишевића се може сматрати веродостојним и зато што он као земљорадник није ни знао да су Станко Тркуља и Станко Шапић у књигама Раде Булата и Душана Баића означени као усташки емисари за „покрст”. Станко Тркуља, а очигледно ни они који су заједно са њим пошли кући, ни тада није сматрао да се ради о превари и да ће ти људи бити поубијани. У противном, он не би оставио свога сина, оца троје нејаке деце. Али, Тркуља ипак није избегао смрт од усташке злочиначке руке. Он је 16. јуна 1942. године покушао да у Београду потражи спас за себе, снају Милицу и троје унучади Божу, Евицу и Милоша, али су их усташе на томе путу похватале, наводно, у Петрињи и све поубијале. Неистина је и нелогично, такође, да је Станко Шапић био усташки емисар и због тога што су управо његова супруга и троје деце били међу првим усташким жртвама у свом селу Блатуша.

Група од 20-так мештана Буковице последњих дана јула окупљала се у шумарку звани Рњачки јарак. Они су углавном разговарали о усташким хватањима Срба и одвођењу у непознато. У једном разговор Душан Косовац је, више у шали, упитао зашто их усташе траже по шумарцима, зашто их не би позвали на неки скуп и тако похватали. Присутни су му се насмејали и готово хорски одговорили да усташе знају да они нису толико људи да би им се одазвали. Тај разговор је слушао и аутор ових редова. Своја сећања о томе је освежавао и задржао понављањем у разговорима са старијим братом Милутином и поменути Душаном Косовцем. Мања група управо тих људи: Илија-Милан Аралица, Душан и Љубан Косовац, Јандре и Раде Зимоња, Никола Цвјетићанин и други окупиле се 2. августа предвече код куће Илије-Милана Аралице да се договоре како да поступе по тек приспелој Живчићевој наредби. После много недоумица и изражених мишљења да се ради о превари, они су се ипак договорили да пођу у Чемерницу и да пођу у Вргинмост само ако се окупи већина других Срба и ако се одазову бележник Ожеговић и трговац Манојловић.⁶⁷ Ови Срби су заборавили шта су рекли пре два-три дана, одазвали су се усташкој наредби и отишли у смрт. Једино се Душан Косовац предомислио тек кад је стигао на домак Вргинмоста, па се вратио својој кући и дочекао природну смрт.

Очигледно је да су преварени Срби учинили онолико колико су им дозвољавале објективне и субјективне могућности. Они су схватили да су им животи свакако угрожени, било да се одазову наредби или не. Њихови

66 Обрад Нишевић, усмена изјава аутору, 14. август 1983.

67 Душан Косовац и Милутин Аралица су о томе причали аутору у више наврата.

превиди су велики, и кобни. Ако већ пре поласка од својих кућа нису могли да уоче знакове који су указивали на превару, они су имали прилику да их уоче на основу онога што се после тога догађало, али им је моћ поимања била потпуно блокирана. Они су у Чемерници и у Вргинмосту наишли на веће групе наоружаних усташа, што је било неуобичајено за Чемерницу. Додуше, усташе су се из својих скровиште у Чемерници постепено и појединачно прикључивале окупљеном народу, тако да их већина присутних није ни приметилa у толиком броју. Наоружане усташе су обављале послове који нису спадали у обезбеђење најављене свечаности. Оне су продавале хрватске тробојке, формирале „свечану поворку” и водиле је до Вргинмоста. Наоружане усташе су тумачиле циљ и начин обављања „верског обреда”, уводиле народ у ограђени простор код Соколског дома и евидентирале приспеле на начин који никоме није могао остављати утисак да тиме обезбеђује доказе да су покатоличени. Неки од Срба су, слушајући усташке разговоре, дошли до сигнала који су указивали да се не ради о прелазу на католичку веру, већ о хватању и убијању српског народа. Али, ти сигнали нису доспели до већине присутних, нити су озбиљно схваћени па нису ваљано ни благовремено саопштени.

Поред присуства усташа код општине у Чемерници, били су уочљиви још неки знаци који су могли указивати да се припрема превара. Али, тим знацима нико није давао значај, нити је схватао о чему се ради. Тако је Јосип Живчић последња два-три дана одговарао Србима, који су изражавали забринутост за своје и за животе других Срба и од њега тражили савете, да би било најбоље да се „покрсте”, али никоме није рекао када и на који начин да то остваре. Међутим, последњих 18 сати пред полазак у Вргинмост, он је упорно убеђивао своје саговорнике Србе да морају да се „покрсте”. Озбиљно их је упозоравао да ће, ако се не „покрсте”, бити убијени, а њихова села уништена. Један од таквих је био 17-годишњи гимназијалац Стево Милетић. Њему је говорио да ће, ако се „покрсти”, спасити оца Јована, кога су, како се касније сазнало, усташе ухапсиле 15. јула у Карловцу, где је радио као радник на жељезници и непознатог дана убиле. Живчић је управо младом Стеви два-три дана пре „покрста” наредио да се обавезно дневно два пута пријављује у општини,⁶⁸ иако га је са прозора општинске зграде могао видети и више пута у његовом дворишту и воћњаку.

Перић Живчић, Јосипов брат, последња два-три јулска дана примећен је код општине у Чемерници и како је у више наврата одлазио правцу Вргинмоста и Топуског. Тада је, без питања и одобрења, узимао бицикл породице Ожеговић.⁶⁹ Испоставило се да је он у ствари обављао курирске

68 Евица Милетић-Обрадовић, Стевина сестра, усмена изјава аутору 10. август 1983.

69 Драгица Ожеговић, усмена изјава аутору, 20. мај 1983.

задатке. У време кад су се Срби окупљали у Чемерници Јосип Живчић и његова супруга Ката жучно су се расправљали у кући Петра Манојловића, у коју су се уселили после Петровог бегства у Београд. Пошто се кућа налазила уз саму цесту, а прозори били отворени, њихову жучну расправу су без тешкоћа могли чути пролазници. Тако је Мика Полимац чула како Ката прекорева Јосипа, говорећи му: „Куда водиш толики народ, где ће ти душа?” Али, Мика тада није схватила о чему се ради нити је томе обраћала пажњу, па то никоме није ни саопштила. Она се тога детаља и његове суштине сетила тек много година после рата.⁷⁰

Миљка Ерњаковић из Буковице и њена ћерка Мила-Мика ишле су у Вргинмосту иза двојице усташа и чуле њихов тихи разговор. Један је рекао: „Види колико их је данас овде, а када смо се јуче враћали из Глине нигде никога није било”. На то је други одговорио: „Они и не знају да одавде нико неће изаћи”. Миљка је одмах пошла у круг Соколског дома и то кришом саопштила своме супругу Петру, брату Петру Радошевићу и двојници комишија, предложивши им да беже. То је озбиљно схватио само њен супруг Петар, па је искористио прву прилику и побегао. Павао-Пајан Ерњаковић је љутито уз псовку одбацио истинитост и тумачење те приче. Милутин Обрадовић је одговорио да са болесном кичмом није способан да бежи. Петар Радошевић је схватио да се налази у безизлазној ситуацији, па је сестри Миљки дао џепни сат, уз напомену да га преда његовим синовима.⁷¹

Вујо Бакић из Чемернице је такође слушао у Вргинмосту кад су двојица усташа тихо разговарали и кад је један упитао: „Када ћемо...?”, а други на то одговорио: „Кад стигне појачање”. Неискусни 17-годишњи Вујо није схватио смисао тога разговора, па је то саопштио неким младићима из свог села само уз напомену да би било добро да пођу кући, али су му они одговорили да ће још остати и „чекати да виде шта ће бити”. Вујо је ипак сам напустио Вргинмост и вратио се својој кући.⁷²

Усташки заповједник из Вргинмоста Жељко Курелац је пре подне обавио телефонски разговор из поште, вероватно са неким од глинских организатора преваре. Поштарица Мила Малобабић је чула понешто из тога разговора, па је схватила да ће окупљени мушкарци бити похватани и убијени. Она је то дискретно саопштила неким од својих познаника и саветовала им да беже. Њено упозорење је доспело и до још неких људи, али му они нису обраћали озбиљнију пажњу. Појединци су ипак накнадно покушали да пронађу поштарицу Милу како би се у то и лично уверили, али

70 Мика Полимац, усмена изјава аутору, 15. август 1986.

71 Мила-Мика Ерњаковић, усмена изјава аутору, 8. јун 1984.

72 Вујо Бакић, лична белешка, коју је написао августа 1984.

је она већ напустила радно место.⁷³ Раде Булат је прича о томе разговору дао неразумно тумачење и у својој књизи забележио:

“Док се у дворишту Соколског дома по топлом и сунчаном љетном дану свирало, пјевало и разговарало, усташки министар Пук је преко телефона разговарао с усташким заповједником у Вргинмосту, сатником Жељком Курелцом и давао му упуте како да се понаша док не стигне појачање. Пук упозорава Курелца да није ријеч ни о каквом ‘покрсту’ и да ће сви мушкарци бити одведени и убијени. Тај разговор прислушкивала је тадашња поштарица у Вргинмосту Мила Малобабић, која је одмах обавијестила и савјетовала Раду Сучевића, Милу Вучинића и Петра Џакулу да бјеже из Вргинмоста и да се не одазову на ‘покрст’...”⁷⁴

Нелогично је, наравно, да би усташки сатник Курелац могао звати и разговарати преко телефона директно са министром Мирком Пуком, односно да би Пук звао Курелца, који би тек тада сазнао за припремљену превару. Булат том нелогичном интерпретацијом телефонског разговора наводно министра Пука и сатника Курелца несвесно ослобађа одговорности непосредне организаторе и извршиоце геноцидног злочина Николу Видаковића, Јосипа Мисона, Јосипа Племенчића, Јосипа Живчића, Жељка Курелца и друге. Јер, то практично значи да они нису знали шта чине и да су несвесно пружили помоћ министру Пуку. И тај детаљ показује са колико је немара писано о усташкој превари „покрст”.

На те кобне превиде тих људи утицало је неколико битних чињеница. Наредба је упућена народу који је традиционално поштовао власт и извршавао њене наредбе. Ти људи нису знали ништа о усташким законским прописима о покатоличавању Срба, нити о усташким геноцидним злочинима, који су се управо тих дана масовно догађали. Они нису ништа знали ни о самоорганизованим групама за одбрану. Због изненадне појаве претеће наредбе и стреса, они у временској оскудици нису могли да ваљано размисле о могућим последицама. Наредбу су саопштавали, на уобичајен регуларан начин, домаћи људи који су уживали поверење у својој средини. На њих су српски сељани гладали као на лица која због природе свога посла имају боље могућности да чују шта се догађа и шта намерава усташка власт. Мештани Пјешћанице, на пример, нису сумњали у препоруке учитеља Николе Генераловића. Они који су га боље познавали полазили су и од сазнања да је он резервни официр и члан друштва „Соко”, па су поверовали да би управо он могао бити интересантнији за усташе него они полуписмени или потпуно неписмени сељаци.⁷⁵

73 Петар-Перо Џакула, усмена изјава аутору 6. август 1983; Симо Чанација, усмена изјава аутору 22. септембар 1983.

74 Bulat, n. d., 115.

75 Чанација, исто.

Усташама су 3. августа 1941. године у Вргинмосту пала у руке 1032 Србина. Њима су прикључиле још шесторицу из судског затвора, које су похватале 29. и 30. јула, а једнога 4. августа код његове куће у Вргинмосту. Постоје и неки подаци који указују да их је и више прикључено из судског затвора. Тих 1038 Срба су 4. августа (понедељак), превезени у Глину. Превозење је обављено камионима и аутобусима у времену од око 08 до око 17 сати. У сваком од тих возила одвожено је у просеку око 40 људи. Камиони и аутобуси су долазили и одлазили у групама по четири у размаку од око два часа.

И то одвожење било је лукаво испланирано. Уместо да су одлазили из Вргинмоста цестом право у Глину, пуни камиони и аутобуси су од школе у Чемерници продужавали у Топуско, па отуда у Глину. Том трасом су и празни долазили у Вргинмост. Тај пут је за усташе био неповољнији, јер је дужи за око 5 до 6 километара него директна цеста Вргинмост-Глина. То је било неповољније и због тога што су се камиони и аутобуси, због узбрдице, морали кретати спорије баш кроз шуму Топличке Косе, што је објективно пружало извесне шансе Србима за покушај да побегну из отворених камиона.

Мештани српских села, на путу од Вргинмоста до жељезничке станице Топуско, могли су видети да одвожени Срби седе на патосу камиона, а на кабини и на каросеријама наслоњени по четворица-петорица усташа, наоружаних пушкама и митраљезима. Усташе им тим путем нису забрањивале да погледају и да машу рукама у правцу својих уплаканих мајки, сестара, жена и деце. Понеки очајник је чак и запевао, а њихове речи и мелодија су више личиле на изражавање туге него на песму. Усташка пратња једино није дозвољавала покушаје породица неких од њих да им дају храну. Међутим, кад су камиони и аутобуси пролазили кроз Глину усташе су седеле и газиле по живим људим, тукле их кундацима и нису им дозвољавале ни главу да подигну.

Избор неповољнијег пута до Глине имао је за циљ да жртве поверују, у вероватно саопштеном им лаж пре поласка из Вргинмоста да иду у Топуско ради покатоличавања у цркви, а да им је продужавање за Глину вероватно објашњавано тиме да тобоже сви нису могли стати у цркву у Топуском. Реална је претпоставка да је то код несрећних жртава подгрејавало и наду да иду на рад у Немачку, како су им усташе говориле у Вргинмосту. Може се претпоставити да је намера организатора била да одвожење тим путем и усташким понашањем кроз српска села избегну евентуалне инцидентне ситуације, које би могле послужити као повод тим Србима за побуне и покушаје бегства. Они су платили животима своје заблуде. Њих је по 30 до 40 у отвореним камионима вођено на стратиште уз пратњу четворице-петорице усташа. Они ни после очигледне обмане нису поверовали да ће само због

своје вере и нације бити тако сурово уморени. Тиме се може објаснити зашто нико није покушао да побегне и зашто је српски народ поверовао да су ови мушкарци одведени у Топуско ради обављања верског обреда у тамошњим црквама. Народ је наивно поверовао да се они још налазе у Топуском, па је неколико жена и девојака сутрадан пошло тамо и понело храну својим ближњима. Усташе су неке од њих задржале неколико дана и дивљачки их малтретирале.

Поред сећања преживелих савременика из Чемернице: Павле Медак, Милан и Стојан Обрадовић, Милан Ерњаковић, Ђорђе и Ранка Ратковић, Милан Зимоња, Стево Полимац, Стана и Илија Мајсторовић, Евица Милетић-Обрадовић и други, постоје и писани докази о томе превозењу.

Иван Ројс из Орможа, који је у то време боравио у Вргинмосту са групом прогнаних Словенаца, забележио је у свој дневник и следеће: „...Једне недеље у почетку мјесеца аугуста (према календару, прва недеља у августу 1941. године била је 3. а не 2., како наводи Раде Булат – нап. Ђ.А) били су сви мушкарци и жене из околице позвани у Вргинмост на „покрст”.(...) Истог дана (сутрадан 3. 8. 1941, како наводи Р. Булат – нап. Ђ.А.) послје подне чукао сам код дрва у дворишту гдје смо становали. Гледао сам између цепаница док су усташе на камионима возили православне мушкарце цестом према Глини. Били су то они људи и младићи који су претходног дана дошли у поворци на ‘покрст’, а затим затворени у Соколски дом. Тих мушкараца било је око 300, јер су камиони возили цијело послје подне, а у сваком камиону било је 30 до 40 мушкараца са стражарима који су били наоружани са стројницама”.⁷⁶ Раде Булат, аутор књиге у којој је цитиран део дневника Ивана Ројса, наводи и изјаве Милана Цревара (страна 117-122) и Милорада Родића (страна 122-124), из којих се такође види да је била недеља, што значи 3. август, кад се српски народ окупио у Вргинмосту ради „покрста”.

Ово целодневно превозење видели су и грађани Глине. Они су о томе сведочили 1944. пред Комисијом Окружног Народно-ослободилачког одбора Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. И поред очигледних празнина и нетачности, они су ипак саопштили битне чињенице којима су потврдили да су управо то били Срби, који су се 3. августа окупили у Вргинмосту ради тобожњег покатоличавања. Исказима тих сведока заједничко је: да су то били само мушкарци, да су довожени целог дана камионима и аутобусима, да им се лица нису видела јер су их присилили да сагну главе, да су дошли у Вргинмост под видом „прекрштавања”, да су пред црквом пребројавани, да их је била пуна црква, у којој су их посматрала цивилна лица, и да је клање у цркви и одвожење мртвих трајало целу ноћ. Неки од сведока су, осим тога, изјавили да је возило девет камиона, који су

76 Bulat, n. d., 117.

по неколико пута одлазили из Глине и враћали се. Поједини сведоци су још изјавили и да су аутобуси били из Загреба, да су имали написе Загреб-Јаска, Загреб-Самобор и да су препознали Прекратићеве и Бедњанчеве аутобусе. Међутим, ти сведоци су заједно са тим подацима саопштавали и податке који се односе на први покољ. Они су саопштавали податке о два временски различита догађаја, чиме су умањили валидност тих доказа. Ево неколико извода из тих сведочења.

Анте Шешерин је изјавио: „Један до два дана прије него што је извршен покољ у глинској цркви ја сам видио, како пролазе градом камиони натрпани Србима, а чуо сам да су то људи из околине Чемернице и Вргинмоста. Видио сам да су истоварени пред црквом и смештени у њу. То су били само мушкарци. Не сјећам се колико је могло бити камиона нити сам ја то тада пратио, али знам, да се је возило цијели дан, те су за превоз употребљени и аутобуси, а чуо сам да су били из Загреба. Ја сам препознао међу њима Прекратићев аутобус из Загреба. Пред црквом је била усташка стража, а грађани су улазили у цркву и гледали су, јер су усташе допуштали појединцима улазак у цркву...”⁷⁷

Овај сведок је у наставку дао прецизне податке са низом детаља о првом клању у цркви; саопштио је да је то могло бити 30. 7. 1941. око 23 сата. Међутим, он је у основи дао тачне податке о довожењу Срба из Вргинмоста, али и са очигледном неистинитом тврдњом: „Један до два дана прије него што је извршен покољ у глинској цркви ја сам видио, како пролазе градом камиони натрпани Србима, а чуо сам да су то људи из околине Чемернице и Вргинмоста...”

Грегурић Антун: „Сјећам се да је тај покољ извршен 30. 7. 1941. и видио сам, како су камионима возили Србе у цркву, а још прије покоља одвозили су из цркве камионима живе људе, те су их убијали у Глинском Новом Селу. У једном таквом камиону ја сам препознао трговца Малбашу, а мислим да се је звао Ђуро из Вргинмоста”.⁷⁸ Ради се о Стевану Малбаши којег је Грегурић могао препознати јер му је пред рат зидао кућу.⁷⁹

Као што се види, и овај сведок наводи тачне податке, али очигледно намерно меша податке о првом и другом клању.

Никола Прпић: „Ја сам видио како се камионима возе Срби за које се говорило у граду да су из Вргинмоста и околице, па сам тако видио да су сви били у камиону погнуту, а кад би који дигао главу, ударио би га усташа кундаком, док се није сагнуо. Тако се са улице није могло видети у лице људи у камионима...”⁸⁰

77 АЈ, Ф. 110, Окружни НОО Баније, Окружна комисија за ратне злочине бр. 1/44, предмет 16: покољ у православној цркви у Глини, записник од 10. октобра 1944)

78 Исто, записник од 10. октобра 1944.

79 Љубица Малбаша, усмена изјава аутору, децембар 1984.

80 Исто, записник од 11. 10. 1944.

Андрија Шолнековић: „Ја сам у мјесецу српњу, могло је то бити пред конач мјесеца видио како аутобуси довозе Србе (...). Чуо сам приповједати да су већином из околине Вргинмоста и Топуског и да су вођени под видом, да иду на покрст, па су имали уза се и таксене марке по 25 куна, односно новац за покрштавање.”⁸¹

Игнац Халуза: „Ја сам видио како се камионима и аутобусима превозе људи у глинску православну цркву, па сам препознао загребачке аутобусе, међу њима и Бедњанчев. Видио сам како Јосип Мисон пред црквом одузимање од довежених Срба њихове сатове, новац и друге предмете, које је стављао у једну велику кошару.”⁸²

Вељко Рукавина: „Датума се више не сјећам, али било је то у српњу 1941 г. видио сам гдје камионима и аутобусима превозе људе до православне цркве. Тамо су их прегледавали и одузимали новац и вредности Мисон Јосип и Никица Видаковић. Камиони и аутобуси возили су цијели дан из околине Вргинмоста у Глину, а тада се је говорило у Глини, да је свега том згодом довежено и погубљено око 2000 Срба. Један је дио од тих људи заклан у глинској цркви...”⁸³

Ивица Остарчевић је видео девет камиона који су неколико пута преко дана возили Србе из Вргинмоста у православну цркву и како су се људи у камионима морали сагињати, како им се не би виделе главе.⁸⁴

Српкиње Драгица Чучковић, Мира Муждека, Дара Дмитровић и Зора Балтић виделе су како камиони и аутобуси возе непрекидно Србе у глинску цркву. Аутобуси су имали написе Загреб-Јаска, Загреб-Самобор, Топуско-Загреб и друге, а била је, како су изјавиле, и тзв. црна марица из Загреба.⁸⁵

Др Јурај Перин забележио је у својим записима и следеће: „... Било је то у вријеме ручка кад су из гостионице Муретић на глас пјесме с улице сви абоненти појурили на улицу, а међу њима и ја. Усташе су сједиле на живим људима у камионима и пијани пјевали ‘Миле пече јањце, коље Србијанце’...”⁸⁶

Иако су усташе забрањивале људима у камионима да подигну главу, Српкиња Јулика Тодоровић је ипак међу њима препознала Милоша Цревара из Доње Чемернице⁸⁷.

81 Исто, записник од 11.10. 1944.

82 Исто, записник од 16. октобра 1944.

83 Исто, записник од 28. 10. 1944.

84 Исто, записник од 18. октобра 1944.

85 Исто, записник од 18. 10. 1944.

86 Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 834.

87 Записник од 3. маја 1945. године, ЗКР Србије, IX рејонско повјереништво Београд, (ХАК, фасцикла: Терор на подручју Глине).

Дакле, из Вргинмоста је 4. августа 1941. године одвезено у правцу Глине и убијено укупно 1038 Срба.⁸⁸

Наиме, усташе су, заједно са 1.032 Србина, ухваћених на превару „покрст“, одвезле у Глину и побиле још петорицу Срба, које су похватили претходних дана и задржали у судском затвору у Вргинмосту, те једнога којег су ухватиле 4. августа код његове куће у Вргинмосту, и то:

1. Кукуљ Стојана Остоја (1878) из Блатуше, ухваћен код куће 29. јула
2. Кукуљ Остоје Раде (1903) из Блатуше, ухваћен код куће 29. јула
3. Кукуљ Петра Вујо (1900) из Блатуше, ухваћен код куће 29. јула
4. Орешчанин Матије Јован (1905) из Блатуше, ухваћен код куће 29. јула
5. Тепшић Марка Теодор (1899) из Горњег Сјеничака, ухваћен 1. августа
6. Малбаша Павла Стеван, 1900. из Вргинмоста ухваћен код куће 4. 8. 1941.

Српкиње Драгица Чучковић, Мира Муждека, Дара Дмитривић и Зора Балтић из Глине, које су сведочиле о довожењу ових Срба и њиховом увођењу у српску православну цркву, изјавиле су пред Комисијом Окружног НОО Баније да су у једном камиону били ујаци Мира Муждека Дамјан Јовановић и његов брат из Бучичког Таборишта. Они су, наводно захвљајући познанству једног усташе, крадомице пуштени из цркве, па су у кући Муждека испричали да су били сакупљени у Вргинмосту на позив за „покрштавање“. Кад су се сакупили у дворишту православне цркве (Извесно је да су сведоци разумели Јовановиће да се ради о цркви, или да су то иследници погрешно унели у записник – нап. Ђ.А), женама је саопштено да иду кући, а да ће мушкарци остати да нешто потпишу. Кад су се жене и деца одвојили, усташе су изненада опколиле мушкарце те их после довели у Глину.⁸⁹ Овај податак указује на претпоставку да су усташе тога дана довезле и више других Срба, који су похватани претходних дана и били задржани у судском затвору, јер до Срба у Бучичком Таборишту није могла доспети вест о „покрсту“ у Вргинмосту.

Све у свему, и поред конфузности у цитираним изјавама сведока и полуистина у постојећој литератури, два покоља у српској православној цркви у Глини могућно је лако препознати по месту, начину и времену хватања жртава и њиховом одвожењу у Глину.

88 Видети: Попис 1038 убијених Срба 4/5. августа 1941. у глинској цркви.

89 АЈ, Ф. 110, дос. бр. 2933, Извештај Окружне комисије НОО Баније, записник од 18.10. 1944.

Крвопролиће у цркви и шикари Латиново 4/5. августа

Већина Срба, који су довезени из Вргинмоста 4. августа, затворена је у српску православну цркву Рођење пресвете Богородице и у њој поклана ноћу 4/5. августа, док је део одмах одвожен и убијан у шикари Латиново. За време њиховог довожења пред црквом су, међу бројним усташама, били Никола Видаковић и Јосип Мисон као главни организатори злочина и убице, али и као пљачкаши. Они су лично претресали и пребројавали Србе и одузимали им новац, сатове и друге вредније ствари. Пребројавање им је вероватно било потребно за извештај својим наредбодавцима о броју покланих. О опљачканим стварима, наравно, нису никога обавестили. Вредније ствари су задржали за себе, а испрљану и изгужвану одећу жртава поделили усташама и њиховим присталицама.

Гладни, жедни и психички измучени Срби су наишли на застрашујући приказ у цркви, са уочљивим траговима насиља: зидови попрскани крвљу, црквени предмети сломљени и разбацани, разбацани делови одеће; осећао се јак непријатан задах. Несрећни људи су то стање још и погоршавали, јер су и сами морали да врше нужду у цркви. Цивилима је дозвољавано да уђу у цркву да их виде у понижавајућој и безнадежној ситуацији. Усташе су у цркву доводиле грађане и, како се касније јавно препричавало у Глини, говорили им да пођу видети „штакоре” и „покрст какав никада нису видели”. Поред усмених сведочења о коментарима грађана Глине постоје и писани докази.

Милка Бакшић је изјавила: „Онога дана кад су Срби из Вргинмоста били доведени у глинску цркву, стајао је пред вратима један усташа, па кад су сељаци пролазили и питали ко је у цркви, рекао им је да могу ући погледати, да су у цркви штакори који су похватани. На то су неки сељаци ушли у цркву, па сам с њима ушла и ја. Видјела сам тамо Србе који су испунили по прилици половицу цркве. Чучали су на поду, држећи се рукама за главу.”⁹⁰

И то сведочење Милке Бакшић представља доказ да сведочење грађана Глине карактерише лаж и лицемерје. Она је, као што се види, изјавила да је у току дана била у цркви и видела жртве, што значи да је, као и већина грађана Глине хрватске националности, знала ко су жртве и шта ће им се догодити. Видела је, наравно, шта се догађа и са жртвама првог покоља. Међутим, њен супруг Мате је представницима исте Комисије 14. октобра 1944. године изјавио, поред осталог, да је чуо и видео са свога прозора, да „из

90 ХАК, Кутија I, Комисија Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, записник од 11. децембра 1944. О томе се и после рата причало међу грађанима Глине. Љубан Једнак, Мирко Корица, усмене изјаве аутору.

цркве камиони одвозе живе људе” (то је наравно лаж, јер из цркве нико није жив одвожен – над. Ђ.А.), а касније чуо, како се из цркве пролама врисак и мукло тулење попут звијери или блага када се коље, чуо је како су рекли (кољачи): ‘дигни кошуљу, гдје ти је срце’, па да су он и његова супруга Милка, истрчали испред цркве да виде шта се догађа. Видели су наводно како из цркве излази један усташа засуканих рукава, да држи у десној руци нож и да су му руке кржаве. На питање његове супруге шта раде усташа је одговорио да кољу Србе.⁹¹ Према томе, она такво питање није ни требало да поставља, јер је још у току дана улазила у цркве и у њој видела затворене Србе.

Анте Шешерин је изјавио: „Пред црквом је била усташка стража, а грађани су улазили у Цркву. Сјећам се да је и мене звао да видим жртве пекар из Глине Јанко Ширановић, али ја нисам био у цркви”.⁹²

Жупник Франц Жужек је изјавио: „Тога дана мене је један од затворених Срба звао у цркву и ја сам дошавши тамо, видео дупком пуну цркву људи, у којој је све заударало, јер су нужду вршили у цркви, па су неки већ били и клонули од тешког зрака. Црквени је намјештај био разорен, а многе ствари већ фалиле, па су ме том згодом страхујући питали шта ће се с њима догодити”.⁹³

Жужек је лажно сведочио, као и већина осталих сведока. Нико од заточених Срба није имао могућности да га види из цркве, нити да га позива у њу. Он је несумњиво ушао у цркву без позива изнутра, а неистинито сведочио како би избегао логичан утисак да је био један од оних грађана Глине који су долазили и, без гриже савести, посматрали у понижавајућем положају Срба за које су знали да им предстоји сурово клање. Било би логично да је изјавио шта је учинио у циљу спасавања тих страдалника и зашто није успео.

Клање ових Срба је вршено целу ноћ. Они нису били способни за отпор кољачима, јер су се суочили са усташким камама кад су били потпуно изнемогли, а неки давали само незнатне знаке живота. У цркви се ипак чула заглашујућа галама и њихови инстинктивни покушаји да се бране. Чули су се повици кољача: „Удри га, касапи, смрскај му главу, кољи, дигни кошуљу, где ти је срце...”! Нису изостајале ни усташке псовке. Чула се ломљава, крици, стењање и хркање; чуо се и вапај једног дечака: „Тата, спаси ме”. То су вероватно били повици неког од шесторице 15-годишњих дечака одвезених из Вргинмоста (Чавић Мићана Милан, Јакшић Павла Раде, Врањешевећ Дамјана Павао, Еремија Миле Петар, Релић Стевана Милан, Барбир Јована Ђуро, сви рођени 1926. године).

91 Исто, записник од 14.10. 1944.

92 АЈ, Ф 110, дос. бр. 2933, 10. октобар 1944.

93 Исто, записник од 10. октобра 1944.

Игнац Халуза је, објашњавајући како га је један усташа довео пред цркву, изјавио: „У тај час чуо сам глас дјечака из цркве како виче ‘тата, спаси ме’, па је то и поновио, на то је у цркву ушао Јосо Жинић и пар часака после је тога није се више ништа чуло”.⁹⁴

Усташки злочин није био окончан у току ноћи, о чему сведочи изјава усташког полицајца из Глине Марка Модроње. Он је наводно био на служби у граду оне ноћи када је извршен покољ у цркви. Чуо је да ће људи који су камионима довезени из околине Вргинмоста и затворени у цркву бити убијени. Сутрадан око 7,30 сати, када се враћао у општинску зграду, видео је пред црквом како товаре заклане људе у камионе, а у шоферској кабини је седео таборник Никола Видаковић.⁹⁵

Сутрадан после покоља у цркви, Српкиња Марија Летић, супруга пекара Илије Летића, чија се кућа налази поред цркве, говорила је да мора одселити из Глине, јер не може заборавити страшне призоре које је чула и видела.⁹⁶

Сви Срби, који су довезени из Вргинмоста, нису могли стати у цркву па их је део одмах одвожен и убијан у шикари Латиново.

Почетком августа 1941. године Блаж Шоштарић из Кихалца је из своје куће видео како усташе провозе аутобусима и камионима живе људе према Глинском Новом Селу. Кад су камиони престали пролазити, његове комшије су ишле у Латиново. Од њих је чуо шта се тамо догађа, па је и он пошао. Дошао је на око 10 корака од јаме у којој је видео мртве људе, а поред јаме је стајало још неколико људи који су били готово голи. Један по један би прилазио и чучнуо на руб јаме. Усташки ројник из Новог Села Глинског Иван Хорватић им је пуцао из карабина у затиљак. Жртве ништа нису молиле нити су јаукале. Шоштарићу су наводно тада причали неки Шкрињарић, Никола Хорватић и још неки људи из Новог Села Глинског да у јами већ има 500-600 људских лешева. Он је поред јаме видео две гомиле одеће и обуће и једну гомили хране за коју је чуо да су је ти људи понели собом, „мислећи да иду на покрштавање”. Иван Хорватић је једна кола пуна ципела и двоја или троја кола те одеће одвезао у своје село. Најбоље је задржао себи, а остало поделио својим сељанима.⁹⁷

Антун Грегурић из Јукинца је пре клања у цркви видео да су камионима вожени Срби, који су, како је рекао, убијени у Новом Селу Глинском. У једном камиону препознао је трговца из Вргинмоста Стевана Малбашу. Он га је могао препознати, као што је већ речено, јер му је пред рат зидао кућу. Грегурић је истог дана увече био присутан у гостионици Ивана Зибара у

94 Исто, Игнац Халуза, записник од 18. октобра 1944.

95 Исто, Изјава Марка Модроње, записник од 18. октобра 1944.

96 Исто, Славко Мрган, записник од 29. октобра 1944.

97 Исто, Блаж Шоштарић, записник од 2. новембра 1944.

Јукињу када су усташе Јанко Кихалић, браћа Никола и Пајо Крештелица дошли и причали да су у Глинском Новом Селу убијали људе. Они су донели људско срце, замотано у папир, и показивали га присутнима. Кихалић је од Иванове супруге Љерке Зибар тражио масти да испеку срце. Пред присутнима су јој, уз гласно смејање, испричали да је то срце једног Србина, кога су приликом извлачења из камиона у Новом Селу Глинском, седам пута уболи, бацили га на земљу, распорили му груди и извадили срце. Љерка је наводно протествовала због тога, па су они одустали од своје намере и срце поново замотали у папир.⁹⁸

И Љерка Зибар је слично изјавила: „Ја не знам точно када је то могло бити, мислим да је то било концем српња 1941. год. предвечер пред нашом гостионицом стао је један камион и у гостионицу су дошли Јанко Кихалић, Стево Крешталица и Пајо Крешталица, усташе крвници, који су били пијани, тада је Јанко Кихалић покуцао на врата кухиње у којој сам се ја налазила и тражио од мене, да му дадем вруће воде. На мој упит шта ће му врућа вода, он је казао: ‘Ево имам једно човјечје срце, ако хоћеш видјети’. Ја сам се препала и послије тога мој муж и ја смо их отпустили и затворили гостионицу. Моја пасторка Вера Зибар, сада ученица трговачке академије у Загребу, 16 година стара, дошла је к мени том згодом у кухињу, рекавши ми да не дам пећи то срце, јер су га они наумили испећи. Срце је било замотано у једну крваву крпу, а приповједали су касније гости који су били присутни, да су у крпи биле и људске очи, али ја их нисам видјела”.⁹⁹

Електричар из Глине Андрија Шолнековић је такође потврдио да је део Срба из Вргинмоста превезен и убијен у околини Новог Села Глинског, а део поклан у глинској цркви. Он је поводом тога изјавио: „Један део тих људи превезен је у околицу Гл. Новог Села и друга мјеста гдје су поубијани, посљедња група је остала у цркви, колико их је било мени није познато, али се говорило у граду да их је било неколико стотина, јер је црква била дупком пуна. Према броју камиона, који су били пуни Срба, могло је бити око хиљаду људи. Ја нисам знао за покољ до идућег јутра када сам видио у каналу крв и усташе, како перу цркву, те сам тада сазнао шта се догодило”.¹⁰⁰

У архивској грађи и у текстовима аутору доступне литературе говори се углавном у једнини о клању у глинској цркви и о приближном укупном броју од око 900 жртава.¹⁰¹ Међутим, накнадним истраживањима утврђено је

98 АЈ, Ф. 100, Антун Грегорић; исто, записник од 11.10. 1944.

99 Исто, записник од 14.10. 1944.

100 Исто, записник од 11.10. 1944.

101 Тај број је навео и аутор овог текста, у прилогу Ђуро Аралица, *Усташки злочини геноцида у српској православној цркви у Глини 1941, у : Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, 191.

да је др Албин Блашић изјавио да је, ноћу 4/5 августа 1941. године заклано **857** Срба у српској православној цркви у Глини¹⁰², што значи приликом другог покоља. Ово је једини расположиви прецизан податак о броју тих жртава. Он се може сматрати веродостојним из два битна разлога. Прво, др Албин Блашић је, према сопственој изјави, јануару 1942. године дошао на службу у глинску болницу и наводно од грађана чуо да је у цркви заклано 857 људи. Он је тако прецизан податак могао да чује само од аутентичног сведока – др Јураја Ребока, свога старог познаника, једног од глинских усташких првака, кога је упознао у периоду 1924-1926. године, када је, као млад лекар, долазио код њега у болницу у Чаковцу¹⁰³. Друго, Блашићева искреност и веродостојно сведочење заслужује поверење и због тога што је он у српском народу Баније и Кордуна био познат као добар и хуман лекар. О томе, поред осталог, сведочи и податак да је јуна 1942. године примио у глинску болницу, сместио међу рањене усташе и домобране и излечио тешко рањеног партизанског борца Ђуру Крагуљца из Блатуше, те са њиме одржавао пријатељске везе до своје смрти¹⁰⁴.

Према томе, од оних 1038 Срба који су 4. августа 1941. године довезени из Вргинмоста, у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице у Глини, ноћу 4/5 августа, заклано је **857**, а осталих 181 убијена у шикари Латиново током дана када су довожени из Вргинмоста. То значи да се само нумерички може говорити о Србима који су критичне ноћи заклани у цркви, а поименично свих 1038 одвезених Срба из Вргинмоста уверстити у списак жртава цркве. Њихова имена ће заувек остати тајна, јер су нестале евиденције које су водили главни организатори покоља Никола Видаковић и Јосип Мисон. Један од низа других доказа да су жртве усташке преваре, ”покрст” поклане у Богородичиној цркви у Глини и то да су усташки кољачи делили њихову одећу својим присталицама, сведочи и податак да је Стана Једнак (Љубанова супруга), код Милке Цоњар из села Скела видела фотографију Мирка Чавића из Батинове косе. С обзиром на то да га је познавала, питала је Милку одакле јој та фотографија, а она је одговорила да јој је дала једна њена пријатељица и да јој је рекла да је нађена у оделу једног Србина који је заклан у глинској цркви.¹⁰⁵

И ови покољи невиних људи потврдили су да су тако сурово уморени само зато што су Срби и да су унапред колективно осуђени на смрт на основу усташког политичког програма и конкретног плана ендехазијске владе. Изјава столара из Глине Мате Бакшића показје такође о каквој се индоктринацији и људској свести ради. Бакшић и његова супруга, чији се

102 АЈ, Ф. 110, дос. бр. 2933, др Албин Балшић, записник од 17. октобра 1944.

103 Исто.

104 Ђуро Крагуљац, усмена изјава аутору, 23. јун 1983.

105 Стана Једнак, усмена изјава аутору, 9.12. 1985.

стан налазио око 50 метара од тадашње српске православне цркве, видели су критичне ноћи како из цркве излази један усташа засуканих рукава, држећи у десној руци нож, а руке окрвављене, па га је његова супруга питала шта се то догађа у цркви. Усташа је одговорио да кољу, а на њено питање кога кољу одговорио је: „Кољемо Србе, јер док их не покољемо до једнога за нас Хрвате нема спаса”.¹⁰⁶ Дакле, Србе су клали у цркви следбеници оних који су од почетка друге половине XIX века одгајани у духу мржње према Србима зато што тобоже угрожавају чак и опстанак хрватског народа.

* * *

У усташком дивљаштву и у патњама жртава било је сличности код оба два злочина у цркви и у шикари Латиново. Усташе су убијале жртве клањем, ударале ножем право у срце и друге делове тела, разбијале им главе кундацима, чекићима и другим тврдим предметима, вадиле срце и очи, одсецали делове тела и полуживе бацале у јаму. Понеки Србин је покушао да пружи отпор, али је одмах искасапљен.¹⁰⁷ Усташе су забадале нож и у мртва људска тела, газиле по њима, ударале их кундацима и ногама. У цркви су се чуле псовке и повици усташа: „... удри га, касапи, смрскај главу, кољи, дигни кошуљу да видим гдје ти је срце...”. Чули су се ломљава, вапијући крици, стењање и крклање жртава.

Док су усташе клале у цркви, друге групе су износиле заклане људе, товариле их у камионе и одвозили у шикару Латиново. У то време је јавна расвета била угашена; усташе су батеријским лампама осветљавале црквени простор. За све време боравка и клања Срба, око цркве су биле наоружане страже. Поред униформисаних лица, стражарску службу су вршили и неки цивили грађани Глине које је наводно одабрала општинска управа,¹⁰⁸ која очигледно по томе питању није ни имала проблема.

Србе који су живи довожени у шикару Латиново чекала је маса окупљених усташа и цивила из околних хрватских села: Ново Село Глинско, Прекопа, Кихалац, Маринброд, Граберје и других. Према расположивим изјавама сведока очевидаца, биле су то страхоте, тукли су их чекићима и сјекирама, клали су их ножевима код јама, жртвама је наређено да чучну на руб јаме, насилно су их избацивали из камиона, бацали на земљу, пробадали ножем, расијецали груди и вадиле срце, полуживе бацали у јаме”.¹⁰⁹ У

106 Саопштење Државне комисије бр. 33, „Борба”, субота 3. март 1945, изјава Мате Бакшића.

107 Исто; ХАК, Саопштење бр. 10 Земаљске комисије за утврђивање злочина и њихових помагача од 14. листопада 1944, бр. 113/944.

108 Саопштење бр. 33 Државне комисије, изјаве Љубана Једнака, Анте Шешерина и Игнаца Халуза.

109 ХАК, Извештај Котарског народног суда Глине од 2. маја 1944.

Латинову је усташа Фрањо Буторац убио једно дете „старо између 1 и 2 године”. Извадио га је из камиона пуног жена и деце, узео за ноге, носио до оближњег храстика, ударио у једно стабло, а затим мртво бацио у страну.¹¹⁰ На томе губилишти се ноћу 29/30 јула чуло „једно женско” дете како виче: „Где је моја мама” и усташа који је одговарао: „Ево твоје маме, сада ћете коло играти”.¹¹¹ За време ноћних убијања у Латинову су такође стражариле усташе и цивили, а гробне јаме и простор око њих осветљавани фењерима.

Жртве су вођене до јама тако што је усташа једном руком држао жртву за раме, а другом нож на њеном врату.¹¹² На Србе се сручила маса усташа и цивила и са њих скидали одећу и обућу. Свлачили су све редом до доњег веша; свлачили су одећу и обућу иако није имала већу вредност и међусобно је делили.

Шесторица Срба који су у тим покољима привремено избегли каму или чекић ипак нису успели да преживе, јер су усташама притекли у помоћ Хрвати цивили. Мештани Глине су 31. јула 1941. пријавили тројицу Срба, који су се сакрили на торњу за време првог покоља, и масовно присуствовали њиховом убиству. Божу Тарбука који је преживео покољ у цркви ноћу 29/30. јула издала су четворица Срба, а убио га Хрват Иван Цестарић. Један Србин, чије име није утврђено, на непознат начин је побегао из јаме у шикари Латиново и привремено се сакрио у селу Маринброд, на штали Јосипа Јурановића, али су га Јосип и његова супруга пријавили усташама. После тога је дошао усташа Иван Шантек из Кихалца и убио несрећног човека у врбаку код млина, где је и закопао његово мртво тело.¹¹³ Није утврђено да је брачни пар Јурановић саслушаван и кривично одговарао за тај злочин.

И поред истине о усташким геноцидним злочинима у Глини и њеној околини, познати правник и државник СР Хрватске и СФРЈ Леон Гершкович, на научном скупу у Глини октобра 1984. године на тему „Глина. Глински крај кроз столећа”, представио је Глину и збивања у њој следећим, у најмању руку непримереним, речима:

„Садашња социјалистичка Глина слави данас своју непрекидну историју братске сурадње и револуционарног рада Хрвата и Срба те других народности, и указује на овој свечаности да сурадници људи у свим историјским периодима увијек тежили да изразе свој рад и своју будућност. Али, ипак данас треба да нагласимо да је у збивањима Глине нарочито изражена револуционарна, најреволуционарнија борба. У том су периоду хитлеризам и усташе хтели уништити српски народ. На жалост, међу Србима нашли су

110 АЈ, Ф. 110, доц. бр. 2933, Игнац Халуза, записник од 18. октобра 1944.

111 Исто, Петар Виднић, записник од 18. децембра 1944.

112 АЈ, Ф. 110, предмет 1268, Пајо Шкрињарић и Петар и Јосип Виднић.

113 АЈ, Ф. 110, Изјава Блажа Шоштарића, 2. новембра 1944.

се непријатељи, склони хитлеризму и четништву старе Југославије. Глина је једнако као и други наши крајеви доживјела клање и ужас (...). У тој су Глини људи стварали нову Југославију и нову Хрватску, пошто су сами по себи, били револуционарни и свјесни своје будућности. Да је Глина постала један од центара нове државе, нове Хрватске и нове Југославије, није случајност (...). У тој је комуни наша народноослободилачка држава могла изразити све елементе нове Југославије и Хрватске...”¹¹⁴

Губилиште у шикари Латиново

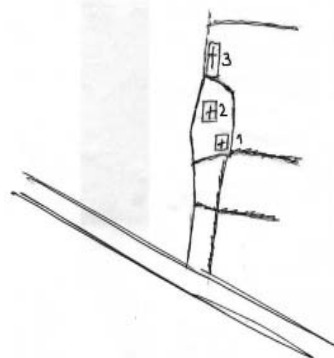
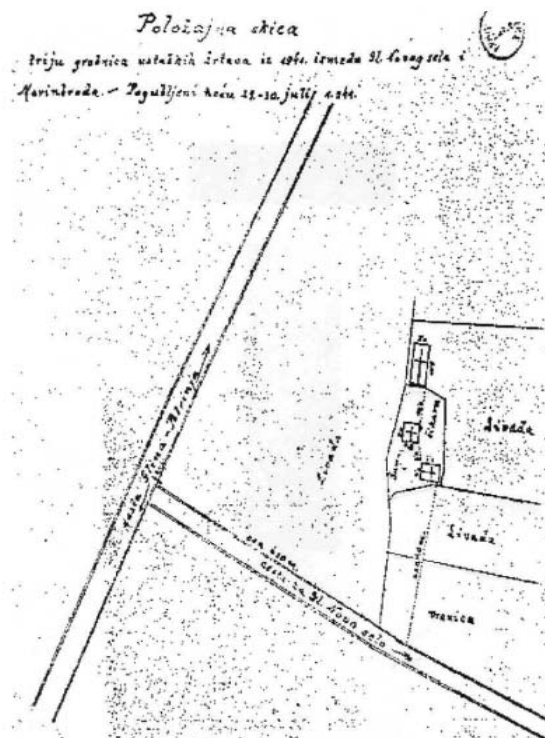
Шикара Латиново, у којој су закопана тела покланих Срба у Богородичиној цркви у Глини и убијених код јама, налази се на граничном делу атара села Маринброд и Ново Село Глинско. На око 5,5 километара цестом Глина-Петриња, у граничном делу атара села Кихалац и Маринброд, десно се одваја цеста према Новом Селу Глинском. На око 600 метара у томе правцу, а око 40 метара лево, налази се локација губилишта.

Комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Окружног НОО Баније утврдила је 3. новембра 1944. основна обележја терена, постојање три јама и њихове површинске димензије. Она је констатовала да се у једној шикари налазе три јама и направила њихову скицу. Према приложеној скици види се да се једна јама налазила у шикари, једна у шуми, а једна у ливади. Идући од цесте, налазила се једна јама чија је дужина била 6, а ширина 4 метра; десно на удаљености 6 метара била је друга јама 5 метара дугачка и 5 метара широка; у продужетку на удаљености од 10 метара налазила се трећа јама 15 метара дугачка и 10,5 метара широка. На основу тих налаза, то је констатовала и истоимена Државна комисија у Саопштењу бр. 33¹¹⁵. Према проценама учесника у ексхумацији земних остатака жртава, дубина тих јама била је око 2,25 метра. Међутим, природа и људска рука су од 1944. до 1984. године изменили општи изглед те локације. У лето 1984. године могло се видети веће удубљење само на месту на коме се налазила јама на скици означена са бројем 1, што је био једини знак о постојању јама на томе губилишту.

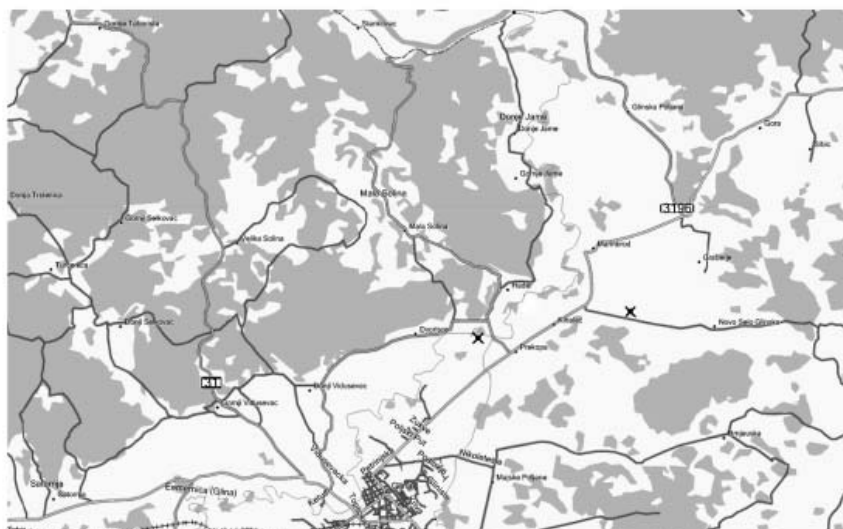
114 Leon Geršković, *ZAVNOH u Glini 1944. godine*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stolecja*, 371 (даље: Geršković. *ZAVNOH u Glini 1944*).

115 „Борба” Београд, 3. марта 1945, стр. 3

Усташка превара „покрст”

Положајна скица трију
гробница у шикари
Латиново¹¹⁶

* Знак X на мапи означава стратишта у Прекопи и шикари Латиново

116 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 547. (Фотокопија оригиналне скице Комисије НОО Баније)

У јама на овој скици означеној број 1 и 2, а према објашњењу Љубана Једнака аутору овога текста, били су закопани лешеве Срба покланих у глинској цркви ноћу 29/30 јула и Срба поубијаних те ноћи код јама. У гробној јами број 3 били су закопани лешеве Срба који су поклани у глинској цркви ноћу 4/5 август као и оних који су поубијани током дана 4. августа. Збивања на овоме губилишту утврђена су углавном на основу доступне архивске грађе о сведочењима сељана Новог Села Глинског. С обзиром да су учествовали у злочину, евидентно је да су сведоци настојали да умање сопствену кривицу и кривицу својих сусељана, а да главним кривцима означе погинуле усташе и усташе који тада нису били доступни партизанским властима. Због тога су њихови искази непотпуни, непрецизни и противречни. И поред тога, они ипак садрже неке податке који су, заједно са другим чињеницама, омогућили да се утврди истина о злочинима у шикари Латиново.

У вршењу злочина на овоме губилишту масовно су учествовале усташе и цивили из хрватских села: Прекопа, Кихалац, Маринброд, Ново Село Глинско, Граберје и друга. Мушкарци старији од 16 година копали су и затрпавали јама, држали стражу, пљачкали одећу и обућу жртава и фењерима осветљавали простор око јама приликом ноћних убијања. У свему томе учествовало је 48 усташа само из Новог Села Глинског. Њихова имена се налазе на списку подналова Усташки наредбодавци и извршиоци злочина. За овај злочиначки рад цивиле су окупљали усташки ројници и сеоске старешине. Они су им говорили да „иду копати јама за Влахе који ће ту бити убијени”.¹¹⁷ У Новом Селу Глинском главни организатори за то били су усташки ројник Иван Хорватић, сеоски старешина Мијо Маровић и његов заменик Павао Шкрињарић. У тој су се улози појављивали и њихов мештанин стражар из Глине Никола Брадарић и озлоглашени усташа из Прекопе Никола Липак-Чукље.

Јама су копане неколико дана пре довожења људских лешева и живог народа. Свакодневно је радило око 60-70 мушкараца. Обим гробних јама је унапред задаван према предвиђеном броју жртава. Копање јама број 1 и 2 почело је 26. јула (субота), а завршено 29. јула после подне (уторак).¹¹⁸ То се, дакле, догађало оних дана када су хватани Срби на територији општина Топуско, Бовић, делимично Чемернице, као и у неким селима Баније. Када су присутни цивили углавном затрпали прве две јама (у јутарње сате 30. јул), њима је речено да „пођу кући на доручак”, да се „мало одморе” и да се врате, јер ће морати да темељитије затрпају две јама пуне људских лешева и да

117 АЈ, Ф 110, предмет 1268, Олија Павао, записник од 1. јануара 1945.

118 Исто, Павао Олија, записник 13. јануара 1945; Иван Роксандић, записник 9. јануар 1945, и Виднић Петар, записник 18. децембар 1944.

копају нову. Они су се тога дана вратили око 10 сати и почели копати јаму¹¹⁹ означену са бројем 3. То значи да је већ 30. јула почело копање јаме за жртве чије је хватање планирано за 3. август у Вргинмосту.

Евидентно је да су за тај и друге злочини знали углавном сви сељани хрватских села. Они су сви знали такође када су њихове комшије усташе одлазиле да врше злочине у другим местима, јер се о томе јавно говорило. То су управо потврдили усташе и цивили из Новог Села Глинског. Тако је усташа Пајо Шкрињарић изјавио да је њихова дужност била „да одлазе по селима и да хапсе људе”.¹²⁰ Петар Виднић је изјавио: „Парола усташа је била, да треба побити све Влахе и да је то дужност свих усташа Хрвата. Сви организовани усташе одлазили су на време у акције тиме, да имаду убијати Србе. Тако ми је познато да су ишли у Комоговину и у Лику”.¹²¹

Према томе, становништво наведених хрватских села осам дана је масовно учествовало у копању јама и било упознато за кога их копају. Вест о припреми злочина над Србима ширила се и до села чије становништво није учествовало у копању тих јама. То значи да је било довољно времена да вест о свему томе доспе до угроженог српског народа на територији среза Вргинмост, која граничи са територијом хрватских села среза Глина. Међутим, то нико није учинио. Због тога се намеће питање шта су радили чланови КПХ, којих је, наводно, на територији среза Глина крајем јула 1941. године било 250. А требало је да њихова обавеза буде да прикупљају обавештења о важним збивањима и да предузимају неопходне мере у вези са датом ситуацијом.

Усташе и њихови помагачи су се нехумано и примитивно односили и према мртвим Србима, па ни њихове лешеве нису ваљано затрпали. Али, ћуд природе их је приморала да то ипак накнадно ураде. С обзиром да је и летња жега убрзала трулење лешева, већ за дан-два почео је да се шири неугодан задах, што је отежало пролаз цестом удаљеном око 40 метара и запретило епидемијом. Зато су усташке вође из Новог Села Глинског Иван Хорватић и Никола Брадарић 7. или 8. августа 1941. ангажовали десет до дванаест запрежних кола ради довожења муља да темељитије затрпају јаме. Накнадно је доведено муља и насута за око 25 до 30 сантиметра.¹²²

119 Исто.

120 Исто, Пајо Шкрињарић.

121 Исто, Петар Виднић

122 Исто, изјаве Паје Шкрињарића и Ивана Роксандића.

Неразјашњена клања у цркви

Овим истраживањима нису утврђени конкретни и поуздани подаци према којима је после 30. јула и 4. августа 1941. било ко увођен и заклан у глинској цркви. Међутим, постоје само индиције и неки непоуздани подаци на основу којих се може претпоставити да је, поред два утврђена, било и других клања. На то, поред осталог, указује и изјава Хилмије Берберовића коју је септембру 1941. дао полицији у Београду. Он је између осталог изјавио:

“Убијање је вршено на неколико начина. Неке су затварали у православној цркви у Глини, гдје је могло стати око 1000 душа. Тада је командир одредио из наше сатније 15 људи који ће извршити клање. Прије поласка на овај посао давао им је пиће, и то неком рума, а неком љуту ракију, па кад се напију онда су их слали ножевима унутра. За вријеме клања пред црквом је била постављена стража, јер су се неки православци пењали у звонару и скакали са врха звоника у порту. Сви они који су скакали били су побијени у порти од стране стражара. Ја сам био одређен да у три маха вршим клање у цркви (...). Убијање је вршено на тај начин што смо неке ударали ножем право у срце, неке клали преко врата, а неке ударали гдје стигнемо. Ако неки Србин не би био готов од првог ударца, тога би усташе преклале ножем. За вријеме овога клања није горјело свјетло у цркви већ су били одређени нарочити војници који су у рукама држали батеријску лампу и тиме освјетљавали просторије.

У више махова десило се да је неки Србин насрнуо на нас, или пак некога ударио ногом у стомак, али тај је био одмах искасапљен. За вријеме овога клања била је велика галама у цркви...

Ово клање у цркви десило се 7-8 пута, а ја сам учествовао три пута. За вријеме клања увијек смо били упрљани крвљу толико да се униформа није могла очистити, већ смо је замијенили у магацину. У прво вријеме су довођени само мушкарци, а доцније и жене од 15 до 50 година. Приликом овога довођења видео сам у више махова да су усташе и неки моји другови војници најприје силовали жене и дјевојке, па их затим одводили у Глину - у затвор”. Берберовић је још изјавио да су после сваког клања прали цркву.¹²³

Овај исказ потврђују и неки подаци о довођењима Срба у Глину и о нестанку у њој неких жена и девојака после другог покоља у глинској православној цркви.

Грађани Глине су крајем јула или почетком августа 1941. године видели колону српског народа која је дошла из правца Топуског. Тај народ

123 Baić, n.d., 58-59.

је носио хрватске тробојке, певао народне песме и клицао усташком поглавнику. Уз пратњу наоружаних усташа, одведен је у православну цркву на „покатоличавање”.¹²⁴

Апотекар из Глине Иво Бурић је видео довожење српског народа камионима који су били окићени хрватским заставама (камиони који су довозили Србе из Вргинмоста 4. августа нису били окићени заставама – нап. Ђ. А.). Касније је чуо да је као последња убијена у цркви била учитељица рођена Миљевић, а наводно удата за инжењера Тића из топионице жељеза у Врановини крај Топуског.¹²⁵ Међутим, утврђено је да је учитељица из Топуског Даринка Миљевић ухапшена 28. јула 1941. године и наводно убијена у Глини,¹²⁶ али је непознато како и где. Могућно је само претпоставити да је она, у групи са још једанаест жена и једном девојчицом из општине Топуско, које су ухапшене 26. и 28. јула 1941, заклана у цркви неутврђеног дана. Та претпоставка заснива се на податку да се неколико дана од 4. август у православној цркви и парохијском дому у Топуском налазио већи број ухапшених Срба, претежно жена и девојака које су биле изложене бруталним усташким иживљавањима. Неки од тих ухапшеника су ноћу убијани у околини Топуског, а неки одвожени камионима у правцу Глине.¹²⁷

Остало је, дакле, неутврђено одакле су и ко су евентуалне друге жртве глинске цркве, када су убијене и где су покопане. Све те нејасноће могу за сада послужити једино као доказ да усташки геноцидни злочини над српским народом на подручју Глине нису сасвим истражени.

124 Ђ. Roksandić, у Зборнику *Sisak i Banija*, 834.

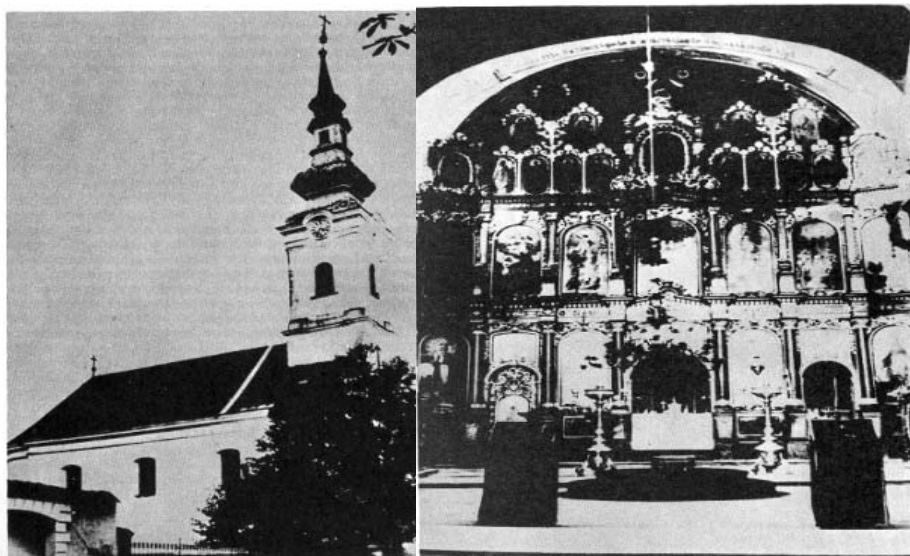
125 АЈ, Ф 110, предмет бр. 2933.

126 Baić, n.d., 875.

127 Драга Чавић, тадашња затвореница у Топуском, усмена изјава аутору, 10. август 1983. и Драга Мајсторовић-Недић, такође тадашња затвореница, усмена изјава аутору, 20. јун 1983.

Рушење оскрнављене цркве

Српска православна црква Рођења пресвете Богородице у Глини саграђена је од 1824. до 1827. године.¹²⁸ Грађена је циглом и потом омалтерисана. Изнутра је била веома пространа тако да је у њу могло стати око 700 људи. Била је богато опремљена црквеним намештајем и украшена сликама и иконама. Под је био поплочен мањим, правоугаоним каменим плочама. Чеоном страном била је окренута главној улици. Као лепа грађевина представљала је украс и важно обележје центра Глине.¹²⁹

Црква Рођења Богородице у Глини¹³⁰

128 Не постоје прецизни подаци о почетку и завршетку њене градње, али постоје подаци да је 6. октобра 1824. решен проблем њене локације и да сви шематизми горњокарловачке епархије помињу да је она саграђена 1827. године. Међутим, сматра се да је градња завршена 1826, а да је евентуално освећена 1827. године. (Marko Miljanović, *Bogorodičina crkva u Glini*, у: *Glina, Glina kraj kroz stoleća*, 505).

129 Miljanović, n.d., 505-507.

130 *Glina i glinski kraj kroz stoleća*, стр. 506 и 507.

Највећа драгоценост Богородичине цркве био је њен иконостас, са педесетак икона, рад академског сликара Павла Симића.¹³¹ Једина сведо-чанства о њему представљају две сачуване фотографије и неколико архивских докумената. На подлози иконостаса, а испод престоних икона, смештене су композиције Чудо св. Никола, Богородица, Христос и св. Јован Претеча. На царским дверима су Благовести, изнад њих Тајна вечера, а на северним и јужним дверима су св. Георгије Пешак и св. Стефан Архиђакон. Изнад ових двери су Успење и Ваведење. Централна икона иконостаса била је храмовна икона Рођења Богородице, а лево и десно од ње биле су постављене композиције Рођења Христовог, Крштења, Васкрсења, Силаска св. Духа и Преображења. У највишој зони иконостаса налазило се Распеће, испод њега Молитва у Гетсеманском врту, око Распећа иконе Богородице и Јована Богослова, 12 апостола, те поменуте иконе Рођења св. Јована Претече и Подизање св. Криста.¹³²

Српска православна црква у Глини је била осуђена на нестанак већ ноћу 29/30. јула 1941. године, када је у њој био први покољ Срба. Дефинитивна одлука о њеном рушењу донесена је на састанку у Глини коме су присуствовали велики жупан жупе Гора Мирко Јерец, немачки официр шеф Техничког одјела из Сиска Опенхајм, котарски предстојник Драгутин Импер и друге глиanske водеће усташе. Опенхајм је предлагао да се црква преуреди за биоскоп или неку другу јавну установу, али се са тим није сагласио жупник Франц Жужек. Стога је одлучено да се оскрнављена црква сруши.¹³³ Таква одлука је имала упориште у усташком програму, чија је тежња да се уништи православље и сви трагови о њему, али и у усташким настојањима да се избришу трагови њихових језивих злочина.

Није утврђено да ли је жупник Жужек своје противљење изразио лично на састанку или је само консултован. У сваком случају, евидентно је да усташе ни тада нису заобишле Римокатоличку цркву, те да су јој и тим гестом ставиле на знање да им је она важан савезник.

Рушење цркве су организовали усташки таборник Никола Видаковић и Драгутин Импер. Они су за тај посао ангажовали углавном глиanske занатлије. Руковођење тим радовима су поверили зидару из Јукинца Антуну Грегурићу и млинару из Прекопе Стјепану Пфајферу. Према писаној изјави Антуна Грегурића, којој је наводно о томе приложио сопствене белешке (остала је непозната њихова судбина – нап. Ђ. А.), рушење цркве је почело 12. августа 1941. године. Међутим, према изјави Анте Шешерина, Никола Видаковић је месец

131 Динко Давидов, *О глоготи Срба у (независној) Хрватској*, „Дуга”, Београд, 9-22, 6. 1990, 40

132 Miljanović, n.d., 508, 510.

133 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, изјава Антуна Грегурића од 11. октобра 1944.

дана после покоља „тражио у граду људе, који би преузели рушење цркве”.¹³⁴ Углавном, рушење цркве је обављано и у септембру 1941, о чему сведочи већ помињани прогнани Словенац Иван Ројс, који је у своме дневнику забележио и следеће: „Кад смо се у септембру 1941. ми и возила враћали покрај Глине, неки зидарски мајстор с радницима рушио је православну цркву у Глини (...) О томе нам је причао сапутник који је у Глини ушао у влак”.¹³⁵ На голему срамоту људског рода, истина је да је она дивљачки оскрнављена, срушена и да су остаци те рушвине представљали главно обележје Глине готово 24 годин после завршетка Другог светског рата.

Извођачи радова су продали део материјала и наплатили свој рад, а део су присвојиле усташе и усташка држава. Циглу, цреп и други грађевински материјал продали су сељацима, а „држави” звона и лим са крова. Ограду цркве је присвојио Никола Видаковић, док је тешки камен и други отпадни тврди материјал присвојио Пфајфер и уградио га у брану своје воденице на реци Глина. Новац од продатог материјала није био довољан да покрије све трошкове, па је велика жупа Гора покрила разлику са 275 хиљада куна.¹³⁶ Никола Видковић је био „држава” која је присвојила звона са цркве и поклонила их католичкој цркви у Видушевцу. То је био „дар ради покајања греха због убиства жупника Јанка Ведрине из Бучице” 1936. године, за које је био оптужен његов брат Стипе, а ослобођен одговорности због „недостатка доказа”.¹³⁷

Извесне нејасноће у вези са рушењем цркве, као и многе друге о покољу у њој, настале су због избегавања сведока да кажу пуну истину и због тога што они који су обављали истрагу нису ни покушали да отклоне присутне нејасноће, иако им је могло бити јасно да су појединим сведоцима познати готово и најситнији детаљи. То посебно илуструје сведочење Антуна Грегурића, Видаковићевог надзорника за рушење православне цркве. Грегурић је несумњиво био човек од усташког поверења, па су му били познати многи детаљи о њиховим злочинима. Он је чак водио и белешке о рушењу цркве и чувао их за историју. А када се нашао као мобилисани „члан техничког одјела Окружног НОО Баније”, било му је потребно да се представља као искрени сведок, који нема никакве везе са злочинима глинских усташа. Стога је могуће да је дао своје белешке Комисији Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, а чија је судбина остала непозната; дао је и изјаву са неким прецизним подацима. Међутим, Грегурић ипак није рекао, нити је од њега тражено да каже, како се баш он нашао у ситуацији да то све види и чује и да саопшти много других чињеница.

134 Исто, изјаве А. Шешерина, 10. октобра и А. Грегурића 11. октобра 1944.

135 Bulat, n.d., 117.

136 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, изјава Антуна Грегурића.

137 Miljanović, n.d., 504; АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933; Franc Žužek, zapisnik od 18. oktobra 1944.

С обзиром да је велика жупа Гора делимично финансирала радове, Грегурић, Пфајфер и остали нису имали интереса да цркву проуше до темеља и да тако себи обезбеде већу количину отпадног материјала. Зато су оставили део зидова, који су тек после рата уклоњени. Од Богородичине цркве сачувана су само два мједена свјећњака, која се налазе у српској православној цркви у Мајским Пољанама.¹³⁸

Усташки наредбодавци и извршиоци злочина

Усташка страховлада на челу са поглавником Антом Павелићем планирала је и наредила извршење покоља Срба у глинској православној цркви, као уосталом и све друге геноцидне злочине. По функцијама у усташкој влади, међу непосредне наредбодавце и организаторе спадају министар правосуђа, др Мирко Пук, министар унутрашњих послова др Андрија Артуковић, жупан велике жупе Гора др Мирко Јерец, равнатељ Равнатељства за јавни ред и сигурност НДХ, Еуген-Дидо Кватерник, и равнатељ Равнатељства за јавни ред и сигурност града Загребa Божићар Церовски. Кватерник, Церовски и Јерец су и лично на терену руководили акцијама за истребљење Срба. Непосредни организатори покоља Срба у цркви били су Никола Видаковић, усташки таборник из Глине, Јосип Мисон, члан тзв. Покретног пријеког суда и други из руководеће гарнитуре глинских усташа. Њихови блиски сарадници били су: Илија Бријешки, усташки таборник из Топуског, Жељко Курелац, командант Треће усташке сатније у Вргинмосту, Јосип Племенчић, повереник општине Вргинмост и Јосип Живчић, повереник општине Чемерница. Видаковић и Мисон су организовали превару, хапшење и извршење злочина уз помоћ бројних усташа и њихових јединица, и то:

– Шест усташких сатнија стационираних у Глини, Топуском, Вргинмосту и Петрињи. Крајем јула и почетком августа 1941. године, на територији Кордуна и Баније и њима граничних делова Цазинске крајине (Велика Кладуша и Босанска Костајница) налазило се десет усташких сатнија. Те усташке јединице су управо 3. августа 1941. стављене под команду усташког пуковника Томислава Ролфа. У Вргинмосту се налазила трећа, у Топуском четврта, у Глини пета, шеста и седма сатнија, а у Петрињи девета припремна сатнија у формирању.¹³⁹

¹³⁸ Miljanović, n.d., 504;

¹³⁹ Colić, n.d., 247.

– „Тринаеста сатнија смрти” из Загреба,¹⁴⁰ усташка јединица коју је Божидар Церовски довео из Загреба¹⁴¹ у Бански Грабовац 24. јула 1941. године.

– Двадесета усташка сатнија из Карловца.¹⁴² О учествовању карловачких усташа у клању Срба у Богородичиној цркви и у шикари Латиново постоје и други докази.¹⁴³

– „Дивље усташе” из села Ново Село Глинско, Прекопа, Кихалац и Станковац.¹⁴⁴

– Неидентификована усташка јединица из Сиска.¹⁴⁵

– Група домобрана на чијем је челу био домобрански официр Јосип Добрић, бивши учитељ, родом из Сплита.¹⁴⁶

Утврђен је и поименичан списак имена 139 усташких наредбодаваца, организатора и извршилаца злочина геноцида у Богородичиној цркви и у шикари Латиново:¹⁴⁷

а) главни наредбодавци и организатори

1. Артуковић др Андрија, Клобук крај Љубушког, 19. 11. 1899. – Загреб, 16. 1. 1988. Завршио Фрањевачку гимназију и права са докторатом. Од 1926. године био је адвокат у Госпућу. Приступио је усташком покрету 1932. Један је од организатора тзв. Велебитског устанка. Емигрирао је 31. 08. 1932. Поткрај 1933. напушта Италију. Привремено борави у Будимпешти и Бечу. Октобра 1934. ухапшен због сумње за умешаности у атентат на краља Александра и Карађорђевића у Марсељу. Јануара 1934. изручен је Краљевини Југославији. После 16 месеци суд га је ослободио. Маја 1936. поново одлази у емиграцију, најпре у Аустрију па у Немачку. После успоставе НДХ вратио се у Загреб и постао члан Хрватског државног вођства. Именован је за министра унутрашњих послова у првој влади НДХ. Припадао је најужем

140 АЈ, Ф, 110, предмет бр. 2933, изјава Душанке Брека из Глине.

141 Colić, n.d., 247.

142 АЈ, Ф, 110, предмет бр. 2933, изјава Славка Моргана из Глине.

143 АЈ, Ф 246, ј. 314, изјаве Мате Шимуновића и Паје Шкрињарића из Новог Села Глинског.

144 Исто.

145 АЈ, Ф 246, ј. 314, изјаве Мате Шимуновића, Јосипа Хорватића и Паје Шкрињарића из Новог Села Глинског.

146 АЈ, Ф 110, предмет бр. 2933, изјава Хилмије Берберовића.

147 Ови подаци о појединцима потичу углавном из: Извештаја Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање ратних злочина окупатора и њихових помагача; Зборника *Sisak i Baniја*; књиге *Tko je tko u NDH*.

кругу Павелићевих сарадника. Касније је био и министар правосуђа, па поново министар унутрашњих послова. Од 11. 10. 1943. до краја НДХ био је државни прабиљежник – чувар државног печата. Побеглао је из Загреба 6. маја 1945. године у Аустрију. Британци су га ухватили са групом високих функционера НДХ и задржали у избегличком логору Спиталу на Драви. Артуковић је убрзо пуштен из логора. Боравио је у британској, америчкој и француској зони. Године 1948. отишао је у Калифорнију – САД где остаје до 1986. када је изручен југословенским властима. На суђењу у Загребу априла и маја 1986. осуђен је на смрт, али пресуда због његовог здравственог стања није извршена. Умро је у затворској болници.

2. Девчић др Јурај, глински адвокат, један је из врхушке глинских усташа. После успоставе НДХ постављен је за усташког повереника срезова Глина и Вргинмост. Спадао је међу наредбодавце и организаторе злочиначких акција на територији срезова Глина и Вргинмост.
3. Јерец др Мирко, рођен у Загребу 8. септембра 1897. године, глински адвокат и судија. Заједно са Мирком Пуком спада у утемељиваче усташке организације у Глини. Јула 1941. постављен је за великог жупана Велике жупе Гора са седеиштем у Петрињи. Павелић је од глинских усташа једино њега и Пука одликовао високим одликовањем „Сребрни спомен знак за допринос усташком покрету од прије 20. листопада 1934. године”. Због болести је марта 1942. напустио функцију великог жупана у Петрињи, па је кратко време био на дужности великог жупана у МУП-у и државни тајник у Министарству домобранства. Заједно са Еугеном Кватерником, Божидаром Церовским и другима петрињским и глинским водећим усташама, учествовао је у организовању злочина на Кордуну и Банији, који су извршени од 24. јула до 8. августа 1941. године. Умро је у Швајцарској марта 1943. године. Одлуком Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача број 241/45. проглашен је ратним злочинцем.
4. Кватерник Еуген-Дидо, рођен у Загребу 29. марта 1910, син је Кватерника Славка и Олге, ћерке Јосипа Франка. Завршио гимназију и почео студирати право. Емигрирао је 1933. године. Био је близак сарадник Павелића. Организатор је атентата на краља Александра И. У НДХ је био повереник за јавни ред и сигурност за град Загреб, равнатељ за јавни ред и сигурност НДХ, државни секретар МУП-а, шеф УНС-а, члан Павелићеве телесне бојне, командант УНС-а у Усташкој војници. Павелић га је разрешио дужности 13. октобра 1942. године. Одселио је са породицом у Словачку фебруара 1943. Једно време је боравио у Аустрији. Маја 1945. је отишао у Италију а јуна 1947. у Аргентину. Погинуо је у саобраћајној несрећи 10. марта 1962. године.

5. Пук др Мирко, рођен у Валпову 24. јуна 1884. године. Службовао је као адвокат у Глини. Био један од главних вођа усташке организације у земљи. У НДХ је био заменик председника Хрватског државног вођства, министар правосуђа, саборник Хрватског државног сабора, члан Државног већа и државни прабиљежник у својству државног министра, главни равнатељ Усташког накладног завода, изванредни опуномоћеник Хрватске државне банке. И после устоличења за министра, редовно је обилазио глинске усташе и давао им инструкције за вршење геноцидних злочина. Он је идејни творац монструозног плана и начина хватања Срба у Вргинмосту 3. августа 1941. године. Павелић га је одликовао орденом „Сребрни спомен знак за допринос усташком раду од прије 20. листопада 1934. године”. Почетком маја 1945. пратио је одвожење државних ствари и вредности из Загреба у Аустрију. Ухватиле су га британске војне власти средином маја 1945. и изручиле југословенским властима. Према једнима, извршио је самоубиство, пререзавши жиле на руци, док се налазио у возу, а према другим подацима 1945. године осуђен је на смрт као ратни злочинац.
6. Ребок др Јурај, рођен у Коториби, 31. марта 1899. године. Био је управник болнице и један од челних личности усташке филијале у Глини. После успоставе НДХ радио је на организовању усташке власти на подручју Глине. Јула 1941. постављен је за стожерника Усташког стожера Гора у Петрињи. Учествовао је у организовању свих геноцидних злочина на територији Баније и дела Кордуна. Средином 1942. отишао је у Загреб у болницу Ребро, где је остао до бегства из земље 1945. године. Павелић га је одликова одликовањем „Сребрни спомен знак за допринос усташком раду после 20. листопада 1934. године”. Одлуком Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Зх. бр. 890 проглашен је за ратног злочинца. Маја 1945. је емигрирао у Аустрију, а затим преко Италије отишао у Аргентину. Умро је у Буенос Аиресу 10. октобра 1994.

б) непосредни организатори и извршиоци

7. Бријешки Илија, усташки таборник у Топуском, учествовао је у хватању Срба у Вргинмосту 3. августа 1941. године. Погинуо је 7. јуна 1942. године у борбама када су партизани покушали да ослободе Топуско.
8. Церовски Божидар, рођен у Карловцу, 23. децембра 1902. Завршио је трговачку академију. Године 1932. приступио је усташкој организацији. Због политичког деловања ухапшен је и осуђен на шест месеци робије, у Сремској Митровици, где се упознао са неким хрватским

комунистима. Почетком 1940. године кад је бановинска власт ухапсила већу групу усташа, па и њега, успео је да побегне у Италију, где је постао повереник ГУС-а. Средином априла 1941. године дошао је у Загреб, где је 22. априла постављен на дужност усташког повереника за јавни ред и сигурност у Загребу. Почетком јуна 1941. постављен је на дужност равнатеља Равнатељства усташког редарства, које је било носилац мера против „непоћудних елемената”. Јула 1941. одређен је за координатора геноцидног похода на Кордун, па је најнепосредније учествовао у организовању свих злочина на Кордуну, Банији и у Цазинској крајини од 24. јула до 8. августа. Фебруара 1942. постао је заступник Хрватског државног сабора. Био је и на другим високим функцијама у НДХ. Од 1944. имао је чин усташког пуковника. Приликом покушају бегства из земље маја 1945. ухватиле су га британаске војне власти и изручиле југословенским, па је 12. јануара 1947. осуђен на смрт.

9. Цветковић Михајло, домобрански сатник, заједно са Јосипом Добрићем, руководио је групом домобрана која је клала Србе у цркви.
10. Добрић Јосип, учитељ, родом из Сплита, домобрански сатник, руководио је групом домобрана која је клала Србе у цркви.
11. Ханџ Стјепан-Штеф, родом из Сиска, студент музике, после успоставе НДХ постао је усташки официр и припадао руководећим глинским усташама.
12. Импер Драгутин, правник из Глине, одмах после успоставе НДХ постао је предстојник за срез Глину. Издавао је многе наредбе за вршење злочина, учествовао је у њиховим припремама и извршењу. По његовом наређењу, послужитељ судског затвора у Глини Никола Буковац је издвојио 29 Срба, обукао их у униформе са четничким симболима, дао им црвену заставу и упутио у Бански Грабовац, где су побијени. Импер је после рата емигрирао. Једно време је боравио у заводу Св. Јеронима у Риму. Налазио се на једном списку ратних злочинаца које су тражиле југословенске власти.
13. Курелац Жељко, гомназијалац из Карловца, приступио усташкој организацији пре рата. Био је први командант борбене терористичке јединице формиране у Карловцу 1940. године. После успоставе НДХ добио је чин капетана. У лето 1941. постављен је за команданта усташке сатније у Вргинмосту. Учествовао је са усташким руководством из Глине у утврђивању мера и начина хватања Срба у Вргинмосту 3. августа. Под његовом командом и уз помоћ његове сатније похватани Срби су одвожени у Глину.
14. Мисон Јосип, рођен 1906, глински трговац фабрикант ликера, син сестре др Јураја Ребока. Пре рата је постао члан усташке организације. После

успоставе НДХ сврстао се међу најкрволочније глинске усташе. Био је члан усташког логора за срез Глину и члан тзв. покретног пријеког суда. Учествовао је у доношењу одлука за све злочина на територији Глине и Вргинмоста. Сам је истицао да је „Бог Глине”. Јавно се хвалио да је организовао „покрст” у Вргинмосту, преварио мушкарце и одвео их на губилишта. Хвалио се такође да је лично убијао Србе и да их је знао постројити по 15 и једним метком убити. Одлуком Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача проглашен је за ратног злочинца.

15. Племенчић Јосип-Јосо, родом из села Гређани, општина Топуско, пре рата био је месар у Вргинмосту. После успоставе НДХ постао је усташки повереник за општину Вргинмост. Био је главни организатор преваре „покрст” на територији општине Вргинмост и масовног хватања и стрељања Срба из Цреварске Стране 11. августа 1941. године. Ухваћен је октобра 1941. и од партизанског суда осуђен на смрт.
16. Ролф Томислав, Петриња 17. 4. 1899, усташки пуковник и генерал, био је аустроугарској војсци до 1918. године. После успоставе НДХ постао је домобрански официр, а убрзо премештен у усташку војницу у чину пуковника. Почетком јула 1941. постављен је за команданта резервних бојни и обуку усташког подмладка. Маја 1945. године побегао је у иностранство. После одлуке британских војних власти да га изруче Југославији извршио је самоубиство. Постоји и податак да је Ролф 3. августа 1941. године постављен за команданта десет усташких сатнија у Банији, Кордуну и Цазинској крајини, чије се седиште налазило у Глини.
17. Симеон Ивица. Одмах после успоставе НДХ се сврстао међу водеће глинске усташе. Један је од усташких предстојника у Глини. Учесник је усташког састанка маја 1941. у глинској болници на коме је одлучено да се хватају и убијају глински Срби. Учествовао је и у доношењу одлука за друге злочине. Одлуком Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача бр. 1767/45, 3х, бр. 890 проглашен је за ратног злочинца због злочина убиства „800 до 900 Срба из Глине, Топуског, Вргинмоста и околице”. У опису његове кривичне одговорности наводи се да је „учествовао код припремања и организовања масовних покоља Срба у Глини у љето 1941. године”. Побегао је у иностранство 1945. године.
18. Тиљак Мате, глински трговац, спада у ужу групу оснивача усташке организације у Глини. После успоставе НДХ постао је члан усташког логора у Глини, а касније и логорник. Учествовао је у доношењу одлука за вршење злочина у Глини и њеној околини.
19. Верзон Јосип, трговац из Глине, припадао је руководећим глинским

- усташама. Био је члан усташког логора у Глини и учесник доношења одлука за вршење геноцидних злочина у Глини и околини. Када су вршене истраге усташких злочина на територији Глине налазио се у затвору у Петрињи. Непозната је његова судбина.
20. Видаковић Мате, отац озлоглашених глинских усташа Николе и Стјепана. Припадао је глинским руководећим усташама. Био је председник општине и логора у Глини. Сучесник је геноцидних злочина глинских усташа.
21. Видаковић Мате Никола, столарски радник из Глине, био је један од ближих сарадника Мирка Пука и других оснивача усташке организације у Глини. Кад је успостављена НДХ постао је усташки таборник у Глини. Грађани су га сматрали првом личности глинских усташа. Организатор је геноцидних злочина у Банији, делу Кордуна и Цазинске крајине. Лично је убијао глинске Србе у Прекопи маја 1941. Један је од главних органоизатора преваре „покрст”. Клао је Србе и у глинској цркви и одвозио њихове лешеве у шикару Латиново. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Побегao је у иностранство маја 1945. године.
22. Видаковић Мате Стјепан-Стипе, студент, приступио је усташкој организацији пре рата. Бавио се разним криминалним радњама – фалсификовао новчанице. Убио је у Бучици жупника Ведрину, али је уз помоћ Пука и других усташких адвоката ослобођен одговорности „због недостатка доказа”. После успоставе НДХ постао је један од руководећих усташа. Био је и помоћник шефа УНС-а за Велику жупу Гора. Саучесник је многих усташких геноцидних злочина на подручју Баније и дела Кордуна. Побегao је у иностранство 1945. године.
23. Живчић Јосип, земљорадник из Батинове Косе, после успоставе НДХ постао је усташки повереник општине Чемерница. Био је главни организатор преваре „покрст” на територији општине Чемерница. Ухватила га је групе партизана 23. октобра 1941. године. Осуђен је на смрт и стрељан.

ц) непосредни извршиоци и саучесници

24. Аведић Јурај-Ђуро, кључар усташког затвора у Глини, батињао је затворенике и водио их на губилиште. Налази се на списку саучесника уз одлуку о проглашењу др Мирка Пука за ратног злочинца. Непозната је његова судбина.
25. Берберовић Хасана Хилмија, 15. април 1915, Босански Нови, припадник групе домобрана-кољача у цркви, које је предводио Јосип Добрић. После покоља побегao је у Београд, где је до рата радио као домар у Коларчевој

- бр. 1. Ухапшен је и пред београдском полицијом септембра 1941. дао изјаву о свом учешћу у клању Срба у глинској цркви. Признао је да је у тим клањима учествовао три пута. После рата је осуђен је на смрт због почињених злочина.
26. Брадарић Јосе Иван, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
27. Брадарић Мије Јандро, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
28. Брадарић Јанко, спадао је међу најкрволочније глирске усташе. Јавно је говорио да не би жалио ако погине, јер их је хиљаде пало од његове руке.
29. Брадарић Јосип-Томо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
30. Брадарић Шиме Јосо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
31. Брадарић Мијо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново. Погинуо је 1942. године у борби против партизана.
32. Брадарић Ивана Никола, сељак из Новог Села Глинског, постао је члан усташке организације пре рата. После успоставе НДХ примљен је у полицију у Глини. Маја 1941. године учлањивао је своје сусељане у усташку организацију. Спадао је у најозлоглашеније кољаче. Лично се ангажовао на окупљању својих сусељана за копање гробних јама у Латинову. Јавно се хвалио да је батинао и клао Србе. Погинуо је у селу Видушевац у борби против партизана.
33. Брадарић Јосе Стјепан, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
34. Брадарић Ловре Стјепан-Стево, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
35. Бутковић Јосип, механичар из Бјеловара, припадник „13. сатније смрти” из Загреба, јавно се хвалио да је клао људе у глинској цркви и живима вадио очи. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца.
36. Буторац Фрањо-Франц, месар из Глине и један од најозлоглашенијих кољача. Клао је Србе у цркви и на другим местима. На подручју Новог Села Глинског усмртио је једно дете на тај начин што га је узео за ноге и разбио му главу о једно дрво. Партизани су га ухватили 1943. године и осудили на смрт вешањем.
37. Цестарић Иван, земљорадник из Шаторње, убио је Божу Тарбука, који је, заједно са Љубаном Једнаком, побегао из јаме у шуми Латиново ноћу 29/30. јула. Против њега није покретан кривични поступак због тога.

38. Цветковић Лука, рођен 8. јуна 1904. у селу Јаме, општина Станковац, срез Глина, дрводеља. Као усташки емигрант налазио се у Италији и био интерниран на острво Липари. Убијао је Србе на губилишту Латиново.
39. Црнковић Милан, рођен 1906, сељак из Јукинца, после успоставе НДХ добио је дужност усташког стражара у Глини. Малтретирао је и убијао ухапшене Србе. Налази се на списку саучесника уз одлуку о проглашењу Мирка Пука за ратног злочинца.
40. Деморин Виктор, учитељ, после успоставе НДХ сврстао се међу водеће глирске усташе. Био је руководиоца усташке службе за исељавање. Учествовао је у хапшењу и убијању Срба маја 1941. године и клању Срба у цркви.
41. Дежелић Јосип, озлоглашени глирински усташа, учествовао је у клању Срба у глирској цркви. Налази се на списку саучесника уз одлуку о проглашењу др Мирка Пука за ратног злочинца.
42. Дежелић Милан, лончар из Глине, учествовао је 29. јула 1941. године у довођењу Срба са жељезничке станице Глина до православне цркве, у њиховом клању у цркви и у одвожењу њихових лешева до губилишта у шикари Латиново. После рата био је осуђиван, а после издржане казне живео у Глини.
43. Фрковић Стјепан, глирински трговац, спадао је у групу тридесетак глиринских усташа који су првих дана узели власт у руке и започели зверства против српског народа. Хапсио је и убијао глирске Србе маја 1941. Истицао се као најкрволочнији батинаш и кољач у глирској цркви.
44. Гајдек Иван, сељак из Прекопе, међу првима је ступио у усташку организацију после успоставе НДХ. Стрељао је Србе, који су осуђени на смрт од тзв. покретног преког суда. Клао је Србе у глирској цркви.
45. Горшета Антун, сељак из села Скела, спадао је међу озлоглашене глирске усташе-кољаче.
46. Гргић Фрањо, озлоглашени глирински усташа, убијао је глирске Србе маја 1941. и клао Србе у цркви.
47. Хајчић Ђуро, усташа из Новог Села Глирног, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
48. Хајчић Јосе Гавро, усташа из Новг Села Глирног, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
49. Хајчић Павао, спадао је међу озлоглашене глирске усташе, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
50. Ханых Антун спадао је међу озлоглашене глирске усташе-кољаче.
51. Ханых Стјепан-Штеф, тада био стар 28 године, родом из Сиска, студент музике, спадао је међу познате глирске кољаче.

52. Хорват Маријан, припадник озлоглашених глинских усташа, учествовао је у клању Срба у цркви и одвожењу њихових лешева у Латиново. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца.
53. Хорватић Антун, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
54. Хорватић Јосе Иван, предратни члан усташке организације. После успоставе НДХ постављен је за ројника у свом родном Новом Селу Глинском. Био је најозлоглашенији усташки зликовац међу својим суселанима. Организовао је копање гробних јама у Латинову. Лично је убијао жртве и пљачкао њихову одећу. Један је од убица који је усмртио највише Срба у Латинову. Према једном податку, партизанске власти су га осудиле на смрт у фебруару 1944, а према другом обесио се у истражном затвору 1945. године.
55. Хорватић Павла Јанко, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
56. Хорватић Антуна Јосип. „дивљи усташа” из Глинског Новог Села, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
57. Хорватић Јосо, усташа из Новог села Глинског, учесник злочина у шикари Латиново и убица једног партизана у свом селу.
58. Хорватић Јосе Никола, „дивљи усташа” из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
59. Хорватић Мате Павао, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
60. Хорватић Стјепан, „дивљи усташа” из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
61. Јурковић Иван, усташа из Топуског, учествовао је у хватању Срба у Вргинмосту 4. августа 1941. године. Одлуком Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача бр. 1767/45 проглашен је за ратног злочинца.
62. Јурковић (име није утврђено), припадник 20. усташке сатније из Карловца, клао је Србе у цркви. Његов водник Ледицки хвалио га је да је био храбар и да су пуцале кости када је забадао и окретао бајонет у телима жртава.
63. Калајџић Анте, лицитар (посластичар) из Глине, озлоглашени усташки кољач.
64. Калајџић Павао, посластичар (лицитар) из Глине, одмах после успоставе НДХ постао је усташки официр. Спадао је међу најозлоглашеније глинске усташе. Клао је и батинао жртве у цркви. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Осуђен је на смрт 1945. године и стрељан.

65. Катушић Павао, чиновник глинске болнице, спадао је међу најозлоглашеније глирске усташе.
66. Кихалић Јанко, рођен у селу Прекопа, бивши писар адвоката Мирка Пука и припадник озлоглашених глирских усташких кољача, учествовао је у свим злочинима на подручју Глине. Клао је Србе у цркви и убијао у Латинову. Један је од оних који су распорили Србина у Латинову, извадили му срце и донели га у кафану Ивана Зибара из Јукинца са намером да га испеку. Јавно се хвалио како је клао људе. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Ухваћен је и осуђен на смрт 1945. године.
67. Кихалић Мато, „Брко”, усташа из села Кихалац, учествовао је у свим усташким злочинима на територији Глине, међу којима и у одвођењу глирских Срба на губилиште у Прекопу.
68. Кихалић Мико, из Прекопе, учествовао је, поред осталог, заједно са Матом Кихалићем и Шимом Наглићем, у одвођењу Срба из судског затвора на губилиште у шикару Латиново ноћу 29/30. јула 1941. године.
69. Клобучар Иво, спадао је међу озлоглашене глирске усташе.
70. Клобучар Милан, усташки стражар у Глини, злостављао је и батинао затворене Србе.
71. Корак Јанко, један је од најозлоглашенијих глирских усташа. Убијао је глирске Србе маја 1941. године и клао у цркви. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Осуђен је на смрт 1945. године.
72. Ковачевић Стјепан-Стево, усташки возач, који је одвозио лешеве из цркве. Непознато је да ли је после рата кривично гоњен. Године 1983. живео је на подручју општине Петриња. Умро је осамдесетих година XX века.
73. Крештелица Никола, живодер из Глине, један је од тројице браће, који спадају међу озлоглашене глирске усташе. Батинао је и клао Србе у глирској цркви. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца.
74. Крештелица Павао-Пајо, пећар из Глине, заједно са браћом Николом и Стјепаном, после успоставе НДХ био је међу првим усташким злочинцима из Глине. Учествовао је у свим геноцидним злочинима. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Осуђен је 1945. године на смртну казну.
75. Крештелица Стјепан-Стево, писар у општини Глина, заједно са браћом Николом и Павлом спадао међу озлоглашене глирске усташе. Учествовао је у извршењу свих злочина у Глини и њеној околини. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Ухваћен је и осуђен на смрт 1945. године.

76. Крпан Дујо, усташа из Петриње, учествовао је у хапшењу глинских Срба маја 1941. године
77. Кушан Ђуре Павао, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
78. Ледицки (име није утврђено), месар из Каловца, водник 20. усташке сатније чији су припадници клали Србе у цркви. Јавно се хвалио да је, заједно са својим људима, клао код јама у шикари Латиново.
79. Липак Јосип, сељак из села Прекопа, један од организатора копања јама за лешеве жртава.
80. Липак Никола-Чукље, земљорадник из села Прекопа, међу првима се прикључио глинским усташама после успоставе НДХ. Био је учесник свих злочина које су починиле глинске усташе. Самоиницијативно је понудио своју ораницу за гробну јаму уз објашњење да ће му боље родити усеви. Клао је у глинској цркви и убијао у шикари Латиново. Погинуо је у селу Селиште 1942. у борби против партизана.
81. Липак Стјепан-Стево, приступио је глинским усташама одмах после успоставе НДХ. Хапсио је глинске Србе маја 1941. и клао Србе у глинској цркви.
82. Мариновић Иван, усташа из Новог Села Глинског, клао је Србе у шикари Латиново.
83. Мариновић Иван, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
84. Мариновић Стеве Јосип Јосо, усташа из Новог Села Глинског, убијао је Србе у Латинову. Погинуо је у борби против партизана.
85. Мариновић Мијо, усташа из Новог Села Глинског, био је на стражи и вероватно убијао Србе на губилишту Латиново.
86. Мариновић Пајо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
87. Мариновић Јакова Стјепан, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
88. Маровић Мијо, усташа из Новог Села Глинског, као сеоски старешина организовао је копање јама у Латинову, а вероватно и убијао Србе.
89. Маровић Мате Никола-Нико, усташа из Новог Села Глинског, био је на стражи за време убијања Срба у шикари Латиново.
90. Маровић Јакова Павао-Пајо, усташа из Новог Села Глинског, организовао копање јама у Латинову и био на стражи за време убијања Срба.
91. Маровић Марка Павао-Пајо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново. Погинуо је фебруара 1944. године у борби против партизана.

92. Маровић Јакова Стјепан, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
93. Михаљевић Стево, посластичар из Глине, батинао је и клао Србе у глинској цркви, а учествовао је и у хватању Срба Глињана маја 1941. године.
94. Милековић Јосип, земљорадник из села Јукинац, прикључио се глинским усташама одмах после успоставе НДХ и постао полицајац. Малтретирао је Србе у затвору. Учествовао је хватању Срба Глињана и у затварању и малтретирању Срба који су поклани у цркви ноћу 29/30. јула. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Погинуо је у току рата.
95. Милошић Јанка Иван, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
96. Милошић Павла Матија, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
97. Модроња Никола-Никица, усташа родом из села Јукинац, учесник злочина над Србима на територији Глине.
98. Мулац Стево, сеоски трговац стоком из села Прекопа, „дивљи усташа”. Претежно се под оружјем налазио код своје куће, али се често кретао по територији Глине, где је пљачкао и убијао српски народ. Клао је Србе у глинској цркви. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Погинуо је 1942. године.
99. Муретић Јуре, лимаригостионичар из Глине, спада међу најозлоглашеније глинске усташе. Клао је Србе у глинској цркви. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца.
100. Наглић Иван, родом из села Јукинац, јавно се хвалио да је, кољући у цркви, нож ишао у људско тело као у сир.
101. Наглић Шимо, опанчар из села Јукинац, прикључио се глинским усташама одмах после успоставе НДХ. Један је од кољача који су учествовали у свим злочинима на територији Глине. Клао је и у цркви. Хвалио се да је нарочито трудницама парао стомак, вадио из њих децу и клао. Проглашен је за ратног злочинца одлуком Државне комисије.
102. Новак Божо, возач усташког камиона који је одвозио лешеве из цркве. Касније је постао лични возач Мирка Пука.
103. Новосел Иван, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново. Године 1944. побегао је са усташама у Петрињу. Непозната је његова судбина.
104. Новосел Иван, усташа из Новог Села Глинског, који је 1944. био председник НОО Глинско Ново Село, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.

105. Олија Ђуре Мартин, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
106. Олија Павао, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
107. Папа Владислав-Славко, трговачки помоћник, приступио је глинским усташама одмах после успоставе НДХ и постао главни сарадник Николе Видаковића у вршењу злочина над српским народом. Хапсио је и убијао глинске Србе маја 1941, а клао је и у глинској цркви. Погинуо је за време рата.
108. Прајдић Иво, берберин из Глине, озлоглашени глински усташа, учествовао је у свим злочинима глинских усташа. Између осталог, хапсио је и убијао глинске Србе маја 1941. године. Клао је и Србе у глинској цркви. (Ово презиме се у документацији означавао и као Прајчић – нап. аутора)
109. Прајдић Стево, опанчар из села Јукинац, клао је Србе у глинској цркви. После клања организовао је и сам учествовао у чишћењу и прању плочника пред црквом и црквеног простора. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца.
110. Роксандић Јосе Никола, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
111. Рохар Стево, усташа из села Кихалац, убијао је глинске Србе маја 1945. и учествовао у другим геноцидним злочинима на подручју Глине.
112. Силај Брацо, приступио је глинским усташама одмах после успоставе НДХ и постао један од важних кољача међу усташама таборника Николе Видаковића. Клао је Србе у глинској цркви.
113. Шафар Никола, сељак из села Кихалац, трговац жељезничким праговима, припадао је групи од тридесетак глинских усташа на које се ослањао таборник Никола Видаковић у злочинима над српским народом. Учествовао је у убијању глинских Срба маја 1941. и у клању Срба у глинској цркви. Он је за време клања у цркви наредио Анти Шешерину да угаси јавну расвету и да је не сме упалити док он не јави.
114. Шантек Иван, усташа из села Кихалац, убио је неидентификованог Србина, који је побегао из јаме у Латинову па се сакрио на штали Јосипа Јурановић из села Маринброд. Убијао је и глинске Србе у Прекопи ноћу 12/13. маја 1941. године. Погинуо је у току рата у борби против партизана.
115. Шилобад Стјепана Јосип, из Бучице, одмах после успоставе НДХ, заједно са оцем, приступио је глинским усташама. Представљао је важан ослонац таборника Николе Видаковића у вршењу злочин у Глини и њеној околини.

116. Шилобад Стјепан, из Бучице, заједно са сином Јосипом, учествовао је у свим злочинима које су вршиле усташе таборника Николе Видаковића.
117. Шимановић Јосипа Иван, усташа из Новог Села Глинског; отац га је заклао. (Ово презиме се у архивској грађи означава и као Шимуновић – нап. аутора)
118. Шимановић Петра Мијо, „дивљи усташа” из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
119. Шимановић Стево, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
120. Ширановић Јанко, пекар из Глине, озлоглашени глински усташа. Учествовао је у клању Срба у глинској цркви. Он је пре покоља позивао грађане да виде Србе у цркви.
121. Шкрињарић Јанка Ђуро, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
122. Шкрињарић Иван, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново. Децембра 1944. био је сеоски одборник у Новом Селу Глинском.
123. Шкрињарић Јанка Јосо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
124. Шкрињарић Јосе Никола, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
125. Шкрињарић Штефе Павао-Пајо, усташа из Новог Села Глинског, окупљао је сусељане да иду копати јаме у шуму Латиново и одвозио одећу скинуту са убијених Срба.
126. Шкрињарић Паје Петар, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
127. Ткалчић Стјепан, припадник озлоглашени глинских усташа, учествовао је у хапшењу и убијању глинских Срба маја 1941. године и клао Србе у глинској цркви.
128. Товунац Ивана Мијо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
129. Товунац Ивана Стево, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
130. Валент Мате Стјепан, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
131. Видаковић Николе Милан, ђак, тада стар 13 година, клао је Србе у цркви и убијао их на другим местима. Јавно се хвалио да у почетку одмах није могао да погоди жртву из пиштоља, па је морао више пута пуцати. Одлуком Државне комисије проглашен је за ратног злочинца. Године 1945 је био ухваћен и налазио се у затвору, али је непозната његова судбина.

132. Виднић Јосе Мијо, усташа из Новог Села Глинског, учествовао је у убијању и пљачкању Срба на губилишту Латиново.
133. Врпољац Ђуро, озлоглашени глински усташа, чествовао је у хапшењу глинских Срба маја 1941. године.
134. Зибар Иван, усташки таборник за општину Јукинац, поред осталог, учествовао је и у хапшењу глинских Срба маја 1941. године.
135. Зибар Јосо, припадао је групи озлоглашених глинских усташа, учествовао је у хватању и убијању глинских Срба и у клањима у глинској цркви.
136. Зибар Никола, месар из села Јукинац, припадао је руководећим глинским усташама. Учествовао је у одлучивању и у вршењу злочина на подручју Глине.
137. Жинић Јосип-Јоџика, месар из Глине, спадао је у најкрволочније глинске усташе. Клао је Србе у глинској цркви и на другим местима. Међу грађанима Глине се јавно хвалио како је „био присиљен” да оштри нож после закланог „сваког десетог човека”. Одлуком Државне комисије постхумно је проглашен за ратног злочинца. Погинуо је 5. септембра 1941. године у селу Мајске Пољане.
138. Жинић Звонко, озлоглашени глински усташа, учествовао је у вршењу многих злочина.
139. Живчић Иван, истицао се у убијању и мучењу жртава. Поклонио је нож Гргић Жељку, ученику гимназије, сину управника глинског поправног дома, који се јавно тиме хвалио и говорио да је тај нож заклао неколико хиљада људи.

III ЗБИВАЊА ПОСЛЕ ПОКОЉА У ЦРКВИ

Српске заблуде и празна надања

Српски сељани су већ у време саопштавања наредбе општинске управе изразили сумњу да се ради о покатоличавању и мишљење да је реч о покушају усташа да га на тај начин похвата и побије. Пошто у Вргинмосту није обављен верски обред, нико није обезбедио доказе о прелазу на католичку веру, нити добио упутство како да то евентуално касније учини, а да су мушкарци задржани и одведени у непознато, морало је свакоме бити јасно да је изражена сумња била оправдана. Српски народ ипак није поверовао ни неким вестима да су њихови сродници и сународници поубијани. Заблудама и лажним надањима тешио се чак и после завршетка рата. Таквих схватања били су и мушкарци који нису ишли у Вргинмост или су се из њега вратили, а после рата свој поступак представљали као добру личну процену. Неки су чак и поверовали да су одведени мушкарци исправније поступили. Због тога су били мање опрезни него и уочи преваре, па су упадали у нове грешке.

Мушкарци, жене и девојке из Чемернице, Батинове Косе и Буковице, који су напустили Вргинмост пре доласка усташког појачања, враћали су се кући цестом према Глини и на томе путу у правцу Вргинмоста сусретали камионе пуне усташа. Срби из Горње Чемернице, нити они који су преживели превару „покрст”, ипак нису побегли од својих кућа све до краја децембра 1941. и јануара 1942. године. Појединци су се чак уплашили да су погрешили, било због тога што се нису одазвали наредби усташке власти, било због тога што су напустили Вргинмост, па су покушали да „исправе своју грешку”. Јанко Саве Косовац из Чемернице је такву заблуду платио животом. Он је 4. августа, на цести код своје куће, зауставио један камион који је одвозио похватене Србе из Вргинмоста и од усташа затражио да и њега повезу. Они су га примили и одвезли у смрт. Јанко Павла Бекића и Милан Јандре Зимоња, из Чемернице, зауставили су камион којим су усташе ишле у правцу Вргинмоста, и затражили од усташа да и њих повезу. Објаснили су им да носе храну својим сродницима и да желе да им се придруже. Усташе су им препоручиле да прибаве више хране, да доведу још неког мушкарца и да их

чекају кад се буду враћали. Ти млади људи су у међувремену ипак схватили чему се излажу па су побегли.¹

Преживели Срби, међу којима и неки који су на време напустили Вргинмост, сматрали су да су похватани мушкарци живи и да би управо они који су остали могли бити убијени. Зато је неколико десетина људи из Блатуше, Чемернице, Пољана, Подгорја и Пјешћанице одлазило у Вргинмост код усташа да се пријави за одлазак на рад у Немачку. Усташе су такве задржале у затвору дан-два, а затим пуштале уз обавезу да два пута недељно долазе да се пријављују. Обрад Нишевић, који се вратио из Вргинмоста пре доласка усташког појачања, и неколико његових комшија из Блатуше отишли су код усташког повереника општине Чемерница Јосипа Живчића да се пријаве за одлазак у Немачку или да их барем посаветује шта да раде. Поверовали су да ће он бити искрен и саопштити им конкретније податке о одведеним Србима. Међутим, Живчић их је упутио у Вргинмост да од усташа потраже „савет”. Када су дошли у Вргинмост усташе су их задржале у затвору, у коме се већ налазило више Срба из других села. После два дана су их пустили кући, уз обавезу да се долазе пријављивати сваког четвртка и недеље. Они су то и чинили све до 16. септембра 1941. године, када су усташе дошле у Блатушу, поубијале Србе које су нашле код својих куће, те запалиле више кућа и других зграда.² Осим тога, код неких Срба је остала потајна нада да ипак могу спасити животе једино ако пређу на католичку веру, па су појединци и неке породице са територије општине Вргинмост одлазили у Карловац да се покатоличе. То је учинила и породица Раде Врга из Подгорја.³

Због таквих схватања, и немирења са суровом стварношћу, српски народ није озбиљно прихватао вести да су поубијани сви мушкарци, који су 4. августа одведени из Вргинмоста, јер их је сматрао непоузданим. Појединци чак ни веродостојније вести нису саопштавали другима. Додуше, тада су везе сељана биле сведене на минимум. Усташки повереник општине Вргинмост Јосип Племенчић је већ током августа прекинуо готово све контакте са српским сељанима, па су Јосип Живчић и његово окружење били главни извор вести о судбини одведених Срба.

Живчић је живео у Чемерници до 23. октобра 1941. године, када је ухваћен од партизана и осуђен на смрт. Он није могао избећи свакодневне сусрете са Србима и питања за судбину њихових сродника. Тај сељанин није

1 Милан Зимоња, носилац „Партизанске споменице 1941”, усмена изјава аутору, 10. август 1983.

2 Обрад Нишевић, који се вратио из Вргинмоста 3. августа, усмена изјава аутору 14. 08. 1983.

3 Милка Врга-Медак, Радина ћерка, усмена изјава аутору 05. 09. 1983.

био спосабан да мудрије поступа. Због тога је неким својим поступцима, чијег домета није био ни свестан, и различитим тумачењима судбине одведених Срба стварао заблуде код српских сељана и изговорио неке неистине, које су касније послужиле за неоправдана оптуживања неких Срба за своју и смрт других. Првих дана је тврдио да су сви мушкарци из Вргинмоста одведени на рад у Немачку, убеђивао саговорнике да није знао да ће се тако догодити и изражавао своје „жаљење” што никога није могао задржати. Његова кратка памет му није дозволила ни помисао да се убиства тих људи могу сакривати дуже времена. С обзиром да му је било познато да су за то знали сви Хрвати из Глине и њене околине, Јосип Живчић је у ствари поверовао да су и Срби сазнали за трагичан крај својих одведених, па је накнадно о томе износио неке полуистине. Појединим Србима је говорио да су убијени сви одведени мушкарци, другима да су убијени само неки од њих, трећима нешто неодређено, што је у сваком случају могло значити да су поубијани. Верујући да је Никола Обрадовић из Чемернице већ дознао истину, па му је у „поверењу” рекао да су сви одведени мушкарци поубијани у Видушевцу, на месту које је означио као Палеж⁴ – ненасељени део Видушевца, које месно становништво назива „Жутак”. На то губилиште је указао зато што се налазило на територији која је граничила са српским селима, а било било познато хрватским сељанима, и зато што је поверовао да су српски сељани то већ дознали. Глумећи искреност, рекао је Мили Обрадовић, чије је дете крстио, после преваре „покрст”, да су сви мушкарци одведени на рад у Немачку. „Признао” јој је само да је једино њен млађи брат Симо Мајсторовић убијен у Глини, јер је пружио отпор приликом увођења у камион.⁵ На вишедневно упорно инсистирање Марије Милетић, да јој каже за судбину њеног сина Стеве, одговорио је: „Земља је земља, земља је земља”!⁶

Перић Живчић је тим лажима свога брата Јосипа додавао друге. Он је рекао Милану Ерњаковићу да су у Видушевцу поубијани мушкарци који су у прва четири камиона одвезени из Вргинмоста, да је међу њима био његов брат Павао-Пајан, а да су остали поубијани у Глини.

Одмах после преваре „покрст”, Јосип Живчић је посетио породицу бележника Ожеговића. Саопштио је његовој супрузи Драгици да су Адам и сви остали мушкарци одведени на рад у Немачку. При томе јој је, супротно тврдњама другима да никога није могао задржати, саопштио да је понудио Адаму да остане, али да је он то наводно одбио, рекавши му да „иде куда и сва браћа”. Рекао јој је такође да су она и њена деца убудуће његова брига.⁷

4 Павао Медак, усмена изјава аутору, 5. септембар 1983.

5 Мила Обрадовић, усмена изјава аутору 10. август. 1983.

6 Милетић-Обрадовић Евица, Маријина ћерка, усмена изјава аутору 10. август 1983.

7 Драгица Ожеговић, усмена изјава аутору, 20. мај 1983.

Тако је поступио да би се представио као пријатељ и човек који није знао шта ће се догодити. Живчић је лажи, да је Адам одбио његову понуду да остане и да му је рекао да иде куда сва браћа, дао повода да и на основу тога бележник Ожеговић буде означен као један од усташких „агитатора” за „покрст”. Јер, ето, савест му није дозволила да не подели судбину људи које је „обмануо”. Неко ко се представљао као аутентични сведок, касније је лансирао ту измишљотину, а Душан Баић и Раде Булат су је некритички прихватили и публиковали.

Приближно тачан податак о трагичном крају одведених Срба саопштио је другом половином августа један Хрват из Видушевца, који је вршио пшеницу у Батиновој Коси, Буковици и Доњој Блатуши и представљао се као власник вршилице.⁸ Тај Хрват је рекао 15-годишњим младићима Милутину Аралици и Драгану Косовцу да су сви одведени мушкарци из Вргинмоста убијени у Маринброду. Он је, дакле, знао да су ти Срби поубијани и да се губилиште Срба налази у шикари Латиново недалеко од Маринброда.

После нестанка Јосипа Живчића, процуриле су и друге полуистине да су сви одведени Срби поубијани, али ниједна није озбиљно прихватана, нити су за то знали многи Срби са територије среза Вргинмост. Тек после завршетка Другог светског рата потврђено је само да су поубијани сви Срби, који су одвезени 4. августа 1941. из Вргинмости, али је ипак остало непознато где и како. У оптицају су биле разне верзије. Најчешће се тврдило да су поубијани у Прекопи, и Жутаку, а и да су поклани у српској православној цркви у Глини.

Необавештеност српских сељана није битније изменила ни чињеница да су Срби за све време рата представљали огромну већину у партизанским јединицама и на територији Баније. Штавише, показало се да су покољи у глињској цркви и други усташки злочини намерно прикривани. Један од водећих кордунашких партизана Миле Ратковић је крајем 1941. године чуо од банијских партизана само да „није преживео” нико од мушкараца који су 4. августа одведени из Вргинмоста.⁹ Он није сазнао пуну истину, мада је она била позната Окружном комитету КПХ Карловац. Но, о томе ће касније посебно бити речи.

О прикривању истине о погибији Срба који су се одазвали наредби усташке власти за „покрст” и некоректном односу према њима, показује и званични статистички извештај „Људски и материјални губици на Кордуну до марта 1944.” у коме су смештени у рубрику „отишли на предају”. Прадоксално је што је у томе учествовала власт у којој су Срби чинили већину.

8 Утврђено је да је једино мештанин Видушевца Јанко Милатовић тада поседовао вршалицу. Према томе, могућно је да је заиста он ишао уз сопствену вршалицу, а могућно је да је неко други као усташки повереник ишао уз његову вршалицу.

9 Миле Ратковић, из Чемернице, усмена изјава аутору, 8. август 1984.

Збивања после покоља у цркви

Људски и материјални губици народа Кордуна до марта 1944, март 1944.¹⁰

Котарски НОО	Убијено	Одведено у логоре	Одселило	Отишло на предају	Умрло од тифуса	Пало у борби
Војнић	1612	855	594	1080	1260	418
Слуњ	2501	306	865	845	2595	450
Плашки	223	102	237	168	397	50
Вељун	863	156	109	14	1040	289
Сјеничак	999	446	69	23	353	98
Вргинмост	1942	550	472	1023	1169	445
УКУПНО	8140	2415	2346	3173	6814	1750

Понашања усташа и њихових сарадника

Понашања глинских усташа и њихових помагача после покоља у цркви и масакра Срба у шикари Латиново показала су да се ти злочини нису случајно догодили, да се нису догодили ни због тадашње усташке пропаганде, нити због евентуалних заблуда. Она су у ствари показала да је то био резултат дугогодишње индоктринације и систематских припрема. Показала су такође да се ни саучесници нису разликовали од усташа по односу према њиховом генералном програму ни према начину његовог остварења. Разлике међу њима настале су тек у измењеним околностима, и то једино привидно по садржини сведочења о ономе што су видели и у чему су учествовали.

За Хрвате Глине и околних села усташки злочини нису представљали тајну, јер су многи учествовали у хватању Срба, држању страже, копању гробних јама, мучењу жртава, скидању и пљачкању њихове скромне испрљане одеће, посматрању убистава и закопавању лешева. То је било познато и онима који у томе нису учествовали. До бегства усташа из Глине испред НОВЈ, 11. јануара 1944. године, грађани Глине су међусобно јавно говорили о усташким злочинима и пребројавали убијене Србе. Они су то међусобно препричавали као обичну причу, али никога нису обавестили, нити било

10 Đuro Zatezalo, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941-1945*, Karlovac 1978, 422.

шта предузели да се слично не понови. Покоље у цркви коментарисали су као тријумфалан чин, па су чак и преувеличавали укупан број жртава. Тако је др Јурај Ребок поводом другог покоља у глинској цркви говорио грађанима Глине да су Јосип Мисон и Никола Видаковић извршили „велико хапшење” Срба у Вргинмосту. Говорио је да је тада аутобусима и камионима доведено у Глину „најмање око 1700 људи”. Објашњавао је да су то били мушкарци који су у свечаном руху са тамбурама а под хрватском заставом дошли на тобожњи покрст. Кад су се сви сакупили, одвојили су жене и децу, а мушкарце натерали у школу (обавештен је да је Соколски дом школа – нап. Ђ. А.) и превезли у Глину, где су притворени у цркву”.¹¹ Обућар Фрањо Кожељ је један од оних који је сведочио о Ребоковој причи. Њега је грађанин Глине Мирко Корица препоручио као честита човека који ће помоћи у утврђивању истине. Он је ипак одбио да аутору књиге каже нешто о покољима у цркви, уз објашњење да је стар човек, да се тога не сећа и да тада није био у Глини. На питање да каже барем да ли су били један или два покоља, одговорио је само да су сигурно била два, а можда и више. Јосип Мисон се хвалио да је „око Вргинмоста сабрао око две хиљаде Срба за крштавање, те да је изненада дао ставити митраљезе и тако их сакупио у школи у Вргинмосту и тада допремио камионима на губилишта у околици Глине”.¹² Славко Мрган је изјавио да се у граду после покоља у цркви говорило да је у Вргинмосту ухваћено преко 1500 људи.¹³

Усташки кољачи су се јавно хвалили како су убијали Србе, а хвалили су их и њихови саучесници и истомисљеници. Од њих су се могле чути и изјаве: „Најслађе ми је облизати нож на коме се још крв пуши”. „Чему трошити метке, јефтиније је клати”. „Ако имаш већу групу за побити, онда је најбоље чекић за затиљак. То је најбрже и најјефтиније. При томе мораш пазити како стојиш јер ти мозак може попрскати чизме”.¹⁴ Иван Наглић из Јукинца и домар глинске гимназије, који је раније био звонар у католичкој цркви, хвалили су се у једној гостиони како је „код клања у цркви нож ишао као у сир”.¹⁵ Усташа Ледицки, месар из Карловца, водник 20. усташке сатније, у гостиони Славка Мргана хвалио је храброст кољача Јурковића из Карловца. Говорио је да су пуцале кости кад је забадао и окретао бајонет у телима жртва.¹⁶ Грађани Глине су међусобно јавно препричавали како се бивши

11 АЈ, Ф. 110, Комисија Окружног НОО Баније, изјава Фрање Кожеља, обућара из Глине, записник од 26. 10. 1944.

12 Иван Пациенти, Исто, записник од 11. октобра 1944.

13 Исто, записник од 29. октобра 1944.

14 Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija...*, 858.

15 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, записник од 18. октобра 1944.

16 Исто, Славко Мрган, записник од 29. октобра 1944.

глински месар усташа Јосип-Јоцо Жинић хвалио да је „био присиљен” да оштри нож после закланог „сваког десетог човека”.¹⁷ Усташа Шимо Наглић је пре поласка „у једну акцију” говорио у гостионици Остарчевића да „ниједно дете у колевци неће остати живо”.¹⁸

Дакле, грађанима Глине су били познати многи детаљи о усташким злочинима. Међутим, усташе, њихови помагачи и истомишљеници су избегли да пред партизанским комисијама саопште истину о злочинима у Глини и њеној околини. Они су прећутали многе битне чињенице, а изнете су саопштавали нејасно са тежњом да унесу што више нејасноће. Покушавали су да умање своју кривицу тврдњама да им је учешће у злочину било изнуђено или да су случајно видели оно што су видели. Појединци су чак глумили потпуну невиност и личну честитост, док су други глумили добру намеру да допринесу утврђивању истине о усташким злочинима. То им је олакшао немар чланова комисија, о чему ће посебно бити речи. Неки сведоци су ипак и својим конфузним изјавама саопштили више тачних и прецизних података. То су учинили Хрвати, који су се од усташа и усташких истомишљеника преобратили у учеснике НОП-а и који су поверовали да ће се боље маскирати ако саопште и неке прецизније податке. Понекад су износили и нелогичности, како би отклонили помисао да су о свему детаљно упознати. Они су управо таквим сведочењем и нехотице показали да су били блиски усташком режиму и да су имали добре могућност да сазнају све о њиховим злоделима, као и о њиховим ранијим политичким погледима. Хрвати Глине и њене околине су ипак на најбољи начин портретирали глинске усташе и њихове присталице.

Електричар из Глине Анте Шешерин, који је у послератним годинама био члан СКЈ и уживао статус учесника НОП-а, саопштио је више прецизних података о покољима у цркви. Већи део саопштених чињеница је наводно лично чуо и видео, а само понешто накнадно дознао. Представљао се у ствари као лице које се случајно налазило на местима са којих се могло чути и видети шта се догађа. Тако је видео довођење Срба из Вргинмоста и њихово увођење у цркву. Пред црквом је видео усташку стражу и грађане који су улазили у цркву да гледају затворене Србе, а он је наводно одбио позиве да уђе у цркву. Сутрадан после покоља пролазио је цестом поред цркве и видео како усташе перу цркву. Био је присутан 31. јула код цркве и све видео и чуо када су усташе поубијале тројицу Срба, који су се у време првог покоља сакрили на торњу цркве. Видео је како се на реци Глини пере један од камион којим су превожене жртве. Њему је било „познато” да је тим камионом управљао „познати крвник” Маријан Хорват. Било му је познато да је после месец дана

17 Исто, Никола Старчевић, записник од 18. октобра 1944.

18 Исто, Андрија Шолнековић, записник од 11. октобра 1944.

Никола Видаковић тражио људе, који би преузели рушење цркве, да су „тај посао примили Анте Грегурић и Стјепан Пфајфер”, те да је ограду од цркве „узео Никола Видаковић”, а тешки камен око цркве Пфајфер и „употребљивао за брану своје воденице”. Шешерин је, дакле, видео многе детаља у вези са усташким злочинима. „Видео” је понешто чак и са места одакле то објективно није могуће. После наређења да угаси јавну расвету у време првог покоља у цркви изашао је наводно испред Електране, па је „приметио, да од времена до времена цркву са прочеља осветљава светло рефлектора”.¹⁹ Међутим, сваком познаваоцу Глине је јасно да он то није могао „приметити” испред Електране због постојеће удаљености до цркве, положаја терена и високог дрвореда.

Шешерин је до успоставе НДХ био члан одбора ХСС-а за град Глину, који је октобра 1941. године – исто као што је претходно учинио и одбор ХСС за срез Глину – приступио усташком покрету.²⁰ То су учинили на позив једног од првака ХСС-а Јанка Тортића, који је 10. августа 1941. године упутио свим одборима ХСС-а. Шешерин је, и поред тога, постао члан СКХ и обезбедио статус учесника НОП-а.

Гостионичар и трговац из Глине Славко Мрган саопштио је неке чињенице о „првим знаковима франковачког организованог рада у Глини”, о усташким првацима, о времену полагања првих усташких заклетви, те о месту и темама њихових састанака. Он је тек после 1938. године наводно „наслутио” да су на тим састанцима изношени „франковачки погледи”. Мрган је саопштио тачне податке о времену хапшење глинских Срба и о приближном броју убијених. За време покоља у цркви није се наводно налазио у Глини, али је „од грађана дознао” ко су и одакле су жртве, на који начин су похватане и како су грађани Глине видели „страшне призоре” приликом клања у цркви. Саопштио је да је „своједобно са грађанима рачунао” и утврдио да је у глинском срезу „убијено по управним властима и уз њихову сарадњу” око 8.500 Срба и Јевреја.²¹ Мрган је, дакле, са грађанима рачунао колико је Срба убијено, та убиства означава као убиства „по управним властима”, што у ствари значи да су усташе чиниле злочине по закону, а усташе приказује као франковце, иако су они истоветна дружина.

Мргану није било тешко да дође до тих података, јер је још пре рата, заједно са глинским усташким првацима, учествовао на састанцима који су одржавани у глинској болници.²² Он је једини из тога друштва који после проглашења НДХ није добио неку функцију у усташком апарату. Иако је многим грађанима Глине познат као предатни припадник усташке

19 Исто, записник од 10. октобар 1944.

20 Ђуро Роксандић, усмена изјава аутору, септембар 1984.

21 Исто, Славко Мрган, записник од 29. октобра 1944.

22 Исто, изјава Вељка Рукавине, записник од 28. октобра 1944.

организације, Мрган је ипак 1944. године постао члан Окружног НОО Баније. Када је умро, средином осамдесетих година, сахрањен је на глинском гробљу уз све почасте учесника НОР-а.

Антун Грегурић је изјавио да му није познато ко је био организатор покоља у цркви. Он се сећа да је тај покољ извршен 30. јула 1941. године. То је тачан податак о првом покољу, али његова даља прича се односи на догађања од 4. августа 1941, на довожење Срба из Вргинмоста. Видео је кад су Срби довожени камионима у цркву и да су пре покоља живи одвожени и убијани у Новом Селу Глинском. У једном од тих камиона препознао је трговца из Вргинмоста Малбашу. Те вечери је био у гостини Зибар у Јукинцу кад су усташе Јанко Кихалић и Никола и Пајо Крештелица причали да су у Новом Селу Глинском убијали људе, да су донели људско срце и тражили масти да га испеку.

Други дан после покоља, тј. 31. јула око 7 сати, пролазио је поред цркве и у њој и око ње осећао тешки задах. Поново саопштава истинитну у вези са првим покољом. Тада је видео гомилу света око цркве, а на торњу три човека, за које је од присутних сазнао да су се сакрили у торањ, да су хватали кишницу у шешир и пили је. Видео је и чуо да се усташе нису усудиле попети на торањ, да су позивали те људе да сиђу, да је непознати усташа пуцао из пушке и да је један од тројице пао из торња. Он се наводно тада удаљио, али је чуо хице од којих су и преостала двојица били убијени. Грегурић је затим изјавио оно што је већ напред речено о састанку у Глини кад је одлучено да се црква руши. При томе је изјавио да је био у цркви пре рушења, па је видео „по стубишту у лађи, на стубишту улаза у торањ, велике млазове крви”, иако је црква била прана друго јутро после клању. Зидови су били попрскани крвљу, а у цркви разбацани одевни предмети жртава и црквени уређај. Видео је и како усташе залевају воду на свих четворо врата.²³

Наведени грађани Глине, као и више других, били су у позицији да све виде и чују. Грађани Глине, хрватске националности, и Хрвати из хрватских села избегли су и осамдесетих година XX века да пруже неке податке о усташким злочинима. Они су се обично изговарали да им то није познато, да тада нису били у местима извршења злочина или да су заборавили и оно што су чули од других. Такав њихов однос проистиче и из чињенице да их је већина после успоставе НДХ на разне начине била укључена у усташки покрет. Мушкарци способни за војну службу налазили су се у усташким оружаним снагама. Сва деца и омладина од 7 до 21 године старости били су чланови „Усташке младежи” (делили се на усташку узданицу – деца од 7-11 година; усташке јунаке – деца од 11-15. год. и усташку Старчевићеву младеж – омладина од 15 – 21 године). Жене су биле чланице организације „Женска Лоза”, коју је Павелић основао новембра 1941. године, а која је окупљала

23 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, изјава Антуна Грегурића од 11. октобра 1944.

припаднице усташког покрета до 21 године старости. Запослени су били у обавези да потпишу изјаву лојалности усташкој власти. Тако је практично већина Хрвата потписала усташку заклетву. То значи да су се заклели да ће „сваку поверену им тајну најстроже чувати и да никада и никоме ништа неће одати”; заклели су се да их „по усташким прописима стигне казна смрти ако одају тајну”.²⁴ Осим тога, кршење заклетве за те верски фанатизоване католике представљало је и грех пред Богом. Таквим њиховим односом, а донекле и у складу са тадашњом политиком према којој би подсећања на усташка злодела могла значити увреду хрватском народу, створена је таква клима да су се и поједини Срби уздржавали да се заједно са лицима непознатим у тој средини појаве на губилиштима у време када би их могло видети месно хрватско становништво.

Образовање комисија за утврђивање злочина

На основу одлуке Другог заседања АВНОЈ-а од 30. новембра 1943. године формирана је Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Њен основни задатак је био „утврђивање одговорности, проналажење и привођење казни свих лица одговорних за злочине које су у Југославији починили и чине у току рата окупатори и помагачи”. Председништво Националног комитета ослобођења Југославије је 8. маја 1944. године утврдило Правилник о раду Комисије. Од фебруара до новембра 1944. године основане су и земаљске комисије за свих шест република, покрајинска за Војводину и обласне за Космет и Санџак.²⁵ Земаљска комисија Хрватске основана је одлуком Председништва ЗАВНОХ-а од 18. маја 1944. године.²⁶ Од почетка јесени 1944. године основано је 65 окружних, 299 среских и 1210 општинских комисија. Основано је и 28 посебних Анкетних комисија са задатком да истражују и утврђују неке злочине већег обима и специфичног карактера. Државна комисија је издала 15 општих

24 Усташка присега гласи:

„Зклињем се Богом Свемогућм и свиме што ми је свето, да ћу се држати усташких начла и покоравати прописима, те безувјетно извршавати све налоге Поглавника, да ћу сваку повјерену ми тајну најстроже чувати и никада никоме ништа одати. Заклињем се да ћу у усташким редовима – на копну, мору и у зраку – извојевану хрватску државну самосталност и хрватску народну слободу чиувати и бранити. Ако се огријешим о ову присегу, свијестан сам своје одговорности за сваки свој чин и пропуст и прожет освједочењем дужности, има ме по усташким прописима стићи казна смрти” (Ustav Усташког покрета, тачка 11)

25 Милан Булајић, *Негирање усташких злочина геноцида*, „Политика”, 14. јул. 1999, 29.

26 Milka Orlić, *Arhivska građa za povijest Gline u Historijskom arhivu u Sisku*, у: Glina, Glin-ski kraj kroz stoljeća, 595.

упутстава која су се односила на све комисије, земаљске и нижег ранга, као и низ посебних упутстава која су се односила на рад и задатке појединих комисија. Осим тога, постојала је усмена комуникација, а одржане су и две службене конференције Државне комисије са покрајинским и земаљским комисијама. Те комисије су прикупиле више од 900.000 пријава о ратним злочинима и злочинцима и издале приближно 120.000 одлука којима је утврђено око 65.000 ратних злочинаца издајника и народних непријатеља.²⁷ Већ из самог назива ових комисија може се запазити срачуната подвала. Усташки злочини, који су најбројнији, стављени су иза окупаторских и изједначени са осталима. У другој половини 1944. године овај рад директно је усмеравала Комисија Уједињених народа за истраживање ратних злочина. Она је донела начелну одлуку да свака земља на основу својих закона суди злочинцима који се затекну на њеној територији у време ослобођења. То је било у духу Декларације Московске конференције од 1. новембра 1943. године.²⁸ Испоставила се подударност те истраге са ставом влада САД и Велике Британије у погледу проналажења и кажњавања ратних злочинаца и упутством Владе Велике Британије од 1948. године свим земљама Комонвелта да „обуставе рад у вези са нацистичким ратним злочинцима”.

Почетком јесени 1944. године, као и у осталим деловима Југославије, формирана је и Комисија Окружног Народно-ослободилачког одбора Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. За председника Комисије именован је члан ЗАВНОХ-а Јован Боројевић, земљорадник из села Кнезовљани, срез Костајница, за секретара др Александар Голдштајн, секретар Котарског народног суда Глина и бивши секретар Управног одељења НОО Глина, које је, до образовања тога суда 5. фебруара 1944. године, обављало судску функцију.²⁹

На основу расположивих података о раду тих комисија, на први поглед могао би се стећи утисак да су оне постигле значајне резултате и да су оправдале своје постојање. Али, ако се пође од чињенице да су оне до 1948. године укинуте – окружне, среске и општинске су укинуте до краја 1946. године; земаљске до краја 1947. а Државна 12. априла 1948. године³⁰ – онда је евидентно да оне нису обавиле постављени задатак и да је у ствари обустављено чак и гоњење за кривична дела која не застаревају.

27 Булајић, исто.

28 Veselin Đuretić, *Vlada na bespuću, Internacionalizacija jugoslovenskih protivrečnosti 1941 – 1944*, Beograd, 1983, 99.

29 Nada Kisić-Kolanović, *Nova pravna misao izložena na Kongresu pravnika antifašista u Glini 1944. godine*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, 381 (даље: Kisić-Kolanović, *Nova pravna misao...*).

30 Милан Булајић, *Негирање усташких злочина геноцида*, „Политика”, 15. јул. 1999, 33.

Образовању Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача и почетку њеног рада претходио је Конгрес правника антифашиста Хрватске.³¹ Извршни одбор ЗАВНОХ-а је поверио сазивање Конгреса одељењима за судство и управу, на чијем су се челу налазили Фердо Чулиновић и Леон Гершковић, а априла 1944. године образовао је Сазивачки одбор Конгреса, за чијег је председника именовао А. Мандића а за секретара Ферду Чулиновића. Конгрес је одржан у Глини од 12. до 14. августа 1944. године. Поред 174 делегата и учесника, међу гостима су били чланови Председништва ЗАВНОХ-а, чланови ЦК КП Хрватске, делегати ГШ НОВ и ПО Хрватске, представници савезничких војних мисија и делегати ЗАВНОБИХ-а.³² Посебан значај ставовима и одлукама тога скупа правника обезбеђен је тиме што су се међу гостима нашли представници највиших руководстава НОП-а и ЦК КП Хрватске.

Сазивачки одбор Конгреса планирао је „да се проблематика запризнање и изградњу нове државе елаборира у облику теоријске разраде појма ратног злочина, али да се да и шири увид на прилике и злочине окупатора и његових слугу у Хрватској”.³³

На Конгресу су усвојени: нова дефиниција права и правне науке, нови критерији правности, ново законодавство и обележја новог правног система.³⁴ Утврђени су и поједини облици ратног злочина: „масовна смакнућа; зверства над беспомоћним лицима; убиства; лишавање слободе; проказивање и шпијунажа; мобилизација за непријатеља; учествовање у непријатељским цивилним и војним установама, прогони и расељавање појединаца; рушење и уништавање објеката; јавних или приватних добара; агитовање и пропаганда за непријатеља; прикривање злочина и злочинаца; ометање ради спречавања мобилизације у НОВ, кривотворење или уможавање новца, јавних исправа у корист непријатеља; принуђивње лица да у корист непријатеља нешто учини (нпр. разведе се од брачног друга или пређе на другу веру); свако битно огрешење о основне народне интересе, те грубо вређање моралних осећања народа”.³⁵

Ради илустрације ваља подсетити само на неке од усвојених ставова и мишљења изнетих у расправи:

31 Види шице: Nada Kisić-Kolanović, Isto, 374-381

32 Isto, str. 374.

33 Isto, 377. Према позиву Сазивачког конгреса требало је да се расправљају следеће теме: „Значење и важност одлука II засједања АВНОЈ-а; Теоретска поставка и разрада ратног злочина; Насиља окупатора и домаћих издајника извршена од управних установа у НДХ; Приједлози нарочито у погледу уређења правних односа у земљи” (Isto, 381).

34 Isto, str. 374.

35 Isto. str. 378.

– „Дефиниција права у функцији је конкретних погледа и интереса НОБ-а и револуције. Тако правници антифашисти очитују став да правна теорија није ништа изван живота народа: Теорија уопће, то је оружје народа у борби, а наша управна теорија каже, да је право оно, што народ у борби извојује....

– „У примјени нашег права народни суци и управници требају да имају увијек на уму, да је право оружје у борби. Стога никад не смију правна правила сматрати крутом формулом, које се мора слијепо држати, коју се мора пошто-пото, од ријечи до ријечи, наметнути свим одборима. Правна правила треба схватити као упуту у дјелатност, треба примијенити њихов дух, а не слово”.

– „...правници практичари, тзв. народни суци, и правници стручњаци не смију да се позивањем на правну нормативност занемаре или угрозе основни друштвени и политички интерес народноослободилачке борбе и револуције...”

– „Наш принцип законитости није формалистички принцип придржавања слова закона. Радити законито значи за нас остварити принципе НОБ-а изражене у законима. Закон није за нас оквир и шема, закон је упута за дјелатност са одређеним циљем. Позивати се на слово закона против његовог духа не би било за нас законито. Знати правилно остварити наше законе, то значи саживити се са принципима борбе, значи разликовати дух од слова закона, формалистичког схваћања закона”.

– „... Мада се за ратни злочин предвиђа најстрожа санкција новог права, правници антифашисти на Конгресу подвлаче да **оштрица те санкције не смије бити уперена на ‘народ који је био заведен’, као ни на бројне чиновнике ‘усташког апарата власти’ који се нису у битном огријешили о принципе НОБ-а**”.³⁶

36 Isto, str. 374, 375, 377 i 378. (подвукао Т.А.)

Истрага на подручју Глине

Од почетка октобра 1944. углавном до краја фебруара 1945. године, комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача Окружног народно-ослободилачког одбора Баније, среза Глина, и општина Глина, Јукинац и Бучица, обавиле су само неке почетне истражне радње о усташким злочинима на ужем подручју среза Глина. Оне су то, наравно, урадиле на основу утврђених критеријума и у складу с њима добијених упутстава. На основу документације о таквом њиховом раду, података о каснијим истраживањима појединаца и ових истраживања, утврђене су битне чињенице не само о покољу Срба у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице у Глини, него и о другим усташким злочинима на пет локација ужег подручја Глине: (1) парцела Чукљин Анк у селу Прекопа; (2) шикара Латиново на граничном делу Маринброда и Новог Села Глинског; (3) парцела Ђурковица (Грађа) у Новом Селу Глинском; (4) Жуте јаме, зване Жутак на територији села Видушевац; (5) шума Кобиљача, код Бучице. Сви наведени злочини су индиректно повезани са покољима у глинској цркви па је, ради целовитијег увида у рад наведених комисија, нужно да се и о њима пруже основни подаци.

Први масовни геноцидни злочин над Србима на територији Глине извршен је 12/13 маја 1941. у селу Прекопа, на парцели званој Чукљин Анк. Жртве су били мушкарци становници Глине стари од 12 година па надаље и Срби мушкарци из глинског предграђа Подунавци, Пјевци и Крњајићи.³⁷ Те ноћи похватао је и погубљено око 850 људи,³⁸ међу којима око 500 грађана Глине. Тачан број Срба из места Глина није било могуће утврдити, наводно, и зато што се у Поправном дому налазило неколико десетина штићеника из других места, па број и ињихова имена нису утврђени. Овим истраживањима могућност за то је била још мања.

Припреме за тај злочин изведене су на препад. Група од око 50 усташа је 10. маја одржала састанак у глинској болници, у соби коју им је доделио др Јурај Ребок.³⁹ Састанку су, поред осталих, присуствовали усташки министар

37 Србе из ових предграђа хапсили су јукиначки стражари Јосип Милековић и Милан Црнковић, Никица Модроња из Јошевице и неколико непознатих усташа (Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 286.)

38 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, изјава Франца Жужека од 18. 10. 1944; Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 286.

39 АЈ, Ф. 110, предмет бр- 2933, Извештај Комисије ОНОО Баније, Живко Томић, записник 18. 10. 1944.

правосуђа др Мирко Пук и тадашњи глиински адвокат др Мирко Јерец. Пук је саопштио став усташке владе о прогону Срба, што је констатовала и Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихвих помагача.⁴⁰ На састанку је одлучено да се одмах приступи хватању и убијању глиинских Срба мушкараца и у вези с тим договорене су мере. Драго Штефанчић, који спада међу добро обавештене грађане Глине о збивањима у њој за време усташке страховладе, у свом публикованом тексту тврди да је тај састанак назван „тајни ужи састанак” усташких првака, да је на њему говорио „изасланик из Загреба, усташа емигрант” о потреби репресалија” над Србима, да је одговор био „једнодушан” да су „сви једнаки” и да „треба то све поклати”.⁴¹

На основу договору у болници, следећег дана већа група усташа се окупила у гостиони усташе Јуре Муретића. Поред домаћина Муретића, били су: Јанко Корак, Виктор Деморин, три брата Крештелица (Никола, Пајо и Стево – нап. Ђ.А.), Божо Новак, Францек Буторац, Фрањо Гргић, Шимо Наглић, Иво Зибар Славко Папа, Јосо Жинић, Ђуро Врпољац, Мато Тиљак, Павао Калајџић, берберин Иво Прајдић, Маријан Хорват, Стево Ковачевић, Јосо Зибар, Стипе Фрковић, Брацо Силај, Јосо и Милан Дежелић, Стево Мулац из Прекопе, Стево Липак из Кихалца, Јанко Кихалић из Прекопе, мајор Чукље из Прекопе (Ради се о Николи Липак – нап. аутора) и више других. Они су у гостионицијели, а пре јела устали, склопили руке и молили се богу.⁴² Вређа здрав разум да су се ти зликовци молили Богу пре поласка на извршење језиво суровог злочина над људским бићима само зато што су припадници друге вере и нације.

Те и друге усташе започеле су лов на Србе у Глини 11. маја увече. Хватале су их целу ноћ и одводиле у судски затвор. С обзиром да сви нису могли стати у судски затвор, вероватно је да су затварани и у друге просторије. Могућно је да су, поред мештана Глине и глиинског предграђа Подунавци, Пјевци и Крњајићи, усташе похватале и Србе, који су се нашли у Глини или били на пропутовању. Пре хватања тих Срба, организовано је копање јама за лешеве. Усташа Јурај-Јуцо Рукавина и усташе из Прекопе Иван Гајдек, Стјепан Мулац, Мато Кихалић, Јосип Липак, Павао Калајџић, Никола Липак Чукље и Иван Аведић 11. маја предвече окупили су мештане села Прекопа, Јукинац, Кихалац, Хађер и Двориште и наредили им да иду копати јаме. Једна група од око 15 сељана, у којој је био и Петар Ерент, отишла је на леву страну реке Глина, у атар села Хађер, и почела копати јаму. Пошто је земља била тврда и непогодна за копање, организатори су их одвели на супротну десну страну реке, у тзв. Чукљин Анк. Тамо су нашли већу групу сељана, па их је, наводно, било укупно око 50. Током ноћи су ископали три јаме величине 3х2 метра и

40 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 518.

41 Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija...*, 847-848.

42 АЈ, Ф. 110 предмет бр. 2933, изјава Игнаца Халуза, 18. 10. 1944.

дубоке до 2 метра. После тога су сви отишли кући. Напред наведене усташе су их, 12. маја у сумрак, поново одвеле код ископаних јама ради закопавања убијених Срба. Кад су дошли код јама које су ископали претходне ноћи, Ерент и његова група су видели још једну, „која је била највећа – дуга 8 метара, широка 4 и дубока 2 метра”. Тада је, наводно, усташа Стјепан Мулац рекао да су те јаме „за Србе и комунисте, псујући им мајку”.⁴³

Ухапшени Срби су, ноћу 12/13. маја, одвожени из Глине камионима и поубијани код тих јама у Прекопу. Од судског затвора до губилишта возила су два камиона, сваки по петнаестак пута, што значи да је те ноћи убијено најмање око 850 људи. Усташе су пре тога наредиле сељанима Прекопе да се ноћу нико не сме кретати ван своје куће и да прозоре прекрију дебелим поњавама како се не би осветљавала цеста. Тада је и у Глини била уташена јавна расвета. Србима су руке биле везане канапом на леђима, а затим су били везани два по два. Први камион пун Срба стигао је на губилиште око 10 сати увече. Камиони су се заустављали насупрот Хађера, код моста на реци Глина, где су их дочекивале усташе Никола Липак и Иван Шантек и одводили до јама у групама од 10 до 15 људи. По двојица-тројица усташа су их убијали наизменично: Никола Липак, Стјепан Липак, обадва из Прекопе, и наводно тројица усташа Далматинаца. То су чинили тако што је свака жртва морала лећи а потом би јој један од усташа испалио метак у затиљак. Жртве које су се буниле биле су на зверски начин заклане. Усташки стражар код глинског судског затвора Никола Брадарих, родом из Новог Села Глинског, који је учествовао у убијању, хвалио се да је сваки од њих имао право да убија на начин који је хтео, а да је он највише волео клати.⁴⁴ Лешеве је слагао у јами Стјепан Шешерин из Хађера.⁴⁵

Пре убијања, неки цивили су са жртава скидали одећа и ципеле. То су, поред осталих, чинили: Мато Миличић, Никола и Јосип Мулац, Мате Вранић, Никола Кихалић, Мато Јосин Липак, Мато Стјепанов Липак, Мато Кихалић, Адам Гајдек, Јурај Жинић и Јосип Пискар, Јосо Мулац, Јосо Липак, Јосо Жинић, Пепо Добренић, Јанко Сандек и Иван Добренић сви из Прекопе, затим мештани села Јукинац ковач Иван Врбанац, Стево Прајдић и Стево Наглић. То је потврдио Иван Врбанац, који је признао да је скинуо два пара ципела.⁴⁶

43 ХАК, фасцикла докумената о усташким злочинима на подручју Глине, Записник бр. 1 Опћинске комисија за ратне злочине НОО Јукинац од 10. 12. 1944, изјава Ерент Петра из Прекопе, члана НОО Прекопа; слично су сведочили Стјепан Шешерин и Иван Врбанац, исти записник.

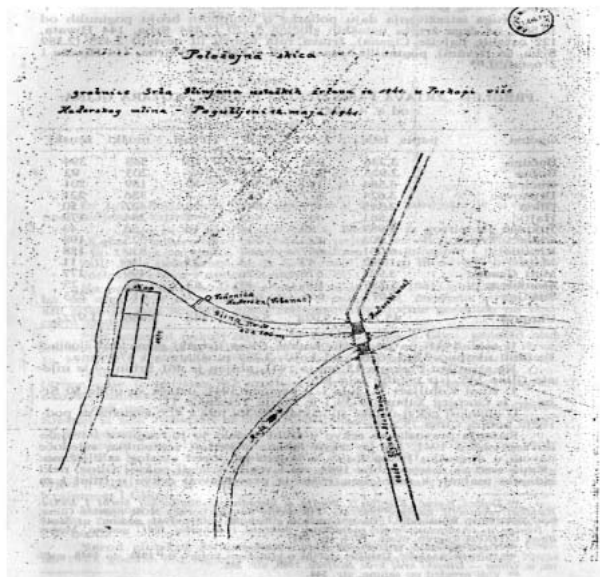
44 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, Марко Модроња, записник од 18. октобра 1944.

45 ХАК, Петар Ерент, записник бр.1 Опћинске комисије НОО Јукинац.

46 Исто, изјаве Петра Ерент, Стјепана Шешерин и Ивана Врбанац.

У зору 13. маја јаме су затрпаване. Петар Ерент је учествовао у затрпавању последње највеће. Тада је чуо једног човека, чије је име наводно заборавио, да из јаме виче: „Што радите људи, не дао вам бог, што ће моје петоро дјеце”. На његово запомагање, усташки таборник из Глине Никола Видаковић је скочио у јаму и из пиштоља га убио. У једну од јама бачена су тела трговца Илије Летића и његова два помоћника, који су били убијени још у Глини.⁴⁷

Комисија Окружног НОО Баније направила је скицу локације и констатовала да се на десној обали реке Глина, око 500 метара узводно од мостова на реци Глина и Маја, а насупрот хађерског млина Врбанац, на ораници Чукљин Анк, налази јама у којој су закопани лешеве глинских Срба.⁴⁸ Власник те оранице усташа Никола Липка-Чукље је предложио да се ту ископају јаме и у њих покопају Срби, како би му боље родили усеви.

Скица стратишта у Прекопи коју је направила Комисија ОНОО Баније

У документацији о тим истрагама постоје очигледне неусклађености података и изостанак одговора на нека важна питања. Тако су, према налазима Комисије Окружног НОО Баније и Државне комисије, лешеве глинских Срба били закопани у **једној** јами, док су према налазима Комисије општине Јукинац били закопани у **четири**, а према неким подацима чак у **девет**. Петар

47 Исто.

48 ХАК, фасцикла докумената о злочинима на подручју Глине. Управо ту скицу је публикувао Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 546. Рукопис је потпуно исти као и рукопис на скици локације стратишта у шикари Латиново.

Ерент је изјавио да су ископали само три јама. Кад је поново дошао код тих јама, копали су још једну „дуга 8 м, а широка 4 и дубока 2 метра”. Стјепан Шешерин је изјавио да је видео 9 ископаних јама кад је дошао да са осталима „убијене Србе слажу у јама”. До тога је дошло вероватно зато што је, према неким непотпуним подацима, на томе статистици било и других злочина.

О непотпуности резултата истраге и непрецизности забележених података сведоче и друге чињенице које су сада утврђене. Јурај-Јуцо Рукавина био је један од „усташких изасланика из Загреба”, учесник састанка у глиној болници и главни организатор хватања и убијања глиноких Срба. Иако је он познати усташа, комисије о њему ипак није забележила ни најосновније податке. Рукавина је рођен у Перушићу 4. 2. 1898, био је официр Аустро-угарске војске, а у Краљевини СХС жандармеријски капетан. Пензионисан је крајем двадесетих година. Приступио је усташком покрету 1932. године. Због учешћа у напад на жандармеријску станицу у Брушанима, Суд за заштиту државе осудио га је на доживотну робију. Помилован је и пуштен на слободу 1939. године. После успоставе НДХ учествовао је у успостављању усташке власти у Перушићу. Јуна 1941. године унапређен је у чин усташког пуковника и постављен за команданта свих „дјелатних” бојни Усташке војнице. Био је и на другим високим функцијама у НДХ. Приликом покушаја бегства маја 1945. године, ухватила га је војска западних савезника и изручила југословенским властима. Осуђен је на смрт 1945. године.⁴⁹

Таборник Никола Видаковић мобилисао је већи број мештана Глине за уличне страже и водиче.⁵⁰ Грађевински предузимач Петар Опачић (не Опачић, као што је наведено у Зборнику радова Геноцид над Србима у Другом светском рату – нап. Ђ.А) једини је од глиноких Срба сазнао шта ће се догодити критичне ноћи, јер га је о томе обавестио његов бивши радник Стево Врбанац из Скеле.⁵¹ И наведени подаци показују да су о усташким злочинима били упознати многи Хрвати Глине и околних села.

Комисија Окружног НОО Баније није констатовала да је обућар Никола-Никица Самарџија побегао кад је био доведен на домак стражишта. С обзиром да његово сведочење представља важан доказ о судбини глиноких Срба, потребно га је забележити и на овом месту. У мају 1971. године Никица није био међу живима, па је то сећање саопштила његова супруга Петра Самарџија. Она је изјавила:

„У просторијама затвора 11/12 маја 1941. почеле су усташе везати једног по једног конопом. Те ноћи у граду није било свјетла да се не би видјело како усташе одвозе Србе на стријељање. Камioni су били затворени церадама.

49 *Тко је тко у НДХ...*, стр. 351.

50 Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija...*, 849.

51 Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 285.

Заједно са ухапшеницима у камионима возило се по неколико усташа са оружјем, који су били пратња до мјеста злочина. Никица је размишљао у камиону како да побјегне, кад није успио да побјегне из затвора и да друге наговори. Пажљиво је примјетио пут којим их возе, а посебно кад су из Јукинца кренули према Хађеру. Из камиона је чуо шум ријеке Глине. Кад су излазили из камиона морали су гледати строго у затиљак, а нису се смели обазирати нити гледати у страну. Испред Никице је ишао Бранко Кнежевић. Никица је по изласку из камиона извукао руке из конопа којим је био везан, а затим се окренуо лево и десно. Приметио је то усташа Мато Кихалић 'Брко' и упитао га: 'Куда се окрећеш? Главу напријед!' Мато је од челног усташе затражио електричну лампу да види да ли је Никица добро везан. Кад је с лампом дошао код Никице, овај га је зграбио и пребацио преко кука и у једном скоку био је на обали ријеке Глине, бацио се у њу и почео пливати. Усташе су дигли галаму и из пушака отворили ватру за њим. Он је заронио и осетио нешто вруће у нози, али то није била тежа бол. Усташе су пуцале с обје стране ријеке Глине, тако да се Никица повукао ка средини реке, скинуо са себе капут и пливањем се удаљио од њега да би заварао усташе. Успео је да се склони испод једне врбе на обали реке. Био је удаљен око 200 метара од места где је скочио у воду. Изашао је из воде када је већ био окрућен од хладноће. Почео је трчати, али се саплео о траву и пао. Усташе су то чуле и почеле претраживати терен, али су брзо одустале. За кратко време је устао и ходао њивама све до сванућа, када се сакрио у кориту потока без воде, гдје је остао цео дан 13. маја. Навече је кренуо у српско село Мајске Пољане, где је примљен, утопљен и нахрањен. Добио је топао кревет. Ту му је превијена рана. Прво превијање извршио је сам, тако што је поцепао кошуљу и направио завој. Прва кућа у којој је био примљен у Мајским Пољанама била је кућа Дмитра Товрложе, трговца. Даље га је узео на бригу Ђуро Злонога. Из његове куће тих мајских дана одлази за Чемерницу, јер су му усташе биле на трагу, а Никица је током љета 1941. избегао у Београд".⁵²

У хапшењу Никице Самарције учествовао је и грађанин Глине Божо Матијевић, који му се до тада представљао као пријатељ. Матијевић је 11. маја присуствовао фудбалској утакмици, на којој је Никица играо и дао један гол. После утакмице га је одвео у једну кафану, частио као стрелца гола и задржао у свом друштву, а затим га предвече отпратио до куће. После поноћи се са усташама појавио код његове куће. Затражили су да пође са њима ради тобоже некаквог саслушања, уз напомену да ће се брзо вратити. Матијевић је са њима ишао до улаза у судски затвор, а потом их напустио. Матијевић је после рата живео у Глини као пензионер са статусом партизанског борца. Никици су познаници постављали питање како то може мирно посматрати,

52 Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 287.

а он им обично одговарао да је ту немоћан, да једино што би могао да учини јесте да узме пиштољ па да га убије и да због тога оде на робију.⁵³

Прве жртве у Видушевцу, на месту Жуте јаме, које месно становништво зове „Жутак”, убијане су крајем маја или почетком јуна 1941. године. Одмах после злочина у Прекопи ноћу 12/13. маја, усташе су сваке среде хватале Србе на глињској жељезничкој станици, одводиле их и „убијале на подручју Видушевца у правцу Бучице”.⁵⁴ Пре него што је похапшен већи број Срба поубијаних у „Жутаку”, усташки таборник Никола Видаковић је наредио да се за њих ископају две јаме.

Мештанин села Видушевац Иван Капша је у вези с тим изјавио:

„У свибњу 1941. године дошао је предвечер мојој кући усташа Грегурић Ивана Мате, стар 34 године, кбр. 60 из Видушевца и заповједио да одмах идем копати јаме на мјесту звани Жутак. (...). Те су јаме копане по наређењу Видаковића. Исте вечери копали су нас 60-80 цивила. Ископали смо двије јаме. Једна је била 4 метра широка, а 6 метара дугачка, а друга 2 метра широка и 4 метра дуга. Јаме смо копали по ноћи, а ујутру смо отишли сваки својој кући. Јаме су остале празне и тако су стајале око 10-12 дана. После тога похапшени су људи...”⁵⁵

То је био једини доступан писани податак о истрази злочина на овој локацији, али се још у току и после рата међу сељанима Видушевца говорило о убиствима Срба на томе стратишту.

Око 120 Срба је убијено ноћу 31. јула 1941. године у шуми Кобиљача код Бучице.⁵⁶ Усташе из Бучице, које су предводили Стјепан Шилобад и Матија Рожанковић, су 30. јула ухватиле око 60 људи из Горњег Таборишта, одвеле их у Бучицу и затвориле у школу, где су их испитивале и батинале. Ноћу 31. јула су их одвеле у шуму Кобиљача и поубијале. Само су Лазо Станојевић и Светозар Јовановић успели да побегну. Ту је тада убијено и око 60 Срба из Голиње, срез Вргинмост. (Утврђена су имана само 50 Срба – нап. Ђ. А.). Почонилац тога злочина усташа Рајко Ракас, из места Покупско, хвалио се пред Миланом Граовцем да су жртве биле везане жицом и да су их код јама привођили 10 по 10. Убијани су из пушака. Пошто су били везани два и два,

53 Перо Плочић, родом из Глињског Тртника, пензионисани потпуковник ЈНА, усмена изјава аутору, октобар 1983.

54 АЈ, Ф. 110, Извештај Комисије Окружног НОО Баније, изјава Франца Жужека, записник од 18. 10. 1944.

55 ХАК, фасцикла извода појединачних изјава о усташким злочинима у Кордуну и Банији.

56 Постоји и податак да су глињске усташе 30. и 31. јула ухватиле 72 Србина на подручју општине Бучица (Горње Табориште, Доње Табориште и Доња Трстеница), од којих је је 50 убијено у шуми Кобиљача, а 22 одвезена у Глину, Ђ. Роксандић, појединачан списак жртва.

догађало се да је један од њих пао жив у јаму, да су „врвили у граби као рибе” и да је на њих „испаљен пар рафала”.⁵⁷

У вршењу тога злочина, поред Шилобада и Рожанковића, учествовали су још: Антун Божурић, Стјепан Рожанковић „Крагуљ”, Драган Пеппин Рожанковић, Марко Миленковић, Мирко Штрк, из Доњег Таборишта, Баја Божурић, Срећко Силај, Јосип Шилобад, цестаров син Јосип Дрводелић, Павао Гашпаров Дрводелић, Томо Хрговић, Стјепан Дрводелић из села Драга, Милан Павлов Силај, Стјепан Јантолов Силај, Стјепан Србић лугар из Слатине, бележник Јосип Ваш из Подравине, кројач Јосип Церјак, Рајко Ракас, Јосип Блажинчић из Покупског, Антун и Драган Дрводелић, Младен Дрводелић и Имбро Мравинац.⁵⁸

Комисије које су радиле на утврђивању усташких злочина на територији среза Глина, и поред свих недостатака, обезбедиле су ипак важне податке о покољима у глинској цркви и о убиствима у шикари Латиново. Ти подаци су првенствено резултат рада Комисије Окружног НОО Баније. Део њих представља суштину садржине завршног документа Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Иако ти документи представљају најбољи доказ о недопустивој површности обављене истраге, управо су они, заједно са подацима накнадних истраживања, послужили као добра основа да се утврде битне чињенице: (1) у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице у Глини било је више масовних клања, од којих су само за два утврђени релеватни подаци, док за остала постоје само неки непотпуни и индиције; (2) жртве два утврђена клања били су Срби и искључиво мушкарци са територије среза Вргинност; (3) две групе жртава су у различито време и на различит начин похватане и допремљене у Глину; (4) у цркви је поклан већи део Срба који су похватани у Вргинносту на превару „покрст”, а мањи део поубијан код јаме у шикари Латиново у коју су закопани заједно са лешевима Срба покланих у цркви; (5) ноћу 29/30. јула 1941. године, када су довожени лешеве из цркве, у шикари Латиново су убијани и Срби који су довожени живи.

Расположива документација показује да су сведоци одговарали на уопштена питања о клању у цркви и да је записивано све што су изјављивали, чак и онда кад су им искази били противречни. Изостајала су питања иследника ради отклањања противречности и у случајевима када су сведоци саопштавали тачан датум клања ноћу 29/30. јула, а саопштавали податке о

57 АЈ, Ф 110, дос. бр. 4627, изјаве Лазе Станојевића и Блажа Сучеца Комисији среза Глина 29. новембар 1945; АЈ, Ф 110, дос. бр. 3070, изјаве Стјепана Капац и Милана Граовац Комисији среза Глина 24. октобар. 1944; АЈ, Ф 110, дос. бр. 3070, изјаве Лазе Дражић и Драгице Станојевић Комисији општине Бучица, 24. 10. 1944.

58 Исто.

довожењу Срба из Вргинмоста 4. августа, што је свакако могло и морало бити познато истражитељима. Ево неких од таквих примера.

Жупник католичке цркве Св. Иван у Глини Франц Жужек је изјавио:

„29. 7. 41. год. – датума знадем по црквеним књигама, јер је тога дана забиљежена смрт Будака, усташе, а истог дана је био покољ – кроз град су вожени камионима и аутобусима Срби из околине Вргинмоста, па су доведени у православну цркву из које су их даље водили у Хађер и Прекопу, гдје су их побили. Тога дана мене је један од затворених Срба звао у цркву и ја сам дошавши тамо, видио дупком пуну цркву људи, у којој је све заударало, јер су нужду вршили у цркви, па су неки већ били клонули од лошега зрака. Црквени је намјештај био разорен, а многе ствари су већ фалиле...”⁵⁹

Дакле, Жужек потврђује тачан датум првог покоља, а сведочи о довожењу Срба из Вргинмоста 4. августа, што је била уобичајена пракса бележења контроверзних изјава.

Електричар из Глине Анте Шешерин је такође изјавио да се покољ Срба у глинској цркви десио ноћу између 29. и 30. јула 1941. године,⁶⁰ а потом саопштио тачне податке о довожењу Срба из Вргинмоста 4. августа.

Забележени су искази и других сведока да су видели да камиони и аутобуси цео дан довозе мушкарце из Вргинмоста; да им је било познато да су то Срби који су дошли на тобожњи „покрст”, да их је већина уведена у цркву, а мањи део одмах одвожен на губилиште, да су поједини грађани Глине улазили у цркву и видели те трагичаре у загађеном црквеном простору и друге појединости о клању.

Према томе, поређењем цитираних изјава са другим расположивим подацима о времену и начину довођења Срба у Глину, јасно је да наведени сведоци износе прецизан датум клања Срба који су возом доведени из Топуског 29. јула, а да жртве тога клања приказују Србе који су доведени камионима и аутобусима из Вргинмоста 4. августа 1941. године. С друге стране, ако се пође од чињенице да су Срби који су доведени из Топуског уведени у цркву пред свануће, онда је могуће да грађани Глине нису видели њихово довођење и увођење у цркву, па да о томе нису могли сведочити. Међутим, из цитираних и других изјава ипак се види да су они били добро упознати о свим усташким злочинима на територији Глине и да су то међусобно препричавали. То значи да су ти и други сведоци знали и 29. јула да се у цркви налазе затворени Срби, али да о томе нису сведочили пред члановима Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и његових помагача. Они су се тако понашали јер су очигледно

59 Саопштење бр. 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, лист Борба, 3. марта 1945, стр. 3.

60 Исто.

уочили да се од њих и не траже прецизни подаци и да је управо то за њих олакшавајућа околност, с обзиром да би, прецизним изношењем података, могли рећи понешто чиме би указали и на сопствену кривицу, било због лажног сведочења било због евентуалног учешћа у злочину.

Чланови комисија су, дакле, на основу изјава тих сведока могли да уоче да се ради о Србима, који су 4. августа 1941. дvezени из Вргинмоста и да се вероватно ради о два покоља. Било би неразумно и помислити да чланови тих комисија ни до октобра 1944. нису располагали податком о одвожењу више од хиљаду људи из Вргинмоста у правцу Глине и да би без тога податка могле започети било какву истрагу о усташким злочинима почињеним на територији Глине. Стога су те комисије морале започети истрагу управо на основу података о хватању и одвођења управо тих Срба. Штавише, Котарски народни суд Глине је, усвоје извештају ЗАВНОХ-у од 2. маја 1944. констатовао да су у цркви била два клања.⁶¹ То значи да је др Александар Голдштајн, као секретар Комисије Окружног НОО Баније, морао знати за тај извештај и да му је управо он морао послужити као полазна основа за истрагу усташких злочина на подручју Глине. Ово тим пре што му је он вероватно био аутор или коаутор. Та Комисија је изашла на губилиште у шикару Латиново, обавила увиђај и записнички констатовала:

„З а п и с н и к

састављен на лицу мјесту код Новог Села Глинског дана 3. ХИ 1944. Присутни др Александар Голдштајн, секретар комисије за ратне злочине као прочелник Јован Боројевић, председник Окружног народног суда Баније, Душан Дукић, јавни тужитељ, Ранко Баждар испред војно-судских власти

Комисија је стигла на лице мјеста у 10 сати прије подне, те је установила, да се уз цесту за Ново Село Глинско у удаљености од око 600 м од цесте Глина-Петриња, у једној шикари налазе три јаме, од којих је једна 10,1/2 м дугачка 15 широка. Друга 5 м и 5 шир. а трећа 6 м. и 4. м широка. Јаме су удаљене једна од друге 10 и 6 м. Блаж Шоштарић председник мјесног НОО Кихалац преслушан на лицу мјеста (страница 21) потврдио је, да је то јама у којој се налазе жртве поклане у глинској православној цркви.

Пошто се покусним копањем установило, да је терен подводан, те да се вода излева, а терен одроњава, то је комисија одустала од откопавања јаме, док се временске прилике не поправе и терен не осуши...”⁶²

Међутим, она то накнадно није учинила.

61 ХАК, фасцикла докумената о злочинима на подручју Глине.

62 АЈ, Ф. 110, предмет бр.2933.

Комисија је после у записнике бележила исказе мештана Новог Села Глинског са друкчијим подацима о димнезијама гробних јама. У записнику од 18. децембра 1944. године, о саслушању Петра Виднића, забележила је да су две јаме „по прилици 3 м широке, а 5 м дугачке” и да су копали „једну дугачку по порици 10 м и широку 4-5 метара”.⁶³ У новом записнику од 13. јануара 1945. године, о саслушању Павла Олије, Комисија је забележила да су ископали „једну јаму ширине 2 м, а дуљине 4-5 и дубоку 2 м”.⁶⁴

Комисија је забележила и друге непотпуне и међусобно противречне податке. У изјавама сведока који су сведочили о злочинима у шикари Латиново, забележила је само кратке непотпуне податке и о убијању Срба у Новом Селу Глинском, на парцели Ђурковица (Грађа). Према тим подацима, непосредно после злочина у шикари Латиново, сељанима Новог Села Глинског је наређено да копају јаму у свом селу. (Петар Виднић је изјавио да мисли да је то било „20. истог месеца”, а Мато Шимуновић да је то било крајем јула 1941. године. (То је могло бити само неког дана после 5. августа – нап. Ђ.А.). Они су наводно ископали јаму, која је била широка 2,50 – 3 м, а дугачка 6 м. За време копања јаме из Глине су, око 4 сата после подне, стигла три камиона у којима су већина били жене и деца и наводно свега око пет способних људи, док су сви остатали били старији и неспособни. Међу њима је био запажен један човек без обе ноге. Касније су доведена још три-четири камиона пуни углавном жена и деце. Све жртве су наводно убијане пуцањем из пушака у затиљак. То је, како су изјавили сведоци, био задњи покољ у овоме крају⁶⁵. С обзиром да су усташе приликом одвожења Срба на губилишта у један камион укрцавали по 30 до 40 лица и ако је жртве довозило седам камиона, онда је вероватно да је на овоме губилишту убијено најмање око 210 а највише око 280 Срба, али ни овом приликом није утврђено ко су и одакле.

63 АЈ, Ф. 110, дос бр. 1268.

64 Исто.

65 Записник од 18. децембра 1944. о саслушању Виднић Петра и записник од 17. 1. 1945. о саслушању Шимуновић Мате.

Преношење земних остатака у колективну гробницу⁶⁶

Црквени одбор Глине, на челу са Петром Опајићем,⁶⁷ покренуо је 1946. године иницијативу за откопавање земних остатака жртава усташких злочина у ужој околини Глине и њихово преношење у колективну гробницу. Одбор је планирао да на Погледиху, у глинском српском православном гробљу, на месту порушене црквице Ђурђица, сагради нову са криптом и да у њу похрани земне остатке жртава. Одбор се у томе циљу организовао, започео земљане радове и пронашао неке појединачне и колективне гробнице са више лешева. Међутим, у ту акцију накнадно се укључио Срески народни одбор Глине, на челу са председником Ђуром Ђорковићем. После тога је план Црквеног одбора измењен, па је на месту порушене црквице Ђурђица саграђена колективна гробница (слична базену за купање мање величине) и у њу похрањени земни остаци жртава из 12 колективних и више појединачних гробница. Није утврђено ко је то финансирао, али се претпоставља да је део новца сакупио Црквени одбор, а део дао Срески народни одбор Глине. Физички рад су обавили сељани са територије срезова Глина и Вргинмост. Неки од њих су радили стално уз новчану накнаду. Илија Зинаја је све време руководио тим радовима. Он је у неформалним разговорима са познаницима саопштио низ података до којих се тада дошло. Помоћник шефа Опунмоћства Управе Државне безбедности (УДБ-е) у Глини Симо Петровић је био задужен за безбедност рада и за проналажење гробница, јер се сматрало да он располаже подацима о томе.

Ексхумација земних остатака жртава и њихово преношење у колективну гробницу обављено је у два наврата, 1947. и 1949. године. Године 1947. је довршена градња колективне гробнице, отворено десет колективних и више појединачних гробница, из њих ексхумирани земни остаци жртава

66 Ови подаци су прикупљени на основу усмених разговора са неким учесницима откопавања и преношења земних остатака у заједничку гробницу (Драган Драгојевић, Љубица Драгојевић, Душан Крошњар, Милан Еркман и др), као и података добијених од појединаца који су на сличан начин дошли до њих (Љубан Једнак, Мирко Корица, Милош Масловара и др). Подаци из архивске грађе и из литературе кориштени су само у појединим примерима кад је требало објаснити, допунити и повезати претходна сазнања са сазнањима из акције преношења земних остатака у колективну гробницу.

67 Опајић је грађевински предузимач и једини је од глинских Срба који је дознао да ће ноћу 11/12. маја 1941. Срби бити хапшени, па је тако спасао живот. О томе га је обавестио његов бивши радник Стево Врбанац из Скеле (Ђ. Роксандић, *Усташки злочини*, 285).

и смештени у колективну гробницу на Погледиху. Међутим, иницијатори и организатори тога посла нису били свесни на какве све тешкоће могу наићи и да баш тиме започињу део изузетно значајних истражних радњи, те да такав посао није могућно обављати без учешћа судско-медицинских и правних стручњака. Због тога су наишли на многе тешкоће, па су планирани посао обавили непотпуно и нестручно.

Испоставило се да представнику УДБ-е Сими Петровићу нису били доступни ни до тада познати подаци о усташким злочинима на подручју Глине и да он није могао да пронађе све колективне гробнице, па чак ни оне у селу Јукинац. Хрватско становништво не само да није пружило помоћ, већ је покушало да инсценира разлог за обустављање започете ексхумације. Мештани Новог Села Глинског обављали су пољопривредне радове у Латинову, па су вриском, песмом и циничним добацивањима испровоцирали учеснике отварања гробних јама и изазвали инцидент, који је запретио физичким обрачуном већих размера. Осим тога, мештани села Кихалац, Прекопа и Јукинац су протествовали и захтевали од надлежних власти да забране превозење земних остатака жртава кроз њихова села због ширења неугодног задаха. Због тога је ексхумација била привремено обустављена.

Откопавање и транспорт лешева обављено је крајње примитивно: земни остаци жртава су превозени сеоским колима као било који други растресит материјал. При томе није обезбеђена ни санитарно-хигијенска заштита, нити учешће судско-медицинских стручњака. Зато нису утврђене нити документоване релеватне чињенице о усташким злочинима, какве се обично утврђују таквом судско-медицинском радњом. Тиме су уништене и могућности за накнадна судско-медицинска вештачења. Из судске праксе је познато да се у случајевима насилне смрти и појединца, наређује ексхумација леша ради прибављања података за судско-медицинску експертизу. Судско-медицинска сарадња је, дакле, изостала у време када се радило, или бар требало да ради, на документовању кривице ратних злочинаца којих је у Југославији проглашено око 65 хиљада. Подаци до којих би се тада дошло, на начин општепознат судској пракси, били би изузетно значајни не само за потребе судских органа, него и за потребе науке.

С друге стране, све што је тиме пропуштено онемогућило је да се осамдесетих година утврди више детаља и да се разјасне нејасноће у вези са ранијим сазнањима. Срби углавном нису знали за локације већине гробних јама, а многи појединци нису могли да покажу ни место оних које су видели у току рата, јер је у међувремену на тим теренима дошло до знатних измена. На месту бивших шикара нарасла су висока стабла, сеоски путеви су насути каменом туцаником, а бивше макадамске цесте асфалтиране. Извођењем радова на цестама и путевима нестале су неке кривине, раскопане узвишице

и уклоњено околно шибље. Зато, на пример, Србин из Батинове Косе Никола Носић није успео 1984. године да пронађе и покаже колективне гробнице на територији села Видушевац које је, као 14-годишњи дечак, лично видео 1942. године.

И поред тога, на основу појединачних запажања учесника у отварању гробних јама и каснијих препричавања о томе утврђен је ипак део важних чињеница: пронађено је дванаест колективних и неколико појединачних гробница; утврђен је начин насиља и убиства жртава; нађени су неки документи и делови одеће на основу којих су идентификоване неке од жртава, а тиме и групе жртава којима су они припадали; сазнало се за приближан број откопаних лешева из отворених колективних гробница. Приближан број лешева жртава утврђен је делимично на основу процена учесника у ексхумацији, а делимично на основу познатих података о групама Срба поубијаних на тим губилиштима. Утврђено је, такође, да је већина лешева била полугола и да су посипана кречом.

На граничном делу атара села Маринброд и Ново Село Глинско, у шикари Латиново биле су у три јаме покопане жртве два масовна покоља у глинској цркви и жртве побијене код јама ноћу 29/30. јула и дању 4. августа 1941. године. Лешеви који су се налазили у додиру са земљом или ближе ње били су увелико распаднути, удаљенији од земље су били у блажем степену распадања, док су они у средини јама били цели и подобни за идентификацију од стране њихових познаника. Неким жртвама у јамама означеним на скици са бројем 1 и 2 руке су биле везане жицом. То је био доказ да је реч о Србима који су ноћу 29/30. јула довожени живи до гробних јама и да су ту убијани и покопани. Према уочљивим озледама, жртве су убијане клањем, пушчаним мецима и ударцима у главу тврдим предметима. На основу пронађених делова одеће и неких докумената идентификовани су лешеви неколико Срба са подручја среза Вргиност за које је утврђено да су поклани у глинској цркви или поубијани код јама. Тако је Драган Драгојевић из Чемернице, у јами означеној на скици са бројем 2, по делу одеће препознао леш свога деда Марка, за кога је утврђено да је заклан у цркви ноћу 29/30. јула 1941. године.⁶⁸ Међу учесницима и посматрачима ексхумације причало се да је у једној од јама означених са бројем 1 или 2 нађен некакав документ код једног леша за кога се тврдило да је реч о неком Кличковићу из Трепче.⁶⁹ Пошто су 29. јула 1941. године, међу Србима из општине Бовић и Ласиња, одведени у Глину и тројица Кличковића из Трепче (Ђуро, Миле и Павао), тај податак је представљао доказ да је група тих Срба поубијана у шикари Латиново ноћу 29/30. јула, у време кад су довожени лешеви Срба првог покоља у цркви.

68 Драган Драгојевић, усмена изјава аутору, 29. август 1983.

69 Љубица Драгојевић, усмена изјава аутору, 29. август 1983.

Из гробне јаме означене на скици са бројем 3 извађен је леш Павла Мишчевића из Пјешћанице. Он је идентификован на основу сточне путне исправе нађене у његовом ћемеру. Породица Мишчевић је годинама чувала ту исправу.⁷⁰ Пошто је Павао једна од жртава преваре „покрст“, које су 4. августа 1941. одвезене из Вргинмоста, тај документ је представљао доказ да су се у тој јами налазили лешеви управо те групе.

Према процени Илије Зинаје, у три гробне јаме у шикари Латиново и у једној на парцели Ђурковица (Грађа) било је укупно око 2.000 људских лешева. Међутим, на основу података о броју Срба, за које је утврђено да су поубијани ноћу 29/30. јула, 4. августа и ноћу 4/5. августа, основана је претпоставка да је тај број већи.

У Новом Селу Глинском, на парцели Ђурковица отворена је једна колективна гробница. У њој је, према процени учесника њеног отварања, билио око 200 људских лешева. Комисија Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача забележила је да су ту покопани лешеви жена, деце и понеког старца, који су убијани првих дана после злочина у глинској цркви и у шикари Латиново, а који су довезени из првца Глине у шест до седам камиона. На основу података о времену и правцу из којег су те жртве довожене, извесно је да су то могли бити Срби, који су похватани првих дана августа 1941. године на територији срезова Војнић и Вргинмост и општине Велика Кладуша, а привремено сакупљани у Топуском и одвожени на непозната стратишта.

У селу Прекопа отворене су четири колективне гробнице.⁷¹ Према процене појединаца, из отворених гробница је ископано око 500-600 лешева и утврђено да су ту били лешеви глинских Срба, који су поубијани ноћу 12/13. маја 1941. године. Пошто су се те гробнице налазиле на ораници, преко њих су у међувремену обављани пољопривредни радови, и за њихово тачно место могли су знати мештани хрватских села, првенствено Прекопе. Због тога су организатори ексхумације имали тешкоћа у њиховом проналажењу. Сазнавши за започети посао и за искрсле тешкоће, а у жељи да лично помогне, Душан Ребрача, звани Цетула, родом из Мајских Пољана, отпутовао је у Прекопу из Блињског Кута, где је био командир станице милиције. Кад је уочио да мештани Прекопе избегавају да покажу место гробница, он је, уз строгу претњу, наредио Ивану Гајдеку да покаже место

70 Мишчевић Милош, син Павла, и Мишчевић Павао, унук, усмена изјава аутору, 12. децембар 1988.

71 Дмитар Једнак, земљорадник из Селишта и учесник у преношењу земних остатака жртава у колективну гробницу, изјавио је да је у Прекопи било пет колективних гробница (усмена изјава аутору, 13. август 1985). Према налазима Комисије општине Јукинац жртве су биле закопане у четири, а по неким изјавама и у девет јама.

гробница, а после узвраћене неумесне примедбе и речи Гајдека да је члан КП, уперео је пиштољ у њега, запретивши му да ће га убити ако не покаже где су гробнице. Гајдек је тек тада „помогао” да се пронађу неке гробнице. Ребрача је због таквог свога поступка према томе мештанину Прекопе позиван на одговорност од стране партијских и службених старешина. Према изјави Ребраче, на томе месту су пронађене и отворене четири јаме. Димензија је једне била око 12х6 метара, друге око 8х10 метара, треће око 9х8 метара и четврте око 6х10 метара.⁷²

На основу пронађених докумената и неких предмета, идентификовани су лешеви пекара Илије Летића, Драгослава Томића и још неких Срба, мештана Глине. Код Летића је нађен кожни новчаник, а у њему лични документи и новчаница од два долара са ознаком Б-70909846А, 1928. година. Породица Летић чува ту крваву новчаницу.⁷³

На губилишту у Прекопи нису пронађене све гробне јаме, нити је утврђен укупан број жртава и место одакле су жртве. У литератури и архивској грађи се наводе различите бројке жртава поубијаних на томе стратишту – од најмање 300⁷⁴ до највише 850. Драго Штефанчић и Стево Клобучар наводе да су те ноћи „ухапшена 373 Глињанина”, али да се не зна колико је тада одведено „научника, радника са села и странаца”, па је вероватно ухваћено и убијено око 600 свих заједно.⁷⁵ Срески одбор СУБНОР-а Глине је после рата утврдио поименичан списак од 430 глинских Срба убијених у Прекопи,⁷⁶ али међу грађанима Глине влада уверење да то ипак није потпун податак, с обзиром да није било могуће утврдити имена свих ученика, калфа и лица која су се стицајем околности нашла у Глини кобног 11. маја 1941. године. Постоје индикације да су на тој локацији касније убијана и покопана друга лица.

У шуми Покуле, на месту бившег насеља Рома, које се налази између села Видушевац и Велика Солина, према проценама појединаца, из две колективне гробнице ексхумирано је око 200 људских лешева. Међу њима су били лешеви жртава из глиноског предграђа Пијевци и села Глински Тртник.⁷⁷ Међутим, остало је неразјашњено да ли се ради о једној или о две локације на подручју села Видушевац – о шуми Покуле, или о Жутиим јамама званом Жутак. На ту нејасноћу указују постојећи подаци да су у мају 1941. године хватани Срби на жељезничкој станици, да су довођени у судски затвор, а затим одвожени и убијани „иза Видушевца”, да су тих дана у Жутаку ископане две колективне

72 Душан Ребрача, усмена изјава аутору, 13. 08. 1985.

73 Ђ. Roksandić, у Зборнику: *Sisak i Banija*, 826.

74 Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 166,

75 Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija...*, 848.

76 Službeni Vjesnik SUBNOR Glina.

77 Љубан Једнак према изјави Илије Зинаје и Симе Петровића, усмена изјава аутору.

гробнице и да је Никола Носић 1942. године видео колективне гробнице на подручју села Видушевац. Осим тога, крајем септембра 1941. године у Глину су возом довезени неки људи из Херцеговине. Они су са жељезничке станице камионом одвезени до судског затвора, па је камион „допуњен Србима” из затвора и сви су одвезени на стратиште. Влада уверење да су они убијени у Жутаку,⁷⁸ Остало је, дакле, нејасно и да ли су на томе подручју пронађене и отворене све колективне гробнице.

Две колективне гробнице су пронађене 1949. године у селу Јукинац, код језерца на месту Глиборњак, које је удаљено од Глине око 3 километра. Из њих је, наводно, извађено око 200 људских лешева. Није утврђено ко су жртве и кад су поубијане, нити су комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача оставиле било какве писане трагове о томе губилишту. Утврђено је само да су у једној од тих гробница биле закопане девојке из Херцеговине и да су код неких лешева нађени документи из којих се видело да потичу са територије Банског Грабовца.⁷⁹ Отварањем тих гробница окончана је ексхумација земних остатака жртава на подручју Глине.

Према неким непоузданим проценама појединаца, у колективну гробницу на Погледиху је пренесено укупно око 3.000 људских лешева из више појединачних и дванаест колективних гробница, које су се налазиле на следећих пет локација, и то:

Локација стратишта	Приближно жртава
Шикара Латиново код Новог Села Глинског	1.500
Ђурковица (Грађа) у Новом Селу Глинском	200
Прекопа, село крај Глине	600
Шума Покуле код села Видушевац	200
Глиборњак, село Јукинац код Глине	200
УКУПНО	2.700

Јула 1951. године, у прочељу колективне гробнице на Погледиху постављена је бетонска плоча, на којој је ћирилицом исписан следећи текст:

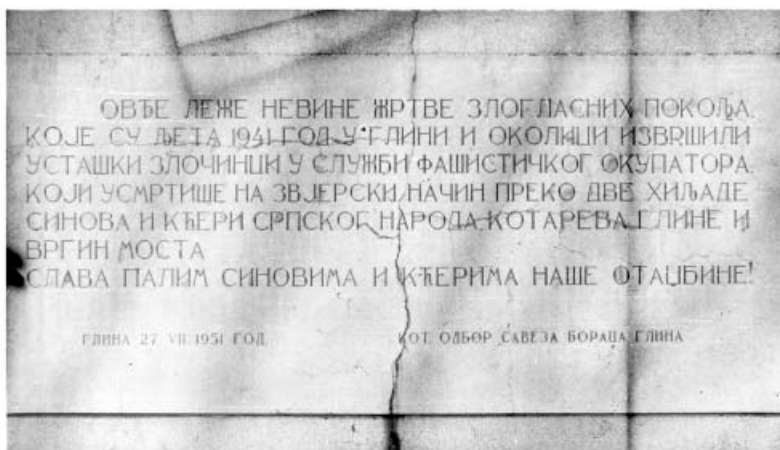
78 Dragan Štefančić i Stevo Klobučar, у Зборнику: *Sisak i Banija...*, 859

79 Љубан Једнак, према изјавама Илије Зинаје и Симе Петровића, усмена изјава аутору.

„ОВЂЕ ЛЕЖЕ НЕВИНЕ ЖРТВЕ ЗЛОГЛАСНИХ ПОКОЉА
КОЈЕ СУ ЉЕТА 1941 ГОД. У ГЛИНИ И ОКОЛИЦИ ИЗВРШИЛИ
УСТАШКИ ЗЛОЧИНЦИ У СЛУЖБИ ФАШИСТИЧКОГ ОКУПАТОРА
КОЈИ УСМРТИШЕ НА ЗВЈЕРСКИ НАЧИН ПРЕКО ДВЕ ХИЉАД
СИНОВА И КЋЕРИ СРПСКОГ НАРОДА КОТАРЕВА ГЛИНА
ВРГИНМОСТА.

СЛАВА ПАЛИМ СИНОВИМА И КЋЕРИМА НАШЕ ОТАДЖБИНЕ!

ГЛИНА 27. VII 1951. ГОД. КОТ. ОДБОР САВЕЗА БОРАЦА ГЛИНА“

(Фото Алекса Крошњар)

Цитирани текст није одговарајући, јер расположиви подаци показују да је у ту гробницу похрањено најмање око 3.000 земних остатака жртава. За српски народ посебно представља увреду уклесана цифра „преко две хиљаде“. Из тога произилази да Срби не знају да то значи свака наредна бројка па до у бесконачност. Ако је творац тога текста мислио да се то односи на сваки број до три хиљаде, онда и то представља грубу подвалу и умањивање за око хиљаду српских жртава.

Колективна гробница је 1969. године личила на мањи базен који је одозго затворен бетонском плочом. Њен изглед је накнадно измењен, јер је одозго насута земља и засађено зимзелено украсно шибље.

Колективна гробница на Погледућу (Фото Алекса Крошњар)

Према томе, 1947. и 1949. године утврђено је пет локација са најмање 12 колективних гробница. Међутим, расположиви подаци показују да нису утврђена сва стратишта нити све колективне гробнице на ужем подручју Глине. У граду и на територији среза Глина само до почетка августа 1941. убијено је „преко 5.000 људи“, а око 8.000 до краја те године. Глински трговац Славко Мрган је изјавио: „Своједобно сам са грађанима рачунао да је у глинском котару убијено по управним властима и уз њихову сурадњу – не убрајајући дакле налете непријатељске војске – око 8.500 Срба и Јевреја свега”.⁸⁰ Пошто на другим местима територије среза Глина не постоје колективне гробнице, изузев у Банском Грабовцу у коју је покопано око 1.200 жртва, реална је претпоставка да је тих 8.000 до 8.500 Срба поубијано на ужем подручју Глине.

На овим губилиштима су убијани Срби из Баније и Кордуна (претежно из срезова Вргинмост и Глина), који су похватани приликом масовних рација и појединачних долазака у Глину или у возу на пропутавању кроз Глину до јесени 1941. године; Срби из Срема и Славоније, те Срби и Јевреји из разних места Босне и Херцеговине који су у групама (понекад по 20 и 40) сукцесивно довођени на суђење пред тзв. покретни пријеки суд. Сви су осуђивани на смрт и погубљени на глинским губилиштима, али је непознато где су покопани њихови лешеве, посебно оних који нису са територије срезова Глине и Вргинмост.

Покретни пријеки суд, који је два-три пута заседао у згради глинског среског суда, у јесен 1941. године, осудио је на смрт око 40 људи из околине Бањалуке. У судски затвор су довођени људи из Херцеговине, Бањалуке,

80 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, записник од 29. 10. 1944.

Бијељине, Крњака, Слуња, Вељуна итд. а једном је доведено и око 20-торо ученика из околице Бијељине старих од 14-17 година. Затвореници су обично ноћу одвођени на губилиште.⁸¹ Међу овим осуђеницима су биле три сестре Јеврејке, један студент из Бањалуке и око 15-20 сељана из Босне. Судском већу је председавао Видњевић⁸². Затим, једна група од око 30 лица из Босне осуђена је на смрт од тзв. покретног пријеког суда. Међу осуђенима су биле две Јеврејке. Павле Лончар је видео да су усташе, кад је та група укрцавана у камионе ради одвожења на губилиште, једној од њих почупале косе, одрезали груди и живу секли.⁸³

Поред смртних пресуда Србима из Босне, међу којима је било и Јевреја, покретни пријеки суд је изрицао смртне пресуде и Србима из Срема, од којих је непознат број био из Вуковара⁸⁴. Постојећи подаци упућују на претпоставку да се међу Србима из Срема и Славоније налазио већи број оних који супокушали да се илегално пребаце преко Дрине у Србију. Могућно је да су се међу њима нашли и Срби које су усташе тамо одводиле присилно, како би их пребациле већи број него што је договорено 4. јуна 1941. године споразумом између влада Трећег Рајха и НДХ.У јуну 1941. године на територији Босне било је око 6.000 Срба, које су усташе довеле ради пребацивања у Србију. Пошто су Немци открили и спречили таква пребацивања преко Дрине,око 4.000 до 5.000 људи, жена и деце нашло се у српским селима среза Бијељина. Међутим, усташке власти су настојале да се што пре ослободе тих Срба, па су их одводили у „више праваца”.⁸⁵ Иначе, за све време окупације Срби су довођени у Глину и убијани на глинским губилиштима.⁸⁶

Сви посмртни остаци жртава нису ексхумирани. Поред цесте у правцу села Мајске Пољане, око 500 до 600 метара од зграде бивше општине Јукинац,

81 Исто, кључар судског затвора Марко Крнић, родом из Видушевца, записник од 26. октобар 1944.

82 Исто, Никола Старчевић записник 18. 10. 1944. Реч је иначе о Видњевић Ивану, Заваље, Бихаћ 1907, који је готово све време рата био председник Покретног преког суда у Загребу. Маја 1945. године је, при покушају бегства у иностранство, ухваћен од стране британских војних власти и изручен југословенским властима, које су га осудиле на смрт (*Тко је тко и НДХ*,416).

83 Павле Лончар, који је до фебруара 1942. године радио као радник код Котарског предстојништва у Глини, АЈ, Ф. 110, предмет бр.2933, Записник од 2. 11. 1944.

84 ХАК, Фасцикла: Терор на подручју Глине, Извештај „О злочинима окупатора и домаћих издајника извршеног путем судских и управних власти НДХ у граду Глина”.

85 *Zločini NDH*, n. d., 156-157.

86 АЈ, Ф. 110, предмет бр. 2933, Изјава глинског жупника Франца Жужека од 18. октобра 1944).

налазе се колективне гробне јаме. Мештанима Мајских Пољана познато је само да су усташе ту убијале Србе у јануару 1942. године и да су пролазници на површини једне јаме видели женску косу и неке делове људског тела.⁸⁷ Реална је претпоставка да је ту, поред осталих, убијено и покопано 115 српских жена, девојака, деце и старца, који су похватани у јануару 1942. године на териториј општине Чемерница, срез Вргинмост, а који се званично воде као жртве поубијане на разним другим губилиштима. Никола Манојловић – који је као 15-годишњи дечак био ухваћен са том групом Срба, а стицајем околности остао жив и целу зиму провео у Глини – уверен је да је сав тај народ поубијан негде у околини Глине.⁸⁸

Испоставило се, дакле, да нису отворене ни све мање-више познате колективне гробнице и да УДБ-а, или барем део њених припадника, нису располагали подацима које је утврдио Котарски народни суд Глине до маја 1944. и Комисија Окружног НОО Баније од октобра 1944. до фебруара 1945. године. О томе много говори само податак да Сими Петровићу, руководећем представнику УДБ-е, није био познат чак ни податак да је око 60-80 цивила из Вудушевца у мају 1941. ископало две колективне гробне јаме у „Жутаку”, нити да је „маса знатижељника” у септембру 1941. године посматрала одвожење од глиноског судског затвора пун камион народа који је наводно највероватње убијен у „Жутаку”. То значи да су од појединих припадника Одељења заштите народа (ОЗН-а), односно УДБ-е, прикривани подаци о усташким злочинима, да ОЗН-а није сарађивала са комисијама за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача и да је површно обављала истрагу над ухапшеним усташама и њиховим помагачима.

Према томе, акција ексхумације жртава није имала свој природни почетак, ток и крај: вођена је неорганизовано, па стога нису пронађене све гробне јаме, нити су пренети сви земни остаци жртава у колективну гробницу на Погледу. Изостанком рада судско-медицинских стручњака и документовања обављених радњи уништене су могућности за налажење података које је једино тада било могућно утврдити. Тако није извршена ни делимична идентификација жртава, подручје са којег потичу, време, начин и место њиховог убијања, нити број ископаних лешева. Појединци су их пребројавали, више из радозналости него из потребе да се то забележи и сачува. Укупан приближан број земних остатака жртава забележен је на основу накнадних сећања појединаца.

На основу обавеза проистеклих из Женевске конвенције акта из 1949. године – у коме стоји да ће се „стране у (ратном) сукобу старати да умрла лица буду пристojно сахрањена, а да им гробови буду поштовани и

87 Ђуро Роксандић, усмена изјава аутору.

88 Никола Манојловић, усмена изјава аутору, 6. март 1989.

груписани према држављанству и тако обележени да се увек могу пронаћи” – у Југославији се одржавају гробља и гробови непријатељских војника. Тако се лепо уређена гробља непријатељских војника налазе у Вршцу, Шкофјој Локи, Загребу, Цељу, Вараждину и другим местима некадашње Југославије. Савезна Република Немачка је стално инсистирала да се гробови њихових војника у Југославији уређују, и они се заиста одржавају чак на начин на који би то чинили њихови најближи сродници.⁸⁹ Међутим, откопане и неоткопане гробне јаме на подручју Глине нису обележене. Већину тих губилишта српског народа готово да више није могућно ни пронаћи.

Изградња нове цркве

Остаци порушене српске православне цркве Рођења пресвете Богородице уклоњени су првих година после завршетка Другог светског рата. Општинске власти Глине су педесетих година конзервирале њене темеље,⁹⁰ претпостављајући вероватно да ће на том месту бити обновљена оскрнављена и порушена црква. Међутим, запуштени плац са траговима разорене цркве представљао је 28 година једно од обележја центра Глине. То је само по себи говорило не само о односу према Српској православној цркви (СПЦ), него и према српском народу. Запуштени црквени плац, који је граничио са тротоаром, није могао да не скрене пажњу пролазника и њихове помисли на страхоте које су се ту догодиле, те да их не наведе на помисао да ли је могућно да за толико година то место није барем уређено, ако већ није одговарајуће обележено и ако није постојала могућност да се на њему изгради нова црква. Ретки оптимисти у српском народу, чак и међу атеистима, гајили су потајну наду да ће ту ипак једног дана бити саграђена нова српска православна црква, па макар она и не служила за обављање верских обреда, али да барем подсећа на српску традицију и на постојање Срба.

Првих послератних година СПЦ ни финансијске тешкоће нису омогућавале да гради нову цркву у Глини, као усталом ни у другим местима. Њене материјалне тешкоће су проистицале и из чињенице да јој је уништена готово сва имовина на територији усташке НДХ. Усташе су само у Горњокарловачкој епархији, од 203 православне цркве и капеле, уништиле 88 и тешко оштетиле 67, тј. преко три четвртине српских богомоља.⁹¹ Комисија за утврђивање ратне штете при Светом архијерејском синоду утврдила је на основу стручне процене да је СПЦ-у током рата 1941-1945. године на

89 Милан Булајић, „Интервју” бр. 96, 1. фебруар 1985, 18.

90 Динко Давидов, *О голготи Срба у (независној Хрватској)*, „Дуга” број 425, 9-22. јун 1990, 40

91 Јеромонах Атанасије (Јевтић), *Од Косова до Јадовна*, путни записи, Београд 1984, 40

подручју НДХ уништено или опљачкано културно-уметничко и историјско благо у вредности од две милијарде и 315.656.950 динара.⁹² Поред тога, црква је Уставом одвојена од државе, па је осиромашена СПЦ остала и без државне финансијске помоћи. То ипак није значило да се она одрекла легитимног права власништва на плац порушене Богородичине цркве и намере да на њему сагради нову. Напротив, кад се за то указала прилика Горњокарловачка епархија је покушавала да од власти Хрватске добије одобрење за градњу нове цркве, али се увек суочавала са одлагањем издавања одобрења, уз углавном неуверљива оправдања.

С обзиром да се ипак није могао наћи правни основ за бесконачно одлагање, надлежне власти Хрватске су почетком шездесетих година одобриле градњу нове цркве у Глини. Међутим, без ваљаног објашњења Српској православној цркви је ускраћено право да нову цркву гради на месту порушене и оскрнављене Богородичине. Тако је, после свих перипетија, нова српска православна црква у Глини саграђена 1963. године на другој локацији, (на црквеном економском дворишту), која се налази позади порушене цркве, на удаљености од око 150 метара. Градња нове цркве је финансирана делом добровољним прилозима српских исељеника из Сједињених Америчких Држава и Канаде.

Нова православна црква у Глини

Када је, уз многе тешкоће, завршена градња нове цркве, сви проблеми ипак нису нестали. Око 500 српских исељеника из САД и Канаде, који су својим добровољним прилозима финансирали градњу цркве, најавили су долазак на њено освештавање. Међутим, власти СР Хрватске су покушале

92 Слободан Милеуснић, *Мученичко страдање Српске православне цркве на подручју НДХ (1941-1945)*, у: *Геноцид над Србима у II светском рату*, 72.

да им то онемогуће ускраћивањем издавања виза. После тога су уследиле интервенције амбасада САД и Канаде у Београду, па је тај проблем доспео на савезни ниво. На крају је нађено „соломонско решење”: Савезна комисија за верска питања саопштила је представницима СПЦ да ће исељеници добити визе, али је при томе скренута пажња да се приликом освештавања цркве и других церемонија у вези с тим не помињу усташки злочини. Та опаска је образложена, на тада уобичајен начин, да би се евентуално помињање усташких злочина могло протумачити као распиривање верске и националне мржње и нетрпељивости. Освештавање нове цркве обављено је на Малу Госпојину (21. септембар) 1963. године. Тај свечани чин је обављен уз присуство српских исељника из САД и Канаде и без помињања усташких геноцидних злочина. Почасно место међу званицама добио је и католички жупник Франц Жужек.⁹³ Њему ту није било места из више разлога. Поред осталог, он је издавао неважеће потврде Србима о покатоличавању и код њих стварао заблуде да ће опстати ако се покатоличе, учесник је, посредно или непосредно, одлуке о рушењу оскрнављене Богородичине цркве, од њега су донесени кључеви Богородичине цркве када је у њу увођена група првог покоља, неискрено је сведочио о покољима Срба у цркви. Уз све то, он је, као што се види из његове цитиране изјаве, био добро упознат ко су водеће усташе у Глини и какве су им намере, али о томе чак ни после почињених злочина није обавестио угрожене Србе. Њему је незаслужено припала таква почаст вероватно на основу дискутабилног убеђења међу преживелим српкињама да је он, преко Степинца, издејствовао пуштање из затвора три стотине глинских Српкиња, које су ухапшене после убиства њихових мушких чланова породице 12/13. маја 1941. године.

Изградња Спомен-дома на месту порушене цркве

Прва идеја да се на месту порушене цркве Рођења пресвете Богородице у Глини подигне споменик потекла је 1960. године. Тадашњи секретар ОК СКХ Глине Гојко Штековић је замолио вајара Момчила Крковића да направи неколико варијанти предлога за споменик жртвама покоља у цркви. Крковић је урадио четири варијанте које су биле, као макета, изложене испред општинске зграде. У неколико наврата вођени су разговори са људима из разних структура о изградњи споменика. Коначна одлука је изостала, јер је преовладало мишљење да је боље да се на месту порушене цркве изгради објект који ће бити од практичне користи, а не споменик који би својим

93 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 530.

ликовним елементима могао да „иритира јавност”. Тако је настала идеја да се на црквишту сагради Спомен-дом са низом корисних садржаја.⁹⁴

На месту оскрнављене и порушене Богородичине цркве 1969. године саграђен је Спомен-дом. Иницијатор за то је био Савез удружења бораца Народно-ослободилачког рата (СУБНОР) Глине. Спомен-дом је грађен по пројекту инж. Франца Хрта из Завода за урбанизам у Сиску. Радове је изводило загребачко предузеће „Хидротехна”. Градња је коштала 3,500.000 тадашњих динара, од чега је 1,5 милион прикупљен од прилога грађана и радних организација целе Југославије.⁹⁵ Дом је пројектован за културне потребе грађана Глине. У њему, поред осталих просторија, постоји и сала за разне свечаности и културно-забавне манифестације. На травњаку платоа испред Спомен-дома постављен је скулптура „Мајка са дјететом”, рад вајара Антуна Аугустинчића. Скулптура са обележјима хрватске народне ношње и дјететом у наручју у ствари симболизује страдања хрватских жена и деце. На платоу је изграђена и мала фонтана, а на простору између тротоара и улаза у зграду Спомен-дома постављена мермерна плоча са уклесаним текстом:

„ИСТИНА ЈЕ НАША КРВЉУ ЗАПИСАНА

БИЛА ЈЕ НЕКАДА НА ОВОМ МЈЕСТУ ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА А 30 ЈУЛА ГОДИНЕ 1941 ОКО 1200 НЕВИНИХ ЉУДИ НАШЛО ЈЕ У ЊОЈ СМРТ ПОД ОШТРИЦОМ УСТАШКОГ НОЖА.

ПРОТИВ ЗЛА И ЗЛОЧИНА УСТАО ЈЕ НАРОД БАНИЈЕ И ПОШАО ТЕШКИМ АЛИ СВЈЕТЛИМ СТАЗАМА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ.

ДАНАС НА ОВОМЕ МЈЕСТУ СТОЈИ СПОМЕН ДОМ ЖРТВАМА ФАШИЗМА, А ПОДИГНУТ ЈЕ ГОДИНЕ 1969. ЈЕДИНСТВЕНОМ АКЦИЈОМ И БРАТСКОМ СОЛОИДАРНОШЋУ НАРОДА БАНИЈЕ И ЉУДИ ШИРОМ НАШЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ДОМОВИНЕ.

4. ЈУЛ 1969”

94 Драган Чубрић и Момчило Крковић, *Страдања Срба у Православној цркви у Глини и рушење споменика*, Београд, 2004, 38-39. (даље: Чубрић – Крковић, н.д.)

95 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 548.

Спомен дом на месту порушене цркве

Свечано отварање Спомен-дома обављено је 4. јула 1969. године, уз присуство високих функционера Федерације и Социјалистичке Републике Хрватске, као и неколико хиљада становника Глине, Вргинмоста и села са територије тих општина. Многи Срби, пореклом са тога подручја, допутовали су и из разних других места Југославије.

Српски народ Баније и Кордуна је са одобравањем прихватио иницијативу да се изгради Спомен-дом на месту порушене цркве, и масовно се одазвао позиву да ту градњу помогне добровољним прилозима, јер је поверовао да ће то бити објект који ће одговарајуће сведочити о језиво суровој смрти њихових сродника и сународника. Међутим, присутни Срби су намењену функцију Спомен-дома и церемонију његовог отварања доживели са великим разочарањем, а кад су то сазнали и видели разочарање су изражавали и Срби који нису били присутни. Породице жртава и многи други људи постављали су питање да ли објект у коме се изводе забавни програми служи одговарајуће успомени на жртве језиво суровог усташког герноцидног злочина. Код њих је изазвало огорчење и накнадно сазнање да је санитарни чвор постављен на месту где је био олтар. Код Срба са територије бивших општина Чемерница и Вргинмост забуну и сумње у добре намере у вези са тим обележјем изазивао је и текст уклесан на мермерној плочи, која је постављена између тротоара и улаза у зграду Спомен-дом. Њима се наметало питање којих је то „око 1200 невиних људи” заклано у цркви 30. јула 1941. године, када им је мање-више било познато барем то да је више од хиљаду Срба одвезено из Вргинмоста после Светог Илије, што значи после

2. августа, те да се после завршетка рата сазнало да су баш они поклани у српској православној цркви у Глини. С обзиром да је кип жене са дететом на платоу испред Спомен-дома симболизовао страдања хрватских жена и деце, уследиле су захтеви да се он измести и пренесе на неко друго место.

Већина Срба присутних свечаном отварању Спомен-дома напустила је Глину са разочарањем и огорчењем због церемоније тога отварања и садржине говора високог званичника СР Хрватске Мике Трипало, јер то није личило успомени на жртве него некој свечаној политичкој манифестацији. Да је то представљено као свечаност показао је и загребачки дневни лист „Вјесник”, који је известио да је у 10 сати одржан „народни збор, на коме је присутне госте и више хиљада грађана поздравио Фрањо Чумпек, секретар ОК СКХ” и да је „главни говорник био Мико Трипало”. „Вјесник” је његов говор парафразирао и, између осталог, известио:

„Мико Трипало, члан Извршног бироа Предсједништва СКЈ, изразио је узбуђење које он и учесници овог великог скупа осјећају присуствујући отварању Спомен-дома на мјесту на коме је прије 28 година убијено више од тисућу најбољих људи, жена, дјеце – припадника српског народа на Банији.

Пошто је говорио о разлозима који су у другом свјертском рату довели до тог брзог расула бивше Југославије и усташке напоре да заувјек заваде Србе и Хрвате, Трипало је рекао да су у позадини монструозних усташких покоља над српским становништвом налази жеља да се српски народ гурне у братоубилачки рат и да се иста таква реакција изазове код српског народа. Жељели су ставити непремостиви зид између Хрвата и Срба који су у тим крајевима одавно живјели заједно. Усташки покољ над српским становништвом у 1941. и четничке акције истребљења Хрвата и Муслимана добили су такве размјере да се излаз у оно вријеме тешко називао”.⁹⁶

Међутим, „Вјесник” је изоставио из Трипаловог говора управо оно што је био један од разлога за дубоко разочарање присутних. Уместо подсећања на чињенице о покољима Срба у тој цркви: начин хватања и уморства жртава, порекло и програм усташа извршилаца тога злочина и осуде њихове геноцидне политике, Трипало је говорио као приликом сваке политичке манифестације. Пошто је то било време препознатљивих појава шовинистичко-сепаратистичке политике коју је повео тзв. масовни покрета у Хрватској, а он у њему био један од главних актера, Трипало је свој говор подесио управо томе политичком тренду. Тако је уопштено подсећао на „усташке покоље над српским становништвом у 1941. години”, као да их касније није било, и на „четничке акције истребљења Хрвата и Муслимана”. Говорио је о четницима у Банији пред масом окупљеног српског народа, од којих већина четника ни на фотографији није видела. Његов говор је у суштини био посвећен критици односа у Краљевини

96 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 458-549.

Југославији и оптужбама „утњетачке великосрпске буржоазије”. Трипало је на крају, помињући жртве глинске цркве, констатовао: „И оправдани гнев хрватског народа довео је до тога да је и овде пала крв”.⁹⁷ У томе говору се лако могла препознати Трипалова жеља и намера да усташке геноцидне злочине прикаже као освету због тобожњег утњетавања хрватског и осталих народа у Краљевини Југославији.

Време изградње и намењена функција Спомен-дому, као и садржина говора Мике Трипала, који је децембра 1971. године смењен са свих партијских и државних функција због шовинистичко-сепаратистичке политике, дали су повода за претпоставке да је само у глави неких политички утицајних личности могла настати сулуда идеја да се такав Спомен-дом гради на месту порушене српске православне цркве у којој је извршено клање недужних људи. Испоставило се ипак да ништа од тога није било случајно. Накнадна се показало да ни Трипало није случајно изговорио скандалозне речи, већ да је то било омаловажавање српских жртава. То је потврдила и присутна Савка Дабчевић-Кучар, председник ЦК СК Хрватске, која је на крају Трипаловог говора пред присутним званичницима бестидно рекла: „А сад може да почне ђускање”.⁹⁸ Уосталом, Спомен-дом је и пројектован као дом културе, па је постао место за организовање забавних приредаба и других скупова. Каснија дешавања су потврдила циљ такве његове изградње и поступака високих функционера СКХ приликом отварања.

Оснивање Спомен-музеја и градња Спомен-обележја

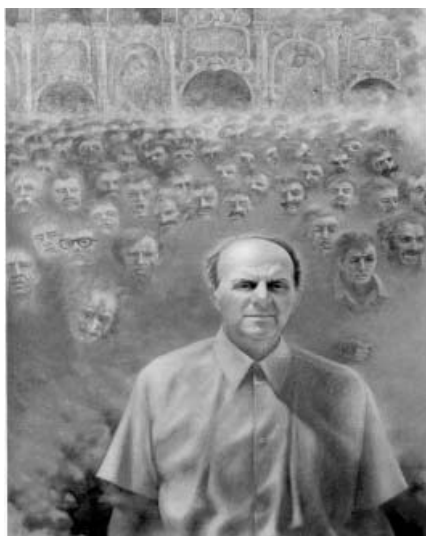
На иницијативу Општинског одбора СУБНОР-а и осталих друштвено-политичких организација и грађана Глине, Скупштина општине Глина је јануара 1985. године донела одлуку о оснивању Спомен-музеја у Спомен-дому Глина. Скупштина је именовала чланове Главног и Извршног одбора Спомен-музеја и поставила им задатк да „утврде композицију сталне музејске поставе, да организују и воде све послове око довршења Музеја”. За чланове Главног одбора именовала је председнике свих друштвено-политичких организација, а за председника народног хероја генерал-пуковника Станка Бјелајца. За председника Извршног одбора именовала је професора Ђуру Војновића, а за секретара Славка Једнака.⁹⁹ У Извршни одбор Спомен-музеја су укључени и представници Општинског одбора СУБНОР-а Вргинмост Сава Поштић и Невенко Полимац.

97 Аутор ове књиге био је присутан, и чуо те речи.

98 Чубрић – Крковић, н.д., 39

99 Писмо Општинског одбора СУБНОР-а Глина и Извршног одбора Спомен-музеја приложеног уз молбу која је упућена радним организацијама за доделу новчане помоћи.

Општински одбор СУБНОР-а Глина и Извршни одбор Спомен-музеја обратили су се 15. фебруара 1985. године на више адреса радних организација у Југославији с молбом да дају новчану помоћ за оснивање Спомен-музеја у Спомен-дому Глина. Из текста молбе и писма уз њу, види се да им је био задатак да организују и воде све послове око довршења Музеја, да је Главни одбор Спомен-музеја утврдио концепцију сталне музејске поставе са конкретним тематским подручјима; да су до тада успешно приведени крају послови прикупљања историјске грађе; да је систематизација те грађе и рад на изради сценарија и пројекта сталне музејске поставе у току; да предрачунска вредност Спомен-музеја износи тадашњих 10,000.000,00 динара и да је планирано да се Спомен-музеј отвори 4. јула 1985. године. Иницијатори ове акције су се, и пре озваничене иницијативе, у лето 1984. године, усудили да разбију зид ћутања о покољима у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице и одлучили да њено место обележе видљивим ликовним знаком незаборава, па су у томе циљу повели разговоре са ауторима идејног пројекта Спомен-обележја.¹⁰⁰

Љубан Једнак, рад Драгана Чубрића
(преузето из Чубрић-Крковић, н.д.)

До децембра 1985. године прикупљени су углавном сви музејски експонати и око два милина динара. Део планираних послова обављен је 1986. године. У унутрашњости Спомен-дома изложени су музејски експонати: документи о развоју радничког и комунистичког покрета у периоду 1918-1945. године, оружаног устанка, партизанских јединица, народне власти, омладинског покрета, ЈНОФ-е и АФЖ-а и о терору у периоду 1941-1945. године на подручју среза Глина, а испред Спомен-дома измештен Аугустинчићев кип жене. Са музејским предметима нису изложени спискови жртава, како је било планирано.

До таквих промена и застоја у роковима извршења планираних задатака дошло је, вероватно, због тога што се чланови Главног и Извршног одбора Спомен-музеја нису строго држали постављеног задатка – „да организују и воде све послове око довршења Музеја” – него су приступили значајним изменама и на отвореном простору, што је иначе дуже времена било оспоравано. На захтев људи из Одбора за изградњу Спомен-обележја,

100 Чубрић – Крковић, н.д., 38-39.

академски вајар мр Момчило Крковић, академски сликар Драган Чубрић, академски вајар мр Мирјана Јуришић и сарадник архитекта Јован Росић радили су готово три године на изради идејног пројекта који је комисија Сабора Социјалистичке Републике Хрватске упорно критиковала и мењала, вршећи нескривену опструкцију у нади да ће аутори пројекта одустати. Ипак је искристалисана коначна верзија коју су „сви” прихватили.¹⁰¹

Када је започела акција Главног одбора Спомен-музеја међу грађанима Глине појавила су се мишљења да не би требало вршити планиране измене у Спомен-дому. Противници тога плана су објашњавали свој став да је неразумно улазити у тако скуп посао у постојећој тешкој економској ситуацији у земљи и да би у томе случају био онемогућен даљи рад биоскопске сале. Говорили су да би онда требало затворити биоскопску салу јер да би било „незгодно” да ради биоскоп уз постављене спискове жртава, али да није могућно дозволити затварање биоскопске сале. То је код иницијатора планиране измене изазвало страховање да је реализација започетог посла озбиљно доведена у питање.¹⁰²

„Мишљења међу грађанима Глине” и покушаје да се спречи преуређење Спомен-дома потекли су из државног и партијског врха Хрватске. Улога главног арбитра у томе додељена је Милутину Балтићу, Србину из Селишта код Глине. Он је оштро критиковао план оснивања Спомен-музеја и пројекат Спомен-обележја у и код Сопомен-дома у Глини. У једном разговору у Карловцу истицао је да ће отићи у Глину и „да ће их све разјурити”. После тога боравио је у Глини и одржао састанак са челницима друштвено-политичких организација.¹⁰³ Његова интервениција није успела, јер су започети радови ипак настављени.

Иницијатори изградње Спомен-обележја су се договорили са академским сликаром мр Драганом Чубрићем и академским вајаром мр Момчилом Крковићем да пројектују и ураде Спомен-обележје у оквиру Спомен-дома. Њихов предлог идејног пројекта Спомен-обележја разматран је и 10. септембра 1985. године на састанку у Спомен-дому. Састанку су, поред осталих, присуствовали и представници ЦК СК Хрватске Божо Бек и Маријан, чије презиме састанку присутни писац овога текста није запамтио. Њихово присуство је имало за циљ да индиректно упозоре иницијаторе изградње Спомен-обележја да да то није пожељно и да је ЦК СК Хрватске веома заинтересован за сваку евентуалну измену функције Спомен-дома у Глини. Они су узели учешћа у расправи, али су, као и остали учесници, износили неке небитне примедбе. Оставили су утисак, као и још

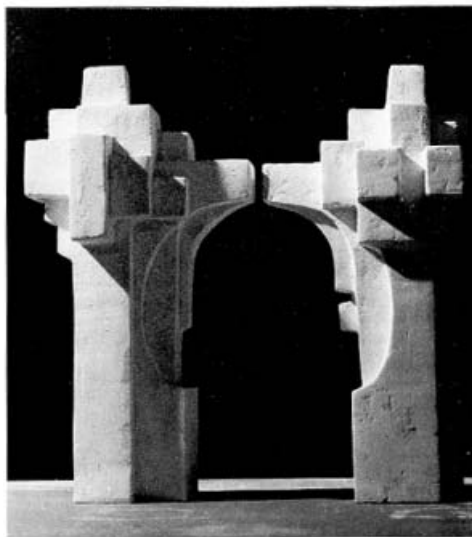
101 Чубрић – Крковић, н.д., 39-40.

102 Милош Масловара, усмена изјава аутору 05. 09. 1985.

103 Масловара, Балтић је најавио такав састанак, исто

неки учесници у расправи, да су у ствари начелно против таквог пројекта. Закључено је ипак да аутори, на основу изнетих примедба, припреме коначан пројекат, да се он поново размотри у октобру 1985. па да се онда са ауторима потпише уговор.¹⁰⁴

После многих оспоравања, идејни пројекат Спомен-обележја је ипак прихваћен. Тако је, после 50 година од покоља Срба у цркви, Глина добила одговарајуће Спомен- обележје као видљив знак незаборава. Идејни пројекат споменичког решења садржи у свом концепту инвентивне ликовне елементе који визуелно дочаравају трагедију невиних људи доведених у глинску цркву 1941. године.¹⁰⁵

Двери

На око три метра удаљености од улице постављена је дводелна скулптура „Двери” која, како наводи њен аутор мр Момчило Крковић, академски вајар, асоцираулау цркву. Двери „својим достојанственим растом постају пролаз из спољно свакодневног света у унутрашњи свет меморијала, пролаз осећајни, мисаони и стварни”.

После уласка кроз „Двери” бочно од депресије амфитеатралног трга постављена су два разуђена зида, „зидови нарикаче”. У нишама ових зидова као на грудима нарикача постављено је око двадесет квадратних метара бронзаних плоча са рељефним словима и именима

1567 жртава злочина у глинској цркви. У вези са наведеним бројем тих жртава неопходно је учинити две напомене. За толики број имена је било предвиђено пројектом, а уписано их је 1560. Одбори СУБНОР-а нису ваљано утврдили ове спискове па су се на њима нашли и они који нису поклани у цркви, а изостављени они који јесу. Но, о томе ће посебно бити речи.

Кроз централни део комплекса Спомен-обележја постављена је црна гранитна стаза, „стаза туге”, која у свом току пролази од улице па све до краја улазног хола зграде Спомен-дома.

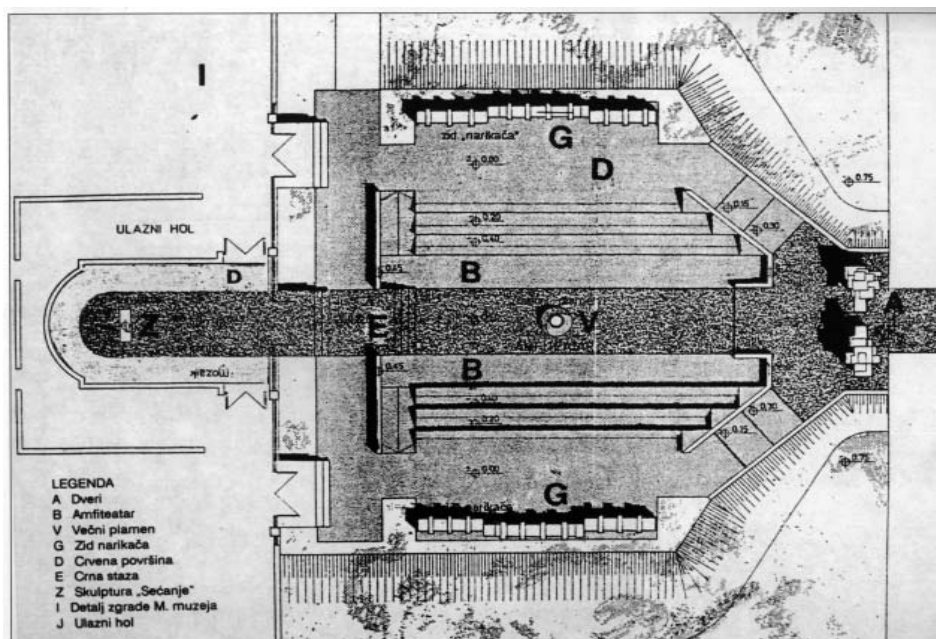
Завршни део меморијалне композиције смештен је у централни хол Спомен-дома. Два бочна зида као и централни апсидни (3x6м; 54м²)

104 Лична белешка аутора овога текста, који је присуствовао састанку.

105 Чубрић – Крковић, н.д., 40, 44-45.

Збивања после покоља у цркви

осликани су сценама инспирисаним догађајима у техници мозаика. Лева зидна површина садржи масовну сцену насилно и на превару доведених људи на „покрст” а на другој страни је слика са призорима њиховог трагичног окончања. На фронталном апсидном зиду је ликовна композиција са приказом порушене цркве и стиховима Јуре Каштелана: „Ми знамо како рана пече и како боли нож. Истина је наша крвљу записана”, као и две бронзане плоче са текстом изјава усташког целата Хилмије Берберовића и преживелог сведока Љубана Једнака.

Троделна композиција за мозаик „Крвави покрст“ Срба
у православној цркви у Глини¹⁰⁶

106 Делови троделне композиције добијене су љубазношћу аутора композиције, господина Драгана Чубрића.

Плоче су уграђене на „зидове нарикача” последњих дана месеца јула 1995. године. А 29. јула 1995. године на 54-годишњицу злочиначког чина, спољашни део Спомен-обележја је био завршен, док је троделна мозаичка композиција величине 54 метра квадратна за ентеријер остала у Београду и чекала следећу прилику да буде укомпована, чиме би Спомен-обележје било онако како је пројектом замишљено. На Св. Илију 2. августа 1995. године задушну службу Божију служио је Његова светост патријарх српски господин Павле. После службе он је освештао плоче са именима жртава уз присуство великог броја грађана.

Како пише мр Момчило Крковић: „Овом светом месту, Глини, судбина је, изгледа, додељена да буде место брисања трагова и заборављања, место у коме се из генерације у генерацију догађају злочини над Србима и покушава доказати супротно, да тих злочина није било. Господин Владимир Шекс, високи хрватски дужносник, у једном говору цинично је констатовао да оно што се десило при оргијању разуларених хрватских националиста 1941. године ‘напухан проблем’ и да је све то обична ‘жидовска измишљотина’”.¹⁰⁷

Међутим, Спомен-обележје, као видљив доказ покоља у цркви, опстало је веома кратко. Наишла је хрватска војска која је, уз рушење Републике Српске Крајине у акцији „Олуја”, порушила и тек подигнуто Спомен-обележје жртвама геноцида.¹⁰⁸ Хрватске власти су после очистиле све остатке, испред зграде Спомен-дома, засејале траву, вратиле Аугусинчићеву скулптуру и на згради, уместо текста Спомен-дом, исписале нови – „Хрватски дом”.¹⁰⁹ Тако је дефинитивно потврђено да су идејни творци изградње Спомен-дома у Глини, главни говорник на његовом отварању Мико Трипало и рушиоци тек освештаног одговарајућег Спомен-обележја имали исте циљеве – да избришу све трагове који би могли сведочити о усташким злочинима над српским народом.

¹⁰⁷ Исто, 46.

¹⁰⁸ Исто.

¹⁰⁹ Десно од главног улаза, изнад кога је натпис „Хрватски дом”, налази се и натпис „Књижница и читаоница”.

Озваничене полуистине, неистине и заблуде

Српском народу Баније и Кордуна је још у току рата било углавном познато да су усташе од 1941. до 1944. године починиле многе тешке злочине над Србима у Глини и њеној околини. То су била уопштена и непотпуна сазнања о убиству Срба мештана Глине, Срба похватаних на подручју општине Топуско крајем јула и у Вргинмосту 3. августа 1941. године. Тврдило се углавном да су сви поубијани, а као места убиства помињани су Прекопа, Хађер, Маринброд и „Жутак” и Видушевац. Говорило се да су неки Срби поклани у српској православној цркви у Глини. Тек после завршетка рата потврђена је истина да су неки Срби поклани у цркви. Појединци су понешто сазнали на основу сведочења Љубана Једнака и од учесника у ексхумацији посмртних остатака жртава и њиховог преношења у колективну гробницу, али ни то није било познато већини Срба у Банији и Кордуну. Праву истину нису знали чак ни аутори који су писали о тим усташким злочинима, док су неки од њих избегли да саопште све што им је било познато. Све у свему, потврђено је једино да су многи Срби поубијани у Прекопи и да је било клања у цркви. Историјском памћењу о тим усташким злочинима за главне сведоке остављени су полуистинити и неистинити текстови који су, од 1951. до 1980. године, уклесани у камене плоче, штампани у Енциклопедији Лексикографског завода, у уџбенику Загребачког универзитета и у неким мемоарским књигама.

У одредници Глина Енциклопедије Југословенског лексикографског завода ФНРЈ у Загребу, поред осталог, пише: „Априла 1941. после капитулације Југославије усташе су 10. и 11. V. поубијали све Србе изнад 12 година и комунисте, а 3. VIII стријељали 1260 Срба из глиноског среза...”¹¹⁰

У цитираном тексту је готово све неистина. Истина је да су Срби мушкарци из Глине изнад 12 година старости похапшени 11/12. маја, а поубијени 12/13. маја 1941. године у селу Прекопа код Глине. Ако је неко од њих и био комуниста он је убијен само зато што је био Србин, јер тада нико од Хрвата комуниста није страдао. У Глини се 3. августа 1941. није догодио ниједан масовни злочин, па је онда неистина да је тога дана стрељано 1260 Срба из глиноског среза. Тачно је да је најмање 1060 Срба¹¹¹ из Среза

110 *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, Zagreb 1967, 550.

111 Ради прецизности, ваља нагласити да су утврђена имена 200 Срба који су поклани у цркви 29/30. јула, док је један избегао смрт у цркви, побегло из јаме између лешева покланих у цркви и убијен после неколико дана на граничном делу територије између села Шаторња и Глине. Утврђено је такође да је од 1.038 Срба одвезених

Вргинмост заклано у српској православној цркви у Глини ноћу 29/30. јула и ноћу 4/5. августа 1941. године. Додуше, постоје само неки подаци и индиције и о другим клањима у цркви.

На мермерној плочи постављеној између тротоара и зграде Спомен-дома у Глини био је уклесан текст који је већ цитиран.

Евидентно је да је тај текст, који је раније цитиран, уопштен и да не одговара ни чињеницама које су биле познате чак и површно обавештеним грађанима. Из њега се не види да су жртве Срби, а извршиоци усташе изроди хрватског народа. Он је остављао могућност за изражавање сумње у истинитост. Тако се могло тврдити да је и број жртава преувеличан, јер „око 1200 људи” одједном није могло стати у цркву, па их толико није могло бити ни поклано једне ноћи. Штавише, у литератури постоје и други текстови који неистинито сведоче о покољима Срба у Богородичиној цркви у Глини и које је неопходно предочити.

У августу 1989. године, општински одбори Савеза бораца НОР-а Вргинмоста и Глине, утврдили су следећи текст који је, уместо напред цитираног, био уклесан на плочи испред Спомен-дома када је вршено његово преуређење у Спомен-обележје:

“Српску православну цркву Рођење Богородице у Глини, која је овдје изграђена и посвећена 1826. године, усташе претворише у крваво стратиште српског народа, у времену од 29. јула до 3. августа 1941. године.

Илинданску пјесму и молитву замијенише ударци ножа, крикови страве и ужаса. У овом геноцидном злочину, непознатом у историји цивилизације, извршеном на светилишту, усмрћено је 1564 мушкарца с подручја Кордуна, Баније и Босанске Крајине.

Хтјели су пред иконама, крстом и олтаром затрти живот, културу, дух и вјеру народа.

Крв је милила преко црквеног прага, да негдје у дубинама земље окује и спржи притајено сјеме злочинаца”.¹¹²

Међутим, ни тај текст није одговарајући. Он такође пружа могућност за разна нагађања, као што су: да ли је толико људи истовремено могло стати у цркву (а није), ако није, онда где су сакупљани и како су одржавани у животу од дана хапшења 26. јула до 3. августа, да ли је било могућно

из Вргинмоста 4. августа 1941. године 857 заклано у цркви 4/5. августа, а осталих 181 поубијана 4. августа у шикари Латиново. Наведених 1.038 Срба било је могуће исказати само бројчано – колико их је заклано у цркви а колико у шикари Латиново, али не и поименично.

112 Прву верзију овога текста аутор је добио августа 1989. године од тадашњег председника Скупштине општине Вргинмост Дмитра Обрадовића, а цитирани текст са незнатним исправкама од Душана Крошњара, члана Одбора за подизање споменика жртвама усташког терора у Чемерници, 14. 10. 2002. године.

постепено хапсити и доводити људе у цркву, и бројна друга питања. Код толиких нејасноћа може се ставити под сумњу поименично утврђени списак од 1564 жртве које потичу са тако широког недефинисаног простора као што су Кордун и Банија. Тај број није сагласан ни са бројем 1560 имена исписаних на бронзаним плочама које су смештене у нише зидова „нарикача”. Овај текст је, као и сва друга обележја која су постављена од 1985. до 1995. године, уништен после прогона српског народа 1995. године у операцији хрватске војске „Олуја”. Њега је вредело поменути и због тога што је понуђен као званично утврђена „истина” о покољима у цркви баш у време када су биле утврђене и публиковане углавном битне чињенице о тим злочинима, саопштене на међународном научном скупу у Српској академији наука и уметности октобра 1991. године.

У уџбенику Државноправна историја југословенских земаља XIX и XX вијека, за студенте Универзитета у Загребу, као илустрација ратних злочина против човечности које су вршили окупатори и њихови домаћи помагачи у окупираној Југославији, пише и следеће:

„Ноторно је наиме, да су окупатори и њихови домаћи помагачи код таквог уништавања југословенског становништва примјењивали драстичне суровости и сваковрсна нечовјечна средства, да су организирали многа мучилишта (...) и масовна уништавалишта (...), надаље да су организирали масовна уништавања људи (као на. пр. код т. зв. „‘покрста’ Срба принудно преузетих у католичку цркву или као што то показује на пр. покољ 800 Срба из околине Глине у глинској цркви извршен ноћу 27. на 28. јуна 1941. и др). Та и многа друга недјела говоре о крајњој суровости, коју су окупатори проводили у Југославији над становништвом (...), да су на много мјеста избијали болесни садизми (...). Било је познато, да су окупираном Југославијом јурили различити ‘кољачки’ одреди, који су уништавали читава насеља, палили мјеста, пљачкали итд...”¹¹³

Цитирном тексту намењена је улога важног сведока историје због тога што се нашао у уџбенику за студенте, чија је обавеза да га уче, запамте и преносе на друге. Али, није истина да је у цркви поклано 800 Срба и да су они из околине Глине. Истина је да је поклано најмање 1057 Срба само са територије среза Вргинмост. Затим, покољ у глинској цркви није извршен ноћу 27. и 28. јуна 1941. године, него ноћу 29/30 јула и ноћу 4/5 августа 1941. године. Термином „домаћи помагачи окупатора” одговорност хрватских усташа је пребачена и на друге „домаће помагаче окупатора”, каквих је било на територији Југославије. У конкретном примеру, као уосталом и у низу

113 Ferdo Čulinović, *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka*, II, Zagreb 1959, 358-359 (даље: Čulinović, *Državnopravna historija*). Ова књига је писана „првенствено” за „наставне потребе”, како је нагласио сам аутор; стр. 355-356.

других, хрватске усташе су маскиране, па ће се за касније генерације научника изгубити као да нису ни постојале.

Зборник радова саопштених на научном скупу у Глини 1984. године под називом „Glina, glinski kraj kroz stoleća”, изложен је у Спомен-музеју као један од важних музејских експоната. Текст предговора тога Зборника увек може бити први при руци и важан сведок о Глини и њеној околини, а он Глину слави као „партизанску престоницу Хрватске у 1944. години”, док о клањима Срба у српској православној цркви и убиствима глинских Срба у Прекопи нема ни речи.

Цитирани текстови, изузев донекле оних који су уклесани у камене плоче, остали су углавном непознати широј јавности; за њих је могао знати једино ужи круг лица која су их користила за научне или политичке манипулације. Зато је, поред осталог, било могућно да се озваниче многе полуистине и неистине о тим злочинима: да се створи опште уверење да је у цркви био само један покољ, да су у њој поклани и неки Срби који су поубијани на другим стратиштима и, обратно, те да се неки Срби који су поклани у цркви званично воде као жртве других губилишта.

На територији среза Вргинмост, општина Топуско, од 26. до 28. јула, поред мушкараца, ухапшено је и 12 жена и девојака, 1 девојчица и 1 дечак, али они нису одвезени у Глину нити су ноћу 29/30. јула заклани у цркви заједно са мушкарцима који су похватани тих дана. У општини Ласиња је 26. јула ухваћено 17 Срба, а 29. јула у општини Бовић 67, од којих 1 жена и 1 човек из општине Чемерница (село Буковица) и 4 из општине Ласиња (село Трепча). Ових 84 Србина, који су похватани у Бовићу и Трепчи одвезени су у Глину истог дана кад су и похватани. На територији среза Глина је тих дана, међу осталима, ухваћено 47 Срба који су наводно поклани у глинској цркви.¹¹⁴ Због хватања и одвођења у Глину у време када је извршен први покољ у цркви, ових 146 мушкараца, жена и једна девојчица се званично убраја у укупан број жртава покланих у глинској православној цркви. Међутим, од тога броја у глинској цркви није заклано 66 Срба са територије општине Бовић, 21 са територије општина Ласиња, 1 општина Чемерница и 47 са територије среза Глина. Могућно је једино да су оних 12 жена и девојака, 1 девојчица и 1 дечак са територије општине Топуско и неки Срби са територије Баније поклани у цркви али само после 5. августа. Јер, током дана и ноћи 29. и 30. јула у глинску цркву нису увођена друга лица, изузев мушкараца који су допремљени возом из Топуског. У цркву се, такође, ни 4. августа нису могла увести лица из других места, јер ни сви довезени из Вргинмоста нису могли у њу стати.

114 Ђуро Роксандић, поименичан списак жртава на територији среза Глина – две свеске. У списковима постоји само податак да су ти Срби поклани у глинској цркви, али недостоју подаци о дану и месту хватања, времену и начину одвођења у Глину и о њиховом убиству

Насупрот томе, тридесет Срба, углавном из Топуског и околних села, који су похватани 28. јула 1941. године, званично се воде као жртве убијене у логорима Јадовно (29 људи) и Јасеновац (1 човек). Те заблуде су настале на основу лажи које су шириле домаће усташе о чему је већ било речи. Међутим, многе чињенице говоре да је тих 30 Срба заклано у глинској цркви ноћу 29/30. јула 1941. године.

Остали примери умањивања и прикривања усташких злочина

Подаци о покољу у Богородичиној цркви у Глини показују да угрожени српски народ није случајно остао без сазнања о усташком програму и претњама њихових првака да ће га истребљивати. Они такође показују да су постојале намере и настојања да се умање и прикрију усташки злочини над српским народом и да су се оне појавиле кад и најава и почетак вршења усташких геноцидних злочина. Поред података: о раду комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, Конгресу правника антифашиста Хрватске у Глини, укидању свих комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, одлуци Савезног извршног већа о попису жртава рата од 1941. до 1945. године, оцени Савезне комисије да обављени попис није потпун и да је у то послужило као тобожњи разлог за стављање забране коришћења целокупног материјала о делимично обављеном попису, постоје и други примери о намерама и настојањима да се умање и прикрију усташки геноцидни злочини. Стога је нужен посебан осврт на те примере.

У селу Цодани, које се налази у пределу званом Црна локва, на територији среза Војнић, 19. и 20. септембра 1941. године одржана је Прва конференција делегата НОП-а Кордуна и Баније. Конференцији је присуствовало 20 делегата, међу којима најистакнутије партизанске вође Кордуна и Баније: Иво Рукавина, Већеслав Хољевац, Срећко Манола, Стјепан Милашинчић-Шиља, Милутин Балтић, Ранко Митић, Станко-Ђаница Опачић, Роберт Домани, Раде Булат, Васиљ Гаћеша, Душан Ливада, Драгић Брујић и други организатори устанка у Кордуну и Банији. Иво Рукавина, Срећко Манола и др Саво Златић присуствовали су као представници оперативног руководства Окружног комитета КП Карловац. Главна тема Конференције било је питање организовања оружане борбе против окупатора и њихових помагача. Усвојени су ставови да би требало разоружавати талијанску војску, ликвидирати пљачку у малим одредима, подузимати акције уз обавезну штедњу муниције и да треба прећи на вишу фазу војне организације. Делегати су усвојили Резолуцију и Проглас. Резолуцијом се упозорава на „крвава клања која су

вршиле усташе у овом крају”, а у Прогласу су наведени неки злочини које су починили “Хитлер, Мусолини и слуге Павелића са франковачком господом”, па је, између осталог, наведено: „Људи су се допремали у цркву и тамо убијани и мучени”. Осим тога, делегати су се Прогласом обратили Србима, Хрватима и муслиманима, присташама ХСС-а, Сељачке заштите, СДС-а, комунистима и свим родољубима да се прикључе НОБ-у”.¹¹⁵ Међутим, присутни српски делегати нису уочили да им је тиме саопштено само толико да је било клања у српској православној цркви у Глини и других усташких злочина. Они нису били свесни да су остали без праве истине о у историји незабележеним злочинима, какви су били усташки покољи Срба у Богородичиној цркви у Глини, и да су чак понижени позивом да им се прикључе присташе ХСС и Сељачке заштите, управо они који су створили НДХ и вршили геноцидне злочине над Србима, Јеврејима, Ромима и „непоћудним” Хрватима.

Анализа саопштених уопштених података о усташким злочинима и друга сазнања показују да је ОК КПХ Карловац тада поседовао и више конкретнијих података о покољу Срба у српској православној цркви у Глини и о усташким злочинима који су, крајем јула и почетком августа 1941. године, извршени над српским народом у Банији, Кордуну и Цазинској крајини. Евидентан је и покушај да се осудом усташких злочина и манипулисањем разним полуистинама и непрецизностима сакрије права истина. О томе сведочи незнатно скраћена садржину Обавештења број 2 Окружног комитата Комиunistичке партије Хрватске у Карловцу за август 1941. године, у коме пише:

“Стипендист талијананског фашизма, Павелић, доведен је уз пратњу талијанских тенкова у Карловац и онда пребачен у Загреб, да се окупа у крви рањене и по фашизму окупиране Хрватске. Под заштитом својих господара – талијанских и немачких фашиста – започео је Павелић са франковачком господом клање људи, жена и деце у котаревима: Глина, Вргин Мост, Слуњ, Велика Кладуша, по Босни, Лици и осталим деловима Хрватске. Оваквих звјерстава, какве су вршили ти – крвљу опијени фашистички стрвинари – Павелићеве усташе, не памти историја.

У котару Глини побијено је по прилици 2.600 људи,¹¹⁶ у котару Војнић 960 људи, у Вргин Мосту 200 људи, у Великој Кладуши 2700 људи; тај број пење се на 6.460 мужава, жена и дјеце до половине мјесеца коловоза. После тога клали су људе, жене и дјецу у опћини Бовић на Цреварској страни, Вргин Мосту и осталим околним.

115 Milan Bekić – Ivo Butković – Slavko Goldštajn, *Okrug Karlovac 1941*, Zagreb, 1965, 140-143; Mile Dakić, *Povezanost NOP-a Korduna i Banije 1941. godine*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, 351- 352.

116 Усташе су само од 24. јула до 3. августа 1941. убиле 2225 Срба са територије среза Вргинмост.

Попаљена су читава села и опљачкано све што је у њима нађено. То су жртве фашистичких издајица, без оних који су отпремљени у Госпић, а у Госпић су одпремљени читави влакови људи, жена и дјеце. Код Огулина бацани су мушкарци, жене и дјеца, полумртви, претходно на звјерски начин мучени. На овако побацане људе у провалију је бацан експлозив и бомбе. У овим звјерствима се је нарочито истакао неки усташа звани Чаруга”...

У међунаслову Обавештења број 2 ‘Методe убијања и мучења’ пише: „Усташки мајор из Глине дао је отпремити похватане мушкарце, жене и дјецу у цркву. Тамо су настала звјерска мучења. Највеће уживање мучитељима бијаше ножевима зарезивати људима врат и онда пухати короз отворену вену све дотле док нису жртви набрекле очи. Другима су пак забадали бајунете међу ребра и полако окретајући турајући све дубље, док их нису тако усмртили. Мајке су морале гледати најпре смртне трзаје своје дјеце, па да онда и оне дођу на ред и у најтжим мукама издахну.

Усташки мајор Видаковић досјетио се код тога и на материјалну пробитачност клања. Он је дошао до закључка да је штета одјела јер се оно може продати. Зато је после поклане прве групе остале дао свући и тако голе клао. Од прве групе дао је женама убијених мушкараца опрати закрвављена одијела а онда их продавао под старе крпе. Новац и осталу имовину опљачкали су усташе колективно и онда палили куће да би тако приметили траг пљачке.

Осим тога су одважани у шуму Ковиљачу (Требало би да пише Кобиљача – нап. Ђ.А.). Путем су их тукли. На мјесту гдје су мајке требале свршити суђења су настављена. Људи су везани жицом постројавани у десетине и вјежбани чучањем и дизањем из лежећег става, код тога садистичког вјежбања по такту су их мучили и тукли. Тек после потпуне изнемоглости, клали су их у рамена које су сами ископали.

Таква мучења вршена су и у шуми Лоскуња, код Иванић млина у Великој Кладуши (Погрешно, требало би да стоји на територији среза Војнић, а не у Великој Кладуши – нап. Ђ. А.), поклали су преко 2.000 жена и дјеце. Многе мајке полуделе су гледајући убијање њихове дјеце. Једна мајка убијена једног дјетета – рањена и сама у главу – побегла је. Неколико дана је у лудилу по селима лутала, а да је нико није умео примити нити јој помоћи. Она је служила за страшило осталом свијету и била узор новог поретка каквог мисле увести у Европу Хитлер и Мусолини и њихови крвави сатрапи.

Зашто су вршена ова клања? Фашистички разбојници навалили су на имовину и вјековна огњишта српског живља у Хрватској. Њих је требало по налогу Хитлера и Мусолинија раселити у логоре и отпремити под земљу. И зато што сељаци нису напустили одмах своје домове, фашистичка банда извршава казнене експедиције, хвата људе и звјерски их коље.

То клање и убијање људи нису примјенили само над српским живљем, већ су то учинили исто над Хрватима и муслиманима. Разлика је само у томе што су међу Хрватима и муслиманима клали и убијали напредне раднике и сељаке, так су код српског живља клали све од реда”.¹¹⁷ На крају овога текста се наводе кратки цитати неких усташких законских одредби.

Цитирани текст и са свим својим непрецизностима и полуистинама показује да је ОК КП Карловац био добро информисан о усташким геноцидним злочинима крајем јула и почетком августа 1941. године на територији Баније, Кордуна и Цазинске крајине, па и шире. Истина је, на пример, да је усташки мајор из Глине Видаковић (реч је о усташком таборнику Николи Видаковићу) заиста био један од организатор хватања на превару и клања Срба у глинској цркви, да је са жртва скидана одећа, а после продавана или дељена кољачима. У тексту је наведен чак и детаљ који су могли знати само непосредни усташки кољачи – да су „зарезивали људима врат и онда пухали кроз отворену вену” – што иначе није забележено у ниједном од расположивих докумената о покољима у глинској цркви. Евидентно је такође да су били познати и да су у цитираном тексту наведени истинити примери усташких злочина: да су жртве одвођене на губилишта везане жицом, да су постројаване у десетине и одвођене до је гробних јама и мучене пре убијања, да су полумртви мушкарци, жене и деца бацани у природне шпиље, да су их клали и убијали у ракама које су сами ископали. Затим, биле су познате и наведене територије на којима су стварно извршени злочини над српским народом: „Глина, Вргин Мост, Слуњ, Велика Кладуша, по Босни, Лици и осталим деловима Хрватске”, као и понека од локација: шума Кобиљача и Лоскуња и село Цреварска Страна. Тачно је и да су Срби вазовима одвожени у Госпић и убијани на губилишту Јадовно.

Међутим, у Обавештењу број 2 изнете су полуистине, неистине и нетачни називи познатих губилишта. Шума Кобиљача код Бучице означена је као шума Ковиљача; село Цреварска Страна код Вргинмоста означено је као некакво брдо у Бовићу; шума Лоскуња са познатим губилиштем у Ивановић јараку код Крњака, који припада територији Војнић, означена је као губилишта у Великој Кладуши. Укупан број жртава на територији Баније, Кордуна и Цазинске крајине последњих десет дана јула и првих десет дана августа 1941. године вишеструко је већи од наведених 6.460. У цитираном тексту нису наведени конкретни подаци о многим озлоглашеним губилиштима из тога периода, као што су: Бански Грабовац и шикара Латиново на територији среза Глина; Дугачка Лука, Бобић Обала, Ђон, Каурић Јарак на територији среза Вргинмост; Рудинка, Гавге, Лађевачки јелик, Близница, Грабовје, брдо Главица, природна шпиља „Шпајерка” (требало би да пише „Шпејарка”, нап.

117 Миодраг Максимовић, „Политика”, Београд, 10. 2. 2002, 18.

Ђ.А.), Кремен и друга на територији среза Слуњ. Могућно је да ОК КПХ Карловац тада није знао за злочине на ширем подручју Цазинске крајине (на губилиштима Гаревике, Уљевите баре и Церавци, вртача код Заваља звана Делић јама и друга), али је реална претпоставка да су му могли бити познати барем подаци о злочинима на губилишту Мехино Стање код Кладуше где је убијено око 4.100 Срба само са територије Кордуна, с обзиром да је познато губилиште у Ивановић јараку код Крњака, који припада територији Војнић, означио као губилишта у Великој Кладуши.

Цитирани текст садржи констатације којима је у целом послератном периоду замагљивана суштина усташке политике и њихових геноцидних злочина. То се, поред осталог, односи и на тврдњи да је „Павелић са франковачком господом” започео вршење злочина. Називање усташа франковцима стављано је увек у функцију одбране творца правашко-усташке политике Анте Старчевића. Тако је кривица Хрватске странке права, трансформисане у усташку терористичку организацију, пребацивана на франковце по којима је то име добила само симболично по именима њених вођа Јосипа Франка, Старчевићевог наследника, и Јосиповог сина Ивана Франка, а Павелићевог претходника. Тврдње да су „фашистички разбојници” вршили наведена клања и навалили на имовину и вековна огњишта српског живља у Хрватској, које је требало „по налогу Хитлера и Мусолинија раселити у логоре и отпремити под земљу”, имале су за циљ да се усташе представе као шака страних послушника и изрода хрватског народа, а не да су то чинили на основу идеолошке основе и програма њихове организације.

На Првом заседању АВНОЈ-а, које је одржано у Бихаћу 26. и 27. новембра 1942. године, партизански вођа у Кордуну и већник АВНОЈ-а Станко Ћаница Опачић запазио је да говорници из свих крајева, па и они из Хрватске, величају само НОБ, а да нико не помиње усташке злочине, чак ни оне на периферији Бихаћа, где се налазило губилиште на коме је убијено и закопано најмање око 12.000 српских лешева. Због тога се непланирано јавио за реч. Говорио је о усташким злочинима на Кордуну и Банији. Присутни су његов говор поздравили снажним аплаузом. Но, кад је одлазио са говорнице и наишао испред Владимира Бакарића, члана ЦК КП Хрватске, он га је повукао за блузу и иронично му рекао: „Да си извео кобилу и приказао као наш поклон Титу, још би ти боље плескали”. (Реч је о кобили коју је делегација Хрватске довела и поклонила Јосипу Броз Титу – нап. Ђ.А.) Ћаница је отишао и сео зачуђен незнајући зашто му је то речено. Кад га је после за то упитао, Бакарић му је одговорио само: „Не ваља истрчавати пред руду”, одмахнуо руком и никада није хтео објаснити разлог своје ироничне примедбе.¹¹⁸ Али, Ћаница тада, а вероватно ни много година касније, није могао ни помислити да није пожељно говорити о усташким злочинима над Србима.

118 Станко Опачић Ћаница, *Србин у Хрватској*, Београд 1989, 61.

Новембра 1943. одржана је Трећа конференција КПХ за округ Карловац, који обухвата територију Кордуна (са срезом Вргинмост који је административно припадао Банији) на којој су усташе починиле бројне геноцидне злочине над српским народом. На конференцији су третиране разне теме о тадашњој ситуацији у округу. Изношени су статистички подаци о: чланству и комитетима КПХ, становништву, сеоским, општинским и среским одборима, организованим женама и организацијама жена, омладини обухваћеној разним активностима, радним бригадама и батаљонима, певачким хорovima, глумачким групама, домовима омладине... Саопштен је и податак да је од тифуса оболело 21.212 људи, а да је од тога умрло 3.325 лица¹¹⁹. У раду Конференције учествовао је и секретар ЦК КП Хрватске Андрија Хебранг. Он је, између осталог, истакао као један од проблема дезертерство у Кордуну и указао на „скретања према четничкој опасности и скретања према реакционарној клици из врхова ХСС-а”. Нагласио је „да су по неке организације скренуле са партијске линије баш по најважнијим унутрашњим питањима наше земље” и додао: „Четници и Мачекова клика, то су наши главни унутрашњи непријатељи, далеко већа политичка опасност него усташе који су компромитирани”.¹²⁰ Међутим, тада нису изношени бројчани подаци о усташким злочинима, иако је до тада у Кордуну убијено око 95 одсто Срба од укупног броја убијених током Другог светског рата. Само на територији среза Вргинмост до краја 1943. године убијено је 6.960 Срба, од укупно 6.991 убијених у току Другог светског рата.¹²¹

Истрагу о покољу у Богородичиној цркви у Глини и другим усташким злочинима на њеној територији званично је водила Комисија Округног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, а носилац свих послова тих истрага био је Срески народни суд Глине, на челу са др Александром Голдштајном, који је стекао поверење у извршавању задатака добијених из ЗАВНОХ-а. Похвале њиховом раду потврђене су и на међународном научном скупу у Глини октобра 1984. године када је саопштено да је Котарски народни суд Глине „био добро организиран” и да су резултати његовог рада били „добра основа за успјешан рад Конгреса” правника антифашиста Хрватске. Поред осталог је саопштено:

„Котарски народни суд Глине установљен је 5. II 1944. године, а до тада је судску функцију обављао суд при Управном одјелу НОО-а Глина. Организацијом правосуђа руководио је у то вријеме А. Голдштајн, који је као тајник Управног одјела, према упутама ЗАВНОХ-а, уредио нарочито

119 Đuro Zatezalo, Treća konfrenција KPH за округ Karlovac 1943, Karlovac 1979, 77, 85, 94, 95 i 110.

120 Zatezalo, isto, 210.

121 Baić, n. d., 280-281.

судску управу (увођење уручбених записника и др). Котарски суд Глине интензивно је радио током 1944. године. У извештајима Окружног НОО Баније упућеним ЗАВНОХ-у, исказује се податак да је тај суд одржавао свакодневне расправе. Од грађанскоправних предмета највише је било спорова око враћања изгубљене стоке, док су у области кривичног судовања најучесталији деликти били крађа и одлазак на неослобођени териториј. Котарски народни суд Глине успјешно је сурађивао са позадинско-војним властима, а тајник тог суда био је у сталном контакту с општинским судовима Глинског котара, који су такође успјешно дјеловали”.¹²²

Евидентно је, дакле, да Котарски народни суд није водио истраге и судске процесе првенствено против усташа извршилаца геноцидних злочина у Глини и њеној околини, које спадају међу највећа губилишта Срба у Југославији за време Другог светског рата, већ се највише бавио споровима „око враћања изгубљене стоке” и „судовањем” по деликтима „крађа и одлазак на неослобођени териториј”.

Из судске праксе је познато да истраге трајају више месеци, а неке и више година, када је у питању насилна смрт и само једног људског бића. Међутим, истрага усташких геноцидних злочина на подручју Глине вођена је само од октобра 1944. до фебруара 1945. године, па није ни било могућно обавити потпуну истрагу о изузетно тешким кривичним делима као што су клања људских бића у цркви и друга масовна убиства. Зато Комисија Окружног НОО Баније није утврдила ни неке најосновније чињенице, што јој је иначе био главни задатак. Тако је остало нејасно чак и то да ли је у цркви било једно или више масовних клања и да ли је то било у току једне ноћи или је трајало сукцесивно више ноћи и дана. Она то није констатовала, иако је забележила податке који су јој то омогућавали. То је могла учинити зато што је Александру Голдштајну било познато да је Котарски народни суд Глине – у свом извештају ЗАВНОХ-у од 2. маја 1944. године, под насловом „О злочинима окупатора и домаћих издајника извршеног путем судских и управних власти у НДХ у граду Глина” – констатовао да се „није могло установити точан број закланих у глинској цркви” а да је „установљено да је клање вршено на два пута”.¹²³

Поводом извештаја Котарског народног суда Глине ЗАВНОХ-у неопходно је учинити неке напомене. Прво, аутор извештаја, или барем коаутор, био је вероватно др Александар Голдштајн. Извештај је писан за потребе ЗАВНОХ-а, па је могао и морао бити доступан Земаљској комисији Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. И поред тога, два клања Срба у глинској цркви нису констатована у извештају

122 Kisić-Kolanović, *Nova pravna misao...*, 381.

123 ХАК, Фасцикла докумената „Терор на подручју Глине”.

Комисије Окружног НОО Баније, чији је секретар био управо др Александар Голдштајн, у извештају Земаљске комисије Хрватске, нити у Саопштењу бр. 33 Државне комисије. Према томе, аутори тих докумената су, неко због незнања, а неко очигледно намерно, прећутали резултате истраге Котарског народног суда Глине о покољима у глинској цркви.

Комисија Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и његових помагача је, уз више нелогичности, у свој извештај унела конфузне и немогуће констатације. Она је забележила податак да је клање у цркви било ноћу 29/30. јула 1941, а све друго показује да су жртве били Срби који су у Глину довожени 4. августа 1941. године. Остале су и друге нејасноће које могу да послуже за манипуласање да се такав злочин није ни догодио и да је то измишљено. У ту сврху може да послужи чињеница да се о покољима у глинској цркви стално говори и пише у једнини и са различитим датумима извршења, да је остало нејасно ко су и одакле жртве и слично. Поред очигледног немара, Комисија свој задатак ни стручно није ваљано обавила. Иако је њен секретар др Александар Голдштајн правник, она није одговорила на свих девет питања „златног правила криминалистике” {1. „Ко” (се нешто догодило), 2. „Шта” (се догодило), 3. „Где” (се догодило), 4. „Када” (се догодило), 5. „Ко” (је извршилац), 6. „Како” (је извршио), 7. „С чим” (је извршио), 8. „Са ким” (је извршио), 9. „Зашто” (је извршио – мотив извршења)}. Њему није било непознато ни то да су у таквим истрагама веома битне радње ексхумација, обдукција и идентификација ексхумираних лешева.

Комисија Окружног НОО Баније покушала је чак да неистином и невешто умањи усташку кривицу и да одговорност за хватање Срба у Вргинмосту 3. августа 1941. године пребаци и на команду италијанске окупационе војске. О томе сведочи следећа њена констатација:

„Обзиром на то да је у то вријеме хапшења близу 2000 Срба у Вргинмосту била Талијанска окупаторска власт, то се за погибију ових 2000 људи – међу којима се налазе жртве глинске православне цркве – имаде сматрати одговорним италијанска војска односно команда, која је изручила усташама Јосипу Мисону и Никици Видаковићу хапшенике, иако је знала за злодјела усташа према Србима, те су ови морали споменутој команди оправдати свој захтев за изручење тих људи који су аутобусима и камионима превезени у Глину”.¹²⁴

Цитираном констатацијом су изречене две ноторне неистине. Прво, у Вргинмосту никада није одједном ухапшено „близу 2.000 људи”. Истина је да се 3. августа 1941. године у Вргинмосту окупило око 2.200 Срба и да их је тога дана ухваћено 1032 и њима прикључено 6 раније ухапшених. Друго, у Вргинмосту

124 ХАК, копија дела документа Комисије Окружног НОО за Банију који потиче из Архива Хрватске.

се 3. августа 1941. није налазила италијанска окупациона војска. Она је отишла из Топуског, територија среза Вргинмост, 27. јула 1941. године. При томе, ваља нагласити да је влада усташке НДХ одлучила да започне „чишћење” Срба на Кордуну, одмах после планираног одласка италијанске војске да не би била сведок њихових геноцидних злочина, као што се у ствари и догодило.

Комисија је, дакле, понудила само једну конфузно сročену информацију, која се не може сматрати званичним завршним документом о истрази, а још мање као пресуда инкриминисаних геноцидних злочина на територији Глине. Са оскудним подацима из истражних радњи Котарског народног суда Глине и Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и његових помагача нису били упознати чак ни водећи припадници Опумоћства Одељења заштите народа (ОЗН-е, касније УДБ-е) у Глини, органа чија је дужност била и да прикупља податке о кривичној одговорности ухваћених усташа и њихових сарадника. То показује и податак да помоћник шефа Опумоћства УДБ-е у Глини Симо Петровић није могао да покаже све појединачне и колективне гробнице чак ни 1947. године, када су ексхумирани и преношени земни остаци жртава у колективну гробницу.

Сада није утврђено како је извештај Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и његових помагача доспео до истоимене Државне комисије и ко је извршио коначну редакцију. Може се само претпоставити да је то учинила Земаљска комисија Хрватске. Без обзира како је било, чињеница је углавном да је Државна комисија почетне и непотпуне налазе Комисије Окружног НОО Баније, у скраћеној верзији и са незнатним допунама, објавила у листу Борба од 3. и 4. марта 1945. године као свој завршни документ – Саопштење број 33. То значи да је и завршни документ Државне комисије за утврђивање злочина окупатор и његових помагача непотпун и нејасан, да садржи само неке основне податке из тек започете истраге изузетно тешких усташких злочина, те да је у појединостима противан правним нормама и пракси. То, поред осталог, показује Саопштења број 33 из кога се види да је Државна комисија прогласила за ратне злочинце усташе чији ни идентитет није утврдила, међу њима и двојицу само по основу њиховог презимена – Опенхеим, за кога је сада утврђено да је немачки официр шеф Техничког одјела са боравком у Сиску, и „усташки пуковник Ролф”. С обзиром да је реч о усташком пуковнику Томиславу Ролфу, који је био познат грађанима Глине, постојала је могућност да се већ тада утврди његов идентитет и све битне чињенице о одговорности за покоље у Богородичиној цркви у Глини.

За тај неодговоран и нестручан рад одговорност пада на све који су наручили и писали Саопштења број 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача. Објективно су одговорни и потписници таквог документа – председник Државне комисије др Душан

Недељковића и др Иван Гргић, јер нису обезбедили стручно мишљење о документу пре него што су ставили своје потписе на њега. Др Душан Недељковић је био професор филозофије на Филозофском факултету у Београду, па је морао знати да није компетентан да цени стручну страну папира на који ставља свој потпис и да је био дужан да прибави стручно мишљење о томе документу од изузетног кривично-правног и историјског значаја. Уосталом, др Гргић је био правник и адвокат.

И поред очигледно само започете и површне истраге, Саопштењем број 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, марта 1945. године је затворен досије о усташком злочину геноцида над Србима у српској православној цркви у Глини. Пред крај и после завршетка Другог светског рата вођена је истрага над неким од ухваћених извршилаца ових злочина, али су тада утврђене чињенице непознате, јер су записници о тим саслушањима остали у документацији војно-истражних органа у Хрватској. Појединци су накнадно утврдили поименичне спискове жртава, за које је сада доказано да су у два наврата поклани у глинској цркви. Неки од аутора су својим објављеним мемоарским текстовима обелоданили понешто на основу личних сећања и сећања других савременика тих геноцидних злочина. Незнатни детаљи су утврђени и 1947. године на основу сведочења учесника ископавања земних остатака жртва похрањених у колективну гробницу.

Овом приликом није утврђено ни да ли је Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача водила самостално неку истрагу о покољима у глинској цркви пре или после објављивања Саопштења број 33 Државне комисије. Углавном, расположива архивска грађа показује да је та Комисија, разним полуистинама и неистинама, својим извештајем унела још више конфузије од оне коју садржи Саопштење број 33 Државне комисије. То довољно илуструју описи и квалификације кривичног дела тројице утврђених ратних злочинаца за клања Срба у глинској цркви. Тако у одлуци о утврђивању злочина окупатора и његових помагача Земаљске комисије Хрватске број 1767/45 за злочинца под 3х број 690 пише:

“Злочинац: Јурковић Иван, усташа из Топуског

Жртва злочина:

Симо Мајсторовић 35 година стар, земљорадник из Вргинмоста, и неустановљено велик број, неколико стотина из Вргинмоста и околине.

Кратак опис и квалификација злочина:

Злочинац Јурковић Иван учествовао је у масовном хапшењу Срба из Вргинмоста и околине извршено 27. VII 1941. године и са великим бројем осталих усташа у спровођењу похватаних жртава у Глину, гдје су сва

поменута лица била у православној цркви после звијерског злостављања, поклани и поубијани.

Појединости о злочину:

Крајем мјесеца српња 1941. стигла је у Топуско једна група усташа омладинаца из Загреба, која је дана 28. истог мјесеца отишла из Топуског у Вргинмост.(...) почела је вршити масовна хапшења мирног становништва по Вргинмосту.

Исти су покупили пар стотина лица која су позвали да се окупе ради масовног покрштавања, са обећањем да ће после тога уживати сва права као и остали грађани. Кад су прикупили велики број мештана одвели су их камионима у Глину и све доведене затворили у православну цркву у Глини. Ту су затвореници били претходно на најужаснији начин мучени и злостављани, док коначно између 29. и 30. истог мјесеца нису били поубијани и поклани.

У православној глинској цркви поклано је и поубијано већ прије тога велик број Срба и 'непоћудних елемената' из Глине, Топуског и околних мјеста.

Међу осталим многобројним зликовцима, који су учествовали при овим масовним хватањима, злостављању, покољу и убиствима утврђено је, исказом свједока Мајсторовић Савке, да је тим дјелима присуствовао и при свим тим извршењима активно учествовао и злочинац Иван Јурковић.¹²⁵

Под Зх број 890, поред осталог, пише:

“Злочинац:

Симеон Ивица, усташа, котарски предстојник у Глини, сада у бјегству у иностранству.

Жртве злочина:

800-900 Срба из Глине, Топуског, Вргинмоста и околице.

Кратак опис и квалификација злочина:

Наводи се да је Симеон учествовао код припремања и организовања масовних покоља Срба у Глини у лето 1941. године.

Појединости о злочину:

Пише понешто као за Ивана Јурковића, а у суштини слично као образложење Саопштења бр. 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача.¹²⁶

Под Зх број 890 постоји одлука сличног садржаја и за злочинца др Јураја Ребока,¹²⁷ који је у време покоља у глинској цркви био усташки стожерник у Петрињи.

125 ХАК, Кутија I, документи о усташким злочинима на територији Глине.

126 Исто.

127 Исто.

Цитиране одлуке Земаљске комисије Хрватске представљају резултат рада какав не познаје правна теорија и пракса. Усташким злочинцима је изречена тешка осуда, иако нису утврђени њихови основни идентификациони подаци и елементи инкриминисаног кривичног дела: конкретни подаци о жртвама, тачно месту и време извршења злочина, извршиоци и мотив. Оно што је Комисија записала о томе састоји се од полуистина, неистина и противречних констатација. Тако у одлуци Зх број 690 пише да је, злочинац Јурковић учествовао у масовном хапшењу Срба из Вргинмоста и околине извршено 27. VII 1941. године, а да је група усташа омладинаца из Загреба која их је хапсила отишла из Топуског у Вргинмост „28. истог месеца”. Затим, жртве су „Симо Мајсторовић 35 година стар, земљорадник из Вргинмоста”, и „неустановљено велик број, неколико стотина из Вргинмоста и околине”. Међутим, Симо Јакова Мајсторовић је рођен 1913. (био је стар 28 а не 35 година), земљорадник је из села Буковица, ухваћен је 3. августа 1941. године у Вргинмосту заједно са још 1032 Србина са територије општина Вргинмост и Чемерница, чији је идентитет такође утврђен. Као сведок цитираних навода именована је Савка Мајсторовић. Реч је о Симиној супрузи која је несумњиво знала да њен супруг стар 28, а не 35 година и да није земљорадник из Вргинмоста, него из села Буковица.

Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача није констатовала тачно време и начин хватања наведених жртава, ни тачно време и место њиховог убиства. Истина је, на пример, да су ноћу 29/30. јула у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице поклани Срби са територије општине Топуско, који су појединачно похватани у својим селима од 26. до 28. јула, а да је Симо Мајсторовић ухваћен 3. августа у Вргинмосту на превару „покрст”, и заједно са 1032 Србина, одвезени су у Глину 4. августа, да их је 857 заклано у Богородичиној цркви ноћу 4/5 августа 1941, а остали поубијани 4. августа у шикари Латиново. Или, извршиоцем злочина је означен Јурковић Иван, усташа из Топуског, чији ни основни идентификациони подаци нису утврђен, нити је идентификована „група усташа омладинаца из Загреба”.

Према томе, одлуке Земаљске комисије Хрватске писане су само про форме. То, поред осталог, показује податак да се уз одлуку о утврђивању др Мирка Пука за ратног злочинца на списку саучесника налазе Јуре Муретић и Јанко Корак,¹²⁸ који су одлуком Државне комисије утврђени за ратне злочинце, што се види из њеног Саопштења број 33.

До пуне истине о усташким злочинима геноцида над Србима није било могућно доћи у условима владајуће политике да је „великосрпска буржоазија” угуњавала остале народе и код чињенице да су готово сви Хрвати по разном

128 НАК, fascikla dokumenata o ustaškim zločinima na teritoriji Gline, Prilog broj 2.

основу били дужни да положи усташку заклетву, која их је обавезивала на чување тајне. Тако су и Хрвати са територије Глине чували тајну, бавили се Србима и указивали на неку њихову „кривицу” чак и онда кад су сведочили о усташким злочинима над њима и изражавали тобожње згражавање.

У одлуци Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача под Зх бројем 690, о којој је већ било речи, пише и следеће: „У православној глинској цркви поклано је и поубијано већ прије тога велик број Срба и ‘непоћудних елемената’ из Глине, Топуског и околних мјеста”. Тиме се ипак потврђује да су у Богородичиној цркви била барем два покоља.

Милан Деспот, Хрват, грађанин Глине, члан Среског комитета КПЈ у време злочина над својим суграђанима Србима, у тексту на задату тему „Глина 1941. године”, који је публикован 1971. године, цитира изјаве сведока учесника у копању и затрпавању гробница. Те изјаве садрже олакшавајуће околности за сведоке какве се не сусрећу ни у њиховим исказима забележеним у записницима комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. Осим тога, он њихова сведочења преноси тако као да је реч о трагичарима из неког романа, а не о лицима која су била стражари и усташки водићи, копала јаме и затрпавала лешеве, те пљачкала одећу и обућу жртава. Ево каква сведочанства Деспот оставља историји, на пример, о хватању и убиству глинских Срба:

„... Почасна стража тој великој смрти од три стотине живота била је присилно натјерана готово стотина глинских грађана Хрвата који су морали те ноћи ‘чувати стражу’ док су усташе ишле од куће до куће да извлаче ужаснуте жртве и да их заувјек одводе од њихових жена, дјеце, мајки...

Но, свједоци тог стравичног догађаја нису могли шутјети. Један са страже и један са закопавања мртвих, мој сусјед Ђуро Силај и знанац из Јукинца млинар (...) дошли су већ рано ујутро к мени кући: ‘Ја сам био на стражи код затвора и гледао како их одводе у камионе два по два, руку одстраг. Пролазили су до камиона кроз дворед стражара усташа који су кундацима сваког још ударали уз најпогрдније псовке’ – говорио је то Силај и сам ужаснут, мада не и са жаљењем..

Прича другог свједока још је језивија: ‘Сељаци су се први дан разбјежали кад су натјерани да копају јаме. Други је дан дошао Никица Видаковић с усташком пратњом. Ишао је у села, пријетећи наговарао људе, плаћао и опијао да доврше копање. Јутрос су нас са страже покупили и натјерали да мртве, полуголе покопамо. Посули смо их живим вапном и земљом. Познавао сам их многе’ – причао је сав још тресући се, дршћући и показујући на своје гумене чизме које су, како рече, биле све у људској крви... Крв је одмах спрао, али крвава слика велике смрти остат ће му заувјек пред очима. Тресао

се дуго. И ми смо се тресли који смо слушали та стравична свједочанства чудовишних злочина глинских нововјеких чудовишта”.¹²⁹

Деспот пише да су о томе и други причали, па додаје: „...У маси злочина и маса свједока. Ранко ме звао на састанак. Отишао сам још истог дана к њему у Селиште. ‘Да ли је истина да су Глињани побијени?’ – било је прво питање...”.¹³⁰ Реч је о Србину Ранку Митићу, тадашњем члану Окружног комитета КПХ за округ Карловац који је, према сведочењу Деспота, одмах био обавештен да су глински Срби поубијани.

Уз та сведочења Деспот – као сведок учесник, на задату тему „Глина 1941. године” и мимо њеног контекста – пише следеће и о глинској гимназији:

„У ту гимназију долазила су и дјеца имућнијих сељака из ближе и даље околице, чији су родитељи такођер сањарили о ‘господским’ положајима својих синова. А значајан ‘положај’ у то доба био је и обични опћински писар. Како је држава била у рукама великосрпске буржоазије, која је водила рачуна о ‘националној сигурности’ свога апарата, то је и та гимназија требало да послужи том циљу па је била попуњена претежно српском дјецом из села којима се пружала већа ‘шанса’ и по националној линији...”.¹³¹

Тај детаљ представља доказ о Деспотовим предрасудама о Србима, па му је био циљ да усташке злочине над њима представи као освету због „угњетачке” политике „великосрпске буржоазије”. Да би остварио своју замисао, он се послужио неистином о глинској гимназији. Истина је у ствари да су глинску гимназију похађала углавном деца са територије среза Глина, на којој је живело око две трећине Срба и једна трећина Хрвата, као и са територије среза и Вргинмост на којој је живело 76 одсто Срба. Сеоска деца су у незнатном већем броју, Срби и Хрвати, почела да похађају гимназију у Глини тек средином тридесетих година. Школске 1940/41. године у глинској гимназији су, на пример, постојала три одељења првог разреда: I-а са око 45 ученика српске националности, I-ц са приближно толико ученика хрватске националности, од којих само четворица Срба, који су долазили на часове веронауке у I-а одељење, те I-б одељење са око 25-30 ученица мешовите националне припадности.¹³²

Међутим, Деспот није објаснио зашто су породице убијених глинских Срба тек после завршетка рата сазнале за њихов трагичан крај, за који су иначе знали сви Хрвати мештани Глине и околних села. То је било познато

129 Despot, *Glina 1941*, 610.

130 Isto.

131 Isto, 596.

132 Аутор ових редова је школске 1940/41. године био ученик I-а одељења. Своја сећања је проверио у разговору са тадашњим ученицима I-а одељења Илијом Мајсторовићем и Драганом Драгојевићем, те учеником I-ц Петром Жутићем.

и функционеру КПХ за срез Глину Стеви Клобучару, који је, према тврдњи Милутина Балтића, „и пре рата одиграо велику улогу у раду партијских организација у тим селима”.¹³³ Деспот није објаснио ни зашто он и Ранко Митић о томе нису обавестили своје партијске колеге из Вргинмоста и зашто им нису указали на потребу организовања превентивних мера ради заштите угроженог српског народа. Штавише, он је касније изразио кајање што је дао такав текст за публикување. И то је једна од потврда о оправданости сумње у тврдњу Раде Булата да су везе и сарадња руководства КПХ Глине и Вргинмоста „текле непријекорно”, а посебно у њихову ваљаност (нап. Ђ.А.)

Чињеница о усташким злочинима, које се нису могле избећи, замагљиване су и тако што су у званичне документе погрешно или непрецизно исписивани називи локација губилишта и извршиоци злочина. Тако у Саопштењу бр. 10 Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача у вези са убиством глинских Срба пише и следеће: „Усташе су све похапшене Србе отпремили у село Хаџер код Прекопа”.¹³⁴ Реч је у ствари о губилишту које се налази на територији села Прекопа, а село Хаџер се налази на другој страни обале реке Глина, супротно од села Прекопа.

Политику умањивања и прикривања усташких геноцидних злочина није спроводио само Милан Деспот.

У зборнику радова „Четрдесет прва Устанак народа Југолавије” о збивањима у Хрватској, под насловом „Злочини усташа, покољи и исељавања Срба и Јевреја”, налази се следећи конфузан податак о покољима у српској православној цркви у Глини: „... На најсвирепији начин уморено је у глинској цркви 700 Срба похватаних на превару. О томе догађају Државна комисија за ратне злочине саопштава: ‘Затвореници су држани пуних пет дана без капи воде, хране и готово без ваздуха (...). Полумртве лешеве усташки целати одвукли су у правцу Чемернице, где су извршили страшне злочине’...”¹³⁵

Цитирана полуистина односи се на жртве другог покоља у српској православној цркви у Глини, од којих је 608 родом из четири села општине Чемерница, а 294 из самог села Чемерница. Ти Срби су похватани 3. августа 1941. године у Вргинмосту на превару „покрст”. Према томе, цитирани текст не само да не одговара истини, него и не постоји у Саопштењу број 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача о клањима у српској православној цркви Рођења Богородице у Глини, које је објавио лист „Борба” 3. и 4. марта 1945. године.

133 Baltić, *Razvoj KP*, 192.

134 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 479.

135 Dušan Plenča, поглавље „Hrvatska” у Зборнику: „Četrdeset prva, Ustanak naroda Jugoslavije”, Beograd, 1961, 134.

На основу рада „планираног у склопу знанственог програма Института за историју радничког покрета Хрватске у Загребу”, др Фикрета Јелић-Бутић је написала књигу „Усташе и Независна држава Хрватска 1941-1945”. Она је у тој књизи узгредно навела само неке масовне усташке геноцидне злочине у 1941. години. Тако о покољима у глинској цркви пише следеће: „Слиједио је и 29. српња велики покољ неколико стотина Срба у цркви у Глини. Према неким подацима, крајем српња у Глини је било убијено око 2.000 Срба”.¹³⁶ Према томе, др Фикрета Јелић-Бутић је „научно утврдила” да је 29. јула 1941. године у српској православној цркви у Глини заклано и оних 1.039 Срба, који су девезени у Глину 4. августа 1941. године. С друге стране, упоредни подаци показују да је она из више расположивих података увек наводила ону мању бројку убијених Срба, изузев податка о око 2000 убијених у Глини. На пример, многи подаци показују да је у Хрватском Благају од 6. до 8. маја 1941. године убијено 520 Срба, а у њеној књизи пише 250. У Прекопи код Глине 12/13. маја 1941. године убијено је око 850 Срба, а она наведи број „од око 300”. На споменику код колективне гробнице у Ивановић јарку уписан је број од 386 жртава, поједини аутори наводе разне бројке: око 400, око 300 и око 180, а др Јелић-Бутић наводи баш ону најмању – од 180.

Прикривање и умањивање усташких геноцидних злочина над српским народом није чињено само истрагама злочина на територији Глине. То је била општа политика и пракса за целу територију НДХ, што се може илустровати и са само неколико примера.

Текстови на већини споменика и спомен-обележја жртава усташких злочина пружају кривотворене информације о злочинима које обележавају. Убијени Срби су означени као „родољуби” и жртве „фашистичког терора”. У неким примерима стављане су „узгредне” примедбе због текстова написаних ћирилицом на неким од таквих обележја, а понегде су вршене и исправке претходних текстова. Довољно је истаћи само један од таквих примера. Путем од Босанске Крупе у правцу Бихаћа налази се спомен-обележје где су усташе 1941. године убијале Србе, махом из Подгрмеча и Босанске Крупе, и њихове лешеве бацали у такозвано Црно језеро. На месту тих злочина неколико година после завршетка рата постављено је спомен-обележје. На мермерној плочи био је написан текст: „На овом месту 1941. године усташки зликовци поубијали су и у језеро бацили 2000 Срба”. Уместо тога, накнадно је исписан нови текст: „На овом месту 1941. године усташки зликовци поубијали су и у језеро бацили 2000 младих родољуба”.¹³⁷

Савезно извршно веће (СИВ) је својим одговором на постављено делегатско питање показало да није пожељно остављати веродостојна

¹³⁶ Jelić-Butić, *Ustaše i NDH*, 167.

¹³⁷ Младен Мутић, „Политика”, 14. 5. 1990, стр.11.

обележја о усташким злочинима. У вези са одбијањем захтева Месне конференције ССРН села Пребиловци код Чапљине да се омогући сахрана 500 жена, девојака, старца и деце из овога села које су усташе 1941. побиле бацањем у Шурманачку јаму код Међугорја, делегат Драган Маловић је у Скупштини СФРЈ поставио делегатско питање: „Има ли правних, моралних, цивилизацијских и политичких препрека да се родбини страдалих не изађе у сусрет”? СИВ је на то питање одговорио да је за решавање пребиловачког захтева надлежан општински орган управе, позивајући се на Закон о гробљима и гробовима југословенских бораца СР БиХ (“Сл. лист СР БиХ 19-77), по коме преношење посмртних остатака из таквих гробаља, није у начелу дозвољено. На тај начин Савезно извршно веће је избегло ваљан одговор на делегатско питање и при томе се послужило погрешним тумачењем овог закон који се бави само гробљима и гробовима, а не јамама као што су оних преко хиљаду којима је усташка НДХ напунила десетинама хиљада људских тела и то у великом броју на територији тадашње СР БиХ.¹³⁸

Политика умањивања и прикривања усташких геноцидних злочина над српским народом спровођена је по директивама утицајних личности из Комунистичке партије Хрватске. Владимир Дедијер је и поименично прозвао заступнике те политике:

„Ћутало се о геноциду против српског народа (....) Такву линију наметнули су пре свих Андрија Хебранг и Стево Крајачић (ради се о Ивану званом Стево – нап. Ћ. А.), а убрзо је прихватио и Владимир Бакарић. У суштини, они су имали идентичан став као и Ватикан и Каптол. Под видом забране оптуживања хрватског народа они су захтевали да се остаци и јасеновачког логора потпуно униште и тражили да се о геноциду и овом стратишту не сме писати”.¹³⁹

138 Миленко Јахура, „Политика”, 11.5.1990, стр.15.

139 Владимир Дедијер, „Политика”, Београд, 13.5. 1990, стр. 21.

IV ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Овим истраживањима утврђена су два клања Срба у цркви, искључиво мушкараца са подручја среза Вргинмост, поред осталог, на основу: времена, места и начина хватања жртава и на основу времена и начина њиховог одвожења у Глину. Жртве првог покоља похватане су од 26. до 28. јула у својим селима на територији општине Топуско, а возом одвезене у Глину ноћу 28/29. јула, док су жртве другог покоља, које су се одазвале претећој наредби усташке власти да дођу ради тобожњег покатоличења, похватане 3. августа у Вргинмосту, а у Глину одвезене 4. августа 1941. године камионима и аутобусима. При томе ваља подсетити на неколико битних чињеница: да су црква и простор око ње прани после првог покоља, да су 31. јула на торњу цркве примећена три Србина, који су се сакрили ноћу 30. јула, а затим тога дана убијени, те да је приликом довожења Срба из Вргинмоста и њиховог увођења у цркву црквени намештај био разбацан, зидови крвави, да се осећао неоугодан задах и да су их сведоци означили као Србе који су похватани у Вргинмосту под видом „покрштавања”.

Жртве првог покоља похватане су појединачно од 26. до 28. јула 1941. године у својим селима: Гређани, Катиновац, Мала Врановина, Пољани, Пониквари, Чемерница и место Топуско, у кућама, на њивама, на путу или цести. Сви су привремено били затварани у Топуском. Од тога 206 мушкараца је ноћу 28. јула одвезено у Глину возом са жељезничке станице Топуско. Утврђена су имане свих, како оних који су поклани у цркви или убијени на други начин, тако и преживелих. Довезени Срби из Топуског затворени су у цркву пред свануће. У цркви тада није било других лица, нити су тога дана друга довођена. Клање је извршено ноћу 29/30 јула. Лешеви жртава су закопани у шикари Латиново, у јамама означеним на приложеној скици са бројем 1 и 2.

Међутим, то не значи да те ноћи у цркви није поклано и више Срба. На то указују и неки непотпуни подаци. Усташе су наведених дана хватале Србе и у другим селима Кордуна и Цазинске крајине и сакупљале их у Топуском. Са групом преживелог Љубана Једнака у Глину су одвезени неки Срби по презимену Котур и Рајшић из Старог Села, а међу идентификованим

жртвама из Старог Села не постоје жртве са тим презименима. Жртве су одвезене сточним вагонима а у сваки је било утоварено око 150 до 160 људи. С обзиром да се о вагонима говори у множини, може се претпоставити да су те жртве одвезене у најмање два вагона и да их је само у њима могло бити око 300. Црква је тада била пуна људи, а у њу је за време литургије могло стати око 700 лица. Према Саопштењу бр. 10 Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и његових помагача бр. 113/944 од 14. октобра 1944, најтежи масовни покољ Срба у српско-православној цркви у Глини извршен је ноћу између 30. и 31. VII 1941. године, а у њој је било 900 особа.¹ Без обзира што тај податак није сасвим поуздан по времену извршења и броју жртава, он представља потврду претпоставци да је у првом покољу био већи број жртава од броја идентификованих.

Комисија Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача забележила је изјаве сведока из којих се јасно види да је прво клање у цркви, било ноћу 29/30. јула 1941. године.² Докази за то се налазе у већ цитираним изјавама.

Жртве другог масовног покоља у глинској цркви похватане су у једном дану – 3. августа 1941. године. У Вргинмост су дошле на основу строге наредбе усташке власти ради тобожњег покатоличавања. Усташе су окупљене Србе увеле у ограђени терен код Соколског дома. Мушкарце су задржале, а жене и девојке пустиле. На тај начин су ухватиле 1032 Србина, и то са територије општине Чемерница 609, општине Вргинмост 418 и са територије општине Топуско 5. Њима су прикључиле 5 Срба које су похватале претходних дана на територији општине Чемерница и Вргинмост, а задржале у судском затвору, плус Стевана Малбашу кога су ухватиле 4. августа код његове куће у Вргинмосту. За сваког и од тих Срба утврђени су такође основни идентификациони подаци.

Тих 1038 Срба мушкараца је 4. августа одвезено у Глину камионима и аутобусима. Њихово одвожење посматрали су мештани српских села Подгорје, Чемерница и Буковица, а довожење у Глину, увођење у цркву и одвожење неких од њих у шикару Латиново видели су грађани Глине и неких хрватских села. Они су, и понеки Срби из Глине, потврдили да су то били искључиво мушкарци који су похватани у Вргинмосту под видом тобожњег „покрста“, да их је већина уведена у цркву у којој су се јасно могли видети трагови претходног клања, да их је део одмах одвожен у шикару Латиново и тамо убијан. Ноћу 4/5 августа у цркви је заклано 857 Срба, а остали код

1 ХАК, фасцикла докумената о усташком терору на подручју Глине

2 АЈ, Ф. 110, Предмет бр. 2933, Комисија Окружног НОО Баније за ратне злочине бр. 1/44, предмет: 16, покољ у православној цркви у Глини; Саопштење број 33 Државне комисије.

гробних јама. Њихови лешеве, као и лешеве оних који су живи одвожени на губилиште, закопани су у гробну јаму која је на скици означена са бројем 3.

Важан доказ ових истраживања да су жртве другог покоља похватане 3. августа и да су камионима и аутобусима одвезене у Глину 4. августа 1941. године представљају и сведочења Срба из Блатуше и Чемернице избеглих у Београд, која су забележили иследници „Земаљске комисије Србије за испитивање злочина окупатора и њихових помагача”. С обзиром да су они побегли у Београд у јесен 1941, а сведочили првих месеци 1945. године, њихова сећања су, без обзира на одређене непрецизности, ипак поузданија, јер су била свежија и непомућена разним причама о усташкој превари „покрст”, какве су кружиле у њиховим селима тридесетак година касније.

Према сведочењу Драгана Бакића, земљорадника из Чемернице, усташки начелник Јосип Живчић је 1. и 2. августа 1941. године по селима општине Чемерница саопштио наредбу да сви Срби старости од 16-60 година морају 3. августа 1941. године неизоставно доћи у Вргинмост, где ће их католички жупници и превести у римокатоличку веру. Тих дана идентична наредба је објављена и у другим селима општине Вргинмост. У Вргинмосту се 3. августа 1941. године окупило око 2.200 Срба. Наоружане усташе су их сакупили у соколану и задржале мушкарце. Ту су их држали под стражом целу ноћ, а сутрадан у Вргинмост је дошло 25 теретних камиона, којима су ове Србе, одвезли у Глину и одвели у православну цркву.³

Станица Релић из Чемернице је изјавила да се не сећа тачног датума, али да мисли да је то било дан-два по Светом Илији 1941. године „кад су усташки бандити издали наредбу да се сви Срби јаве у Вргинмост”, да ће тамо бити покрштени и да ће уживати сва права. На тај позив већина мештана Чемернице и околних места одазвала се, верујући да ће тако и да буде, па су се и њена три сина Душан, Ђуро и Пане одазвали томе позиву и отишли у Вргинмост.⁴

Јанко Бакић из Чемернице је изјавио да му је познато да су други дан по Св. Илији 1941. год. од усташких власти у срезу одведени синови Петра Нишевића из Блатуше Милош, Раде и Ђурад и синовци Гојко и Јован и да се једино од њих вратио Раде а да су остали одведени у Глину”.⁵

Евица Цревар из Чемернице је изјавила да су 3. августа 1941. год. купили сву мушку чељад. Међу њима су одвели њеног мужа Милоша

3 Саопштење бр. 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, Београд, „Борба”, 3. март 1945., стр. 3.

4 ХАК, фасцикла документа о терору на подручју Глине, записник састављен у IX реонском повереништву Земаљске комисије Србије за испитивање злочина окупатора и њихових помагача, 25. април 1945. године

5 Исто, записник од 27. IV 1945.

Цревару. Кад су их све покупили, одвели су их под заставом и стражом у Вргинмост. Сутрадан она је са неким женама отишла у Вргинмост да му однесе храну и рубље. Сви су изгледали страшно утучени, црни у лицу, по свом изгледу вероватно је да су били тучени. Одатле су их одвезли камионима у Глину. Причало се да су сви убијени у православној цркви у Глини”.⁶

Станко Шапић, земљорадник из села Блатуша, говорећи о страдањима Срба у његовом срезу, изјавио је да су 2. аугуста 1941. усташке власти општине Вргинмост и Чемерница објавиле по свим својим селима, да сви Срби који желе да буду мирни, дођу 3. аугуста у 8 сати у Вргинмост, где ће бити присутна два римокатоличка свештеника па ће истог дана обавити заједнички прелаз на католицизам. Тога дана дошло је у Вргинмост око две хиљаде људи. Био је и он присутан. На њихово изненађење, није било ниједног свештеника. Наоружане усташе окупиле су те Србе и одводили их у затвор среског суда. Мали број их је успео да побегне. Сви остали су сутрадан одвезени камионима у Глину где су их све поклали.⁷

У оригиналу парафразиране изјаве Станка Шапића постоје две штампарске грешке – његово село није Влакуша, него Блатуша, нити су Срби затварани у „затвор среског суда”, јер тако велик судски затвор никада није постојао у Вргинмосту.

Станко Шапић спада међу веродостојне сведоке. Поједини савременици тих збивања саопштили су управо то и при томе се позивали на њега као сведока учесника. Станко је, као што је већ речено, био једна од присутних странака у општини Чемерница 2. августа када је Јосип Живчић саопштио своју ултимативну наредбу за одлазак на „покрст”. После повратка из Чемернице, он је први саопштио ту наредбу својим комшијама, који су били окупљени код куће Станка Тркуље. У разговору са њима, заступао је мишљење да би требало ићи и да би било веома ризично отказати послушност тако строгој наредби власти, у чему није био усамљен. Он је лично обавештавао остале комшије о обавези одласка на „покрст”. Сутрадан је отишао у Вргинмост. Из њега се вратио заједно са Станком Тркуљом, Ненадом Бојањцем и Обрадом Нишевићем, јер су проценили да „покрста” неће бити, с обзиром да нису дошли католички свештеници.

Мештани Блатуше се нису ослободили утиска да су Станко Шапић и Станко Тркуља сукривци за смрт њихових најдражих. Тако су и у другим селима оптуживани други угледни људи, који су преживели зато што су напустили Вргинмост углавном пре доласка усташког појачања, они који нису поступили по наредби усташке власти, па и жртве које су сматрале да се мора ићи на „покрст” и поштовати страга наредба власти.

6 Исто, записник од 30. априла 1945.

7 Viktor Novak, *Magnum crimen*, 685.

Важан доказ о датуму усташке преваре „покрст” представљају и сећања сведока да је тога дана била недеља, а према календару прва недеља у августу 1941. године била је 3. августа. Неки сведоци су на убедљив начин поткрепили своја сећања. Они се сећају да је била недеља по дану кога су имали ред за млевења жита у некој од воденица, јер је сваком домаћину познато кога дана у недељи и колико сати има ред за млевење жита. То право се од вајкада преносило са генерације на генерацију. Други се сећају по томе што су тога дана у Вргинмосту нису радиле занатске и трговинске радње, изузев кафана. Ваљане доказе да је била недеља пружио је чак и Раде Булат који иначе у својој књизи пише да се та усташка превара догодила 2. августа 1941. године. Он је цитирао изјаве два сведока који тврде да је била недеља и дневник Ивана Ројса.

Прву недељу у августу као дан „покрста” забележио је у свој дневник и већ цитирани Иван Ројс. Он је, између осталог, записао: „Једне недеље у почетку мјесца аугуста били су сви мушкарци и жене из околице позвани у Вргинмост на ‘покрст’”.

Милан Цревар је изјавио да је једног дана до њих допрла вест да ће се извршити прелаз с православне на католичку вјеру и то у Соколском дому у Вргинмосту. Била је недјеља, почетак месеца аугуста. Речено је да се сви који се покрсте моћи вратити својим кућама и мирно живети без икакве опасности...”

Милорад Родић је изјавио да су, иако је била недјеља и трговине недјељом не раде, организатори преваре ангажовали приватну трговину Ђуре Цревара да мора бити отворена да би људи у њој могли куповати „државне биљеге”.

Дакле, и Раде Булат – који пише да је „за свечани чин покрста изабран 2. аугуст 1941, кад православци славе свој празник ‘Св. Илију’ – наводи и податке који потврђују да је била недеља онога дана када су похватане жртве „покрста”.

Љубица Ожеговић, из Чемернице, изјавила је да се сећа да је била недеља кад су Срби похватани на усташку превару „покрст”, јер је то дан када они имају ред за млевење жита у млину Јовац на речици Трепча. Њен супруг Павао био је одлучио да не иде на „покрст”, узео је торбу кукуруза и отишао у млин Јовац. Касније се ипак предомислио и из млина отишао у Вргинмост, где је ухваћен и са осталима одвезен у Глину. То и више других детаља, потврдиле су и њене присутне ћерке Драга и Миљка.⁸

Драган Кукуљ из Блатуше је такође на сличан начин, као Љубица Ожеговић, потврдио да је била недеља када је српски народ ишао на „покрст”.

8 Усмена изјава аутору, 10. аугуст 1983.

Одбор СУБНОР Чемернице и Одбор за подизање споменика у Чемерници утврдили су да су жртве преваре „покрст” похватане 3. августа, а поклане у цркви ноћу 4/5. августа, што се види и из текста уклесаног на плочи код Споменика у Чемерници.

Поред констатованих неистина и полуистина, у спискове су унесена имена жртава које су усташе поубијале на другим губилиштима. Такво приказивање покоља у цркви делимично је резултат намере да се ти злочини умање и прикрију, а умногоме и због неискуства истраживача и незнање да се о било ком злочину не може говорити, нити писати без темељитих истраживања и без веродостојних доказа. Расположиви подаци показују да су се аутори текстова о тим злочинима ослањали углавном на усмена сведочења савременика тих збивања, а да су приоритет давали углавном изјавама сведока зависно од њиховог угледа и функције у ратном и послератном периоду, да се превиђало да накнадна сећања нису увек поуздана и да се барем до приближне истине може доћи на основу једног сведочења само ако је подударно са више других података. Најзад, нису прихватани накнадно утврђени ваљани докази чији је циљ био да се изврше неопходне исправке.

Често је оправдано указивано на чињеницу да нису пописане жртве оба светска рата. Српске жртве из Другог светског рата пописао је мањи број појединаца и то искључиво са својих подручја. Међу те вредне појединце спадају генерал Душан Баић, који је утврдио и објавио списак свих жртава Другог светског рата са територије среза Вргинмост, и пуковник Ђуро Роксандић, који је пописао све српске жртве са територије среза Глина. Али, показало се да они ипак нису прикупили све битне податке, а у расположивим нису уочили мањкавости које су настале још у време када су прикупљани првих послератних година. Други корисници су те податке некритички преузимали и изворним грешкама додавали сопствене, те тако „утврђивали истину” покоља у глинској цркви. То, поред осталог, показују очигледне разлике упоредним прегледом бројчаних показатеља и спискова жртава глинске цркве које се сусрећу у постојећој литератури као и званично утврђени спискови жртава.

Срез Вргинмост – Поред утврђених поименичних података о жртвама два покоља Срба у српској православној цркви у Глини, у текстовима постојеће литературе постоје тврдње да је заједно са њима заклан још 101 Србин. До тога је дошло због грешака учињених приликом прикупљања и публикавања података о тим злочинима, што показују и следећи примери:

Књига Душана Баића „Котар Вргинмост у Народноослободилачкој борби 1941-1945”, поред мноштва изузетно важних података, садржи и преглед учешћа у НОР-у и жртава Другог светског рата сваког од педесет села заједно са среским местом. Посебну вредност представља списак свих жртва фашистичког терора: а) „убијени од непријатеља”, б) „умрли од тифуса” и ц) „жртве рата”. Душан Баић је користио податке које су 1946. године прикупиле сеоске месне канцеларије и податке које су накнадно проверавали и прикупљали истакнути појединци и групе, учесници НОР-а, а у чему је и он учествовао. Пошто је издавач Општински одбор Савеза бораца НОР-а Вргинмост, његова књига је добила третман важног извора званично утврђених података о збивањима на територији бившег среза Вргинмост. Зато су каснији покушаји да се накнадно утврђене нетачности исправе неразумно одбацивани уз објашњење да би то значило побијање чињеница које је утврдио СУБНОР.

Међутим, поред спорних и нетачних оцена и тврдњи, што представља посебну тему, Баићева књига садржи неке нетачне и непрецизне податке у погледу датума и места погибије појединаца или група. Уз све похвале Баићу, евидентно је да је он некритички прихватио неке непотпуне и међусобно неусклађене податке, које су углавном други прикупили, а каснији корисници их тумачили на начин којим су потврђивали сопствене тезе. Он, наравно, није могао да отклања неке од постојећих непрецизности, али је требало да отклони барем очигледне противречности у расположивим подацима. Стога је потребно да се назначи и објасни само оно што је допринело настанку нетачних и непоузданих спискова жртава покланих у српској православној цркви у Глини.

Душан Баић у списковима Срба са територије општине Топуско и Чемерница, који су заиста похватани од 26. до 28. јула 1941. године, поред имена жртава, наводи када су похватане и убијене, али при томе наводи различито и непрецизно места и време убистава појединих група, међу којима и за око најмање 200 Срба за које је и сада утврђено да су возом одвезени у Глину ноћу 28/29. јула и да су поклани у глинској цркви ноћу 29/30. јула 1941. године. Тако за једне пише: „Одведен (уз име сваке од жртава наведен је датум одвођења) и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”, за друге „... убијен од усташа у Глини”, а за треће „... убијен од усташа 30. 7. 1941. у Прекопи, код Глине”. Поред имена 12 жена, једног дечака и једне девојчице

такође пише: „... убијена од усташа 3. 8. 1941. у Глини”. И поред очевидних разлика у тим подацима, ипак су он и други аутори закључили да су сви ти Срби поклани 3. августа 1941. године у српској православној цркви у Глини. Баић у ствари наводи погрешан датум и као место убиства означава цркву и за оне поред чијег је имена навео да су убијени у Прекопи код Глине.

Гређани – Од 26. до 28. јула 1941. године усташе су ухватиле укупно 66 Срба. Поред имена 11 ухваћених 26. јула пише: „Одведен 26. 7. 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”. Поред имена 46 мушкараца и 2 жене који су ухваћени 27. јула 1941. пише да су одведени „27. 7. 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”, а за једног мушкарца из те групе пише да је „убијен од усташа у логору Јадовно код Госпића”. За 6 Срба који су похватани 28. јула пише да су истог дана одведени, с тим што за четворицу пише да су одведени и убијени „од усташа 3. 8. 1941. у Глини”, за једног да је „убијен од усташа у логору Јадовно код Госпића”, а за једног да је „убијен од усташа у логору Јасеновац”.

Катиновац – За свакога од 6 Срба похватаних крајем јула 1941. године пише: „Убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”.

Мала Врановина – Поред имена 9 Срба који су похватаних 28. јула пише да су одведени истог дана „и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”.

Пољани – Поред имена сваког од 32 Србина, међу којима шест жена, похватаних 26. јула 1941. године, пише да су истог дана одведени и убијени „3. 8. 1941. у Глини”.

Пониквари – За 66 Срба ухваћених 28. јула 1941. и једног ухваћеног 1. августа 1941. године, од којих 63 мушкарца, 3 жене и 1 девојчица, написани су такође различити подаци о месту и времену убиства. Тако за 40 мушкараца (међу којима и за ухваћеног 1. 8. 1941), за 3 жене и 1 девојчицу пише да су одведени 28. 7. 1941. и „убијени од усташа 3. 8. 1941. у Глини”; за 20 мушкараца пише да су одведени 28. 7. 1941. и „убијени од усташа 30. 7. 1941. у Прекопи, код Глине”, док за 3 мушкарца пише да су одведени 28. 7. 1941. „и убијени у логору Јадовно код Госпића”.

Старо Село – Од 24. до 29. јула 1941. године усташе су ухватиле и убиле 300 Срба, од којих је 298 убијено на територији самог села. Само за двојицу Срба пише: „Убијен 3. 8. 1941. године у Глини”.

Топуско – Усташе су 28. јула 1941. године ухватиле 21 Србина, међу којима и 1 жену, те 1 мушкарца наводно 31. јула 1941. године, али је за њих различито означено време и место убиства. За 19 мушкараца пише да су одведени 28. 7. 1941. и „убијени од усташа у логору Јадовно код Госпића”, за 1 мушкарца пише да је одведен 28. 7. 1941, за 1 да је одведен 31. 7. 1941. и за 1 да је „Одведен 3. 5. 1941. те да су „убијени од усташа 3. 8. 1941. у Глини”, а за 1 жену пише да је одведена 28. 7. 1941. и „убијена од усташа у Глини”.

Чемерница – Усташе су ухватиле 8 Срба 26. јула 1941, одвеле их у Топуско, а затим одвезле возом у Глину ноћу 28/29. јула и поклале у српској православној цркви ноћу 29/30. јула 1941, али за њих различито пише. За 3 пише: „Одведен 26. 7. 1941. и убијен од усташа у Глини”, за 1 „Одведен из млина ‘Бановац’ од усташа у Топуско, а затим у Глину где су га убили 29. 7. 1941.”, за 2 пише: „Отишао на покрст 2. 8. 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини, а за једног „Одведен 3. 8. 1941. и убијен од усташа у Глини”.

Маличка – Утврђено је да је Јањанин Теодора Остоја отишао у посету код ћерке и зета Мићана Ивошевића у Гређане, па је заједно са Мићаном и другим мештанима Гређана ухваћен 27. јула 1941,⁹ одведен у Топуско, а затим у Глину, где је заклан у српској православној цркви ноћу 29/30. јула 1941. године. За њега у књизи Душана Баића пише да је убијен „од усташа 11. 5. 1941. у Глини”.

Несумњиво је да усташе нису имале разлога ни потребе да одвајају Србе које су похватале у исто време и на истом месту и да их одводе на разна губилишта: у глинску цркву, на неко неодређено место у Глини или у друга места. У Топуском су одвојени само мушкарци и возом одвезени у Глину, о чему сведочи и изјава Љубана Једнака. Важан податак је такође да су непосредно пред полазак воза с поља допирале нечије речи: „Чекај да се прикопча и овај вагон, он иде у Лику, у Госпић”. Тај податак упућује на претпоставку да је то послужило као аргумент усташким присталицама да лансирају гласине да су неки од њих тада одведени и убијени у логору Јадовно. Очигледно је, дакле, да се из непрецизних података који постоје само у списковима уз имена жртава не види када и како су отпремљене у Глину, нити тачно место и начин њиховог убиства. Такви подаци у ствари показују да би се – једино по иначе нетачном датуму 3. 8. 1941, означеном као дан покоља Срба који су „отишли на покрст” – од наведеног броја жртава само 158 могло доводити у везу са клањима у српској православној цркви у Глини.

Из нетачне тврдње да је у глинској цркви био покољ 03. 08. 1941, када су наводно поклани Срби који су „отишли на покрст” и у Глину одвезени камионима и аутобусима, изведен је и озваничен погрешан закључак да је био само један покољ, да су тога датума поклани и Срби који су већ били поклани ноћу 29/30. јула 1941. године или поубијани на другим губилиштима. До таквог закључка дошло је и због тога што аутор Баић – изузев непотпуног и неусклађеног писања о хватању Срба на територији општине Топуско и делимично општине Чемернице од 26 до 28. јула – о покољима у српској православној цркви у Глини пише полуистинито о начину хватања, одвођења у Глину и клању Срба у цркви који су „отишли на покрст” (други покољ). О томе, скраћено препричано, Баић пише следеће:

⁹ Јањанин Драгица, супруга Остојиног сина, усмена изјава аутору 18. 8. 1985.

„Усташе су у селима око Вргинмоста пропагирале прекрштавање православца. У ту сврху упутиле су у села своје агитаторе који су говорили „да ће тог и тог дана у августу у Вргинмост доћи римокатолички жупници, те да сви Срби треба тамо да дођу и приме католичку вјеру”. Наводно је издат и „проглас којим су позвани сви мушкарци од 16 до 60 година старости, да 2. августа 1941. године неизоставно дођу у Вргинмост” где ће их римокатолички свештеници превести у римокатоличку веру, те да је наглашено да ће „покрштени” Срби бити равноправни са Хрватима, а они који „тога дана не дођу на покрст бити поубијани код својих кућа”. У пропагирању „прекрштавања” нарочито се истицао усташки повереник општине Чемерница Јосип Живчић, који је за то придобио Србе бележника општине Адама Ожеговића, учитељицу у Чемерници Љубицу Боројевић, бившег посланика Југословенске радикалне заједнице Станка Тркуљу из Блатуше, и учитеља у Пјешћаници Николу Генераловића. Срби су се 2. августа 1941. године окупили у Вргинмосту. Усташе су их похватале и одвеле камионима у Глину пред православну цркву, „која је од доласка усташа на власт служила као затвор и кланица људи”, те су их уводили у цркву и све поклали.

На тај начин је „2. августа 1941. године... – у глинској цркви, на превару, одведено и поубијано око 1.030 људи: из Батинове Косе 94, Блатуше 131, Брњавца 46, Буковице 88, Цреварске Стране 70, Чемернице 295, Мале Трепче 5, Пјешћанице 108, Подгорја 47, Славског Поља 136 и Вргинмоста 2, или укупно 1.022”. У поименичним списковима по селима, уз име сваке жртве написано је: „Отишао на покрст 2. 8 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”.

Као доказ о клањима у глинској цркви, Баић препоручује изјаву Љубана Једнака, који је преживео први покољ, а од докумената изјаву усташе-кољача Хилмије Берберовића (цитирао је њен део) и извештај „Министарства унутрашњих послова НДХ од 16. новембра 1942. године упућеног Главном стожеру министарства домобранства НДХ о стању у великој жупи Покупље”. Из извештаја Главног стожера министарства домобранства извукао је краћи цитат којим доказује неистиниту тврдњу да је учитељ из Пјешћанице Никола Генераловић „сакупио у свом мјесту службовања и околним селима око 1500 Срба и повео их под хрватском заставом, у Вргинмост у намјери да пређу у католичку вјеру”.¹⁰

Поред више других неистина, нелогично је што се Д. Баић послужио цитатом извештаја Министарства домобранства НДХ. Ако аутор цитираног извештаја није могао знати да се толико мештана из села која окружују Вргинмост није могло окупити на једном месту у било коме од њих и онда заједно поћи у Вргинмост, Баић је морао знати да то није могућно, јер би у томе

10 Шире види: Baić, n. d., 54-58.

случају већина тих сељана морала претходно да прође кроз Вргинмост, или неким заобилазним путевима, а то је нелогично. Он је без тешкоћа могао да утврди да је Генераловић само у Пјешћаници окупио тридесетак мушкараца и одвео их под заставом у Вргинмост, а да су остали ишли појединачно или у мањим групама. Баић је такође морао да зна да Јосип Живчић није имао никаквих надлежности на територији општине Вргинмост и да је то спадала у надлежност Јосипа Племенчића, који је био организатор преваре „покрст” исто као и Живчић. Морао је да зна да полуписмени сељак Живчић није могао придобити учитеља Генераловића. Он је очигледно тако писао у духу тада владајуће политике, чиме је у ствари требало да потврди подметнуту причу о тобожњој усташкој пропаганди за „покрст” и непостојећој контрапропаганди комуниста и о Србима као усташким пропагаторима, па да тако ослободи логичне кривице барем водеће чланове ОК КПХ Карловац. Они су могли да знају шта усташе планирају, најављују и чине, те да им је била дужност да упознају угрожени српски народ о претећој опасности и да предузму неопходне превентивне мере.

До наведених грешака је дошло и зато што Баић није користио битне податке о клањима у глинској цркви који су му могли и морали бити познати пре предаје књиге у штампу. Тако су и пре њеног изласка из штампе 1980. године постојали поуздани докази да су Срби, који су похватани од 26. до 28. јула 1941. године на територији општине Топуско и делимично општине Чемерница, одвезени возом у Глину ноћу 28/29. јула и да су поклани у српској православној цркви у Глини ноћу 29/30. јула. О томе клању и клању Срба који су „отишли на покрст”, лист „Борба”, у бројевима од 3. и 4. марта 1945. године, објавио је Саопштење број 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача које је написано на основу извештаја о истрази на територији среза Глина од стране Комисије Окружног НОО Баније. Поред низа других чињеница, из тога Саопштења се види да је клање Срба у цркви, међу којима се налазио Љубан Једнак, било ноћу 29/30. јула 1941. године. У томе Саопштењу је објављена и изјава Љубана Једнака, који је о покољу у глинској цркви сведочио на процесу Ериху Лисаку и осталим усташама пред Врховним судом Хрватске септембра и октобра 1948. године. Љубан је и у другим приликама то изјављивао. Из његове изјаве се јасно види да су он и група Срба довезени возом у Глину и први смештени у цркву. Стога, и тврдњу да је глинска црква „од доласка усташа на власт служила као затвор и кланица људи” ваља схватити више као наглашавање тежине усташких злочина, него као ваљан доказ. Са становишта истине и доказа о кривичној одговорности извршилаца злочина, недостатак саопштених података представља и то што није назначен тачан датум ни место убиства Срба, који су похватани од 26. до 29. јула 1941. године. Јер, није исто ако је

неко стрељан на било ком месту у Глини и њеној околини или ако је заклан у цркви.

Поред тога, српском народу на територији среза Вргинмост било је познато да су Срби који су „отишли на покрст” одвезени у Глину камионима и аутобусима. Било је такође мање-више познато да су они похватани у недељу 3. августа (а не у суботу 2. августа) и да су из Вргинмоста у Глину одвезени камионим и аутобусима 4. августа 1941. године, што значи да нису могли бити поклани у цркви „3. 8. 1941.” године заједно са Србима са територије општине Топуско. Штавише, и без наведених доказа, сваки пролазник, па и они са територије среза Вргинмост, почев од 4. јула 1969. године па надаље, имао је прилику да између тротоара и Спомен-дома у Глини види мермерну плочу на којој је писало да је на томе месту некада била православна црква и да је у њој „30. јула 1941.” под оштрицом усташког ножа нашло смрт „око 1200 невиних људи”. Тај податак је указивао на потребу трагања за тачним датумом и броју клања у цркви, али Баић то није учинио. Имао је могућност да и лично разговара са Љубаном Једнаком и да дође до тачних података.

У Баићевој књизи налазе се такође спискови са непотпуним и различитим подацима о месту погибије жртава, које су похватане 26. и 29. јула 1941. године на територији општине Ласиња и Бовић. Поред имена 17 Срба из Стипана, општина Ласиња, пише: „Одведен 26. 7. 1941. и убијен од усташа у Глини”. Такође, записани су различити и непрецизни подаци о месту убиства Срба са територије општине Бовић, међу којима четворица из Трепче и један из Буковице, који су похватани 29. јула 1941. године у селима општине Бовић и истог дана одвезени у Глину. Тако за Србе из Бовића пише: „убијен од усташа у Глини”, а за Србе из Чремушнице, Голиње, Кирина, Козарца, Трепче, Трстенице и Буковице пише: „убијен од усташа у Прекопи код Глине”. Према томе, такви подаци без других доказа нису могли послужити као основ ни за претпоставку да су ти Срби поклани у Богородичиној цркви. Ово и због тога што постоје подаци да су они поубијани ноћу 29/30. јула 1941. године код јама у шикари Латиново у које су бачена и тела Срба покланих у глинској цркви. Ти Срби су се ипак нашли у разним списковима жртава покланих у српској православној цркви у Глини. Њихова имена су се нашла и у нишама Спомен-обележја у Глини на основу званичног списка који је утврдио Општинског одбора СУБНОР-а Вргинмост 1989. године.

У тој књизи се налазе и други нетачни подаци. На пример, браћа Милан и Раде Гушић, из Чемернице, нису отишли на „покрст”, већ су ухваћени 26. јула и заклани у православној цркви у Глини 29/30. јула. Мркшић Јанка Драган није убијен 21. јануара 1943. у Чемерници него је отишао на „покрст” и заклан у Богородичиној цркви ноћу 4/5. августа 1941. године. Уместо њега, у списку се налази његов млађи брат Станко, који је убијен 21. јануара 1943.

у Чемерници. У списку жртава другог покоља не налазе се неки Срби за које је утврђено да су похватани на превару „покрст” и поклани у цркви у Глини, као што су: Дуждевић Илије Танасије, 1920. и Мишчевић Станице Милош, 1916. из Батинове Косе, Зимоња Симе Дамјан из Буковице, Кораћ Васе Богдан, Пушкар Дмитра Јован и Пушкар Дмитра Мићо из Чемернице и Мишчевић Јована Павао из Пјешћанице.

Јануара 1985. године, кад је донета одлука о оснивању Спомен-музеја у згради Спомен-дому и изградњи Спомен-обележја у Глини, иницијаторима и учесницима реализације те одлуке нису биле познате све чињенице о покољима у српској православној цркви. То, поред осталог, показује главни музејски експонат – нетачан и непоуздан списак наводних жртава глинске цркве на основу кога су имена исписана рељефним словима и постављена у нише зидова Спомен-обележја у Глини, а затим и јавно саопштена у књизи Покољ Срба у глинској православној цркви о чему ће посебно бити речи. Тај списак су, на основу захтева Извршног одбора за отварање Спомен-музеја и изградњу Спомен-обележја, утврдили општински одбори СУБНОР-а Глине, Вргинмоста и Босанске Дубице који такође, из истих разлога, нису могли обезбедити тачне и поуздане спискове.

У утврђивању таквог списка у СУБНОР-у Вргинмост, поред секретара Општинског одбора СУБНОР-а Саве Поштића, а у присуству председника Раде Цреваре, августа 1989. године учествовали су представник одбора СУБНОР-а из Чемернице Душан Крошњар и аутор ових редова. Тада су извршене неке исправке и допуне само у списковима за села Батинова Коса, Буковица и Чемерница. Сава Поштић није прихватио аргументе којима је поткрепљивано настојање да се у тај списак унесу Стеван Малбаша,¹¹ из Вргинмоста, Остоја Јањанин, из Маличке, те Теодор Качар, Адам Тепшић и Теодор Тепшић, из Горњег Сјеничака. Сава Поштић је за Остоју Јањанина рекао да су веродостојнији сведоци који су за њега прикупили податке објављене у књизи Душана Баића, за Качара и двојицу Тепшића да то не спада у надлежност СУБНОР-а Вргинмост зато што Горњи Сјеничак више не припада општини Вргинмост, него општини Карловац, а за Малбашу да ће извршити додатну проверу. Тада нису помињана имена 101 жртве које су похватане од 26. до 29. јула 1941. на територији општина Топуско, Чемерница, Ласиња и Бовић, јер за то није постојала потреба. Међутим, од тога броја ипак се нашло чак 98 имена у званичним списковима и у нишама зидова Спомен-обележја у Глини.

11 Предочена су два доказа: усмена изјава његове супруге Љубице и Саопштење бр. 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, у коме пише да је Антун Грегурић из Јукинца, препознао Стевана Малбашу у једном од камиона којим су Срби вожени из Вргинмоста 4. августа 1941. и убијени у шикари Латиново.

У другој књизи Милана Булајића *Усташки злочини геноцида и суђење Андрији Артуковићу* 1986. године објављен је списак од 1034 жртве другог покоља.¹² На томе списку налазе се углавном имена са списка од 1239 жртава два утврђена клања у глинској цркви. Постоје само неке мање грешке. Тако у списку жртава из Чемернице уместо Милићевић Станка Милутин пише Милун, а изостављен је Враћешевић Милана Стојан, 1921. У списку жртава из Вргинмоста уместо Радановић Илије Милан, 1921, пише Ладановић Илије Милан. У списку за Батинову Косу пише Данчић Петра Стојан, 1900, а реч је о Ајдиновић-Данчула Петра Стојану, 1900, кога су усташе ухватиле 20. 02. 1942. и убиле у околини Глине. У списку жртава из Цреварске Стране, уместо Тепшић Пане Стеван, 1897, пише Тепшић Пане Степан, 1897. У списак жртава из Пољана, од укупно 5 који су „отишли на покрст”, налазе се само 4, а недостаје Воркапић Стевана Илија (1925). Тих пет жртава из Пољана убележио је, очигледно омашком, и у списак првог покоља.

Међутим, списак наводних жртава оба покоља у глинској цркви није сагласан са чињеницама, нити пак са констатацијама Булајића. У тексту о првом клању Срба у српској православној цркви у Глини Булајић наводи следеће: „Исте ноћи усташе су камионима одвозили живе људе, жене и дјецу и на најсуровији начин их убијали код гробних јама у Новом Селу Глинском. Усташе су 26. јула ухапсиле и у Глину одвеле 18 Срба из Стипана (поименично је исправно навео 17 – нап. Ђ.А.) 29. јула 70 Срба из Бовића, Чремушнице, Козарца, Голиње, Трстенице, Кирина, Трепче и Буковице. Ових 88 Срба усташе су живе одвозле и поубијале на стратиште у Новом Селу Глинском. Те ноћи усташе су из Петриње довезли три пуна камиона живих Срба”. Управо иза те тврдње Булајић, такође омашком, додаје: „Позната су имена слиједећих жртава са подручја Котара Вргинмост убијених у глинској православној цркви ноћу 29/30. јула 1941”, те поред имена утврђених жртава глиנסке цркве са територије општина Топуско и Чемерница, наводи и имена 101 жртве са територије општине Топуско, Ласиња, Бовић и Чемерница. Међу њима наводи, дакле, чак и свих 88 имена жртава за које је написао да су живе одвезене и поубијане на губилишту у Новом Селу Глинском, а које су похватане 26. јула у Стипану и 29. јула 1941. у Трепчи, општина Ласиња, и на територији општине Бовић. На томе списку налазе се следећих лица:

12 Bulajić, *Ustaški zločini genocida*, II, 493-514. Аутор се при томе позвао на следеће изворе: „Dušan Baić, Kotar Vrginmost u Narodno-oslobodilačkoj borbi 1941-1945; истраживања Ђура Аралице и Душана Крошњара из Доње Чемернице (стр. 493, фуснота 380, стр. 514, фуснота 381, „Листа имена“ на основу Baić, n. d., i корекција и допуна према Ђуро Аралица, Узроци и последице крвавог покрста у Вргинмосту 1941, рукопис.

Општина Топуско

Гређани 2: Бијелић Јове Анђа, 1881, Мишчевић Марка Евица, 1909.

Пољани 6: Бакић Јована Јока, 1890, Дивић Петра Ђука, 1900, Дивић Саве Сава, 1891, Дивић Павла Станица, 1900, Воркапић Јанка Евица, 1891, Воркапић Стевана Станица, 1918.

Пониквари 4: Дивић Миле Марија, 1898, Рокнић Миле Даница, 1929, Рокнић Милоша Драгица, 1899, Рокнић Љубица, 1902.

Топуско 1: Миљевић Дмитра Даринка, 1900.

Општина Ласиња

Стипан 17: Бојанић Раде Марко, 1917, Бојанић Раде Пајо, 1919, Бојанић Васиља Павао, 1890, Бојанић Алексе Раде, 1870, Мириловић Миле Којо 1887, Мраовић Матије Ђуро-Скула 1910, Ромчевић Васиља Душан 1908, Тепшић Симе Душан 1922, Тепшић Николе Симо 1881, Видовић Николе Божо, 1898, Видовић Петра Милан, 1921, Видовић Ђуре Павао, 1894, Видовић Марка Павао 1875, Видовић Филипа Симо 1885, Видовић Милутина Симо 1900, Зеџ Адама Никола, 1908. и Зеџ Павла Стеван 1911.

Трепча 4: Кличковић Миле Ђуро, 1886, Кличковић Ђуре Миле, 1908, Кличковић Дамјана Павао, 1912, Кобаџ Васиља Ђуро, 1886.

Општина Бовић

Бовић 25: Борота Симе Ђуро, 1898, Борота Ђуре Марко, 1895, Борота Јове Милан, 1905, Борота Петра Милан, 1919, Гледић Вује Ђуро, 1921, Јовановић Пане Симо, 1881, Мраовић Ђуре Адам, 1882, Мраовић Теодора Јован, 1900, Мраовић Дамјана Раде, 1929, Мраовић Марка Вујо, 1899, Радановић Николе Душан, 1918, Радановић Антонија Никола, 1895, Ратковић Дамјана Раде, 1922, Станојевић Јована Марко, 1912, Варцалија Адама Милан, 1904, Зимоња Станка Ђуро, 1897, Живковић Ђуре Дамјан, 1897, Живковић Мојсије Јован, 1900, Живковић Мојсије Милан, 1912, Живковић Николе Милан, 1923, Живковић Мојсије Милка, 1915, Живковић Симе Мојсије, 1877, Живковић Симе Петар, 1876, Живковић Николе Раде, 1895. и Живковић Мојсије Симо, 1898.

Чремушница 15: Бекић Јована Душан 1890, Бекић Миле Ђуро, 1916, Крагуљац Јована Ђуро, 1916, Крагуљац Миле Љубан, 1923, Крагуљац Јована Милан, 1920, Крагуљац Јандре Симо, 1918, Мраовић Матије Ђуро, 1907, Радановић Петра Антоније, 1863, Радановић Луке Јован, 1870, Радановић Миће Јован, 1868, Радановић Васе Никола, 1895, Радановић Антонија Петар, 1894, Радановић Петра Симо, 1897, Радановић Антонија Стеван, 1899. и Смољановић Драгутин, 1910. (У књизи М. Булајића из ове групе недостаје Крагуљац Јована Ђуро, а уместо Радановић Антонија Стеван пише Светозар – нап. аутора).

Голиња 10: Брујић Миле Ђуро, 1900, Ивковић Раде Ђуро, 1911, Ивковић Јована Миле, 1895, Ивковић Стевана Миле, 1892, Ивковић Раде Петар, 1894, Ивковић Стојана Симо, 1910, Ивковић Симе Стојан, 1891, Милојевић Марка Адам, 1879, Мраовић Које Ђуро, 1916. и Радановић Јована Илија, 1910.

Кирић 1: Павловић Ђуре Миле, 1904, који је, како пише у књизи Д. Баића, одведен 29. 7. 1941. и убијен од усташа у Прекопи код Глине.

Козарац 11: Ајдиновић Раде Милан, 1908, Копач Саве Саво, 1882, Коркут Ђуре Ђуро, 1887, Коркут Гаје Станко, 1886, Маринковић Јована Прокоп, 1899, Мраовић Јандре Дамјан, 1899, Мраовић Јандре Јован, 1894, Мраовић Миле, 1916, Мраовић Станка Никола, 1895, Мраовић Адама Петар, 1891. и Мраовић Симе Стојан, 1891.

Трстеница 4: Мраовић Миле Јеремија, 1911, Мраовић Стевана Раде, 1895, Мраовић Јована Симо, 1887. и Симић Миле Никола, 1901. Од ове четворице само је име Симић Николе рељефним словима уписано на бронзану плочу која је стављена у нише Спомен-обележја у Глини.

Општина Чемерница

Буковица 1: Вранешевић Томе Илија, 1875.

На страни 543 исте књиге, фуснота 415а, Булајић наводи извор овога списка: „Душан Баић – преглед жртава по селима, Ђуро Аралица”. Извесно је зато да је у питању техничка грешка, јер је он вероватно, кад је преузимао списак жртава од аутора ових редова и његовог упозорења да горе наведене жртве нису поклане у цркви, у штампу ипак дао списак који је претходно био утврдио према књизи Д. Баића.

Додуше, могућно је једино да су 12 жена и 1 девојчица са територије општине Топуско поклане у глинској цркви неког другог дана после два утврђена клања, али о томе не постоје конкретнији подаци.

Поред мањих разлика у идентификационим подацима тих 1560 жртава и разлике од 65 у односу на наведени и утврђени број жртава глиנסке цркве са територије среза Вргиност, евидентне су и следеће разлике у односу на спискове у наведеној књизи Д. Баића и у књизи М. Булајића:

Бекић П. Мојсије, стар 50 година, а у књизи Душана Баића, у списку жртава из Чемернице, налази се Бекић Павла Мојсије, 1891, за кога пише: „Убијен од усташа 7. 8. 1941. у Глинској болници”.

Бекић Јована Раде, стар 61 годину, а у књизи Д. Баића, у списку жртава из села Гређани, постоји Бакић Јована Раде, 1881, за којег пише: „Одведен 27. 7. 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини; сада је утврђено да је он заклан у глинској цркви ноћу 29/30. јула 1941. године.

Ивковић М. Миле, стар 49 година. У књизи Д. Баића, у списку жртава из Голиње, постоји Ивковић Стевана Миле, рођен 1892. године за којег пише: „Одведен 29. 7. 1941. и убијен од усташа у Прекопи код Глине”, а у књизи М. Булајића, у списку Срба из Голиње који су наводно поклани у глинској цркви, налази се Ивковић Стевана Миле, 1892. Сада је утврђено да је тај Ивковић Миле убијен 29/30 у шикари Латиново.

Јовановић П. Јован, стар 69 година, а према списку у књизи Д. Баића и списку утврђених жртава другог покоља из Чемернице требало би да пише Јовановић Теодора Јован, 1872.

Лапчевић Ј. Стеван, стар 41 годину, а према списку у књизи Д. Баића и списку утврђених жртава другог покоља из Подгорја требало би да пише Лапчевић Стојана Стеван 1900.

Мраковић П. Милан, стар 21 годину, не постоји у ниједном од списку жртава са територије среза Вргинмост. (Извесно је да је реч о жртви са презименом Мраовић – нап. Ћ. А)

Мраковић П. Симо, стар, 54 године, не постоји у ниједном од списку жртава са територије среза Вргинмост.

Пајић Филипа Марко, стар 63 године. У књизи Д. Баића у списку жртава из Славског Поља, постоји Пајић Филипа Марко, рођен 1900, за кога пише: „Отишао 2. 8. 1941. на покрст и убијен од усташа у Глини”, а сада је утврђено да је он заклан у глинској цркви ноћу 4/5. августа 1941. године.

Рокнић М. Драган, стар 11 година. У књизи Д. Баића, у списку жртава из Пониквара, налази се Рокнић Миле Драган, рођен 1930. за кога пише: „Одведен 27. 8. 1941. и убијен од усташа 3. 8. 1941. у Глини”. Али, не постоје подаци да је међу жртвама два утврђена клања у цркви било и неко дете.

Рупић М. Миле, стар 39 година и Рупић М. Миле, стар 29. година. У књизи Д. Баића, у списку жртава из Пјешћанице, налазе се Рупић Матије Миле, 1922. и Рупић Стојана Миле, 1886. за које пише: „Отишао на покрст 2. 8. 1941. и убијен од усташа у Глини”, а сада је утврђено да су обојица заклани у глинској цркви ноћу 4/5. августа 1941. године.

Затим, у Булајићевој књизи, а и у нишама Спомен-обележја у Глини, уписана су имена 98 жртава за које не постоје подаци да су заклани у српској православној цркви у Глини 29/30. јула нити 4/5. августа 1941. године.

Насупрот томе, у њој се не налазе имена 38 жртава са територије среза Вргинмост, од којих је за 9 сада утврђено да су поклане у спрској православној цркви ноћу 29/30. јула и 4/5. августа 1941. године, као и 29 имена жртава које су вероватно поклане у глинској цркви, а не у логорима Јадовно и Јасеновац. То се односи на следеће жртве:

Батинова Коса: Дуждевић Марије Петар, 1915.*¹³

Горњи Сјеничак: Качар Марка Теодор, 1910.*, Тепшић Васа Адам, 1905.* и Тепшић Марка Теодор, 1899*

Славско Поље: Ивошевић Васа Милош, 1902.*

Маличка: Јањанин Теодора Остоја, 1890.*

Вргинмост: Малбаша Павла Стеван, 1900.*

Гређани: Мараковац Петра Милан, 1920*, Мараковац Павла Симо, 1887,* Бијелић Милоша Матија, 1878. Миљевић Ђуре Милан, 1893, Миљевић Стевана Милош, 1908, Миљевић Стевана Петар, 1909, Злокас Станка Миле, 1909. и Злокас Станка Петар, 1900.

Пониквари: Лалић Миле Јован, 1901, Миљевић Које Милан, 1894. и Мишчевић Петра Станко, 1877.

Топуско: Батало Петра Драган, 1923, Батало Нинка Јанко, 1910, Батало Стојана Матија, 1899, Батало Петра Милан, 1916, Батало Илије Миле, 1906, Батало Матије Милош, 1923, Батало Матије Марко, 1903, Батало Нинка Никола, 1908, Батало Николе Нинко, 1882, Лалић Миле Јован, 1899, Миљевић Илије Ђуро, 1920, Миљевић Илије Илија, 1882, Миљевић Николе Никола, 1888, Мишчевић Јандре Јован, 1882, Мишчевић Јована Љубан, 1919, Обрадовић Теодора Матија, 1888, Воркапић Миле Љубан, 1910, Воркапић Стојана Никола, 1892. и Жутић Милоша Матија, 1901.

Чемерница: Крагуљац Станка Миле, 1912.

Књига Милке Љубичић и Милана Буњца *Покољ Срба у глинској православној цркви*, која је публикована 1995. године има свега 62 странице текста и фотографија. На једној страни је текст на српском језику, а на другој исти текст на енглеском. На маргинама обе стране је списак имена жртава: 433 Србина Глињана убијена маја 1941. године у Прекопи, 1304 са територије среза Вргинмост (а у тексту се наводи бројчани податак од 1308), затим 148 српских жртава са територије среза Глина и 108 са територије среза Босанска Дубица, који су наводно поклани у глинској православној цркви. Имена тих 1560 (не 1564) наводних жртава глинске цркве уписана су рељефним словима на бронзане плоче које су смештене у нише Спомен-обележја у Глини. Рецензент књиге је

13 Знак* означава жртве за које је утврђено да су поклане у глинској цркви, а за оне без тога знака је највероватније да спадају међу те жртве, јер не постоје било какви разлози да би биле одвајане од њих и одвођене у логоре Јадовно, а једна и у логор Јасеновац, о чему је већ дато објашњење.

Симо Брдар, учесник са запаженим саопштењем на међународном научном скупу „Геноцид над Србима у Другом светском рату”, који је одржан у Српској академији наука и уметности у од 23. до 25. октобра 1991. године. Он је, као и сви учесници скупа, располагао списком тема, па је био дужан да погледа Зборник радова и да евентуално констатује барем оно шта је нетачно у тексту о покољу у српској православној цркви Рођења песвете Богородице у Глини.

Евидентно је да ова књига не представља резултат научних истраживања. Она у ствари садржи суштину оне „истине” о покољима у српској православној цркви у Глини каква је јавно саопштавана по принципу „рекла -казала”, као и неке цитате мање-више познатих изјава о тим злочинима, какве се иначе могу наћи у архивској грађи или у литератури.

Срез Глина – У архивској грађи, литератури и приватним архивама појединачно постоје разни спискови и бројчани показатељи са непотпуним и непоузданим подацима за око 47 до 148 Срба са територије среза Глина, за које се сматра да су поклане у глинској цркви. Такво мишљење је засновано на чињеници да су они похватани и убијени код јама у шикари Латиново у време када су довожени лешеве покланих жртава првог покоља.

Према Саопштењу број 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, у другој половини јула 1941. глинска црква је служила усташама као једно ново одељење затвора. У православну цркву у Глини усташе су доводиле све Србе које нису могле да сместе у препуне просторије својих затвора. Тих дана су хватале Србе мушкарце по срезовима Глина и Вргинмост. Тако је похватано на хиљаде Срба из општине Вргинмост и Чемерница, а исто тако, мада нешто мање, и из општине Бовић и Топуско. Тада је похватано више Срба и из Класнића, у срезу Глина, и из других села тога среза. Ови Срби су сви одведени у Глину. Неки су вођени у затвор, али су неки вођени непосредно у глинску цркву.

Међутим, сада је утврђено да су Срби, који су тада похватани затварани у разне просторије у Глини и живи одвожени на губилиште у Латинову исте ноћи када је био први покољ у глинској цркви и закопани у две јаме заједно са лешевима покланих у цркви.

Ђуро Роксандић је 1982. године – на основу постојеће архивске грађе сеоских месних канцеларија из 1946. године (Архив Хрватске и Архив Југославије), – забележио у две свеске имена свих жртава са територије среза Глина. Уз основне идентификационе податке о жртвама (Име, очево име, презиме, и годна рођења) забележио је само место њиховог убиства, на пример, „Бански Грабовац”, „Гл. Ново Село” (алузија на страстиште у шикари Латиново – нап Ђ. А.), „Кобиљача”, „глинска црква 1941.”. У тим списковима налазе се имена само 47 Срба поред чијег имена пише: „глинска црква 1941.”, и то:

Балинац 2: Чучковић Тривуна Стеван, 1873, Војновић Лазе Миле, 1895.

Брезово Поље 1: Бркић Петра Милош, 1921 .

Горње Селиште 9: Једнак Симе Јово, 1875, Једанк Симе Васиљ 1878, Једнак Јове Перо, 1898, Једнак Јове Богдан, 1910, Једнак Јове Илија, 1908, Митић Илије Јово, 1921, Митић Стојана Миле 1912, Рајшић Станка Перо 1895. и Релић Петра Станко, 1887.

Горње Табориште 2: Дражић Јована Стево, 1904. и Дражић Стевана Ђуро, 1895.

Горњи Класнић 1: Сарапа Васиља Стеван 1902,

Шибине 9: Дјаковић Стевана Јандрија 1881, Јандрић Гаје Стојан, 1892, Лазић Јосе Илија, 1980, Мацакања Јове Душан, 1898, Мацакања Стевана Ђуро, 1904, Мацакања Ђуре Стево, 1921, Мацакања Дамјана Стево, 1898, Попара Симе Васиљ, 1868, и Вујаковић Кузмана Глиго, 1876.¹⁴

Велики Обљај 2: Јајић Вује Душан, 1906. и Јајић Мићана Милош, 1912.

Ровишка 3: Иватовић Миле Јован 1902, Иватовић Јована Перо 1923. и Иватовић Миле Стево, 1915.

Велики Градац 2: Комљеновић Петра Милан, 1920 и Вујаковић Симе Милан, 1918.

Доње Селиште 1 - Чучковић Петра Лазо, 1871.

Бојна 5: Ђеран Миле Милан 1904, Ђућа Миле Адам 1887, Ђућа Миле Вајо 1892, Ђућа Вује Илија, 1922, и Драшковић Томе Миле, 1905.

Јошевица 7: Арбутина Станко 1877, Арбутина Јанко, 1883, Арбутина Јанка Душан, 1913, Арбутина Јанка Милан, Арбутина Јанка Ката 1885, Сарапа Јован 1876, и Сарапа Миле 1915.

Влаховић 3: Мраковић Стевана Владо, 1923, Кончар Јанка Ђуро, 1917, и. Сусталчић Петра Илија, 1908.¹⁵

Из података уписаних у наведене свеске не види се датум хватања тих жртава, када и како су отпремљене у Глину, нити о њиховом евентуалном увођењу у цркву. Такви подаци за те жртве не постоје ни у извештају Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и његових помагача. Насупрот томе, само за Србе са територије среза Вргиност постоје подаци о времену и начину довожењу у Глину њиховом клању у цркву и одвожењу лешева у шикару Латиново.

Јово Ивковић и Лазо Дражић су, највероватније седамдесетих година XX века, утврдили списак са именима 18 Срба из Горњег Таборишта и 2 из

14 Ђуро Роксандић, свеска број 1.

15 Исто, свеска број 2.

Доње Трстенице.¹⁶ Они су, како је Ивковић истакао у свом говору 6. октобра 1979. године на откривању спомен-плоче у гробљу Совињак у Горњем Таборишту, одвезени камионима у Глину и „стрељани у Глинској цркви”. На крају списка пише да су 30. и 31. јула ухваћена 72 мушкарца, од којих су 22 убијени у глинској цркви. Упоредним увидом у тај списак и списак Ђуре Роксандића, свеска број 1, стр. 35-41, види се да су само двојица Срба из Горњег Таборишта (Дражић Јована Стево, 1904, и Дражић Стевана Ђуро, 1895.) у свесци Роксандића уписани уз напомену „глинска црква 1941”, а остали „Кобиљача”, што значи да су поубијани у шуми Кобиљача код Бучице.

У наведеном делу Милана Булајића пише да је у оба покоља у глинској цркви заклано 75 Срба са подручја котара Глина: Хрватска Бојна – 5, Велики Обљај – 2, Горње Табориште – 18, Горња Трстеница – 4, Влаховић – 3, Балинац – 8, Боровита – 2, Доње Селиште – 1, Горње Селиште – 8, Хајтић – 1, Шибине – 9, Горњи Класнић – 1, Доњи Класнић – 1, Брезово Поље – 1, Ровишка – 3, Јошевица – 6, Велики Градац – 2.” (Нав. дело, стр. 543-544). Осим наведених бројчаних показатеља, аутор не наводи друге битне податке као потврду о њиховом клању у глинској цркви. Он се послужио списком из свезака Ђуре Роксандића. У наведеној књизи Милке Љубичић и Милана Буњца постоји поименичан списак од 148 Срба са територије среза Глина, који су наводно поклани у српској православној цркви у Глини а чија су имена уписана рељефним словима на бронзане плоче, које су смештене у нише Спомен-обележја у Глини, и то: Арбутина Станко 64 г, Баждар С. Адам 53 г, Баждар С. Петар, 27 г, Бижић М. Јово, 19 г, Бижић И. Миле 63 г, Бижић С. Миле 42 г, Боромиса С. Васиљ 54 г, Боромиса В. Вид 37 г, Боромиса М. Милош 49 г, Боромиса С. Павао 19 г, Боромиса Ј. Станко 52 г, Бранковић С. Адам 39 г, Бранковић Л. Милош 41, Бранковић И. Никола 61 г, Бранковић С. Петар 68 г, Бркић П. Милош 20 г, Војновић С. Лазо 49 г, Војновић Л. Миле 46 г, Војновић С. Мила 27 г, Вујаковић К. Глиго 65 г, Вујаковић С. Милан 23 г, Вучетић Н. Миле 39 г, Вучетић С. Мила 21 г, Гледић Т. Марко 62 г, Гледић С. Милош 55 г, Гледић С. Мирко 34 г, Гледић С. Саван 37 г, Ђетовић А. Славко 17 г, Демић И. Ђуро 27 г, Демић С. Миле 55 г, Ђаковић С. Јандрија 60 г, Додош С. Остоја 41 г, Дражић С. Ђуро 46 г, Дражић Ј. Стево 37. г, Драшковић Т. Миле 36 г, Дрекић Н. Душан 21 г, Жарковић Ђ. Стево 21 г, Иватовић М. Јован 39 г, Иватовић Ј. Перо 18 г, Иватовић М. Стево 26 г, Јајић В. Душан 35 г, Јајић Н. Милош 29 г, Јандрић Г. Стојан 49 г, Јањанин Н. Јово 59. г, Једнак Ј. Богдан 31 г, Једнак С. Васиљ 63 г, Једнак Ј. Илија 33 г, Једнак С. Јово 66 г, Једнак Ј. Перо 43 г, Јелић Д. Адам 54 г, Јелић С. Јанко 56 г, Јелић Д. Никола 77 г, Јелић М. Петар 54 г, Јелић Ј. Стван 29, Јелић С. Стеван 58 г, Јелић М. Стојан 41 г, Јелић Н. Томо 43 г, Јовановић П. Милош 20 г, Јовић С. Милан 30 г, Јовић И. Петар

16 Налази се у приватној архиви Ђуре Роксандића.

45 г, Јовић И. Станко 59 г, Јовић С. Станко 55 г, Качар Ј. Ђуро 24 г, Кљаић П. Стеван 46 г, Комљеновић А. Јован 59 г, 66. Комљеновић П. Милан 21 г, Кошпенда Л. Петар 36 г, Кошутин И. Стеван 21 г, Кука В. Лазо 17 г, Кука А. Милош 17 г, Кука С. Стојан 25 г, Куколеча С. Стеван 41 г, Лазић Л. Илија 61 г, Лелић С. Никола 34 г, Љубичић Јанко 25 г, Матијевић М. Лука 21 г, Мацакања Ј. Душан 43 г, Мацакања С. Ђуро 37 г, Мацакања Д. Стево 43 г, Мацакања Ђ. Стево 20 г, Меанџија П. Душан 19 г, Метикош А. Адам 19 г, Метикош И. Адам 56 г, Метикош И. Ђуро 49 г, Метикош М. Јанко 27 г, Метикош А. Марко 27 г, Метикош Р. Миле 53 г, Метикош М. Миљкан 23 г, Метикош К. Никола 17 г, Митић И. Јово 20 г, Митић С. Миле 29 г, Мишљеновић В. Ђуро 39 г, Мишљеновић Мићо 43 г, Мишљеновић С. Мићо 51 г, Мраковић С. Владо 18 г, Мрђеновић Миле 71 г, Мрђеновић Петар 39 г, Муждека М. Станко 21 г, Облаковић Н. Ђуро 69 г, Опачић И. Никола 39 г, Попара С. Васиљ 73 г, Пречаница Л. Јован 65 г, Пречаница Ј. Милош 41 г, Пречаница Ј. Стеван 19 г, Проданић Стојан 40 г, Радановић Г. Дамјан 71 г, Рајшић С. Перо 46 г, Роксандић С. Мирко 20 г, Рудан С. Мирко 38 г, Рудан Д. Стеван 41 г, Рудан Ђ. Станко 61 г, Рудан Ђ. Стојан 38 г, Самарџија Миле 26 г, Сарапа Јован 65 г, Селак С. Петар 33 г, Симић Н. Јован 21 г, Слијепчевић М. Вујо 24 г, Слијепчевић С. Младен 25 г, Слијепчевић Л. Раде 16 г, Слијепчевић О. Стојан 39 г, Станојевић Т. Јанко 45 г, Стапар С. Јован 44 г, Стапар С. Максим 41 г, Стапар Ђ. Петар 19 г, Сустолчић П. Илија 33 г, Тарабић Ј. Миле 21 г, Тарбук М. Ђуро 38 г, Тепшић Ј. Душан 37 г, Тепшић Н. Јован 34 г, Тепшић П. Јован 71 г, Тепшић С. Стојан 45 г, Тепшић Д. Танасије 40 г, Туропољац Ф. Јован 44 г, Туропољац С. Лука 41 г, Туропољац И. Лука 41 г, Туропољац И. Стеван 47 г, Туропољац К. Филип 31 г, Ђеран М. Миладин 32 г, Ђорковић Ј. Милош 31 г, Ђућа М. Адам 49 г, Ђућа М. Вујо 49 г, Чучковић М. Дмитар 51 г, Чучковић И. Лазо 40 г, Чучковић С. Миле 61 г, Чучковић Т. Стеван 68 г, Шикања С. Дамјан 42 г, Шикања В. Дмитар 50 г и Шикања В. Пантелија 51 г.

У наведеном списку од 47 жртава глиנסке цркве, из свезака Ђ. Роксандића недостаје следећих 11: Релић Петра Станко, 1887, Сарапа Васиља Стеван 1902, Чучковић Петра Лазо, 1871, Ђеран Миле Милан 1904, Ђућа Вује Илија, 1922, Арбитина Јанко, 1883, Арбутина Јанка Душан, 1913, Арбутина Јанка Милан, Арбутина Јанка Ката 1885, Сарапа Миле 1915, 1923. и Кончар Јанка Ђуро, 1917. То значи да се не налазе ни у коначном списку имена која су постављена у нише зидова Спомен-обележја у Глини.

Срез Босанска Дубица – У књизи Милке Љубичић и Милана Буњца налази се списак од 108 Срба са територије среза Босанска Дубица наводно покланих у цркви у Глини, а чија су имена исписна на бронзане плоче и смештена у нише зидова Спомен-обележја у Глини. Али, према расположивим подацима, нико од Срба са територије среза Босанска Дубица није заклан у Богородичиној цркви у Глини, посебно не заједно са жртвама два утврђена клања. Напротив, постоје подаци који показују да нико из Босанске Дубице није ни заклан у глинској цркви, и то:

Бранко Ј. Бокан је утврдио да су усташе крајем јула и почетком августа 1941. године у селима општине Босанска Дубица ухапсиле око 200 људи. У затвору су ноћу премлаћивале поједине затворенике, а једне ноћи су одвеле групу ухапшеника, убиле их на мосту Уне и бациле у ријеку. Нешто раније су убиле 11 затвореника и бациле у Уну. Један домобрански официр пребацио је преостале Србе из овог затвора у православну цркву у Хрватској Дубици, али су их пред црквом чекале усташе и све их душмански претукле. Једна група ових затвореника је спроведена у логор у Градишку, а остали су убијени у цркви.¹⁷

Јеромонах Атанасије Јевтић у књизи Од Косова до Јадовна (стр. 16 и 20) пише да су на територији Босанске Дубице крајем јула и августа 41. убијени бројни Срби, њих око 200, од којих су неки претходно били затворени у цркву Свете Тројице, па и поклани; црква је затим порушена...”. Затим, у вези са покољима у глинској цркви пише да је поклано преко 1.200 Срба, можда и 1.800, док је других 500-600 поклано у Глинском Новом Селу и околини, где су у јама бачена и тела покланих у цркви”.

17 Бокан, *Кулминација усташког геноцида*, 251.

ПОПИС 174 ЗАКЛАНИХ СРБИНА 29/30. ЈУЛА 1941.
У ЦРКВИ РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ГЛИНИ

ОПШТИНА ТОПУСКО

Гређани

1. Бакић Јована Раде, 1881.	36. Мишчевић Јосипа Душан, 1921.
2. Бијелић Ђуре Станко, 1886.	37. Мишчевић Марка Ђуро, 1917.
3. Бијелић Симе Стојан, 1902.	38. Мишчевић Марка Милош, 1907.
4. Злокас Васиља Милош, 1908.	39. Мишчевић Марка Мићо, 1921.
5. Злокас Васиља Никола, 1909.	40. Мишчевић Марка Стеван, 1912.
6. Злокас Матије Милош, 1875.	41. Мишчевић Николе Никола, 1905.
7. Злокас Николе Миле, 1917.	42. Мишчевић Петра Стојан, 1906.
8. Злокас Петра Симо, 1896.	43. Мишчевић Петра Урош, 1907.
9. Злокас Симе Душан	44. Мишчевић Симе Божо, 1901.
10. Злокас Симе Урош, 1887.	45. Мишчевић Симе Стојан, 1902.
11. Злокас Станка Михајло, 1899.	46. Мишчевић Стевана Марко, 1881.
12. Злокас Трифуна Васиљ, 1886.	47. Орешчанин Николе Симо, 1896.
13. Ивошевић Ђуре Матија, 1912.	48. Орешчанин Стојана Божо, 1924.
14. Ивошевић Ђуре Милан, 1896.	49. Ратковић Николе Данило, 1911.
15. Ивошевић Ђуре Мићан, 1908.	50. Ратковић Станка Никола, 1867.
16. Једнак Симе Васиљ, 1880.	51. Шкара Јована Милан, 1883.
17. Кордић Милана Љубан, 1921.	52. Шкара Марка Јован, 1924.
18. Кордић Николе Драган, 1907.	53. Шкара Мијата Никола, 1912.
19. Кордић Николе Павао, 1912.	54. Шкара Николе Љубан, 1919.
20. Кордић Николе Стево, 1904.	55. Шкара Николе Марко, 1894.
21. Кордић Симе Стојан, 1914.	56. Шкара Симе Адам, 1921.
22. Мараковац Павла Симо, 1887.	57. Шкара Симе Милан, 1912.
23. Мараковац Петра Милан, 1920.	58. Шкара Симе Павао, 1901.
24. Миљевић Адама Стојан, 1896.	59. Шкара Станка Милан, 1922.
25. Миљевић Миће Стеван, 1866.	
26. Миљевић Николе Марко, 1909.	
27. Миљевић Стевана Адам, 1903.	
28. Миљевић Стевана Никола, 1884.	
29. Миљевић Стевана Никола, 1905.	
30. Миљевић Стевана Петар, 1909.	
31. Миљевић Стојана Мићо, 1917.	
32. Мишчевић Ђуре Јосип, 1881.	
33. Мишчевић Ђуре Миле, 1898.	
34. Мишчевић Вује Миле, 1901.	
35. Мишчевић Вује Миле, 1911.	

Катиновац

1. Бајић Петра Стојан, 1917.
2. Блануша Петра Јован, 1900.
3. Воркапић Илије Вујо, 1881.
4. Ивошевић Николе Драган, 1909.
5. Радујковић Станка Петар, 1904.
6. Радујковић Стевана Милош, 1904.

Ђуро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

Мала Врановина

1. Ђелап Стеве Ђуро, 1897.
2. Маџарац Марка Филип, 1886.
3. Миљевић Миле Ђуро, 1923.
4. Миљевић Миле Никола, 1903.
5. Миљевић Миће Стеван, 1881
6. Ђелап Васиља Марко, 1908.
7. Ђелап Стевана Миле, 1899.
8. Ђелап Уроша Ђуро, 1899.
9. Чучковић Станка Миле, 1900.

Пољани

1. Бакић Станка Илија, 1888.
2. Воркапић Илије Петар, 1892.
3. Воркапић Милоша Петар, 1885.
4. Воркапић Пере Марко, 1911.
5. Газибара Петра Марко, 1906.
6. Дивић Васиља Миле, 1924.
7. Дивић Јована Петар, 1890.
8. Дивић Јована Стеван, 1900.
9. Дивић Станка Марко, 1901.
10. Добрић Јована Милош, 1896.
11. Добрић Јована Стојан, 1885.
12. Добрић Нинка Ђуро, 1900.
13. Добрић Павла Миле, 1917.
14. Добрић Стојана Душан, 1920.
15. Добрић Стојана Љубан, 1925.
16. Лончаревић Стојана Милош, 1915.
17. Мишчевић Николе Станко, 1907.
18. Рокнић Матије Душан, 1890.
19. Рокнић Симе Никола, 1924.
20. Рокнић Ђуре Никола, 1894.
21. Сијерић Марка Јован, 1906.
22. Сијерић Марка Милан, 1896.
23. Сијерић Теодора Јован, 1897.
24. Чича Николе Петар, 1922.
25. Чича Николе Станко, 1915.
26. Чича Саве Никола, 1877.

Пониквари

1. Данчуо Петра Петар, 1899.
2. Дивић Ђуре Миле, 1911.
3. Дивић Ђуре Миле, 1922.
4. Дивић Ђуре Павао, 1909.
5. Дивић Илије Павао, 1908.
6. Дивић Илије Симо, 1912.
7. Дивић Јована Драган, 1920.
8. Дивић Јована Стојан, 1916.
9. Дивић Луке Петар, 1886.
10. Дивић Марка Миле, 1901.
11. Дивић Марка Стојан, 1905.
12. Дивић Миле Ђуро, 1899.
13. Дивић Миле Славко, 1920.
14. Дивић Миле Стојан, 1908.
15. Дивић Михајла Симо, 1919.
16. Дивић Николе Петар, 1894.
17. Дивић Павла Илија, 1880.
18. Дивић Петра Ђуро, 1920.
19. Дивић Петра Драган, 1917.
20. Дивић Петра Милан, 1926.
21. Дивић Петра Никола, 1914.
22. Дивић Петра Станко, 1918.
23. Дивић Петра Стојан, 1908.
24. Дивић Теодора Ђуро, 1870.
25. Жутић Јована Павао, 1911.
26. Жутић Јове Миле, 1902.
27. Жутић Павла Јован, 1880.
28. Лалић Ђуре Јован, 1920.
29. Лалић Ђуре Симо, 1906.
30. Лалић Миле Илија, 1920.
31. Лалић Миле Павао, 1906.
32. Лалић Петра Ђуро, 1910.
33. Лалић Петра Јанко, 1903.
34. Лалић Петра Петар, 1893.
35. Лалић Симе Ђуро, 1893.
36. Маџакања Јове Илија, 1899.
37. Мишчевић Ђуре Душан, 1911.
38. Мишчевић Илије Никола, 1912.
39. Мишчевић Матије Марко, 1908.
40. Мишчевић Матије Миле, 1905.

Пописи убијених Срба

41. Мишчевић Николе Душан, 1917.
42. Мишчевић Николе Павао, 1920.
43. Мишчевић Николе Стево, 1912.
44. Мишчевић Петра Љубан, 1911.
45. Мишчевић Петра Стојан, 1896.
46. Мишчевић Симе Миле, 1892.
47. Мишчевић Станка Бранко, 1920.
48. Мишчевић Станка Петар, 1918.
49. Мишчевић Стеве Милош, 1912.
50. Рајшић Николе Лука, 1894.
51. Рокнић Максима Миле, 1899.
52. Рокнић Максима Петар, 1915.
53. Рокнић Миле Драган, 1930.
54. Рокнић Милоша Петар, 1890.
55. Рокнић Петра Љубан, 1923.
56. Рокнић Петра Милан, 1910.
57. Ћелап Адама Илија, 1910.
58. Ћелап Илије Ђуро, 1922.
59. Ћелап Илије Марко, 1926.
60. Ћелап Матије Адам, 1880.

Старо Село

1. Новаковић Николе Никола, 1908.
2. Вигњевић Марка Душан, 1919.

Топуско

1. Батало Миле Матија, 1879.
2. Мартиновић Душана Стеван, 1922.
3. Шкундрић Николе Илија, 1894.

ОПШТИНА ЧЕМЕРНИЦА

Маличка

1. Јањанин Теодора Остоја, 1890.

Чемерница

1. Гушић Милоша Милан. 1900.
2. Гушић Милоша Раде, 1908.
3. Драгојевић Адама Марко, 1885.
4. Драгојевић Љубана Миле, 1922.
5. Драгојевић Николе Љубан, 1899.
6. Зимоња Марка Васо, 1919.
7. Лончар Васиља Никола, 1884.
8. Цревар Марка Стојан, 1875.

**ПОПИС 29 СРБА ВЕРОВАТНО ЗАКЛАНИХ 29/30. ЈУЛА 1941. У ЦРКВИ
РОЂЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ У ГЛИНИ**

ОПШТИНА ТОПУСКО

Гређани

1. Бијелић Милоша Матија, 1878.	6. Батало Нинка Никола, 1908.
2. Злокас Станка Миле, 1909.	7. Батало Петра Драган, 1923.
3. Злокас Станка Петар, 1900.	8. Батало Петра Милан, 1916.
4. Миљевић Ђуре Милан, 1893.	9. Батало Стојана Матија, 1899.
5. Миљевић Стевана Милош, 1908.	10. Воркапић Миле Љубан, 1910.
6. Миљевић Стевана Петар, 1909.	11. Воркапић Стојана Никола, 1892.

Пониквари

1. Лалић Миле Јован, 1901.	12. Жутић Милоша Матија, 1901.
2. Миљевић Које Милан, 1894.	13. Лалић Миле Јован, 1899.
3. Мишчевић Петра Станко, 1877.	14. Миљевић Илије Ђуро, 1920.
	15. Миљевић Илије Илија, 1882.
	16. Миљевић Николе Никола, 1888.
	17. Мишчевић Јандре Јован, 1882.
	18. Мишчевић Јована Љубан, 1919.
	19. Обрадовић Теодора Матија, 1888.

Топуско

1. Батало Илије Миле, 1906.
2. Батало Матије Марко, 1903.
3. Батало Матије Милош, 1923.
4. Батало Николе Нинко, 1882.
5. Батало Нинка Јанко, 1910.

ОПШТИНА ЧЕМЕРНИЦА

Чемерница

1. Крагуљац Станка Миле, 1912.

ПОПИС 1038 УБИЈЕНИХ СРБА4/5 АВГУСТА 1941. У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ

ОПШТИНА ВРГИНМОСТ

Село Брњавац

1. Булат Боже Миле, 1896.
2. Вигњевих Милоша Матија, 1901.
3. Вигњевих Ђурђа Милић, 1890.
4. Гвојић Васиља Душан, 1896.
5. Гвојић Милоша Ђуро, 1908.
6. Гвојић Симе Ђуре, 1893.
7. Гвојић Давида Милан, 1900.
8. Гвојић Миле Никола, 1879.
9. Гвојић Миле Павао, 1889.
10. Добрић Павла Илија, 1887.
11. Јовичић Давида Станко, 1901.
12. Лукач Адама Симо, 1888.
13. Љубичић Јанка Душан, 1900.
14. Малбаша Ђуре Миле, 1892.
15. Малбаша Јована Васиљ, 1883.
16. Миличевић Петра Душан, 1903.
17. Миличевић Петра Илија, 1886.
18. Миличевић Томе Јоцо, 1875.
19. Миличевић Јована Марко, 1916.
20. Миличевић Стојана Миле, 1921.
21. Миличевић Симе Никола, 1890.
22. Миличевић Симе Петар, 1886.
23. Миличевић Томе Симо, 1894.
24. Поповић Вује Ђуро, 1904.
25. Радужковић Ђуре Миле, 1909.
26. Родић Милоша Ђурађ, 1875.
27. Рупић Матије Миле, 1912.
28. Цревар Васиља Душан, 1902.
29. Цревар Дмитра Ђуро, 1892.
30. Цревар Миле Ђуро, 1898.
31. Цревар Васиља Ђуро, 1910.
32. Цревар Ђурђа Јандре, 1914.
33. Цревар Николе Јандре, 1904.
35. Цревар Васиља Јанко, 1904.
35. Цревар Ђуре Јован, 1915.
36. Цревар Миле Матија, 1907.

37. Цревар Ђуре Милош, 1868.
38. Цревар Николе Милош, 1867.
39. Цревар Дмитра Никола, 1887.
40. Цревар Николе Петар, 1915.
41. Цревар Миле Раде, 1904.
42. Цревар Дмитра Саво, 1914.
43. Цревар Јована Саво, 1890.
44. Цревар Јована Симо, 1912.
45. Цревар Ђуре Васиљ, 1882.
46. Цревар Павла Васиљ, 1894.

Место Вргинмост

1. Лапчевић Стојана Перо, 1919.
2. Малбаша Павла Стеван, 1900.
ухваћен код куће 4. 8. 1941
3. Радановић Илије Милан, 1921

Село Горњи Сјеничак

1. Качар Марка Теодор, 1910.
2. Тепшић Васе Адам, 1905.
3. Тепшић Марка Теодор (1899),
ухваћен 1. августа

Село Мала Тренча

1. Бијелић Илије Милош, 1908.
2. Јурић Милована Раде, 1902.
3. Мацут Николе Матија, 1912.
4. Тркуља Симе Марко, 1922.
5. Тркуља Миле Раде, 1898.

Село Острожин

1. Торбица Јована Јанко, 1894.

Село Пјешићаница

1. Алајица Станка Тривун, 1892.
- 2.. Булат Васиља Божо, 1912.
3. Булат Васиља Станко, 1905.
4. Булат Ђуре Симо, 1920.

5. Врга Павла Миле, 1889.	47. Красуља Теодора Ђурађ, 1892.
6. Врга Павла Раде, 1887.	48. Лацковић Петра Миле, 1897.
7. Вујановић Јанка Павао, 1895.	49. Љубичић Ђуре Васо, 1897.
8. Данчула Миле Матија, 1888.	50. Љубичић Јанка Станко, 1902.
9. Данчула Стевана Васиљ, 1879.	51. Љубичић Јанка Теодор, 1896.
10. Дмитровић Вује Душан, 1902.	52. Љубичић Јована Станко, 1897.
11. Дмитровић Вује Раде, 1898.	53. Маринчић Адама Васиљ, 1900.
12. Добрић Васиља Станко, 1904.	54. Маринчић Ђуре Марко, 1900.
13. Добрић Васиља Стеван, 1888.	55. Маринчић Јована Марко, 1905.
14. Добрић Павла Ђуро, 1891.	56. Маринчић Станка Миле, 1898.
15. Добрић Стевана Душан, 1910.	57. Маринчић Станка Саво, 1895.
16. Драгојевић Јована Јанко, 1909.	58. Маџут Ђуре Теодор, 1894.
17. Драгојевић Миле Матија, 1904.	59. Маџут Лазе Раде, 1900.
18. Драгојевић Миле Милан, 1920.	60. Маџут Матије Марко, 1906.
19. Драгојевић Миле Раде, 1911.	61. Маџут Миле Вујо, 1907.
20. Драгојевић Миле Станко, 1908.	62. Маџут Миливоја Матија, 1870.
21. Драгојевић Павла Јандре, 1887.	63. Маџут Михајла Милош, 1873.
22. Драгојевић Станка Теодор, 1909.	64. Маџут Николе Ђуро, 1898.
23. Зинаја Миле Петар, 1903.	65. Маџут Николе Марко, 1907.
24. Зрмањац Јанка Илија, 1908.	66. Маџут Николе Матија, 1912.
25. Зрмањац Станка Матија, 1892.	67. Маџут Пане Мићо, 1878.
26. Јеросимић Васе Ђуро, 1891.	68. Маџут Симе Петар, 1904.
27. Јеросимић Раде Милош, 1906.	69. Мишчевић Јована Павао, 1888.
28. Јеросимић Раде Симо, 1898.	70. Нишевић Миће Ђуро, 1910.
29. Јеросимић Трифуна Раде, 1905.	71. Нишевић Миће Никола, 1907.
30. Јовановић Миле Дамјан, 1912.	72. Нишевић Николе Станко, 1890.
31. Коркут Васе Симо, 1917.	73. Нишевић Петра Павао, 1891.
32. Коркут Јована Павао, 1899.	74. Нишевић Раде Стеван, 1886.
33. Коркут Марка Љубан, 1900.	75. Пајић Ваје Миле, 1906.
34. Коркут Марка Симо, 1898.	76. Пајић Васиља Јован, 1900.
35. Коркут Матије Јован, 1906.	77. Пајић Николе, Ђуро, 1897.
36. Коркут Матије Стојан, 1898.	78. Пајић Николе Љубан, 1900.
37. Красуља Адама Душан, 1895.	79. Поповић Васе Ђуро, 1895.
38. Красуља Васиља Станко, 1901.	80. Поповић Игњатије Раде, 1889.
39. Красуља Ђурђа Милан, 1917.	81. Поповић Симе Милош, 1916.
40. Красуља Јована Јанко, 1890.	82. Рупић Васиља Стеван, 1881.
41. Красуља Јована Матија, 1898.	83. Рупић Матије Миле, 1922.
42. Красуља Миле, 1893.	84. Рупић Миле Илија, 1905.
43. Красуља Раде Васиљ, 1890.	85. Рупић Миле Стојан, 1907.
44. Красуља Раде Мтија, 1911.	86. Рупић Стојана Матија, 1908.
45. Красуља Станка Вујо, 1897.	87. Рупић Стојана Миле, 1886.
46. Красуља Станка Матија, 1903.	88. Рушнов Васиља Милић, 1897.

Пописи убијених Срба

89. Рушнов Васиља Раде, 1886.	19. Врга Миле Стеван, 1912.
90. Рушнов Вује Душан, 1900.	20. Драгојевић Раде Павао, 1900.
91. Рушнов Вује Ђуро, 1899.	21. Драгојевић Раде Петар, 1887.
92. Рушнов Ђуре Бранко, 1910.	22. Јовичић Васо, 1912.
93. Рушнов Ђуре Раде, 1898.	23. Лапчевић Јована Миле, 1915.
94. Рушнов Јоце Петар, 1905.	24. Лапчевић Петра Никола, 1896.
95. Рушнов Стојана Миле, 1896.	25. Лапчевић Петра Пане, 1902.
96. Рушнов Петра Васо, 1903.	26. Лапчевић Николе Павао, 1905.
97. Станић Стојана Адам, 1908.	27. Лапчевић Јована Раде, 1911.
98. Станић Стојана Марко, 1903.	28. Лапчевић Петра Саво, 1906.
99. Станојчић Ђуре Матија, 1919.	29. Лапчевић Николе Симо, 1910.
100. Станојчић Ђуре Раде, 1905.	30. Лапчевић Саве Симо, 1897.
101. Станојчић Николе Ђуро, 1909.	31. Лапчевић Јована Стеван 1900.
102. Станојчић Николе Игњатије, 1900.	32. Лапчевић Павла Стојан, 1908.
103. Станојчић Николе Љубан, 1905.	33. Линта Милоша Јанко, 1887.
104. Станојчић Раде Јандре, 1921.	34. Линта Марка Милош, 1907.
105. Тркуља Васиља Милош, 1899.	35. Линта Станка Милош, 1897.
106. Тркуља Јандре Милош, 1887.	36. Линта Ђуре Петар, 1909.
107. Тркуља Јована Никола, 1877.	37. Линта Милоша Петар, 1898.
108. Тркуља Симе Никола, 1891.	38. Линта Милоша Петар, 1891.

Село Подгорје

1. Ајдиновић Стевана Драган, 1913.	43. Павловић Дане Раде, 1913.
2. Ајдиновић Боже Јанко, 1909.	44. Полојац Вује Мане, 1888.
3. Ајдиновић Стојана Милош, 1918.	45. Полојац Николе Раде, 1900.
4. Ајдиновић Раде Петар, 1886.	46. Полојац Павла Вујо, 1880.
5. Барбир Јована Ђуро, 1926.	47. Полојац Мане Вујо, 1911.
6. Барбир Петра Ђуро, 1923.	48. Пова Милице Адам, 1904.
7. Барбир Ђуре Јанко, 1901.	49. Самарџија Станка Ђуро, 1922.
8. Барбир Ђуре Јован, 1894.	
9. Барбир Павла Марко, 1913.	
10. Барбир Јована Милан, 1903.	
11. Барбир Марка Миле, 1878.	
12. Барбир Јанка Милош, 1888.	
13. Барбир Марка Павао, 1888.	
14. Барбир Марка Петар, 1910.	
15. Барбир Николе Раде, 1912.	
16. Булат Боже Пане, 1886.	
17. Врга Јандре Матија, 1895.	
18. Врга Петра Станко, 1894.	

Село Славско Поље

1. Буњевчевић Ђуре Игњатија, 1896.
2. Буњевчевић Ђуре Петар, 1898.
3. Валаџија Миле Миле, 1890.
4. Валаџија Павла Милош, 1903.
5. Валаџија Милоша Милош, 1912.
6. Валаџија Миле Стојан, 1895.
7. Вигњевић Симе Петар, 1874.
8. Војновић Јандре Ђуро, 1891.

Ђуро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

9. Војновић Миле Ђуро, 1913.	51. Лукач Ђуре Милан, 1911.
10. Војновић Милоша Ђуро, 1921.	52. Лукач Марка Миле, 1897.
11. Војновић Јована Петар, 1896.	53. Лукач Миле Миле, 1899.
12. Војновић Ђуре Петар, 1908.	54. Лукач Марка Никола, 1900.
13. Вучинић Раде Адам, 1890.	55. Лукач Нинко, 1891.
14. Вучинић Миле Ђуро, 1900.	56. Лукач Николе Петар, 1904.
15. Вучинић Јована Филип, 1905.	57. Лукач Милоша Раде, 1914.
16. Вучинић Васе Јован, 1884.	58. Лукач Ђуре Симо, 1898.
17. Вучинић Јандре Јван, 1900.	59. Лукач Нинка Стеван, 1903.
18. Вучинић Милована Лука, 1900.	60. Лукач Нинка Стеван, 1913.
19. Вучинић Станка Никола, 1906.	61. Малобабић Ђуре Душан, 1905.
20. Вучинић Матије Раде, 1889.	62. Малобабић Петра Душан, 1907.
21. Вукшић Дмитра Адам, 1892.	63. Малобабић Ђуре Ђуро, 1903.
22. Вукшић Стевана Адам, 1903.	64. Малобабић Симе Миле, 1897.
23. Вукшић Јандре Ђуро, 1900.	65. Малобабић Ђуре Миле, 1898.
24. Вукшић Михајла Милан, 1903.	66. Малобабић Матије Миле, 1903.
25. Вукшић Теодора Милан, 1905.	67. Малобабић Симе Никола, 1894.
26. Вукшић Михајла Петар, 1892.	68. Малобабић Миле Никола, 1908.
27. Галогача Милоша Бранко, 1912.	69. Малобабић Петра Раде, 1901.
28. Галогача Петра Јандре, 1906.	70. Малобабић Јанка Раде, 1921.
29. Галогача Стојана Љубан, 1901.	71. Малобабић Матије Станко, 1908.
30. Галогача Петра Марко, 1896.	72. Малобабић Стевана Стеван, 1882.
31. Галогача Саве Матија, 1896.	73. Мамула Миле Марко, 1910.
32. Галогача Стојана Миладин, 1901.	74. Мутић Миле Душан, 1911.
33. Галогача Николе Милош, 1912.	75. Пајић Милоша Милић, 1903.
34. Галогача Стојана Никола, 1915.	76. Пајић Давида Павао, 1912.
35. Галогача Саве Раде, 1910.	77. Пајић Јанка Сава, 1896.
36. Галогача Стојана Васо, 1911.	78. Пајић Миле Стојан, 1914.
37. Зорић Давида Јован, 1894.	79. Пајић Раде Адам, 1914.
38. Ивошевић Васе Милош, 1902.	80. Пајић Дмитра Бранко, 1905.
39. Јовановић Ђуре Адам, 1900.	81. Пајић Симе Ђуро, 1896.
40. Јовић Васе Адам, 1901.	82. Пајић Филипа Марко, 1900.
41. Јовић Саве Ђуро, 1901.	83. Пајић Симе Милић, 1893.
42. Јовић Миле Дмитар, 1900.	84. Пелеш Раде Милић, 1914.
43. Јовић Симе Никола, 1908.	85. Релић Игњатије Миланко, 1901.
44. Карталија Стевана Јанко, 1914.	86. Релић Раде Милош, 1894.
45. Лацковић Петра Ђуро, 1902.	87. Рупић Миле Илија, 1909.
46. Лацковић Петра Милан, 1908.	88. Самарџија Стојана Ђуро, 1895.
47. Лукач Марка Душан, 1895.	89. Самарџија Ђуре Јанко, 1881.
48. Лукач Марка Ђуро, 1896.	90. Самарџија Јанка Љубан, 1911.
49. Лукач Игњатије Ђуро, 1902.	91. Самарџија Ђуре Матија, 1909.
50. Лукач Стојана Илија, 1880.	92. Самарџија Васиља Миле, 1906.

93. Самарџија Симе Милош, 1908.
 94. Самарџија Милоша Никола, 1896.
 95. Самарџија Миле Нинко, 1899.
 96. Самарџија Ђуре Петар, 1884.
 97. Самарџија Милоша Петар, 1889.
 98. Самарџија Јована Петар, 1907.
 99. Самарџија Нинка Сава, 1896.
 100. Самарџија Симе Стеван, 1880.
 101. Самарџија Васиља Стеван, 1907.
 102. Самарџија Илије Стојан, 1890.
 103. Самарџија Стојана Василије, 1898.
 104. Самарџија Миле Василије, 1898.
 105. Сучевић Раде Адам, 1880.
 106. Сучевић Раде Јандре, 1891.
 107. Сучевић Стојана Јандре, 1903.
 108. Сучевић Миле Марко, 1893.
 109. Сучевић Миле Марко, 1909.
 110. Сучевић Ђуре Миле, 1883.
 111. Сучевић Ђурђа Милош, 1880.
 112. Сучевић Николе Милош, 1888.
 113. Сучевић Ђуре Милош, 1890.
 114. Сучевић Николе Милош, 1904.
 115. Сучевић Николе Павао, 1911.
 116. Сучевић Милоша Петар, 1911.
 117. Сучевић Николе Раде, 1876.
 118. Сучевић Јанка Раде, 1891.
 119. Сучевић Николе Саво, 1891.
 120. Сучевић Миле Станко, 1905.
 121. Сучевић Миле Стеван, 1892.
 122. Цревар Милоша Марко, 1888.
 123. Џакула Станка Душан, 1913.
 124. Џакула Николе Ђуро, 1900.
 125. Џакула Милића Ђуро, 1904.
 126. Џакула Станка Ђуро, 1914.
 127. Џакула Симе Милош, 1879.
 128. Џакула Јанка Милош, 1899.
 129. Џакула Раде Милош, 1909.
 130. Џакула Игњатије Павао, 1875.
 131. Џакула Ђурђа Петар, 1908.
 132. Џакула Јандре Раде, 1909.
 133. Џакула Симе Саво, 1897.
 134. Шкаљац Милутина Миле, 1908.
 135. Шкаљац Миле Милић, 1903.
 136. Шкаљац Петра Милош, 1902.
- Село Цреварска Страна*
1. Булат Боже Миле, 1909.
 2. Валаџија Петра Миле, 1907.
 3. Вгњевић Симе Илија, 1869.
 4. Вигњевић Милоша Матија, 1900.
 5. Вигњевић Ђурђа Милић, 1890.
 6. Вукмировић Јована Илија, 1904.
 7. Галогажа Васиља Милош, 1886.
 8. Галогажа Васиља Никола, 1856.
 9. Галогажа Марка Петар, 1871.
 10. Галогажа Николе Петар, 1908.
 11. Галогажа Марка Раде, 1896.
 12. Гвоздић Стевана Никола, 1878.
 13. Зорић Стевана Љубан, 1924.
 14. Зорић Стојана Љубан, 1905.
 15. Зорић Јанка Миле, 1897.
 16. Зорић Марка Миле, 1898.
 17. Зорић Петра Никола, 1899.
 18. Зорић Марка Петар, 1904.
 19. Зорић Марка Раде, 1902.
 20. Зорић Ђуре Станко, 1884.
 21. Јеросимић Станка Никола, 1886.
 22. Јовичић Ђуре Никола, 1914.
 23. Јовичић Милоша Павао, 1915.
 24. Јовичић Николе Симо, 1905.
 25. Косић Миле Јанко, 1881.
 26. Лацковић Петра Бранко, 1913.
 27. Лацковић Стевана Драган, 1906.
 28. Лацковић Павла Ђуро, 1889.
 29. Лацковић Теодора Ђуро, 1911.
 30. Лацковић Михајла Јован, 1879.
 31. Лацковић Михајла Матија, 1872.
 32. Лацковић Адама Миле, 1880.
 33. Лацковић Ђуре Миле, 1882.
 34. Лацковић Луке Пане, 1887.
 35. Лацковић Михајла Петар, 1882.
 36. Лацковић Павла Раде, 1884.
 37. Лацковић Луке Саво, 1896.

38. Лацковић Петра Станко, 1916.
39. Лацковић Ђуре Теодор, 1881.
40. Лукач Ђуре Милан, 1912.
41. Лукач Миле Никола, 1897.
42. Малобабић Јована Милош, 1911.
43. Малобабић Ђуре Никола, 1902.
44. Малобабић Николе Петар, 1899.
45. Малобабић Николе Раде, 1900.
46. Мркобрада Васиља Ђуро, 1918.
47. Мркобрада Симе Јован, 1904.
48. Мркобрада Петра Симо, 1921.
49. Опачић Душана Милош, 1907.
50. Родић Милоша Драган, 1889.
51. Родић Ђуро, 1875.
52. Родић Севана Јанко, 1912.
53. Самарџија Миле Ђуро, 1895.
54. Самарџија Ђуре Миле, 1910.
55. Самарџија Ђуре Никола, 1903.
56. Самарџија Ђуре Нинко, 1923.
57. Тепшић Симе Ђуро, 1908.
58. Тепшић Јандре Никола, 1890.
59. Тепшић Јандре Павао, 1881.
60. Тепшић Николе Раде, 1906.
61. Тепшић Миле Станко, 1919.
62. Тепшић Пане Стеван, 1897.
63. Цревар Николе Ђуро, 1898.
64. Цревар Николе Јандре, 1901.
65. Цревар Ђуре Јован, 1915.
66. Цревар Николе Миле, 1887.
67. Цревар Раде Петар, 1913.
68. Цревар Станка Петар, 1886.
69. Цревар Ђуре Симо, 1878.
70. Цревар Милоша Стојан, 1884.

ОПШТИНА ТОПУСКО

Пољани

1. Воркапић Милоша Стеван, 1891.
2. Воркапић Стевана Илија, 1925.
3. Добрић Васана Стеван, 1895.

4. Добрић Јована Петар, 1907.
5. Добрић Стевана Драган, 1924.

ОПШТИНА ЧЕМЕРНИЦА

Село Батинова Коса

1. Ајдиновић Стојана Драган, 1925.
2. Ајдиновић Миле Душан, 1923.
3. Ајдиновић Николе Илија, 1909.
4. Бодловић Ђуре Душан, 1925.
5. Бодловић Станка Ђуро, 1901.
6. Бодловић Јована Љубан, 1910.
7. Бодловић Јована Миле, 1900.
8. Бодловић Петра Павао, 1915.
9. Бодловић Николе Петар, 1900.
10. Борота Петра Душан, 1888.
11. Борота Петра Душан, 1910.
12. Борота Душана Ђурађ, 1911.
13. Борота Уроша Ђуро, 1901.
14. Борота Петра Миле, 1890.
15. Борота Павла Мирко, 1897.
16. Борота Јована Никола, 1895.
17. Борота Милоша Перо, 1920.
18. Борота Паје Перо, 1902.
19. Борота Павла Петар, 1902.
20. Борота Павла Славко, 1921.
21. Борота Луке Урош, 1923.
22. Борота Николе Владо, 1920.
23. Вранешевић Јована Адам, 1914.
24. Вранешевић Јована Миле, 1917.
25. Вранешевић Јанка Никола, 1884.
26. Девић Теше Душан, 1919.
27. Девић Теше Саво, 1908.
28. Девић Миљкана Тешо, 1873.
29. Дуждевић Јанка Дамјан, 1900.
30. Дуждевић Милоша Ђуро, 1918.
31. Дуждевић Танасије Илија, 1900.
32. Дуждевић Јанка Јандре, 1902.
33. Дуждевић Јована Мирко, 1926.
34. Дуждевић Милоша Никола, 1912.
35. Дуждевић Јанка Петар, 1904.
36. Дуждевић Марије Петар, 1915.

Пописи убијених Срба

37. Дуждевић Илије Славко, 1924.	79. Чавић Ђуре Душан, 1904.
38. Дуждевић Илије Стојан, 1921.	80. Чавић Мићана Ђуро, 1926.
39. Дуждевић Илије Танасије, 1920.	81. Чавић Ђуре Јован, 1882.
40. Завишић Илија, 1887.	82. Чавић Миле Јован, 1911.
41. Завишић Илије Петар, 1907.	83. Чавић Мићана Милан, 1923.
42. Ивковић Миле Јован, 1916.	84. Чавић Стојана Милан, 1921.
43. Ивковић Миле Матија, 1920.	85. Чавић Михајла Миле, 1881.
44. Ивковић Миле Милан, 1909.	86. Чавић Миле Миле, 1891.
45. Ивковић Матије Миле, 1886.	87. Чавић Јована Мирко, 1903.
46. Јакшић Луке Адам, 1903.	88. Чавић Танасије Мирко, 1915.
47. Јакшић Симе Душан, 1920.	89. Чавић Ђуре Павао, 1912.
48. Јакшић Раде Ђуро, 1900.	90. Чавић Танасије Славко, 1921.
49. Јакшић Ђуре Лука, 1918.	91. Чавић Петра Стојан, 1900.
50. Јакшић Петра Лука, 1870.	92. Чавић Јована Танасије, 1892.
51. Јакшић Луке Мићо, 1891.	93. Шапић Мише Дамјан, 1914.
52. Јакшић Петра Милош, 1914.	94. Шапић Мише Стојан, 1906.
53. Јакшић Петра Никола, 1910.	
54. Јакшић Луке Павао, 1904.	
55. Јакшић Павла Раде, 1926.	
56. Јакшић Стојана Симо, 1902.	
57. Јакшић Адама Стево, 1921.	
58. Летица Саве Матија, 1893.	
59. Летица Дамјана Миле, 1905.	
60. Манојловић Петра Милан, 1909.	
61. Манојловић Петра Никола, 1923.	
62. Манојловић Петра Павао, 1914.	
63. Манојловић Симе Петар, 1879.	
64. Мишчевић Станице Милош, 1916.	
65. Носић Николе Ђуро, 1907.	
66. Носић Ђуре Никола, 1883.	
67. Носић Петра Петар, 1906.	
68. Обрадовић Миле Матија, 1901.	
69. Остојић Ђуре Миле, 1900.	
70. Остојић Ђуре Мирко, 1903.	
71. Радошевић Теше Драган, 1923.	
72. Радошевић Марка Илија, 1916.	
73. Радошевић Танасије Тешо, 1892.	
74. Ратковић Станка Никола, 1915.	
75. Ратковић Станка Петар, 1906.	
76. Стојковић Миле Остоја, 1908.	
77. Сучевић Јована Илија, 1923.	
78. Чавић Мићана Дамјан, 1920.	

Село Блатуша

1. Барак Ђуре Ђурађ, 1910.
2. Барак Ђуре Милан, 1912.
3. Бекић Милоша Јанко, 1908.
4. Бојањац Стевана Лазо, 1919.
5. Бојањац Симе Милан, 1918.
6. Бојањац Васиља Миле, 1921.
7. Бојањац Јанка Васиљ, 1885.
8. Добрић Илије Милан, 1919.
9. Добрић Милоша Миле, 1890.
10. Добрић Ђуре Раде, 1894.
11. Дугошија Матије Стојан, 1883.
12. Дугошија Вује Вујо, 1885.
13. Ђанковић Матије Јован, 1897.
14. Ђанковић Миле Милан, 1922.
15. Ђанковић Ђуре Миле, 1905.
16. Ђанковић Никола, 1900.
17. Ђанковић Ђуре Петар, 1897.
18. Губић Симе Стојан, 1883.
19. Гвоздић Павла Илија, 1908.
20. Гвоздић Михајла Јанко, 1904.
21. Гвоздић Јована Јован, 1896.
22. Гвоздић Симе Јован, 1897.
23. Гвоздић Стевана Миле, 1901.
24. Гвоздић Павла Петар, 1900.

Ђуро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

25. Гвоздић Стевана Петар, 1905.	ухваћен код куће 29. јула
26. Гвоздић Симе Раде, 1901.	66. Кукуљ Стојана Остоја (1878) ухваћен
27. Ивковић Јована Марко, 1897.	код куће 29. јула
28. Ивковић Марка Милан, 1921.	67. Лацковић Стевана Драган, 1903.
29. Јањанин Пане Богдан, 1909.	68. Лончар Николе Ђуро, 1900.
30. Јањанин Вује Илија, 1900.	69. Лончар Николе Матија, 1894.
31. Јањанин Никола Миле, 1907.	70. Лончар Николе Миле, 1896.
32. Јањанин Илије Миле, 1910.	71. Милић Јована Јован, 1896.
33. Јањанин Павла Миле, 1914.	72. Милић Николе Јован, 1902.
34. Јањанин Пане Милутин, 1910.	73. Милић Петра Милутин, 1922.
35. Јањанин Илије Мојсије-Мојо, 1899.	74. Милић Ђуре Никола, 1913.
36. Јањанин Миле Никола, 1889.	75. Милић Петра Раде, 1896.
37. Јањанин Петра Пане, 1879.	76. Нишевић Петра Ђуро, 1916.
38. Јањанин Милоша Павао, 1877.	77. Нишевић Милоша Гојко, 1887.
39. Јањанин Николе Петар, 1910.	78. Нишевић Милоша Јован, 1909.
40. Јањанин Илије Симо, 1900.	79. Нишевић Петра Милош, 1909.
41. Кајганић Ђуре Јанко, 1915.	80. Орешчанин Матије Јован (1905)
42. Кајганић Боже Љубан, 1917.	ухваћен код куће 29. јула
43. Кајганић Ђуре Миле, 1914.	81. Орешчанин Михајла Душан, 1912.
44. Кајганић Миле Милутин, 1906.	82. Орешчанин Павла Ђуро, 1907.
45. Кајганић Јована Павао, 1920.	83. Орешчанин Ђуре Гојко, 1912.
46. Кајганић Јована Танасије, 1904.	84. Орешчанин Ђуре Илија, 1908.
47. Крагуљац Јанка Станко, 1892.	85. Орешчанин Јанка Илија, 1908.
48. Кукуљ Јована Јанко, 1890.	86. Орешчанин Павла Јанко, 1889.
49. Кукуљ Михајла Јован, 1897.	87. Орешчанин Станка Јанко, 1906.
50. Кукуљ Николе Јован, 1913.	88. Орешчанин Раде Јован, 1902.
51. Кукуљ Симе Јован, 1907.	89. Орешчанин Марка Матија, 1885.
52. Кукуљ Николе Марко, 1919.	90. Орешчанин Раде Миле, 1915.
53. Кукуљ Илије Миле, 1911.	91. Орешчанин Раде Миле, 1923.
54. Кукуљ Николе Милош, 1880.	92. Орешчанин Раде Милош, 1890.
55. Кукуљ Илије Милош, 1887.	93. Орешчанин Раде Милутин, 1889.
56. Кукуљ Јанка Милош, 1890.	94. Орешчанин Гаје Никола, 1902.
57. Кукуљ Павла Милош, 1896.	95. Орешчанин Јанка Никола, 1898.
58. Кукуљ Симе Петар, 1902.	96. Орешчанин Милоша Никола, 1914.
59. Кукуљ Симе Петар, 1919.	97. Орешчанин Мојсије Петар, 1897.
60. Кукуљ Илије Раде, 1895.	98. Орешчанин Гаје Раде, 1895.
61. Кукуљ Ђуре Симо, 1904.	99. Орешчанин Милоша Раде, 1878.
62. Кукуљ Стојана Станко, 1900.	100. Орешчанин Мирка Раде, 1906.
63. Кукуљ Теодора Стојан, 1909.	101. Орешчанин Раде Стеван, 1891.
64. Кукуљ Остоје Раде (1903)	102. Орешчанин Дмитра Теодор, 1891.
ухваћен код куће 29. јула	103. Полојац Николе Миле, 1910.
65. Кукуљ Петра Вујо (1900)	104. Поштић Милоша Божо, 1899.

Пописи убијених Срба

105. Поштић Боже Раде, 1885.
 106. Ркман Боже Љубан, 1917.
 107. Тркуља Ђуре Љубан, 1920.
 108. Тркуља Ђуре Милан, 1925.
 109. Тркуља Раде Милош, 1906.
 110. Тркуља Павла Миљкан, 1908.
 111. Тркуља Павла Никола, 1906.
 112. Тркуља Петра Никола, 1907.
 113. Тркуља Јандре Петар, 1902.
 114. Тркуља Станка Петар, 1909.
 115. Тркуља Миле Раде, 1889.
 116. Тркуља Миле Стојан, 1916.
 117. Тркуља Јована Ђуро, 1900.
 118. Улемек Милутина Душан, 1921.
 119. Цар Матије Адам, 1898.
 120. Цар Петра Ђуро, 1906.
 121. Цар Раде Јован, 1912.
 122. Цар Матије Мане, 1911.
 123. Цар Петра Миле, 1898.
 124. Цар Раде Станко, 1901.
 125. Цар Раде Васо, 1914.
 126. Чича Станка Миле, 1900.
 127. Чича Миле Милош, 1920.
 128. Шапић Милоша Душан, 1901.
 129. Шапић Лазе Миле, 1917.
 130. Шапић Милоша Никола, 1897.
 131. Шапић Николе Нинко, 1900..
 132. Шапић Павла Петар, 1902.
 133. Шапић Теодора Петар, 1907.
 134. Шапић Лазе Раде, 1918.
 135. Шапић Теодора Ранко, 1912.
- Село Буковица*
1. Аралица Дмитра Ђуро, 1903.
 2. Аралица Милутина Илија-Милан, 1906.
 3. Аралица Милутина Љубомир, 1920.
 4. Аралица Раде Милан, 1919.
 5. Аралица Дмитра Петар, 1899.
 6. Аралица Дмитра Раде, 1900.
 7. Банда Стевана Никола, 1901.
 8. Бекић Дмитра Дмитар, 1912.
 9. Бекић Дмитра Миле, 1905.
 10. Бекић Јована Милутин, 1922.
 11. Бекић Петра Павао, 1914.
 12. Бекић Дмитра Петар, 1892.
 13. Бодловић Јандре Дмитар, 1900.
 14. Бодловић Јована Милан, 1922.
 15. Бодловић Јанка Миле, 1986.
 16. Бодловић Јанка Симо, 1896.
 17. Врањешевих Станка Богдан, 1922.
 18. Врањешевих Миле Душан, 1922.
 19. Врањешевих Станка Јанко, 1912.
 20. Врањешевих Дамјана Јован, 1876.
 21. Врањешевих Јанка Јован, 1897.
 22. Врањешевих Илије Милан, 1924.
 23. Врањешевих Луке Миле, 1880.
 24. Врањешевих Симе Миле, 1913.
 25. Врањешевих Станка Миле, 1916.
 26. Врањешевих Дамјана Павао, 1926.
 27. Врањешевих Симе Павао, 1888.
 28. Врањешевих Илије Стојан, 1905.
 29. Врга Павла Јандре, 1906.
 30. Драгаш Петра Јован, 1923.
 31. Драгаш Симе Марко, 1900.
 32. Драгаш Марка Мирко, 1920.
 33. Драгаш Јована Петар, 1890.
 34. Дуждевић Јована Урош, 1888.
 35. Ерњаковић Милоша Драган, 1913.
 36. Ерњаковић Павла Драган, 1920.
 37. Ерњаковић Адама Ђуро, 1912.
 38. Ерњаковић Матије Илија, 1905.
 39. Ерњаковић Павла Јанко, 1896.
 40. Ерњаковић Јанка Љубан, 1922.
 41. Ерњаковић Павла Миле, 1916.
 42. Ерњаковић Павла Милош, 1923.
 43. Ерњаковић Матије Павао, 1898.
 44. Ерњаковић Милана Павао, 1900.
 45. Ерњаковић Павла Павао, 1894.
 46. Ерњаковић Јанка Петар, 1921.
 47. Зимоња Симе Дамјан, 1900.
 48. Зимоња Павла Ђуро, 1912.
 49. Зимоња Раде Ђуро, 1907.
 50. Зимоња Васиља Ђуро, 1899.

Ђуро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

51. Зимоња Ђуре Илија, 1896.	3. Бакић Стевана Павао, 1885.
52. Зимоња Симе Илија, 1910.	4. Бакић Јанка Петар, 1922.
53. Зимоња Раде Јандре, 1899.	5. Бакић Милана Никола, 1901.
54. Зимоња Илије Јован, 1921.	6. Бакић Васиља Петар, 1896.
55. Зимоња Павла Мирко, 1921.	7. Бакић Јанка Душан, 1909.
56. Зимоња Миле Никола, 1921.	8. Бакић Јанка Ђуро, 1920.
57. Зимоња Павла Павао, 1894.	9. Бакић Јанка Марко, 1910.
58. Зимоња Адама Петар, 1921.	10. Бакић Јована Божо, 1890.
59. Зимоња Раде Раде, 1901.	11. Бакић Милана Милан, 1908.
60. Зимоња Дмитра Станко, 1912.	12. Бакић Николе Васиљ, 1901.
61. Зимоња Јандре Стеван, 1882.	13. Бакић Николе Михајло, 1892.
62. Зимоња Раде Стево, 1921.	14. Бакић Петра Миле, 1917.
63. Зимоња Адама Владо, 1923.	15. Бакић Петра Станко, 1907.
64. Косовац Петра Љубан, 1905.	16. Бекић Ђурђа Петар, 1924.
65. Лемајић Јована Павао, 1894.	17. Бекић Мане Јован, 1896.
66. Лемајић Јована Станко, 1909.	18. Бекић Матије Петар, 1906.
67. Лемајић Јована Стеван, 1903.	19. Бекић Милоша Јован, 1912.
68. Линта Пета Душан, 1909.	20. Бекић Павла Душан, 1914.
69. Мајсторовић Јакова Симо, 1913.	21. Бекић Павла Јован, 1909.
70. Милојевић Станка Никола, 1890.	22. Бекић С. Миле, 1905.
71. Милојевић Дмитра Павао, 1909.	23. Бекић Станка Ђурађ, 1897.
72. Милојевић Дмитра Стеван, 1907.	24. Бодловић Раде Драган, 1917.
73. Мишчевић Петра Глишо, 1888.	25. Бодловић Станка Адам, 1911.
74. Мишчевић Станка Петар, 1904.	26. Бодловић Станка Душан, 1908.
75. Мишчевић Станка Петар, 1888.	27. Бодловић Станка Раде, 1896.
76. Мишчевић Ђуре Танасија, 1905.	28. Влајсављевић Адама Марко, 1899.
77. Обрадовић Илије Драган, 1912.	29. Влајсављевић Марка Адам, 1922.
78. Обрадовић Илије Јанко, 1904.	30. Влајсављевић Саве Павао, 1909.
79. Обрадовић Илије Милутин, 1912.	31. Влајсављевић Саво, 1887.
80. Обрадовић Илије Станко, 1899.	32. Врањешевић Јанка Миле, 1902.
81. Полимац Јанка Љубан, 1903.	33. Врањешевић Јанка Саво, 1909.
82. Полимац Љубана Петар, 1925.	34. Врањешевић Марка Милан, 1901.
83. Радошевић Танасије Ђуро, 1887.	35. Врањешевић Милана Стојан, 1921.
84. Радошевић Душана Јован, 1920.	36. Врањешевић Милоша Никола, 1885.
85. Радошевић Станка Мирко, 1921.	37. Врањешевић Павла Илија, 1900.
86. Радошевић Васе Никола, 1896.	38. Врањешевић Павла Љубан, 1914.
87. Релић Матије Станко, 1899.	39. Врањешевић Симе Петар, 1911.
88. Цвјетићанин Ђуре Никола, 1894.	40. Врчић Симе Миле, 1899.
89. Чалић Ѓњатије Павао, 1895.	41. Врчић Срђана Ђурађ, 1914.
	42. Врчић Срђана Јанко, 1920.
	43. Вујановић Ђурђа Душан, 1911.
	44. Вујановић Илије Миле, 1890.
- Село Чемерница*
1. Арлов Миле Милан, 1913.
 2. Бакић Јанка Павао, 1913.

45. Вујановић Илије Петар, 1887.
46. Вујановић Јанка Божо, 1921.
47. Вујановић Јанка Матија, 1911.
48. Вујановић Јована Илија, 1902.
49. Вујановић Јована Станко, 1906.
50. Вујановић Матије Јанко, 1896.
51. Вујановић Миле Јован, 1924.
52. Газибара Марка Марко, 1913.
53. Девић Дамјана Петар, 1895.
54. Девић Јосипа Лука, 1896.
55. Девић Миле Павао, 1907.
56. Девић Миле Петар, 1882.
57. Девић Петра Дамјан, 1915.
58. Девић Петра Илија, 1901.
59. Девић Петра Матија, 1918.
60. Девић Петра Милан, 1916.
61. Девић Петра Павао, 1920.
62. Девић Петра Раде, 1916.
63. Девић Петра Саво, 1905.
64. Девић Петра Симо, 1922.
65. Девић Петра Тешо, 1921.
66. Девић Раде Гајо, 1908.
67. Девић Станка Илија, 1901.
68. Демоња Николе Пане, 1887.
69. Демоња Пане Миле, 1914.
70. Драгојевић Јанка Павао, 1922.
71. Драгојевић Јосипа Драган, 1909.
72. Драгојевић Љубана Драган, 1920.
73. Дробњак Јанка Милан, 1903.
74. Дробњак Јована Јован, 1914.
75. Дробњак Миле Михајло, 1887.
76. Дробњак Михајла Ђуро, 1906.
77. Дробњак Павла Драган, 1909.
78. Дробњак Стојана Богдан, 1924.
79. Еремија Миле Никола, 1921.
80. Еремија Миле Петар, 1926.
81. Еремија Николе Миле, 1882.
82. Ивковић Јована Петар, 1900.
83. Ивковић Јована Станко, 1908.
84. Ивковић Марка Павао, 1891.
85. Ивковић Матије Станко, 1891.
86. Ивковић Петра Петар, 1924.
87. Јовановић Јована Илија, 1914.
88. Јовановић Јована Милан, 1920.
89. Јовановић Јована Мирко, 1916.
90. Јовановић Матије Милош, 1901.
91. Јовановић Петра Марко, 1914.
92. Јовановић Раде Петар, 1900.
93. Јовановић Теодора Јован, 1872.
94. Јовановић Теодора Петар, 1891.
95. Кајганић Васе Мирко, 1920.
96. Кајганић Ђурђа Павао, 1919.
97. Кајганић Јанка Петар, 1885.
98. Кајганић Јанка Станко, 1901.
99. Кајганић Јована Јанко, 1899.
100. Кајганић Јована Павао, 1919.
101. Кајганић Јосипа Васо, 1882.
102. Кајганић Јосипа Миле, 1885.
103. Кајганић Миле Матија, 1908.
104. Кајганић Николе Адам, 1919.
105. Кајганић Николе Милан, 1917.
106. Кајганић Николе Петар, 1925.
107. Кајганић Павла Петар, 1925.
108. Кајганић Петра Јован, 1901.
109. Кајганић Петра Милан, 1910.
110. Кајганић Петра Миле, 1912.
111. Кајганић Петра Милош, 1925.
112. Кајганић Петра Никола, 1895.
113. Кајганић Стевана Јован, 1916.
114. Клипа Ђурђа Марко, 1902.
115. Клипа Јована Симо, 1881.
116. Комљеновић Јована Павао, 1885.
117. Комљеновић Петра Петар, 1905.
118. Кораћ Богдана Душан, 1919.
119. Кораћ Васе Богдан, 1899.
120. Кораћ Васе Јован-Јоцо, 1896.
121. Кораћ Васе Милан, 1885.
122. Кораћ Ђуре Никола, 1918.
123. Кораћ Ђуре Славко, 1919.
124. Кораћ Милана Јован-Јоцо, 1916.
125. Кораћ Милана Милош, 1911.
126. Кораћ Милоша Марко, 1924.
127. Кораћ Николе Милан, 1914.
128. Кораћ Николе Ненад, 1918.

Ђуро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

129. Косовац Јандре Илија, 1901.	170. Лончар Николе Милан, 1923.
130. Косовац Јандре Јанко, 1917.	171. Лончар Николе Перо, 1921.
131. Косовац Јандре Симо, 1916.	172. Лончар Николе Петар, 1915.
132. Косовац Јанка Павао, 1885.	173. Лончар Петра Никола, 1889.
133. Косовац Миле Драган, 1915.	174. Лончар Теше Душан, 1920.
134. Косовац Милоша Јанко, 1900.	175. Лончар Теше Перо, 1915.
135. Косовац Павла Јанко, 1920.	176. Мајсторовић Јанка Јован, 1891.
136. Косовац Саве Јанко, 1904.	177. Мајсторовић Петра Ђуро, 1910.
137. Косовац Саве Јован, 1900.	178. Мајсторовић Петра Симо, 1911.
138. Косовац Саве Павао, 1909.	179. Мајсторовић Стојана Стеван, 1914.
139. Крагуљац Ђурђа Јован, 1889.	180. Манојловић Стојана Стојан, 1911.
140. Крагуљац Илије Јанко, 1902.	181. Маринковић Миле Никола, 1898.
141. Крагуљац Јанка Ђуро, 1921.	182. Маринковић Николе Стево, 1923.
142. Крагуљац Јанка Павао, 1901.	183. Медак Мише Ђуро, 1888.
143. Крагуљац Јована Јанко, 1906.	184. Милетић Јована Стеван, 1923.
144. Крагуљац Јована Никола-Нинко, 1909.	185. Милетић Миле Драган, 1916.
145. Крагуљац Јована Станко, 1906.	186. Милетић Миле Илија, 1908.
146. Крагуљац Љубана Марко, 1911.	187. Милетић Миле Симо, 1914.
147. Крагуљац Марка Љубан, 1914.	188. Милетић Николе Теодор, 1907.
148. Крагуљац Марка Петар, 1912.	189. Миличевић Петра Станко, 1895.
149. Крагуљац Милана Стеван, 1923.	190. Миличевић Станка Милутин, 1925.
150. Крагуљац Миле Драган, 1920.	191. Милојевић Ђуре Милан, 1907.
151. Крагуљац Миле Милан, 1899.	192. Милојевић Јанка Душан, 1914.
152. Крагуљац Миле Перо, 1890.	193. Милојевић Јанка Илија, 1894.
153. Крагуљац Миле Станко, 1888.	194. Милојевић Јанка Павао, 1904.
154. Крагуљац Павла Љубан, 1881.	195. Милојевић Јована Ђуро, 1903.
155. Крагуљац Павла Милан, 1921.	196. Милојевић Јована Јанко, 1893.
156. Крагуљац Станка Ђурађ, 1923.	197. Милојевић Јована Јосип, 1878.
157. Крагуљац Станка Марко, 1893.	198. Милојевић Миле Драган, 1922.
158. Крагуљац Станка Никола, 1901.	199. Милојевић Миле Јован, 1922.
159. Крагуљац Станка Петар, 1892.	200. Милојевић Миле Павао, 1923.
160. Крагуљац Станка Станко, 1905.	201. Милојевић Николе Ђурађ, 1885.
161. Крошњар Ђурђа Дмитар, 1894.	202. Милојевић Павла Глишо, 1897.
162. Крошњар Ђурђа Петар, 1890.	203. Милојевић Павла Миле, 1884.
163. Крошњар Илије Миле, 1917.	204. Милојевић Петра Милан, 1898.
164. Крошњар Илије Никола, 1921.	205. Мркшић Јанка Драган, 1924.
165. Крошњар Симе Алекса, 1891.	206. Мркшић Раде Милутин, 1880.
166. Лацковић Петра Станко, 1917.	207. Мркшић Раде Павао, 1884.
167. Лончар Адама Адам, 1916.	208. Мркшић Станка Јанко, 1893.
168. Лончар Васиља Симо, 1912.	209. Новаковић Јанка Никола, 1919.
169. Лончар Николе Драган, 1924.	210. Новаковић Јанка Стојан, 1913.
	211. Новаковић Јована Станко, 1890.

212. Новаковић Марка Милан, 1922.	254. Ракас Јанка Милан, 1915.
213. Новаковић Михајла Марко, 1892.	255. Ракас Миле Никола, 1920.
214. Новаковић Михајла Никола, 1889.	256. Ракас Николе Миле, 1884.
215. Обрадовић Дмитра Павао, 1920.	257. Ракас Петра Јован, 1910.
216. Обрадовић Илије Љубан, 1911.	258. Ракас Петра Павао, 1917.
217. Обрадовић Илије Станко, 1919.	259. Ракас Петра Петар, 1912.
218. Обрадовић Јандре Милош, 1920.	260. Ратковић Адама Петар, 1920.
219. Обрадовић Јанка Дмитар, 1891.	261. Ратковић Петра Душан, 1916.
220. Обрадовић Јанка Никола, 1904.	262. Ратковић Станка Павао, 1909.
221. Обрадовић Јанка Петар, 1917.	263. Ратковић Танасије Душан, 1922.
222. Обрадовић Јована Јанко, 1902.	264. Ратковић Танасије Милан, 1924.
223. Обрадовић Јована Миле, 1900.	265. Релић Михајла Душан, 1913.
224. Обрадовић Марка Петар, 1922.	266. Релић Михајла Ђуро, 1914.
225. Обрадовић Миле Душан, 1895.	267. Релић Михајла Пантелија, 1919.
226. Обрадовић Петра Ђуро, 1906.	268. Релић Симе Васиљ, 1909.
227. Обрадовић Петра Јован, 1899.	269. Релић Станка Симо, 1907.
228. Обрадовић Петра Стеван, 1901.	270. Релић Станка Стеван, 1904.
229. Обрадовић Стевана Петар, 1917.	271. Релић Стевана Милан, 1926.
230. Обрадовић Стојана Марко, 1891.	272. Ркман Илије Драган, 1914.
231. Ожеговић Николе Адам, 1901.	273. Ркман Илије Никола, 1903.
232. Ожеговић Николе Никола, 1911.	274. Ркман Мане Игњатија, 1900.
233. Ожеговић Николе Павао, 1897.	275. Ркман Марка Станко, 1893.
234. Пова Адама Петар, 1900.	276. Ркман Милутина Илија, 1914.
235. Пова Петра Адам, 1922.	277. Ркман Петра Илија, 1892.
236. Пова Станка Никола, 1913.	278. Ркман Петра Јанко, 1898.
237. Полимац Јована Јанко, 1901.	279. Ркман Раде Павао, 1924.
238. Полимац Јована Никола, 1904.	280. Соколовић Симе Петар, 1903.
239. Полимац Николе Симо, 1920.	281. Станојевић Милоша Јован, 1896.
240. Полимац Николе Стево, 1922.	282. Станојевић Милоша Павао, 1890.
241. Полимац Петра Душан, 1900.	283. Станојевић Милоша Станко, 1900.
242. Полимац Петра Илија, 1874.	284. Сучевић Милоша Јован, 1913.
243. Полимац Стеве Ђуро, 1900.	285. Сучевић Петра Милош, 1885.
244. Полимац Стојана Петар, 1917.	286. Тодоровић Јанка Душан, 1912.
245. Поповић Николе Стојан, 1917.	287. Црвар Марка Јосип, 1911.
246. Поповић Петра Јован, 1914.	288. Црвар Марка Миле, 1920.
247. Поповић Стевана Петар, 1890.	289. Црвар Марка Милош, 1900.
248. Пушкар Дмитра Јован, 1901.	290. Црвар Николе Јанко, 1901.
249. Пушкар Дмитра Мићо, 1903.	291. Црвар Петра Јован, 1883.
250. Радошевић Николе Симо, 1922.	292. Црвар Станка Јанко, 1885.
251. Радошевић Павла Никола, 1900.	293. Црвар Стојана Душан, 1908.
252. Радошевић Павла Симо, 1908.	294. Црвар Стојана Стојан, 1921.
253. Радошевић Стојана Петар, 1894.	

ЗАКЉУЧАК

Покољ Срба у српској православној цркви Рођења пресвете Богородице у Глини представљају својеврсну поруку и поуку. Невине српске сељане су клале у цркви присталице правашко-ушашке идеологије као фанатизовани клерикалци. Они су тиме погазили хришћански морал на који се стално позивају. Римокатоличка црква (РКЦ) није се оглашавала против тога. У многим местима су чак и свештена лица лично клали Србе. Ни многи цивили се нису разликовали од ушаша по односу према њиховој идеологији, програму, начину његове реализације и по свом учешћу у организовању и копању гробних јама и других услуга ушашама, посматрању злочина, пријављивању привремено преживелих, пљачки испрљане и крваве одеће покланих српских сељана, пијанчењу и разним парадама приликом одвођења људи у смрт и убијања, радозналости да виде жртве у понижавајућој безнадежној ситуацији и пребројавању жртава. Због бахатог и нехуманог односа према мртвим људским телима, цивили су се сукобили и са ђуди природе, па су били присиљени да накнадно довозе земљу и насипају на површно затрпане лешеве, да би избегли ширење неугодног задаха и опасност од епидемије. Неискрено су сведочили о ушашким злочинима, а и послератних година избегавали да нешто кажу. То је резултат индоктринације и датих заклетви да неће ништа одати. Њиховом потомству остаје да се ослободе осећаја стида и кривице због тога. Такви злочини и изражена мржња према Србима нису испољавани само у цркви у Глини, него и у другим местима на територији Глине и ушашке НДХ.

Правашко-ушашку политику карактерише фалсификовање сопствене и историје Срба, стално приказивање Срба горим од “најстрашнијих варвара” и најомраженијих издајника и највећу опасност по опстанак Хрвата, ослањање на страни фактор и странце у својој средини, интернационализација “хрватског проблема” и тражење савезника за остварење својих циљева, а и издаја савезника.

Ушашки режим је организовано и систематски масовно убијао Србе, Јевреје и Роме. Убијао је и Хрвате који су се томе противили, а поједине само да би могли окривити Србе за то и на тај начин обезбедити разлог и оправдања за злочине над њима. То је чинио на основу геноцидног програма, коме је у НДХ дата и законска снага. На основу њега извршио је и покоље Срба у Богородичиној цркви у Глини.

Провидан начин преваре жртава “покрст” на најтрагичнији начин представља и опомену какве последице могу проистећи из непознавања елементарне истине о прошлим и текућим збивањима. Српски сељани су наивно пали у руке усташких кољача управо зато што нису знали шта им је наумила геноцидна НДХ. Неизбрисива мрља пада на свакога ко је о томе понешто знао, а ништа није предузео да спасава угрожени народ.

Геноцид над Србима објективно су олакшали српски политичари и интелелигенција својим нечињењем. Српски политичари и други угледни људи, због међусобног спорења на идеолошкој основи, нису обраћали пажњу суштини политике свога коалиционог партнера ХСС-а, па нису ни уочили истоветност њених и усташких програмских циљева. Од 1945. године прећуткивана је улогу ХСС-а у успостави и у функционисању НДХ.

Угрожени српски народ се самоорганизовао за оружани отпор искључиво са циљем спасавања од геноцида усташке државе. Антифашистичка борба је започела и трајала углавном на територијама са српском већином, а до капитулације Италије 1943. године у Хрватској су борци у већини били Срби. И поред тога, почевши углавном већ од септембра 1941. године, цео ток рата и у послератном периоду битан утицај на све одлуке имали су комунисти Хрвати. Они су у току рата на територији Хрватске смењивали и чак физички ликвидирали неке водеће Србе, који су покушавали да укажу на неправеду према српском народу или би могли да дођу у позицију да се боре против таквог односа.

Покољи у цркви у Глини и други усташки злочини над Србима маргинализовани су више од шест деценија. Остале су неотворене многе јаме пуне српских лешева, необележена стратишта, непописане жртве и неистинити текстови о тим злочинима. Срби су једини народ у Европи који није пописао своје жртве из оба светска рата. Само ретки хрватски интелектуалци су углавном истинито приказали усташку политику и почињене злочине, док их је већина приказала у суштини као групу од “три камиона увезених усташа” који су убијали Србе “на наговор Немаца”. У томе су их следили српски и аутори других народа.

То је резултат политичког става да је потребно афирмисати оно што зближава народе, а прећуткивати оно што их раздваја. Срби су то углавном прихватили, јер су веровали да је то најбоље за заједнички живот и да тако и други мисле. Гајили су наду да се то никада неће поновити. Тако су поступали и часни политичари чији су сународници чинили злочине, уз објашњење да би се указивањем на усташке злочине распиривала национална, расна и верска мржња, раздор и нетрпељивост. На тај начин је стваран утисак да су сви народи подједнако жртве и злочинци. Многи грађани су поверовали да ће КПЈ прокламованим програмом о националној, социјалној и верској

равноправности, као и паролом братства и јединства превазићи злу прошлост и довести до складног заједничког живота, незнајући да је и део комуниста водио шовинистичко-сепаратистичку политику.

Већ и непотпуна уопштена сазнања о клању људских бића у цркви изазивала су запрепашћење, огорчење и осуду. То је посебно изазвало сазнање да су постојале намере и покушаји да се такви злочини умање и прикрију. О томе сведочи и начин истрага о усташким злочинима, који представља злочин и над посмртним остацима жртава и суноврат правне науке. Осим тога, тежило се да ти злочини не буду квалификовани правим именом, каквим га је 1948. дефинисала Конвенција Уједињених нација о спречавању и кажњавању злочина геноцида.

Покушаји да се покољи Срба у Богородичној цркви прикрију и умање представљају неизбрисиву љагу људском роду. Умањивањем и прикривањем усташких геноцидних злочина и бацање кривице углавном на окупатора нанета је велика штета посебно српско-хрватским односима. Јер, кривотворењем истине о геноциду над Србима ишла је наруку онима који су прикривено вршили рехабилитацију усташке НДХ и код Хрвата обнављали мржњу према српском народу, а код Срба стварању антихрватског расположења.

Насупрот обавези проистеклој из међународних прописа о одржавању гробаља и гробова непријатељских војника, откопане и неоткопане јаме ни на подручју Глине, нису обележене; та губилишта српског народа више није могућно ни пронаћи. У складу са ставовима и препорукама Резолуције број 96. Генералне скупштине ОУН од 11. децембра 1946. и Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида из децембра 1948. године, Југославија се заузимала за међународно дефинисање геноцида и међу привима је 1950. године ратификовала Конвенцију. Исте године је чланом 141. Кривичног закона ФНРЈ санкционисано кажњавање злочина геноцида. И поред тога, у Југославији нису покретани поступци за утврђивање и кажњавање извршилаца злочина геноцида, који иначе не застарева. За такво кривично дело није био покренут ни поступак против Андрије Артуковића, министра унутрашњих послова у геноцидној влади НДХ, који је осуђен у Загребу 1986. године.

Саопштавањем шокантних података о покољима Срба у Богородичној цркви у Глини није било могуће избећи утисак да то представља не само велику трагедију српског народа, већ и срамоту хрватског. Утврђивању и саопштавању тих чињеница није био циљ призивање злопамћења, али ни игнорисања зле прошлости. Због истине и због честитих Хрвата, противника усташке политике и злочина, неприхватљиво је и некоректно подстицати мржњу и бацати кривицу на сав хрватски народ. Неприхватљива је, међутим,

и тврдња да је „шака усташа” вршила злочине, да је оснивање усташке организације проузроковао тежак положај Хрвата у Краљевини Југославији и да је била чак и револуционарна организација у време настанка. Неистину тих тврдњи потврђује и податак да је НДХ у време пробоја Сремског фронта, почетком новембра 1944. године, у својих 16 дивизија имала више од 173.000 војника и 200.000 у позадини, плус полиција и жандармерија. Према томе, за клање Срба у глинској цркви одговорни су, не само усташка организација, већ и носиоци идеолошке основе усташког режима и на тој основи успостављена држава са комплетном војно-полицијском и административно-управном структуром и апаратом.

Мотив ових истраживања био је, наравно, и тај да утврђене чињенице послуже као поука да се тако нешто никада не понови.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I ИЗВОРИ

1) Архивска грађа

Архив Југославије (АЈ), Београд – Фонд Државне комисије за утврђивање злочина и фондови Комисије Окружног НОО Баније и других комисија које су вршиле истрагу покоља у глинској цркви и осталих усташких злочина на територији среза Глина и у Банији.

Архив Савезног секретаријата за унутрашње послове (ССУП) – предмет број 0510005/219, Извод из стенограма стр. 64-67 са процеса Ериху Лисаку и другима пред Врховним судом Хрватске септембра и октобра 1948.

Историјски архив Карловац (ХАК) – Фасцикла докумената о усташким злочинима на територији среза Глина и фотокопије неких докумената Земаљске комисије Хрватске о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача; Кутија I, Извештај Комисије Окружног НОО Баније за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача бр. 1/44, предмет: 16. покољи у православној цркви у Глини; Копије докумената Комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача Србије (IX рејонско повереништво Београд).

Лични архив: белешке о разговору са око 150 сведока, изводи из архивске грађе, изводи из литературе и штампе.

Приватни архив истраживача усташких злочина на подручју среза Глина Ђуре Роксандића и необјављени рукописи (делови рукописа припремљених за научне скупове), спискови жртава и друго.

2) Објављена грађа

Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, (Red. i izd. Joža Horvat i Zdenko Štambuk), Zagreb, 1946.

Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu, zbornik dokumenata, Tom I, *Zločini Nezavisne države Hrvatske 1941*, Beograd, 1993.

Jugoslavenske vlade u izbjeglištvu (Zbornik dokumenata 1941-1943). Priredio Bogdan Krizman, Beograd-Zagreb, 1981.

Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943-1945, (Zbornik dokumenata, 1943-1944), Priredio Branko Petranović, Arhiv Jugoslavije Beograd-Zagreb, 1981.

Саопштење бр. 33 Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, *Покољ Срба у Глинској цркви*, “Борба”, 3. и 4. март 1945. и у: *Саопштења бр. 7-33 о злочинима окупатора и њихових помагача*, Београд, ДФЈ, Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, 1945.

Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavija 1941-1945, Beograd 1964.

II ЛИТЕРАТУРА

1) Књиге

Аврамов, Смиља, *Геноцид у Југославији у светлости међународног права*, Београд, 1992.

Avramov, Smilja, *Postherojski rat Zapada protiv Srbije*, Veternik, 1997.

Baić, Dušan, *Kotar Vrginmost u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941-1945*, Beograd, 1980.

Balen, Šime, *Pavelić*, Zagreb, 1952.

Bekić, Milan, Butković Ivo i Goldštajn Slavko, *Okrug Karlovac 1941*, Zagreb, 1965.

Bulajić, Milan, *Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću* 1986, I-IV, Beograd, 1988, 1889.

Bulat, Rade, *Svjedočanstva iz Petrove Gore*, Zagreb, 1981.

Vukušić, Bože, *Tajni rat UDBE protiv hrvatskoga iseljništva*, Zagreb, 2002.

Вучинић, Михајло М., *Грађански рат у Хрватској 1991-1995*, Београд, 2004.

Dakić, Mile, *Spomenici NOR-a i revolucije na području Zajednice opština opština Karlovac*, Zagreb, 1986.

Dedijer, Vladimir, *Vatikan i Jasenovac*, Beograd 1987.

Дучић, Јован, *Верујем у Бога и српство*, Београд 1999.

Ђурећ, Veselin, *Vlada na bespuću, Internacionalizacija jugoslovenskih protivrečnosti 1941 – 1944*, Beograd, 1983.

Živojinović, Dragoljub - Lučić Dejan, *Varvarstvo u ime Hristovo*, Beograd, 1988.

Жутић, Никола, *Римокатоличка црква и хрватство*, Београд, 1997.

Zatezalo Đuro, *Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941-1945*, Karlovac 1978.

Zatezalo, Đuro, *Treća konferencija KPH za okrug Karlovac 1943*, Karlovac 1979.

Zatezalo, Đuro, *Četvrta konferencija KPH za okrug Karlovac*, Karlovac 1984.

Зинаић, Петар, *Геноцид на Кордуну и околици 1941 – 1945*, Београд, 1996.

Историја, Савеза комуниста Југославије, Београд, 1985.

Извори или литература

- Jakšić, Pavle, *Borba za opstanak i slobodu, Koreni jugoslovenstva*, I-III, Beograd, 1999.
- Jakšić, Pavle, *Nad uspomenama*, Beograd, 1990.
- Јевтић, Атанасије, *Од Косова до Јадовна путни записи*, Београд 1984.
- Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska*, II izdanje, Zagreb, 1978.
- Јовановић, Радивоје - Брадоња, *Увод у критичку анализу стратегије НОР-а Југославије 1941-1945*, Београд, 1998.
- Крестић, Василије, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848-1914*, Београд, 1991.
- Krizman, Bogdan, *Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978.
- Krizman, Bogdan, *Pavelić između Hitlera i Musolinija*, Zagreb 1980.
- Љубичић, Милка и Милан Буњац, *Покољ Срба у глинској православној цркви*, Глина, 1995.
- Milovanović, Nikola, *Generali izdaje*, Beograd, 1977.
- Мораћа, Перо, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije, kratak pregled*, Beograd, 1966.
- Novak, Viktor, *Magnum crimen, pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj*, II izdanje, Beograd, 1986.
- Опачић, Станко - Таница, *Србин у Хрватској*, Београд 1989.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, I-III, Beograd, 1988.
- Преглед историје СКЈ*, Београд, 1963.
- Roksandić, Drago, *Srpska i hrvatska povijest i "Nova historija"*, Zagreb, 1991.
- Roksandić, Drago, *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, Zagreb, 1991.
- Ručnov, Marko, *Zašto Jasenovac*, Beograd, 2001.
- Симић, Сима, *Покрштавање Срба за време Другог светског рата*, Београд, 1990.
- Споменица православних свештеника 1941-1945*, Београд, 1960.
- Сфорца, Карло, *Пашић и уједињење Југословена, ратне и дипломатске успомене*, Београд 1990.
- Terzić, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941*, I-II, Beograd, 1984.
- Тко је тко у NDH, Hrvatska 1941-1945*, Zagreb, 1997.
- Todorović, Boško i Vilić Dušan, *Izdaja i odbrana Jugoslavije*, Beograd, 1990.
- Todorović, Boško i Vilić Dušan, *Krize i upravljanje krizama*, Beograd, 1997.
- Todorović, Boško i Vilić Dušan, *Slučaj Matula, Povodom knjige admirala Branka Matule, Slučaj Jugoslavija*, Beograd, 2001.
- Cenčić, Vjenceslav, *Titova poslednja ispovijest*, Beograd, 2001.
- Colić, Mladen, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, Beograd, 1973.
- Čulinović, Ferdo, *Državnopravna historija jugoslovenskih zemalja XIX i XX vijeka*, I-II, Zagreb, 1959.
- Чубра Никола, *Војска и разбијање Југославије*, Београд 1997.
- Чубрић, Драган и Крковић, Момчило, *Страдања Срба у Православној цркви у Глини и рушење споменика*, Београд, 2004.

Џаџић, Петар, *Нова усташка држава*, Београд, 1990.

Džadžić, Petar, *Srbi u Hrvatskoj na udaru 'rasne revolucije' u XIX i XX veku*, Београд, 1991.

2) Зборници и енциклопедије

Војна енциклопедија, II издање, sv. 3, Београд, 1972.

Геноцид над Србима у II светском рату, Београд, 1995.

Glina, Glinski kraj kroz stoleća, Zagreb, 1988.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb 1967.

Затурање Срба у Хрватској, Београд 2008.

Karlovac 1579-1979, Karlovac, 1979.

Kotar Vojnić u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, Karlovac, 1989.

Мала енциклопедија, Београд, 1959.

Мала енциклопедија Просвета, Општа енциклопедија, Друго издање, Београд, 1969.

Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, Karlovac, 1971.

Simpozij o Petrovoj gori, U povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a, Zagreb, 1972.

Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1919-1941, Zagreb, 1974.

Srbi u Hrvatskoj jučer, danas, sutra, Zagreb, 1998.

Četrdeset prva, Ustanak naroda Jugoslavije, Београд, 1961.

3) Чланци

Adamček Josip, *Glina i njezina okolica u srednjem vijeku*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, Zagreb, 1988, 13-20.

Аралица Ђуро, *Усташки злочини геноцида у српској православној цркви у Глини 1941*, у: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, 191-203.

Baltić Milutin, *Razvoj Komunističke partije i oružanog ustanka u glinskom kraju*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, Zagreb, 1988, 189-196.

Бокан Бранко Ј., *Кулминација усташког геноцида над Србима у Босанској крајини у лето 1941. године*, у: *Геноцид над Србима у II светском рату*, Београд, 1995, 224-258.

Vukobratović Božo, *Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941*, у: *Simpozij o Petrovoj gori*, Zagreb, 1972.

Geršković Leon, *ZAVNOH u Glini 1944. godine*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*

Dakić Mile, *Organizaciona struktura i rad partijske organizacije na kotaru 1941-1945. godine*, у: *Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji*, Karlovac 1989, 351-394.

Dakić Mile, *Povezanost NOP-a Korduna i Banije 1941. godine*, у: *Glina, Glinski kraj kroz stoljeća*, Zagreb, 1988, 351-355.

Извори или литература

- Despot Milan, *Glina 1941*, у: Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog Kotara, Pokuplja i Žumberka, Karlovac, 1971, 593-615.
- Диклић Момчило, *Негирање српске националне компоненте у Хрватској 1941-1991*, у: Затирање Срба у Хрватској, Београд, 2008, 143-159.
- Kisić-Kolanović Nada, *Nova pravna misao izložena na Kongresu pravnika antifašista u Glini 1944. godine*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 374-382
- Кривокапић Гордана, *Глина и глински крај на почетку XX stoleћа*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 108-123
- Majetić Tomislav, *Okupacioni ustaški režim u Karlovcu*, у: „*Karlovac 1579-1979*“, Karlovac, 1979
- Милеуснић Слободан, *Мученичко страдање Српске православне цркве на подручју НДХ (1941-1945)*, у: Геноцид над Србима у II светском рату, Београд, 1995, 67-77
- Miljanović Marko, *Bogorodična crkva u Glini*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 504-511
- Orlić Milka, *Arhivska građa za povijest Gline u Historijskom arhivu u Sisku*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 595-597.
- Perić Ignjatije, *Pripreme i razvoj ustanka do marta 1942.*, у: Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji, Karlovac 1989, 110-163
- Perić Ignjatije, *Ustaški zločin u Ivanović jarku*, у: Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji, Karlovac 1989, 823-840.
- Роксандић Ђуро, *Усташки злочини у глинском котару од 1941. до 1945. године*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 283-303.
- Sremac Đuro i Eror Petar, *Prilog za izučavanje događaja u vrijeme aprilskog rata 1941 na kotaru Vojnić*, у: Kotar Vojnić u NOR i socijalističkoj revoluciji”, Karlovac 1989, 797-822.
- Ђурић Љубан, *Snaga, organizaciona struktura i razvoj organizacije KPH/KPJ u kotaru Glina do aprila 1941. godine*, у: Glina, Glinski kraj kroz stoljeća, Zagreb, 1988, 149-158

III ШТАМПА

1) Фељтони

- Булајић, Милан, *Негирање усташких злочина геноцида*, Политика, јул. 1999.
- Даутовић, Саво и Милорад Вучелић, *Кризне године југословенског централизма 1932 - 1986*, НИН, 1987.
- Дучић, Јован, *Спорна питања Краљевине Југославије*, Политика, 4. децембра 1990. до 14. јануара 1991.

Буро Аралица/ Усташки покољи Срба у цркви у Глини

Живојиновић, Драгољуб, *Ватикан, Католичка црква и југословенска власт 1941-1958. године*, Политика 1994.

Опачић, Петар, *Сакаћење Србије у два светска рата*, Политика, 1994.

Стругар, Владо, *Југословенски 1.децембар 1918.године*, Политика, од 10. 12. 1998. до 07. 01. 1999.

Ћосић, Добрица, *Шта је то српско питање?*, Вечерње новости, 10-23. март 2003.

Ценчић, Вјенцеслав, *Приче из тамног комунистичког вилајета*, ТВ новости, 33-35, из 1991.

2) Дневни листови и периодична издања

Дневни листови

Вечерње новости: 25. 6. 1994.

Политика: од 30. 04; 03. 05. 04. 05, 13. 05 и 25. 05; 18. и 19. 07; 10. 09; 24. и 25. 12. 1990 године; 22. 05. и 27. 12. 1991; 17. 02 1992; 23. 07. 1994; 29. 09 и 10. 12. 1995; 20. и 21. 03. и 24. 04. 1996; 22, 23. и 24. 02 1997; 24. 05, 09. 07. и 27. 09. 1998. године

Политика Експрес: од 09. 02, 26. 02. и 09. 03.1991; 17. 02 1992; 02. 08 1995. године

Периодична издања, магазини и ревије

Војска, бр. 100, 1994.

Дуга, бр: 403, 1989; бр. 425 и бр. 436, 1990.

Експрес Недељна ревија, 7.10.1990.

Интервју, бр. 235. и 248, 1990; бр. 254 и 258, 1991.

НИН, бр. 1900, 1987; бр. 2069, 1990; бр. 2090, 1991.

Политикин Свет, бр.207, 1990.

Službeni Vjesnik Saveza udruženja boraca NOR Glina

Ђуро Аралица
УСТАШКИ ПОКОЉИ СРБА У ГЛИНСКОЈ ЦРКВИ

Издавачи:
Музеј жртава геноцида, Београд, Трг Николе Пашића 11/III
Тел/факс: ++381 11 339 88 83; E-mail: yumg@bitsyu.net
Удружење Срба из Хрватске, Београд, Дечанска 8
Тел/факс: ++381 11 3231-994; E-mail: asocijacija.izbjeglica@gmail.com

За издавача:
Ненад Ђорђевић
Милојко Будимир

Рецензија и редакторске препоруке:
Др Милан Кољанин

Редактура:
Јован Мирковић
Данко Перић

Уредник:
Јован Мирковић

Лектура и коректура:
ИП „Сигнатуре“

Графичко уређење:
ИП „Сигнатуре“

Корице:
Лука Тадић

Штампа:
„Жиг“, Београд, Булевар Арсенија Чарнојевића 213/32
Тел/факс: ++ 11 37 30 106

Тираж:
500 примерака

ISBN 978-86-86831-03-3
Copyright© 2010, by Музеј жртава геноцида

Публиковано уз финансијску помоћ
Министарства културе Републике Србије
Београд 2010.

**CIP - Каталогизација у публикацији Народна
библиотека Србије, Београд**
341.322.5(497.13)''1941''

АРАЛИЦА, Ђуро, 1929-

Усташки покољи Срба у глинској цркви / Ђуро
Аралица. - Београд : Музеј жртава геноцида,
2010 (Београд : Жиг). - 270 стр. илустр. ; 24 ст.
Тираж 500.

Стр. 7-15: Уз ово издање / Јован Мирковић. -
Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр.265-270.

ISBN 978-86-86831-03-3

а) Ратни злочини - Глина - 1941

COBISS. SR.ID 180548364